

ДОНБАСЬКА ДЕРЖАВНА МАШИНОБУДІВНА АКАДЕМІЯ
МІНІСТЕРСТВА ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ДОЛОЗІНА ІРИНА ЛЕОНІДІВНА

УДК 336.113.21/.132.11: 330.36.011 (336.142+336.2)

ДИСЕРТАЦІЯ

**ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНІ ДИСБАЛАНСИ
В РОЗВИТКУ СУБНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛАНКИ
ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ**

спеціальність 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит

Подається на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ І.Л. Долозіна

Науковий консультант: Рекова Н.Ю., д-р екон. наук, професор

Краматорськ – 2019

АНОТАЦІЯ

Долозіна І.Л. Податково-бюджетні дисбаланси в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит економіка та управління національним господарством, Донбаська державна машинобудівна академія МОН України, м. Краматорськ, 2019.

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоноване нове вирішення важливої наукової та прикладної проблеми – обґрунтування теоретико-методологічних і науково-методичних засад оцінки податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів і попередження та подолання наслідків їхньої появи.

В роботі поглиблене теоретичне обґрунтування сутнісних ознак публічних фінансів та структурно-функціональних передумов виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів шляхом уточнення ознак публічності, виявлення відмінностей у сутності явища місцевих фінансів та в описі субнаціональної ланки публічних фінансів, опису чинників, що визначають архітектуру субнаціональної ланки публічних фінансів.

Обґрунтовано, що на відміну від широко розповсюдженого підходу сприйняття податково-бюджетних (фіскальних) дисбалансів лише як кількісних розривів в координатах «доходи-витрати» або «вимоги-зобов'язання», податково-бюджетні дисбаланси доцільно розуміти як всі прояви кількісної невідповідності (розривів) між доходною та видатковою частинами бюджетів, непропорційності в структурі кожної з них, а також якісної невідповідності параметрів податкової та бюджетної політики завданням публічного управління та цілям соціального-економічного розвитку, що виникають в результаті дисфункціональності публічних фінансів та управління ними. В руслі даного підходу для виявлення самих

дисбалансів, оцінки механізмів їх виникнення і розробки відповідної політики протидії доцільно використовувати розширений перелік класифікаційних ознак: змістової, структурної, ситуаційної, циклічної, просторової, управлінської, динамічної, ознак сфери виникнення, порядку виникнення та комплексності характеру.

Запропоновано новий погляд на механізми виникнення податково-бюджетних дисбалансів у субнаціональній ланці публічних фінансів, зокрема, в частині трактування механізму як сукупності поєднаних у трансмісійний шлях важелів реалізації публічних фінансів як відносин, яка забезпечує трансформацію впливу передумов, свідомої дії або несподіваних шоків у формування та/або посилення всіх проявів кількісної та якісної нерівномірності у структурі та механізмах функціонування і розвитку публічних фінансів, конкретизації переліку механізмів за передумовами та важелями та властивостями.

Запропоновано методологію дослідження, зокрема, виявлення та оцінки податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів, яка виходить, з одного боку, із комплексу нових теоретичних положень щодо сутності дисбалансів, їх кількісних та якісних проявів, а з другого – із розгляду кількісних дисбалансів як проявів неоднорідності поля реалізації певних економічних, зокрема, фінансових ресурсів.

На підставі узагальнення підходів до проведення оцінки автономії, стійкості, раціональності формування та виконання бюджетів було уточнено зміст переліку таких показників з огляду на дві визначальні обставини: охоплення різних видів податково-бюджетних дисбалансів та наявність і доступність вихідної інформації для розрахунку. Застосування цих положень рекомендовано з урахуванням низки методологічних застережень. Обґрунтовано, що часткову та комплексну кількісну оцінку статичних податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів доцільно здійснювати в розрізі окремих показників

виконання доходів та видатків на душу населення, порівняння структур доходів та видатків, динамічному аналізі відмінностей в середніх величинах вибірок окремих показників. Крім того, в якості оцінки результативності політики вирівнювання варто використовувати співвідношення різниці у варіації витрати субнаціональних бюджетів на душу населення та обсягу трансфертів з державного бюджету.

Оцінку динамічної збалансованості субнаціональних бюджетів запропоновано здійснювати з використанням моделі динамічного нормативу упорядкування часткових показників виконання бюджетів: виконання доходів (загальні доходи, власні податкові надходження, власні неподаткові надходження); виконання видатків (видатки без урахування трансфертів на душу населення, видатки на загальнодержавні функції, оборону, правопорядок та судову владу, видатки на економічну діяльність та видатки на освіту та охорону здоров'я, видатки на соціальний захист та соцзабезпечення); фінансової самостійності та стійкості (коефіцієнти фінансової самостійності, стійкості бюджету та бюджетного покриття).

Проведений порівняльний аналіз структури виконання бюджетів різного рівня у федеративних та унітарних країнах дозволив визначити, що попри наявність певних відмітних особливостей, однозначного взаємозв'язку між типом державного устрою та джерелами доходів бюджетів різних рівнів не існує. У федеративних країнах у формуванні доходної частини субнаціональних бюджетів відносно більш значущими є власні податкові і неподаткові надходження, в унітарних – трансферти. Виділено переважні та екстремальні випадки підходів до фінансування витрат, однак загальною тенденцією є перекладення повноважень і фінансування програм соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я й економічного розвитку на субнаціональний рівень. Виявлено, що структура доходів та видатків бюджетів практично всіх рівнів є більш стабільною у розвинених країнах і більш рухливою у країнах з економікою emerging-типу. При цьому помітної фіскальної децентралізації у федеративних країнах не відзначено.

Узагальнення підходів до реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам дозволило виділити чотири групи відповідних інструментів (економічні, інституційно-контрольні, політичні та організаційно-методичні) і виявити, що попри широке використання економічних, останнім часом увага повертається до інституційно-контрольних і організаційно-методичних інструментів як засобів використання прихованих резервів підвищення якості виконання бюджетів.

Визначено, що до числа найбільш помітних дисбалансів податково-бюджетного змісту належать: нерівномірність податкової бази та бюджетної забезпеченості за адміністративно-територіальною ознакою недостатня фіскальна результативність окремих податків, дисбаланси формування податкової бази місцевого самоврядування, підвищення соціально-інфраструктурної обтяженості місцевих бюджетів за невідповідності ресурсів, відсутності відпрацьованих механізмів консолідації зусиль; скорочення фінансової самостійності субнаціональних бюджетів; існування касових розривів по виконанню доходів та витрат; відсутність прозорої звітності з виконання бюджетів попри вимогу законодавства тощо.

Обґрунтовано, що при формуванні пріоритетів державної політики протидії виникненню та подолання наслідків прояву податково-бюджетних дисбалансів слід враховувати як економічні передумови їх формування та нагромадження, так і позаекономічні, серед яких найбільш значущими є політичні, ідеологічно-поведінкові, організаційно-методичні.

Запропоновано нові концептуальні засади формування політики протидії податково-бюджетним дисбалансам в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів, які ґрунтуються на розширеному переліку принципів, передбачають розгляд такої політики як міждисциплінарного комплексу зусиль державної влади та місцевого самоврядування з подолання передумов, а не проявів дисбалансів, передбачають оригінальний перелік імперативів формування і реалізації такої політики.

Визначено, що механізми реалізації політики протидії податково-

бюджетним дисбалансам необхідно добирати з урахуванням наступних обставин: найбільш значущих видів податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні, спрямованість на управління тими соціально-економічними, зокрема, фінансовими процесами, які лежать в основі механізмів формування відповідних дисбалансів. Зазначені механізми конкретизовані з огляду на зміст важелів та інструментів, а також за суб'єктами реалізації.

Для реалізації запропонованих в дисертації механізмів політики протидії податково-бюджетним дисбалансам було визначено напрями удосконалення організаційного, інформаційного та методичного забезпечення, які спрямовані на збільшення податкових доходів, підвищення прозорості виконання бюджетів, підвищення ефективності використання бюджетних коштів тощо.

Ключові слова: публічні фінанси, субнаціональна ланка, податкові дисбаланси, бюджетні дисбаланси, політика протидії дисбалансам.

ABSTRACT

Dolozina I. L. The tax and budgetary imbalances in development of a subnational link of public finance. – Qualification scientific work as the manuscript.

Thesis for a Doctor of Economics degree by specialty 08.00.08 – Money, Finance and Credit. – Donbas State Engineering Academy of the Ministry of Education and Science of Ukraine, Kramatorsk, 2019.

Theoretical generalizations are made as well as new solutions of an important scientific and applied problem – grounding of theoretical and methodological and also methodical bases of assessment of the tax and budgetary imbalances in development of subnational link of public finance, prevention and overcoming consequences of their emergence are offered in the thesis.

Theoretical vision of intrinsic signs of public finance and both structural and functional prerequisites of allocation subnational link of public finance by the mean of specification of signs of publicity, identification of distinctions in the essence of local finance phenomena and essence of subnational link of public finance, description of factors defining architectonics of subnational link of public finance.

It was reasoned that unlike widespread approach of perception of the tax and budgetary (fiscal) imbalances only as quantitative gaps in coordinates "income-expenses" or "requirements-liabilities", the tax and budgetary imbalances are expedient to understand as all manifestations of quantitative discrepancy (gaps) between profitable and account parts of budgets, disproportions in structure of each of them and also as mismatches between qualitative parameters of tax and budgetary policy and purposes social and economic development and tasks of the public administration which erase as a result of dysfunctionality of public finance or public finance management. In line with this approach it is expedient to use the expanded list of classification signs of fiscal imbalances: substantial, structural, situational, cyclic, spatial, administrative, dynamic, signs of the sphere of emergence, order of emergence and complexity of character for identification of

imbalances, assessment of mechanisms of their emergence and development and making of the corresponding counteraction policy.

It is offered a new vision of the origins of the tax and budgetary imbalances in a subnational link of public finance, in particular, regarding interpretation of the mechanism as sets of levers of realization of public finance as relations combined within the certain translucent way which provide transformation of influence of prerequisites, conscious action or unexpected shocks into emergence and/or strengthening of all manifestations of quantitative and qualitative unevenness in structure and mechanisms of functioning and development of public finance. A Also the list of mechanisms specified behind prerequisites and levers and properties was proposed.

Research methodology for identification and estimation of the tax and budgetary imbalances in development of subnational link of public finance was synthesized. It lean, on the one hand, on a complex of new theoretical assumptions concerning essence of imbalances, their quantitative and qualitative manifestations, and on the second – on consideration of quantitative imbalances as manifestations of heterogeneity of the field of realization of certain economic, in particular, financial relations.

On the basis of analysis of approaches to evaluating autonomy, stability, rationality of formation and execution of budgets the contents of the list of such indicators were specified considering two the defining circumstances: coverage of different types of the tax and budgetary imbalances and existence and availability of initial information to calculation. Application of these provisions is recommended taking into account a number of methodological reservations. It is also reasoned that partial and complex quantitative assessment of static tax and budgetary imbalances in development of subnational link of public finance is expedient to be done with use of separate indicators of performance of income and expenses per capita, with comparison of revenue and expenses structures, dynamic analysis of differences in average sizes of certain indicators. Besides, a difference ratio in a variation of expenses of subnational budgets per capita to the volume of transfers from the state

budget is proposed as an indicator of fiscal equalization policy effectiveness.

Assessment of dynamic balance of subnational budgets with use of dynamic standard model is offered. Main components of the integral indicator are as follows: income (total income, own tax revenues, own non-tax receipts); expenses (expenses without transfers per capita, expenses on general public services with public order and safety, expenses on economic affairs, education and health protection, expenses on social protection and social security); financial independence and stability (coefficients of financial independence, stability of the budget and budgetary covering).

The comparative analysis of structure of budgetary performance at different levels in federal and unitary countries allowed to find that despite the certain distinctive features there is no unambiguous relation between type of state system and sources of income of budgets of different levels. Tax and non-tax revenues play more significant role in forming of budgets in federal countries and transfers in unitary. Primary and extreme cases of expenses financing were marked out, however the general trend is transposition of powers and financing of programs of social security, education, health care and economic development onto subnational level. It is revealed that the revenue and expenses structures of budgets are more stable in the developed countries and more mobile in emerging economies. At the same time there is no noticeable fiscal decentralization in the federal countries.

Research of approaches to implementation of policy of counteraction to tax and budgetary imbalances revealed four groups of the corresponding tools (economic, institutional and control, political, organizational and methodical). Despite wide use of economic tools, recently the attention is drawn to institutional, control, organizational and methodical tools as means of using of the hidden reserves of budgetary performance improvement.

In Ukraine the most noticeable imbalances of the tax and budgetary contents are as follows: inequity of tax base and fiscal capacity of administrative units, insufficient fiscal effectiveness of certain taxes, imbalances of formation of tax base of local government, increase in socially burden to local budgets at discrepancies of resources, lack of the effective mechanisms of consolidation of efforts; reduction of

financial independence of subnational budgets; existence of cash gaps on performance of income and expenses; lack of the transparent reporting on budgetary performance despite the legal requirement etc.

It is reasoned that priorities of state policy of counteraction to emergence and overcoming consequences of tax and budgetary imbalances should consider both economic and non-economic prerequisites of their formation especially political, ideological, behavioral, organizational and methodical.

New conceptual bases for making the policy of counteraction to tax and budgetary imbalances in development of subnational link of public finance were offered. They based on the expanded list of the principles, provide consideration of such policy as cross-disciplinary complex of efforts of the national government and subnational government on overcoming prerequisites, but not expressions of imbalances, provide the original list of imperatives of formation and implementation of such policy.

It is defined that mechanisms of implementation of policy of counteraction to tax and budgetary imbalances need to be gathered taking into account the following circumstances: the most significant types of the tax and budgetary imbalances in development of subnational link of public finance in Ukraine, orientation on management of those social and economic, in particular, financial processes which are the cornerstone of mechanisms of the corresponding imbalances emergence. The specified mechanisms are concretized taking into account levers and tools and also subjects of policy.

At last, directions of improvement of organizational, information and methodical support to the mechanisms of policy of counteraction to tax and budgetary imbalances were offered in the thesis. They are directed to increase in tax income, increase in transparency of budgetary performance, increase in efficiency of use of budgetary funds etc.

Keywords: public finance, subnational link, tax imbalances, budgetary imbalances, policy of imbalances counteraction.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Долозіна І. Л. Теоретико-методологічні засади політики управління податково-бюджетними дисбалансами за умов фіскальної децентралізації. Краматорськ, ДДМА, 2019. 432 с. (16,21 ум.-друк. арк.).
2. Рекова Н. Ю., **Долозіна І. Л.**, Мойсеєнко К. Є., Андрущенко О. Ю., Луценко В. І., Чистюхіна Ю. А., Мельник С. В. Порівняльний аналіз інституційної архітектури бюджетних систем: світовий досвід та Україна: монографія / За заг. ред. проф. Н. Ю. Рекової. Покровськ, ДВНЗ «ДонНТУ, 2017. 306 с. (16,15 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено основні характеристики механізмів розподілу фінансових повноважень між національним та субнаціональними рівнями (4,2 ум.-друк. арк.).*
3. Rekova N. Yu., Dolozina I. L. The comparative analysis of financial mechanisms of structural and territorial development of economy in the certain European countries. In: *The Strategic Potential of the State and Territorial Development: collective monograph*. Slovak Republic, Podhajska, 2017. PP. 83-98 (15,0 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: визначено шляхи формування фінансової спроможності регіонів в окремих європейських країнах (0,92 ум.-друк. арк.).*
4. Рекова Н. Ю., Веріга Г. В., Чистюхіна Ю. А., **Долозіна І. Л.**, Мойсеєнко К. Є., Рагуліна Н. В., Олешко О. О. Трансформація місцевих фінансів пост-конфліктних територій на засадах фіскальної децентралізації : монографія / за заг. ред. проф. Н. Ю. Рекової. Краматорськ, ДДМА, 2017. 300 с. (12,4 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено порівняльний аналіз структури доходів в різних країнах (1,12 ум.-друк. арк.).*
5. Рекова Н. Ю., Пипко С. О., **Долозіна І. Л.**, Волкогон С. О., Кислюк А. П., Мельник С. В. Актуальні питання формування податкової політики стимулювання економічного розвитку за умов обмеженості фіскальних ресурсів : монографія / за заг. ред. проф. Н. Ю. Рекової. Краматорськ, ДДМА, 2016. 396 с. (15,2 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: визначено теоретичні*

засади виникнення волатильності податкових надходжень як причини податкових дисбалансів (0,79 ум.-друк. арк.).

Статті у наукових фахових виданнях, в т.ч. у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних:

6. Долозіна І.Л. Комплексне забезпечення реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018, 23, 8(73). С. 141-146 (0,43 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

7. Долозіна І.Л. Механізми протидії податково-бюджетними дисбалансами в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. 36, ч. 2. С. 169-172 (0,45 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

8. Долозіна І.Л. Концептуалізація політики протидії податково-бюджетним дисбалансам. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018, 22, ч. 3. С. 181-184 (0,51 ум.-друк. арк.) **[фахова, Index Copernicus]**.

9. Долозіна І.Л. Оцінка показників пропорційності виконання місцевих бюджетів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018, 32. С. 193-196 (0,49 ум.-друк. арк.) **[фахова, Index Copernicus]**.

10. Rekova N. Yu., **Dolozina I. L.**, Pinchuk A.O. Budgetary revenue breakdown at regional level of public administration in the federal countries. *Науковий вісник Полісся*. 2018, 2 (14), ч. 1. С. 34-42 (1,0 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено структурний аналіз доходної частини регіональних бюджетів* (0,35 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

11. Долозіна І.Л. Структура та динаміка витрат за функціональною класифікацією на субнаціональному рівні у федеративних країнах. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2018, 7. (0,69 ум.-друк. арк.). URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> **[фахова, Index Copernicus]**.

12. Марина А. С., Долозіна І. Л., Мальований Б. Ю. Виконання державного бюджету як фактор забезпечення економічної безпеки держави. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2017, 12 (0,41 ум.-друк. арк.). URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/> *Особистий внесок: здійснено розрахунок коефіцієнтів бюджетної безпеки (0,18 ум.-друк. арк.)* **[фахова, Index Copernicus]**.

13. Долозіна І. Л. Підходи до кількісного оцінювання податково-бюджетних дисбалансів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017, 27, Ч.3. С. 33-37 (0,41 ум.-друк. арк.) **[фахова, Index Copernicus]**.

14. Долозіна І. Л. Структура доходів бюджетів національного та субнаціонального рівня в унітарних країнах. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2017, 1. С. 112-120 (0,71 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

15. Долозіна І. Л. Сутність та класифікація податково-бюджетних дисбалансів. *Вісник Східноукраїнського університету імені Володимира Даля: наук. журн.* 2017, № 6(236). С. 89-93 (0,37 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

16. Долозіна І. Л. Фінансування структурних змін в економіці: досвід Польщі. *Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку: зб. наук. праць ДонДУУ. Серія «Економіка»*. 2017, Т. XVIII, вип. 303. С. 226-234 (0,40 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

17. Мойсеєнко К. Є., Долозіна І. Л. Трансформація структури джерел формування доходної частини місцевих бюджетів в окремих країнах колишнього СРСР. *Менеджер: Вісник Донецького держ. ун-ту управління*. 2017, 4(77). С. 134-145 (0,57 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено кластерний аналіз країн за ознакою структури формування доходів бюджетів (0,27 ум.-друк. арк.)* **[фахова, Index Copernicus]**.

18. Долозіна І. Л., Кислюк А. П. Регулювання волатильності податкових надходжень до бюджету на різних фазах економічного розвитку. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2017. №1 (40). С. 101-106

(0,35 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: сформульовано методологічні положення регулювання волатильності податкових надходжень (0,18 ум.-друк. арк.)* [фахова].

19. Долозіна І. Л. Особливості інституційної архітектури субнаціональної ланки публічних фінансів в окремих європейських країнах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016, вип. 10, ч. 1. С. 162-166 (0,46 ум.-друк. арк.) [фахова, **Index Copernicus**].

20. Долозіна І. Л. До питання про сутність місцевих фінансів як економічної категорії. *Причорноморські економічні студії*. 2016, вип. 12, ч. 2. С. 217-223 (0,58 ум.-друк. арк.) [фахова].

21. Долозіна І. Л. Структура та динаміка витрат за функціональною класифікацією на національному рівні у федеративних країнах. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2016, 4. (0,57 ум.-друк. арк.). URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> [фахова, **Index Copernicus**].

22. Долозіна І. Л. Характеристика структури видатків бюджетів в унітарних країнах. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2015, 4 (0,64 ум.-друк. арк.). URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> [фахова, **Index Copernicus**].

23. Долозіна І. Л. Механізми виникнення податково-бюджетних дисбалансів. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2014, 8. (0,38 ум.-друк. арк.) URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> [фахова, **Index Copernicus**].

24. Пипко С. О., Долозіна І. Л. Ефективність реалізації податкової політики в Україні шляхом удосконалення оподаткування прибутку промислових підприємств *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2012, XIV, 278. С. 245-252 (0,39 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: обґрунтовано передумови удосконалення податкової*

політики щодо розвитку малого та середнього бізнесу (0,17 ум.-друк. арк.)
[фахова].

25. Михайлов А. Н., Долозіна І. Л. Формирование налоговой системы как этап процесса стратегического государственного управления. *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2013, Т. XIV, 259. С. 221-233 (0,48 ум.-друк. арк.) [фахова]. *Особистий внесок: визначено стратегічні орієнтири розвитку податкової системи в Україні (0,24 ум.-друк. арк.)*.

26. Марина А.С., Долозіна І.Л. Система фінансової безпеки країни. *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2012, XIII. 256. С. 245-252 (0,42 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: визначено внесок бюджетної безпеки у оцінку фінансової безпеки країни (0,20 ум.-друк. арк.)*
[фахова].

Публікації апробаційного характеру

27. Долозіна І.Л. Теоретичні і практичні особливості фіскального вирівнювання. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності: мат. між нар. наук. конф. (6-7 грудн. 2017 р., м. Кременчук)*. Кременчук, КрНУ, 2017. С. 31-33 (0,12 ум.-друк. арк.).

28. Rekova N. Yu., Dolozina I. L. Features of financing of structural changes in economy of Estonia. *Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу: зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (10 лист. 2017 р., м. Київ)*. Київ, КНЕУ, 2017. С. 373 – 377 (0,28 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено тенденції структурних змін у фінансових показниках окремих територій (0,14 друк. арк.)*.

29. Долозіна І. Л. Особливості формування податкових надходжень у дохідну частину бюджету України в 2015-2016 рр. *Стратегічний потенціал державного та територіального розвитку: матер. Міжн. наук.-практ. конф.*

(3-4 жовт. 2017 р., м. Маріуполь). Маріуполь, ДонДУУ, 2017. С. 67-69 (0,20 ум.-друк. арк.).

30. Рекова Н. Ю., Долозіна І. Л. Напрямки децентралізації громадських доходів і витрат на пост-конфліктних територіях. *International Scientific Conference «Integrated business structures: models, processes, technologies»*: Conference Proceedings (25 Novem. 2016, Chisinau, Republik of Moldova). – Chisinau, Baltija Publishing. PP. 188-190 (0,28 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: визначення напрямів децентралізації доходів (0,10 ум.-друк. арк.)*.

31. Долозіна І.Л. Фіскальна рівновага і субсидіарність як передумова децентралізації. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності*: мат. між нар. наук. конф. (1-2 грудн. 2016 р., м. Кременчук). Кременчук: КрНУ, 2016. С. 31-33 (0,16 ум.-друк. арк.).

32. Долозіна І. Л. Ухилення від сплати податків як результат взаємодії платника податків та держави. *Регіональний розвиток – основа розбудови української держави*: матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (9-10 квіт. 2013 р., м. Донецьк). Донецьк: ДонДУУ, 2013. С. 46-49 (0,18 ум.-друк. арк.).

33. Долозіна І. Л. Адміністрування податків, як засіб досягнення корпоративної соціальної відповідальності. *Політика корпоративної соціальної відповідальності в контексті сталого соціально-економічного розвитку*: матер. I міжнар. наук.-практ. конф. (5-6 грудн. 2013 р., м. Донецьк). Донецьк, ДонДУУ, 2013. С. 178-180 (0,15 ум.-друк. арк.).

34. Долозіна І.Л. Основні теоретико-методологічні підходи до аналізу податково-бюджетних дисбалансів. Розвиток міжнародних відносин та зовнішньоекономічної діяльності підприємств за сучасних умов: Матер. V Міжн наук.-практ. Інтернет-конференції молодих вчених (м. Донецьк, 26 жовт. – 26 лист. 2012 р.). Донецьк, ДонДУУ, 2012. С. 254-258 (0,20 ум.-друк. арк.).

***Опубліковані праці, які додатково відображають
наукові результати дисертації***

35. Shkarlet S., **Dolozina I.**, Dubyna M. Budgetary revenue breakdown at the local level of public administration in federal countries. *Baltic Journal of Economic*

Studies. 2019, Vol. 5, 3. PP. 218-224(0,88 ум.-друк. арк.) [**Web of Science**].
Особистий внесок: здійснено динамічний аналіз структури доходної частини місцевих бюджетів та кластеризацію (0,30 ум.-друк. арк.).

36. Rekova N., **Dolozina I.**, Nitsenko V., Zaitsev Yu. Budgetary revenue structure at central level of public administration in the federal countries. *Administratie si Management Public*. 2017, 30, pp. 37-50 (1,0 друк. арк.) (1,0 ум.-друк. арк.) [**Scopus**]. *Особистий внесок: здійснено динамічний аналіз структури доходної частини федеративних бюджетів та кластеризацію (0,35 ум.-друк. арк.).*

37. Rekova N., Dolozina I. Policy of fiscal alignment in Ukraine. *Przegląd Nauk Stosowanych. Applied Sciences Review*. Opole, 2017, 16. P. 19-31 (0,55 друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено формування статистичної бази дослідження та запропоновано показник результативності політики фіскального вирівнювання (0,30 друк. арк.).*

ЗМІСТ

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ, СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ	20
ВСТУП	21
1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ У РОЗВИТКУ СУБНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛАНКИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ.....	33
1.1 Теоретичні дискусії щодо змісту публічних фінансів	33
1.2 Зміст субнаціональної ланки публічних фінансів та структурно-функціональні передумови її виокремлення	49
1.3 Зміст та класифікація податково-бюджетних дисбалансів	68
1.4 Механізми формування податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів.....	87
Висновки до розділу 1	120
2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ТА ПРОЯВІВ ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ.....	124
2.1 Синтезування методології дослідження передумов та проявів податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів	124
2.2 Методичні положення аналізу пропорцій виконання с убнаціональних бюджетів і наслідків політики фіскального вирівнювання.....	147
2.3 Методичний підхід до оцінки збалансованості динаміки субнаціональних бюджетів	171
Висновки до розділу 2	183
3 АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ БОРОТЬБИ З ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНИМИ ДИСБАЛАНСАМИ В РОЗВИТКУ СУБНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛАНКИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ.....	186
3.1 Оцінка параметрів доходної та витратної частин бюджетів різних рівнів у федеративних країнах	186
3.2 Оцінка параметрів доходної частини бюджетів різних рівнів в унітарних країнах.....	206
3.3 Оцінка параметрів видаткової частини бюджетів різних рівнів у федеративних країнах.....	221
3.4 Оцінка параметрів видаткової частини бюджетів різних рівнів в унітарних країнах.....	240
3.5 Підходи до реалізації політики фіскального вирівнювання	257

	19
Висновки до розділу 3	279
4 ДІАГНОСТИКА ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ У РОЗВИТКУ СУБНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛАНКИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ	284
4.1 Аналіз пропорцій виконання доходної частини бюджетів в Україні.....	284
4.2 Аналіз пропорцій видатків та незбалансованості місцевих бюджетів.....	300
4.3 Ситуаційні та інституційні чинники розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні та формування податково-бюджетних дисбалансів у ній	314
Висновки до розділу 4	325
5 КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНИМ ДИСБАЛАНСАМ У РОЗВИТКУ СУБНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛАНКИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ	330
5.1 Концепція формування політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні.....	330
5.2 Механізми підвищення дієвості протидії податково-бюджетним дисбалансам.....	348
5.3 Напрями інформаційного, методичного та організаційного забезпечення реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам	361
Висновки до розділу 5	375
ВИСНОВКИ.....	379
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	385
ДОДАТКИ.....	423

ПЕРЕЛІК УМОВНИХ ПОЗНАЧЕНЬ, СИМВОЛІВ, ОДИНИЦЬ,
СКОРОЧЕНЬ І ТЕРМІНІВ

ВВП	– валовий внутрішній продукт
ВРУ	– Верховна Рада України
Держаудитслужба	– Державна аудиторська служба України
Держфінмоніторинг	– Державна служба фінансового моніторингу
ДФС	– Державна фіскальна служба України
КМУ	– Кабінет Міністрів України
КНР	– Китайська народна республіка
МВФ	– Міжнародний валютний фонд
МЕРТ	– Міністерство економічного розвитку та торгівлі України
Мінрегіон	– Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України.
Мінсоцполітики	– Міністерство соціальної політики України
Мінфін	– Міністерство фінансів України
МОЗ	– Міністерство охорони здоров'я України
МОН	– Міністерство освіти і науки України
МФ	– місцеві фінанси
НБУ	– Національний банк України
НПС	– Навколишнє природне середовище
ОТГ	– об'єднана територіальна громада
ПАР	– Південноафриканська республіка
РФ	– Російська Федерація

ВСТУП

Актуальність теми. Однією з рис розвитку сучасного світу є поєднання тенденцій до глобалізації та локалізації в усіх сферах суспільного життя, передусім, у фінансово-економічній. Поряд із об'єктивним посиленням взаємозалежності фінансових процесів і підвищенням однорідності змісту і характеру фінансів не менш об'єктивними є факти гуртування економічних суб'єктів в рамках певної території, збільшення відповідальності субнаціональних урядів і самоврядування за фінансування соціально-економічного розвитку компактно розміщеного населення та бізнесу, посилення значущості субнаціональної ланки влади та місцевого самоврядування у визначенні пріоритетів та засобів реалізації економічної політики. За цих умов посилюється інтерес до фінансів і фінансової політики на субнаціональному рівні.

В той же час, можливості субнаціональних суб'єктів публічного управління фінансувати розвиток відповідних громад обмежені через низку причин: обмеженість їхньої фінансової автономії потенціалом власних доходів; нерівномірність фінансових ресурсів громад, яка призводить до горизонтальних диспропорцій, посилення конфліктів між територіями та по вертикалі влади; недостатньо висока культура ефективності використання публічних фінансових ресурсів, в т.ч. в ході реалізації спільних проектів на субнаціональному рівні та ін. Так, в ході реформи адміністративно-фінансової децентралізації в Україні рівень фінансової автономії місцевих бюджетів зменшився (якщо в 2010 р. частка доходів місцевих бюджетів у зведеному становила 50,7 %, то в 2018 р. – 47,5 %; частка місцевих бюджетів у податкових надходженнях знизилася за період 2010-2018 рр. з 28,8 % до 23,6 %), збільшення доходів новостворених об'єднаних територіальних громад не завжди супроводжується підвищенням результативності використання бюджетних ресурсів тощо. За цих умов у субнаціональній

ланці публічних фінансів виникає безліч різноманітних дисбалансів, які на жаль, не можуть бути розв'язані в рамках традиційного підходу до макрофінансового регулювання, і повинні стати є об'єктом спеціальної уваги.

Питання специфічної природи публічних фінансів, особливостей їх структурної організації, функцій, архітекτονіки досліджувалися багатьма закордонними та вітчизняними вченими, серед яких: Білінський Д. [12, 13, 11], Бреннан Дж. [*Brennan G.*] та Б'юкенен Дж. [*Buchanan J.*] [294], Виговська Н. [29, 30], Далєвська Т. [50], Карлін М. [99], Кириленко О. [109, 110], Лисяк Л. [138], Селіверстова Л. [210], Рекова Н. [201], Опарін В. [166], Оутс В. [*Oates W.*] [333, 332], Тібу Ч. [*Tiebout C.*] [354] тощо. В сфері обґрунтування сутності, причин виникнення та наслідків податкових та бюджетних дисбалансів вагомі наукові результати отримані Ахмадом Е. [*Ahmad E.*] [312], Бльохлігером Х. [*Blöchliger H.*] [281, 282, 283], Воронковою О. [35, 39, 37], Десятнюк О. [57], Козюком В. [118, 116], Корнєєвим М. [122], Кравчук Н. [127], Крючковою І. [129], Кудряшовим В. [130], Мельник Т. [149], Новосьоловою О. [163] та ін. Питання удосконалення політики вирівнювання дисбалансів у розвитку субнаціональних фінансів знайшли відображення у роботах таких вчених, як: Афонсо А. [*Afonso A.*] [267, 265, 266], Дабла-Норріс Е. [*Dabla-Norris E.*] [300], Дорош В. [81], Желюк Т. [89], Робінсон М. [*Robinson M.*] [343], Фрітц В. [*Fritz V.*] [309] тощо.

Разом з тим, попри наявність вагомих теоретичних та методичних результатів в окресленій сфері, у сучасній фінансовій науці відсутнє цілісне та деталізоване розуміння сутності податково-бюджетних дисбалансів саме на субнаціональному рівні, механізми їх формування, що, в свою чергу, визначає недостатню дієвість традиційного макрофінансового регулювання у прикладенні до проблематики регіонального та місцевого рівнів. Сказане визначає необхідність спеціальної уваги до сутності, видового розмаїття податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів, підходів до їхнього виявлення та засобів попередження їх виникнення та подолання наслідків. Ці міркування визначають

актуальність теми дослідження, його мету та завдання, методологічний базис і практичну значущість.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Дисертаційна робота виконувалася відповідно до плану науково-дослідних робіт Донбаської державної машинобудівної академії МОН України за темою «Фундаментальні та прикладні аспекти фіскальної децентралізації як засобу реалізації соціально-економічної політики на пост-конфліктних територіях» (номер держреєстрації 0117U001166, 2017-2019 рр.), в рамках якої автором окреслено основні механізми утворення податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів, визначено методологічні та методичні засади дослідження таких дисбалансів і концептуалізовано підходи до реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам; та ДВНЗ «Донецький національний технічний університет» МОН України за темами «Розвиток фінансової системи України в умовах децентралізації» (номер держреєстрації 0117U002695, 2017-2019 рр.), в рамках якої здійснено обґрунтування сутності та структурно-функціональних передумов виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів, окреслено основні тенденції розвитку цієї ланки в Україні; «Методологічний базис реформування системи місцевих фінансів на засадах фіскальної децентралізації: європейський досвід, вітчизняна практика та можливості застосування для розвитку пост-конфліктних територій» (номер держреєстрації 0116U007288, 2016-2017 рр.), в рамках якої досліджено особливості структури бюджетів різних рівнів у федеративних та унітарних країнах, визначено досвід реалізації бюджетно-податкової політики фіскального вирівнювання.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є поглиблення теоретико-методологічних засад дослідження податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів та обґрунтування методичних та науково-практичних положень щодо подолання наслідків їх виникнення.

Необхідність досягнення зазначеної мети обумовила розв'язання таких завдань:

- визначити зміст та структурно-функціональні передумови виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів;
- дослідити сутність та видове розмаїття податкових, бюджетних та податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів;
- окреслити основні механізми формування і розвитку комплексу податково-бюджетних дисбалансів;
- синтезувати методологію дослідження податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів;
- розвинути методичні положення щодо аналізу пропорцій виконання субнаціональних бюджетів і наслідків політики фіскального вирівнювання;
- удосконалити методичний підхід до оцінки збалансованості динаміки субнаціональних бюджетів;
- виявити особливості та тенденції структурної динаміки доходної та видаткової частин бюджетів різних рівнів у федеративних та унітарних країнах;
- узагальнити підходи до формування політики протидії податково-бюджетним дисбалансам в зарубіжній практиці;
- здійснити якісну та кількісну оцінку податково-бюджетних дисбалансів у субнаціональній ланці публічних фінансів України;
- виявити основні передумови формування податково-бюджетних дисбалансів у субнаціональній ланці публічних фінансів України;
- обґрунтувати концепцію формування політики протидії податково-бюджетним дисбалансам;
- запропонувати шляхи удосконалення механізмів державної політики для реалізації зазначеної концепції;
- запропонувати комплекс організаційного, методичного та

інформаційного забезпечення реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів України.

Об'єктом дослідження є процеси розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів.

Предметом дослідження є теоретико-методологічні положення щодо виникнення податкових, бюджетних та податково-бюджетних дисбалансів у субнаціональній ланці публічних фінансів та практичний інструментарій впливу на їх формування і подолання наслідків.

Методи дослідження. Розв'язання поставлених в дисертації завдань стало можливим в ході використання сучасних методів наукового дослідження: *структурно-функціонального підходу, системного підходу* (при визначенні структурно-функціональних передумов виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів), *методу класифікації, типологічного конструювання* (при обґрунтуванні класифікації податково-бюджетних дисбалансів субнаціональної ланки та виокремленні механізмів їх виникнення), *еволюційного підходу та історичного методу, абстрактно-логічного методу* (при синтезі методології дослідження податково-бюджетних дисбалансів); *зведення та групування, коефіцієнтного аналізу, структурно-динамічного аналізу, кластерного аналізу, інституційного аналізу, багатомірних статистичних порівнянь, варіаційного аналізу* (при розробці методичних положень оцінки пропорцій виконання субнаціональних бюджетів, виявленні особливостей та тенденцій структурної динаміки доходної та видаткової частин бюджетів різних рівнів у федеративних та унітарних країнах, кількісній оцінці податково-бюджетних дисбалансів у субнаціональній ланці публічних фінансів України), *індексного методу, методу попарних послідовних порівнянь, методу аналізу ієрархій, методів непараметричної статистики* (для розробки методичного підходу до оцінки збалансованості динаміки субнаціональних бюджетів та вивчення рівня збалансованості динаміки окремих субнаціональних бюджетів в

Україні); *ситуаційного підходу* (при визначенні передумов виникнення податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні), *процесно-функціонального підходу*, *ситуаційного підходу* (для обґрунтування концепції політики протидії податково-бюджетним дисбалансам, розробки науково-практичних рекомендацій); *логічного узагальнення* (для формування висновків з проведеного дослідження).

Інформаційну базу дослідження склали законодавчі та нормативні акти з питань фінансової політики, зокрема, бюджетної та податкової, статистичні та інформаційно-аналітичні матеріали Державної служби статистики України, Міністерства фінансів України, Державної фіскальної служби України, обласних рад народних депутатів, міської ради м. Київ, Міжнародного валютного фонду, Світового Банку, профільні публікації зарубіжних і вітчизняних учених, результати власних досліджень автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у вирішенні на концептуальному та методичному рівнях важливої наукової проблеми – розробки теоретико-методологічних засад дослідження та наукових засад протидії виникненню та подолання наслідків формування податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів як наукової основи для вдосконалення фіскальної політики в Україні. До найбільш вагомих результатів, що характеризують новизну дослідження, належать такі:

у перше:

запропоновано комплексний теоретичний концепт механізмів формування і розвитку податково-бюджетних дисбалансів, який ґрунтується на виділенні основних структурних елементів механізму (передумови виникнення та трансформації дисбалансу; важелі, суб'єкти і трансмісійні шляхи розповсюдження впливу, специфічні властивості механізму – схильність до циклічного функціонування, здатність утворювати комплекси з іншими механізмами, спроможність до акумуляції дисбалансів, здатність до

зростання масштабності або подолання локального характеру дисбалансів), групуванні механізмів за змістовою ознакою важелів та відповідних шляхів трансмісії впливу (економічні, організаційні та інституційні), обґрунтуванні особливостей реалізації механізмів та їх сполучення в утворенні тих або інших податково-бюджетних дисбалансів; це створює наукове підґрунтя для підвищення дієвості політики управління дисбалансами на субнаціональному рівні публічних фінансів;

сформовано методологію дослідження податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів, в основу якої покладено ідею про те, що дисбаланс може бути представлений як прояв неоднорідності або викривлення поля (сфери) реалізації певного виду фінансових та управлінських відносин із певною ключовою кількісною або якісною характеристикою; методологію побудовано на теоретичному, базовому та конкретному методичному, а також креативному рівнях; зазначена методологія дає змогу визначити певну множину об'єктів дослідження і поставити у відповідність їм специфічні методи виявлення дисбалансів; в той же час креативний рівень являє собою сферу пошуку можливостей для удосконалення методології дослідження в цілому або конкретних її елементів;

запропоновано концепцію формування політики протидії податково-бюджетним дисбалансам, яка базується на чотирьох імперативах (переважна спрямованість на передумови та механізм виникнення дисбалансу, а не на сам дисбаланс; досягнення результативності в разі координації та об'єднання зусиль; розподіл пріоритетів за характером стратегічної спрямованості; ситуативна пріоритетність монетарних або фіскальних цілей), розробці специфічних принципів реалізації політики, структуризації пріоритетних завдань та механізмів; зазначена концепція спрямована на розробку адресних заходів боротьби з причинами та наслідками податково-бюджетних дисбалансів;

удосконалено:

науковий підхід до класифікації податково-бюджетних дисбалансів, який базується на їх розумінні як кількісних розривів у податковій та бюджетній сфері та якісної невідповідності податкової та бюджетної політики одна одній та цілям і завданням публічної політики, і передбачає розширений комплекс класифікаційних ознак: змістової, структурної, ситуаційної, циклічної, просторової, управлінської, динамічної, ознак сфери виникнення, первинності виникнення та комплексності характеру; це дозволяє суттєво розширити уявлення про податково-бюджетні дисбаланси субнаціональної ланки публічних фінансів як об'єкт фінансової політики і розмежовувати інструментарій її реалізації у відповідності до конкретного виду дисбалансів;

методичні положення до оцінки пропорцій у виконанні субнаціональних бюджетів, а також наслідків політики фіскального вирівнювання, які на відміну від інших, базуються на уточненні переліку коефіцієнтів фінансового аналізу субнаціональних бюджетів на основі критерію інформаційної цінності для виявлення потенційних та фактичних податково-бюджетних дисбалансів, конкретизації джерел походження інформації та застережень щодо забезпечення порівнянності показників за різні роки; і передбачають комплекс дій, що включають оцінку окремих показників виконання доходів та видатків на душу населення, кластерний аналіз структур доходів та видатків, оцінку статистичної значущості відмінностей у окремих показниках за групами субнаціональних бюджетів, а також розрахунок показника результативності вирівнювання як співвідношення різниці у варіації витрати субнаціональних бюджетів на душу населення та обсягу трансфертів з державного бюджету; це уможливило виявлення горизонтальних податково-бюджетних дисбалансів за окремими показниками виконання субнаціональних бюджетів, а також діагностику результативності політики фіскального вирівнювання;

методичний підхід до оцінки збалансованості динаміки показників субнаціональних бюджетів, який на відміну від існуючих, базується на основі розрахунку динамічного нормативу часткових показників формування доходів,

здійснення видатків та показників фінансової автономії та покриття та визначенні інтегрального показника збалансованості; зазначений підхід дозволяє оцінювати структурні характеристики збалансованості динаміки субнаціональних бюджетів певної групи та її загальний рівень;

аналітичне забезпечення виявлення тенденцій та закономірностей формування структурних пропорцій і виникнення податково-бюджетних дисбалансів у системі публічних фінансів федеративних та унітарних країн, в якому, на відміну від наявних наукових результатів, комплексно розглянуто усталені підходи до виконання доходної та видаткової частин національних та субнаціональних бюджетів, окреслено тенденції структурних змін; виявлено особливості та спільні риси формування структурних пропорцій субнаціональних бюджетів з урахуванням типу державного, і відповідно, бюджетного устрою; в результаті виникає можливість порівняльної оцінки раціональності формування структурних пропорцій субнаціональних бюджетів;

науковий підхід до забезпечення дієвості механізмів державної політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів, який відрізняється підставами добору згаданих механізмів (комплексність, врахування найбільш значущих видів податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні, спрямованість на управління тими соціально-економічними, зокрема, фінансовими процесами, які лежать в основі механізмів формування відповідних дисбалансів); конкретизацією інструментів та важелів впливу з огляду на ситуативні чинники; зазначений підхід забезпечує міждисциплінарність бачення шляхів протидії податково-бюджетним дисбалансам і підвищення результативності державної фінансової політики;

дістали подальшого розвитку:

теоретичне обґрунтування субнаціональної ланки публічних фінансів на основі уточнення компоненту публічності у фінансовій сфері, розмежування даного поняття з категоріями «місцеві фінанси» і «бюджет», виокремлення структурних та функціональних передумов формування і чинників

конкретизації архітекτονіки субнаціональної ланки публічних фінансів; це дозволяє окреслити середовище, передумови, а також механізми формування і розвитку податково-бюджетних дисбалансів з урахуванням різних аспектів;

структуризація інструментів реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам на основі ознаки їх змісту (економічні, інституційно-контрольні, політичні та організаційно-методичні) та з урахуванням традиційних та новітніх тенденцій формування податкової та бюджетної політики в розвинених країнах; це закладає наукове підґрунтя для ситуативного вибору одного або комплексу інструментів для реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні;

наукові уявлення про податкові, бюджетні та податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні на основі виявлення тенденцій динаміки обсягів та структури основних параметрів доходної та видаткової частин державного та місцевих бюджетів, оцінки сучасного рівня автономії, стійкості, достатності коштів цих бюджетів для фінансування видатків, визначення результативності політики фіскального вирівнювання; зазначене створює науково обґрунтовану картину передумов розробки концепції та вибору механізмів реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам;

групування найбільш значущих передумов формування податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні, серед яких виокремлено політичні, ідеологічно-поведінкові, економічні, організаційно-методичні; це стає у пригоді при визначенні пріоритетів протидії податково-бюджетним дисбалансам, зокрема, у нефінансовій сфері;

комплекс організаційного, методичного та інформаційного забезпечення реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів, який відповідає виявленим податково-бюджетним дисбалансам та передумовам їх формування в Україні та конкретизує можливості реалізації механізмів концепції зазначеної політики, що

у сукупності створює підґрунтя для управління розвитком публічних фінансів на субнаціональному рівні на засадах збалансованості.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що низку теоретичних та методологічних положень, викладених в дисертації, доведено до рівня методичних підходів та рекомендацій, які були використані в діяльності органів влади, місцевого самоврядування та суб'єктів громадянського суспільства. Зокрема, напрями підвищення дієвості механізмів протидії податково-бюджетним дисбалансам та рекомендації щодо удосконалення відповідного організаційного, методичного та інформаційного забезпечення були використані в діяльності Головного управління Державної фіскальної служби України в Донецькій області (№16814/10/05-99-12-01-13 від 18.04.2018 р.) та Управління Східного офісу Державної аудиторської служби України в Донецькій області (довідка № 04-05-15-05/5142 від 27.11.2018 р.), підходи до оцінки дисбалансів та пропорцій виконання бюджетів були позитивно оцінені фінансовим управлінням Чернігівської міської ради (№ 01-15-03/107 від 04.02.2018 р.) та Департаментом фінансів Донецької обласної державної адміністрації (довідка № 04-05-19-05/0034 від 16.01.2019 р.). Теоретичні результати дисертації використані при розробці навчально-методичного забезпечення дисциплін у Донбаській державній машинобудівній академії МОН України (довідка № 036–05/500 від 16.04.2018 р.), Маріупольському державному університеті МОН України (довідка № 01-24/1219 від 16.11.2018 р.), а також Громадською організацією «Східноукраїнське патріотичне об'єднання» при реалізації циклу тренінгів для представників об'єднаних територіальних громад та громадських активістів за програмою ПРООН в Україні (довідка б/н від 3.04.2018 р.). Довідки наведені в додатку А.

Особистий внесок здобувача. Наукові положення, висновки та рекомендації, що виносяться на захист, отримані особисто автором. Зміст особистого внеску в роботах, опублікованих у співавторстві, конкретизований в списку праць за темою дисертації.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації доповідалися на науково-практичних конференціях різного рівня: «Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності» (Кременчук, 2017, 2016), «Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу» (Київ, 2017), «Стратегічний потенціал державного та територіального розвитку» (Маріуполь, 2017), «Integrated business structures: models, processes, technologies» (Chisinau, 2016), «Регіональний розвиток – основа розбудови української держави» (Донецьк, 2014), «Політика корпоративної соціальної відповідальності в контексті сталого соціально-економічного розвитку» (Донецьк, 2013), «Розвиток міжнародних відносин та зовнішньоекономічної діяльності підприємств за сучасних умов» (Донецьк, 2012).

Публікації. Результати дослідження опубліковано у 37 наукових працях (дод. Б), з яких: 5 – монографії та розділи в монографіях обсягом 74,96 друк. арк. (в т.ч. 1 одноосібна монографія обсягом 16,21 друк. арк.); 21 – статті у наукових фахових виданнях обсягом 10,69 ум.-друк. арк., в т.ч. 10 – у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз; 8 – публікації апробаційного характеру обсягом 1,57 друк. арк.; 3 – у зарубіжних виданнях, обсягом 2,43 ум.-друк. арк., в т.ч. 2 – у виданнях, що входять до наукометричних баз. Загальний обсяг публікацій становить 89,9 ум.-друк. арк.; особисто автору належать 34,10 ум.-друк. арк.

Обсяг і структура дисертації. Робота складається з анотації, вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертації становить 447 сторінок, обсяг основного тексту роботи викладено на 384 сторінках. Робота містить 75 таблиць та 32 рисунки. Список використаних джерел включає 389 найменувань на 38 сторінках; 3 додатки розміщено на 25 сторінках.

1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ У РОЗВИТКУ СУБНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛАНКИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

1.1 Теоретичні дискусії щодо змісту публічних фінансів

Однією з відмітних рис розвитку сучасного світу є поєднання тенденцій до глобалізації та локалізації в усіх сферах суспільного життя, передусім, в економічній. Поряд із об'єктивним посиленням взаємозалежності економічних процесів і підвищенням однорідності змісту і характеру соціально-економічних відносин не менш об'єктивними є факти гуртування економічних суб'єктів в рамках певної території та / або інституційного середовища, збільшення відповідальності місцевого самоврядування за соціально-економічний розвиток компактно розміщеного населення та бізнесу, посилення значущості субнаціональної ланки влади або місцевого самоврядування у визначенні пріоритетів та засобів реалізації економічної політики. За цих умов посилюється інтерес до економічних явищ процесів та механізмів на місцевому рівні, в т.ч. до фінансів і фінансової політики, які не асоціюються з загальнонаціональним рівнем. Разом з тим, вибір напрямів і інструментів реалізації політики місцевого розвитку, підходи до узгодження такої політики із принципами та інститутами, які сформовані на національному та міжнародному рівнях, істотно залежать від того, який саме зміст вкладається у поняття субнаціональних фінансів, яким є співвідношення даного поняття із категорією «місцеві фінанси» і наскільки виправданими є ситуативні спроби маніпулювати таким змістом.

Варто відзначити, що в описі субнаціональних фінансів, як дуже різноаспектного явища, використовується низка категорій та термінів. В літературних джерелах (Безгубенко Л., Березовська С., Василик О.,

Волохова І., Каламбет С., Кириленко О., Ляденко Т., Серебрянська Д., Шах А та ін.) одночасно вживаються такі терміни як «місцеві фінанси» (local finance), «фінанси органів місцевого самоврядування» (local government finance), «місцеві публічні фінанси» (local public finance), «місцеві бюджети» (local budgets).

Слід вказати, що, по-перше, ситуація з цією дискусією підкреслює різницю вітчизняної та західної наукової традиції у точності визначення економічних категорій, коли у закордонних наукових та урядових публікаціях використовуються різні терміни в одному й тому ж значенні, тоді як у вітчизняній фінансовій літературі більш прийнятним є детальна категоризація економічних явищ за змістом і відмітними ознаками. По-друге, окремі витoki дискусійності поняття субнаціональних, зокрема місцевих, фінансів криються у суперечливості визначення фінансів як таких. Низка науковців дотримуються думки, що фінанси – це відносини з перерозподілу ВВП, що логічно наближує їх до розгляду фінансів як явища, яке пов'язане з формуванням та використанням ресурсів бюджетів різних рівнів, тобто фінанси в різному ступені наближення ототожнюються з державними (публічними) фінансами. Елементи такої позиції можна знайти як у зарубіжних, так і у вітчизняних джерелах. Інша частина вчених не наполягає на публічному і централізованому характері фондів грошових коштів, які є об'єктом фінансів як відносин, тому більш прискіпливо ставляться до відмінностей між окремими ланками фінансової системи, в т.ч. за просторово-адміністративною ознакою. По-третє, уявлення про фінанси, а тим більше про субнаціональні фінанси як категорію більш спеціалізованого характеру, еволюціонують у відповідності до еволюції економічної реальності, що безсумнівно, є ознакою об'єктивності наукового знання, хоча і породжує неоднозначність у трактуванні певних понять і категорій.

З огляду на це доцільним вбачається:

по-перше, слід визначитися з тим, яке місце субнаціональна ланка публічних фінансів посідає у фінансовій системі,

по-друге, уточнити зміст досить широко вживаної категорії «місцеві фінанси» в т.ч. варто з'ясувати обґрунтованість використання понять «субнаціональний» та «субцентральний» в якості інструментального підґрунтя для опису рівня локалізації розгляду фінансів як економічних відносин;

по-третє, з'ясувати змістові та структурно-функціональні передумови виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів.

Передусім слід звернутися до варто звернутися до трактування власне фінансів як економічної категорії більш загального порядку. Як уже згадувалося вище, у вітчизняній науковій літературі найбільш розповсюдженим підходом є визначення фінансів як сукупності відносин з приводу формування, розподілу, перерозподілу та використання фондів грошових коштів в процесі розподілу і перерозподілу суспільного продукту та/або багатства. У зв'язку з наведеним формулюванням необхідно звернути увагу на наступні моменти:

фінанси є сукупністю відносин, що логічно відокремлює їх від грошей як носія і форми реалізації об'єкту цих відносин; це визначає необхідність з'ясування співвідношення понять «грошові відносини» і «фінанси», а значить – і внутрішньої структури фінансової та грошово-кредитної систем, фінансового ринку; крім того, слід брати до уваги варіативність визначення об'єкту перерозподілу – в різних поглядах це ВВП, суспільний продукт, національний доход, національне багатство тощо;

використання лише ВВП як категорії, що відображає об'єкт перерозподілу, як це зазначається в окремих визначеннях, є не зовсім коректним, оскільки не враховує, з одного боку, частину суспільного продукту, яка утворюється за кордоном, крім того, ВВП відображає утворення та розподіл доданої вартості, тоді як фінанси опосередковують і перерозподіл інших елементів суспільного багатства (вже наявної вартості, в т.ч. створеної і збереженої) та фіктивної вартості;

у визначенні мова йде про фонди, а не просто гроші, що змушує

формально вважати відносини, які здійснюються з грошовими коштами, які не мають фондової форми, нефінансовим явищем; це означає необхідність додатково пояснювати зміст поняття «фонди» і вирішити питання про категоризацію «позафондових» відносин;

У зарубіжній практиці тлумачення категорії «фінанси» також має схожі змістові акценти. В найпростішому варіанті Оксфордський словник визначає фінанси як управління грошами [307], а в Університетських Словниках Вебстера наводиться трактування фінансів як управління грошовими питаннями в широкому змісті або управління фондами як система, що включає грошовий обіг, надання кредитів, інвестування та забезпечення банківських послуг у широкому змісті [358, 308]. Етимологія терміну походить від старофранцузького «finer» («завершувати, класти край»), а ще раніше – від латинського «finire» («завершувати, закінчувати») [307]. Надалі вже у італійській мові виник термін «finanzia» («завершувати платіж, гасити борг»). Разом з тим, власне явище фінансів виникло набагато раніше.

Звертаючись до історичної перспективи [305], можна цілком обґрунтовано стверджувати, що передумовою виникнення фінансів у сучасному розумінні даної категорії є, по-перше, виникнення розподілу і перерозподілу як суспільних відносин, і, по-друге, виникнення грошей з їх функціями загального еквіваленту: засобу обігу, міри вартості, засобу платежу, засобу утворення багатства та світових грошей. Розподіл і перерозподіл суспільного продукту мав місце і при первісному ладі, причому слід вказати на той факт, що спочатку відбувався перерозподіл продукту колективної власності (первісний аналог сучасного розуміння «публічне») всередині громади, а слідом – і між громадами (як у формі обміну, так і у формі відчуження, в т.ч. насильницького), однак це відбувалося у натуральній формі. Із зародженням елементів товарного виробництва чи то стихійно, чи то за договором (обидві гіпотези виникнення грошей не знайшли однозначного підтвердження і дотепер) виникають гроші, які опосередковують перерозподіл в якості основного засобу обслуговування

торгівлі (міжтериторіальна торгівля) та допоміжного фіскального засобу (стягнення частки продукту або багатства на користь держави або її представників саме у грошовій формі, причому допоміжний характер грошей як засобу перерозподілу зберігся, наприклад в Європі, аж до Середньовіччя, поступово набуваючи першорядного значення з розкладом феодалізму), а також в якості засобу утворення багатства.

Надалі в процесі історичної еволюції економіки поступово формуються два основних підходи в розумінні фінансів: в широкому значенні – як відносин у формі формування та використання грошей для обслуговування торговельних (закупівля товару і його продаж) або здійснення самостійних (позички, платежі, спадщина тощо) операцій; та у вузькому значенні – як формування фондів, які обслуговують утворення і перерозподіл багатства. Останній поступово став превалювати над першим, тому фінанси стали пов'язуватися з утворенням і рухом фондів (запасів) грошових коштів або їх сурогатів (цінних паперів).

У літературі загальноприйнятим є підхід, що всі матеріально-речові і грошові ресурси, якими володіє суб'єкт, складають його фонди (наприклад, Ажнюк М. і Передерій С. [1]), відповідно – матеріальні і грошові, причому «фондовість» ресурсів щільно пов'язується з цільовим характером і встановленим порядком формування і використання їх певного обсягу (Василик О. [26]). На нашу думку, поділ грошових ресурсів на фондові і нефондові за ознакою цілі або порядку утворення і використання, як, наприклад, це наводиться у дослідженні Косаріної В. та Тимошенко О. [123] або у роботах Ажнюка М. і Передерія С. [1] і Василика О. [26], які вказують, що грошові кошти перетворюються на фінансові ресурси лише коли вони концентруються у відповідні фонди, для яких встановлено порядок створення і цільового використання.

По суті фонд – це акумульований з певною метою запас, і в цьому змісті однозначно фондовий характер має використання грошей в якості засобу формування і використання багатства (нагромадження, в т.ч. цільове –

для створення страхового резерву, відновлення активів, відкладене споживання, розподіл доходів для сплати податків в разі, якщо порядком їх стягнення не передбачено виконання моментального платежу, отримання доходу від надання позик), а однозначно нефондовий – лише використання грошей в якості міри вартості, оскільки ця функція реалізується одночасно з будь-якою з інших. Очевидно, що в інших функціях – засобу обігу (опосередкування обміну, яке передбачає потребу забезпечити еквівалентність вартостей блага і грошової суми, яку необхідно віддати за нього), засобу платежу (розрахунки, кредит), світових грошей – в тому або іншому ступені передбачається формування певного обсягу грошей задля певної цілі, тобто грошові ресурси практично завжди мають фондову форму. Умовним виключенням є безпосередній розгляд акту руху коштів як засобу платежу без урахування періоду формування певної сукупності грошових коштів для його здійснення.

Що ж до особливого порядку утворення і використання як критеріальної ознаки фондової форми грошових коштів, то за будь-яких обставин можна виділити певні правила, згідно з якими грошовий запас буде утворюватися або використовуватися. Це можуть бути і внутрішні психологічні обмеження певної людини, і внутрішній фінансовий план підприємства, і бюджет, і правила казначейського виконання бюджетів, і власне регламенти бюджетного процесу, і порядок нарахування і сплати податків тощо. Виключенням з цього факту можуть бути лише екзотичні варіанти на кшталт безсистемного руху грошових коштів між рахунками (в т.ч. по колу) внаслідок певних збоїв у роботі електронних платіжних систем.

Визнання цільових обмежень на використання грошових фондів, і наявність певних правил їх утворення як критеріальних ознак фінансових ресурсів, яке наявне в літературі, у сукупності приводить нас до поняття кошторису або бюджету. Узагальнення підходів до розуміння змісту бюджету (кошторису) дозволяє виокремити три аспекти:

бюджет (кошторис) є розписом (планом) доходів та видатків, тобто

фіксує джерела утворення грошових фондів і напрями їх використання;

бюджет як інституціоналізоване рішення щодо плану формування і використання грошових фондів, яким закріплюються права та обов'язки розпорядників цих фондів, встановлює обмеження на порядок формування і характер їхнього використання;

бюджет як публічний фонд фінансових ресурсів (але лише у його доходній частині) передбачає наявність щонайменше двох фондів (загального і спеціального), а подекуди додається і фонд розвитку, які відрізняються за способами і джерелами формування і напрямками використання.

Зауважимо, що ототожнювати поняття «бюджет» і «фонд грошових коштів» є помилковим через принципову різницю змісту. Яскравим прикладом змішування понять «грошові фонди» і «бюджет» є наприклад, положення, викладені в роботі Козаченко Ю.: «Місцеві бюджети – це фонди фінансових ресурсів, призначені для реалізації соціально-економічних завдань територіальних громад і забезпечення виконання покладених функцій на органи місцевого самоврядування» [115, с. 3]; і тут же: «Місцевий бюджет складається із надходжень і видатків на виконання повноважень місцевих державних адміністрацій та органів місцевого самоврядування» [115, с. 3-4]. Однак одночасно з підвищенням ролі держави в економіці перерозподіл багатства на користь держави для виконання нею певних функцій (передусім, оборони, правосуддя, послуг соціального характеру та утримання самої себе) фондний характер став все більшою мірою асоціюватися саме з державними (публічними) фінансами і державним та місцевими бюджетами як юридичними формами існування централізованих і децентралізованих публічних фондів грошових коштів. Ймовірно це стало основою традиції асоціювати фінанси з державними фінансами, яка існує і дотепер в сучасній економічній та правовій науці і практиці, коли поняття «державний фінансовий контроль» і «органи державного фінансового контролю» пов'язуються із контролем саме публічних фінансів.

Крім того, у розумінні бюджету як публічного фонду фінансових

ресурсів поділ фондів на бюджетні і позабюджетні, а фонди певного бюджету на загальний, спеціальний і розвитку є умовним і залежить тільки від прийнятої в даній інституційній системі і в даний час класифікації.

Втім, еволюційна багатогранність терміну «фінанси» все ж таки визначила його обіг й у значенні відносин з формування, використання, управління фондами грошових коштів безвідносно держави, що визначає віднесення до фінансів таких явищ, як приватні фінанси або фінансовий ринок (в т.ч. і грошовий, який більшість сучасних вчених розглядають лише як складову фінансового ринку). Отже фінанси являють собою відносини з перерозподілу суспільного продукту і багатства (майна), однак лише у формі грошових фондів. В даному руслі більш точним критерієм перетворення грошових фондів на фінансові ресурси слід назвати їх участь у перерозподілі суспільного продукту. Фінанси опосередковують розподіл і перерозподіл суспільного продукту або багатства, які перебувають у матеріальній або у нематеріальній формі, в т.ч. його фіктивної частини у вигляді спекулятивної премії / збитку (арбітражу) внаслідок просторової або міжчасової асиметрії інформації, нераціональності рішень, пов'язаних із використанням грошей, зміною вартості самих грошей (в т.ч. внаслідок інфляції або курсових коливань), або прагнення уникнути ризику. У зв'язку з цим, наприклад рух коштів у вигляді конверсії однієї і тієї ж суми в тій самій валюті, однак в різних грошових знаках не буде фінансами у суворому змісті цієї категорії, хоча у відповідності до законодавства може визнаватися фінансовою операцією з міркувань спрощення ідентифікації, класифікації або що. Те ж саме стосується варіанту, коли рух коштів здійснюється між однаковими за умовами використання рахунками однієї і тієї ж особи в одній банківській установі без обмежень і ефектів, пов'язаних з плином часу (в цьому випадку грошові кошти не обслуговують перерозподіл, в т.ч. перерозподіл у часі).

Перехід до розгляду субнаціональної ланки публічних фінансів щільно пов'язаний із питанням окреслення публічних фінансів як підсистеми фінансової системи. Так, на думку Білинського Д. «фінансова система – це

внутрішня будова фінансів, що являє собою сукупність взаємопов'язаних суспільних відносин (інститутів), які складаються при формуванні, розподілі та використанні грошових фондів, що необхідні державі для виконання покладених на неї завдань та функцій» [14]. У того ж автора публічна фінансова система визначається у двох вимірах: 1) як сукупність структурно взаємопов'язаних і взаємодіючих фінансово-правових інститутів, котрі опосередковують процес формування, розподілу та використання грошових фондів держави і територіальних громад; 2) як собою сукупність державних органів та установ, котрі здійснюють публічну фінансову діяльність [12].

В роботі Шиліної Г. під фінансовою системою країни пропонується розуміти «форму організації відносин з приводу формування, розподілу та використання фондів грошових коштів всіх її інституційних суб'єктів в ході реалізації соціально-економічних процесів. Такий підхід дозволяє виділити в складі фінансової системи чотири підсистеми: підсистеми публічних, приватних, публічно-приватних фінансів та інфраструктуру фінансової системи, через яку відбувається реалізація фінансів як відносин в будь-якій з попередній підсистем та їх регулювання» [254]. Слід вказати, що власне публічні фінанси зазначеним автором визначено як сукупність відносин з формування, розподілу і використання фондів грошових коштів для забезпечення функціонування органів державної влади, державних та комунальних підприємств. Крім того, зроблено наголос на тому, що підсистема публічних фінансів (тобто відносини за участю держави, які складаються з відносин між органами влади та відносин органів влади з зовнішніми по відношенню до системи державного управління суб'єктами) та приватних фінансів (відносини без участі держави, в т.ч. фізичних осіб, підприємств, інших організованих груп всередині відповідних множин та між ними) є відносно відокремленими одне від іншого з огляду на зміст і характер взаємодій, а взаємодія державних органів як суб'єктів публічного права та суб'єктів приватного права в ході реалізації державою власних функцій обумовлює необхідність виділення підсистеми публічно-приватних

фінансів [255, с. 21-22].

З наведених положень видно, що однією з проблем визначення публічних фінансів є відсутність чітких критеріїв визначення їх природи. І у зв'язку з цим, слід підкреслити, що вище було свідомо пропущено характеристику «публічні» або «централізовані» для фондів, оскільки на сьогоднішній момент єдності у віднесенні до фінансових явищ лише відносин щодо публічних (державних, суспільних, громадських) і, тим більше, централізованих (перерозподіл яких відбувається через певний керівний центр) немає, адже перерозподіл, опосередкований грошовими коштами, існує і в приватній сфері, що відповідає явищам особистих фінансів, бізнес фінансів (або фінансів підприємств або ширше – суб'єктів господарювання), а значить дозволяє вести мову про публічні і приватні фінанси як економічні та правові поняття.

В табл. 1.2 наведено найбільш цікаві підходи до визначення поняття публічних фінансів у сучасній науці.

Таблиця 1.2 – Сучасні погляди на зміст категорії «публічні фінанси»

Автори 1	Визначення 2	Коментар 3
Кравченко В. [126]	ПФ складаються з таких складових як: державні фінанси, місцеві фінанси, фінанси політичних партій, державний кредит, податки і збори, платежі до державних спеціальних цільових фондів, державні страхові фонди, страхові внески за державним страхуванням	• Підхід автора не визначає сутності публічних фінансів як таких; • Не зрозуміло, чому державний кредит включається до складу ПФ, а місцевий – ні; • досить суперечливо виглядає виокремлення державних фінансів, з одного боку, та податків і зборів – з іншого; те ж саме стосується виділення державних спеціальних цільових фондів та державних страхових фондів (якщо це не одне й те ж, то державні спеціальні цільові фонди – це державні фінанси або фінанси національного уряду), страхових фондів та внесків до них
Молдаван О. [159]	ПФ є системою економічних відносин між державою, юридичними та фізичними особами, а також між окремими державами, міжнародними фінансовими інституціями щодо акумуляції та використання грошових коштів	• наголос на тому, що основним учасником ПФ є держава, і, водночас, на тому, що всі відносини за участю держави є ПФ; • державні фінанси є частиною більш широкого поняття ПФ, оскільки держава є лише одним з видів суспільної організації людей; • не акцентується зміст таких відносин і їхнє цільове призначення

Продовження таблиці 1.1

1	2	3
Бардаш С. та ін. [6]	ПФ – це суспільно-економічні відносини, які виникають у процесі утворення, розподілу (перерозподілу) і використання публічних фондів грошових коштів, пов'язаних із задоволенням усіх видів публічного інтересу та регулюються шляхом установлення імперативних приписів держави або органів місцевого самоврядування, які поширюються на учасників відносин у сфері господарювання усіх форм власності	• акцент на фондовій формі руху публічних фінансових ресурсів; • існування ПФ пов'язується із задоволенням публічних інтересів; • відчувається вплив правової індоктринації змісту ПФ через обговорення імперативного методу правового управління ними; • водночас, такий підхід створює передумови для змішування фінансової політики та ПФ як таких, оскільки імперативно регулюються не тільки публічні фонди, пов'язані із задоволенням інтересу, а й рух приватних коштів; • по суті автори ототожнюють ПФ з фінансами в цілому
Вдовенко С. та ін. [28]	Підсистема ПФ фінансової системи містить наступні елементи: 1) ПФ держави – суспільні відносини з приводу формування, управління, розподілу та використання публічних фондів коштів держави; 2) ПФ місцевого самоврядування – суспільні відносини з приводу формування, управління, розподілу та використання публічних фондів коштів місцевого самоврядування усіх видів; 3) ПФ суспільного (соціального) призначення – суспільні відносини з приводу формування, управління, розподілу та використання публічних фондів коштів, які не є державною чи муніципальною власністю і за рахунок яких задовольняються суспільні інтереси	• ПФ виокремлюються на основі ознаки обслуговування суспільних інтересів; • Складові ПФ виокремлюються на основі ознаки власності на фонди фінансових ресурсів – державної, комунальної або недержавної і некомунальної (третя група); при цьому додавання третьої групи (публічні солідарні фонди коштів обов'язкового соціального страхування; публічні накопичувальні фонди коштів обов'язкового соціального страхування, фонди приватного пенсійного страхування) виділяються лише на основі варіанту їх правової формалізації в якості бюджетних або позабюджетних і на основі їх впливу на інтереси суспільства
Дерлиця Д. [56]	Визначає критерії публічності та суспільності фінансів. До числа перших віднесено інформаційний (відкритість, доступність прозорість інформації); правовий (розмежування осіб публічного та приватного права); масштабності (загальне охоплення); економічний (обслуговування виробництва, розподілу і постачання благ суспільного споживання); управлінський (держава як суб'єкт управління)	• Акцент не на визначенні сутності ПФ, а на виявленні критеріїв їх специфічності; • Основна дискусія ведеться навколо суспільного характеру фінансів, які відносяться до складу ПФ та набуття державними фінансами ознак суспільності; • Наголос у визначенні суспільності робиться саме на економічному критерії публічних фінансів; • В складі ПФ виділяються 1) фінанси сектору суспільного управління у складі державного й місцевих бюджетів, позабюджетних фондів (державні цільові фонди, фонди загальнообов'язкового державного соціального страхування), а також чистих активів інституційних одиниць у бюджетній і позабюджетній сферах та 2) фінанси суспільного сектору економіки у складі фінансів суб'єктів господарювання державної власності та фінансів суб'єктів господарювання комунальної власності

Кінець таблиці 1.1

1	2	3
Корецька С. [120]	ПФ є сферою, де відбувається зіткнення різних, під час суперечливих і різноспрямованих інтересів: державних, групових, індивідуальних Державні фінанси в сукупності з місцевими (муніципальним) та іншими публічними фондами утворюють публічні фінанси. Поняття «державний», «суспільний», «публічний», застосовувані до фінансів, є рівнозначними у контексті їх взаємозв'язку з поняттями суверенітету і влади, джерелом якої є народ.	• ПФ визначені як сфера взаємодії інтересів; • ПФ зведені до сукупності державних та місцевих фінансів, в той же час поняття публічності, суспільності та державності ототожені, хоча надалі автор і вказує, що публічний інтерес містить державний інтерес лише як одну зі складових • єдність публічних фінансів виводиться через унітарність устрою держави (федеративність не врахована); єдність грошової системи, економічної фінансової та митної політики; єдність державної та місцевої систем управління та регулювання фінансово-кредитної системи.
Куценко Т. [132]	Визначає структуру ПФ через структуру публічного сектору за методологією МВФ та виділяє низку складових: ПФ в рамках бюджетної системи, в т.ч. ПФ в рамках податкової системи; ПФ нефінансових корпорацій, інших підприємств і організацій державної та комунальної форм власності; ПФ в рамках державно-приватного партнерства; ПФ, що відображають діяльність фінансових корпорацій державних та місцевих органів на внутрішньому та зовнішньому ринках, в т.ч. ПФ позабюджетних (спеціальних) фондів	• автор відходить від поняття публічності, беручи в якості методологічної основи суто інструментальний статистично-класифікаційний підхід; • структуризація ПФ здійснюється в рамках концепції т.зв. «нових публічних фінансів», що дозволило узагальнити основні складові ПФ за функціональною ознакою; • разом з тим, в рамках даної точки зору не уточнюється специфіка співвідношення окремих складових із бюджетами, що являє собою окремий і досить значний пласт специфічної морфології ПФ
Олексій У. [165]	ПФ – це суспільні відносини, які пов'язані із задоволенням усіх видів публічного інтересу і виникають у процесі утворення, управління, розподілу (перерозподілу) та використання фондів коштів держави, місцевого самоврядування та фондів коштів, за рахунок яких задовольняються суспільні інтереси, визнані державою або органами місцевого самоврядування, незалежно від форми власності таких фондів	• автор виходить із правової доктринації поняття ПФ, характерними ознаками якої є виділення суспільного інтересу, визначення в якості суб'єктів розпорядження фондами коштів держави та органів місцевого самоврядування та опис методу регулювання (приписи і контроль); • разом з тим, важливою змістовою складовою даного підходу є залучення до складу ПФ будь-яких фондів, якщо вони мають відношення до задоволення суспільного інтересу
Опарін В. та ін. [166]	У широкому розумінні ПФ включають фінансову діяльність усіх різновидів публічних союзів – держави, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, а на глобальному рівні також міжнародних організацій і фінансових інституцій; у вузькому – до складу публічних відносять державні й місцеві фінанси, в організації котрих, незважаючи на їх взаємопов'язаність, мають домінувати принципи автономності та незалежності	• в широкому трактуванні змісту ПФ автори наслідують традицію М. Вебера про держави як масштабні союзи та концепцію «нових публічних фінансів»; слід звернути увагу на той факт, що фінанси інститутів громадянського суспільства також відносяться до публічних в змісті «суспільних»; • публічні фінанси формуються й функціонують саме на основі утворення та розбудови розгалуженого суспільного сектору в контексті як забезпечення їх транспарентності й підконтрольності суспільству, так і охоплення суспільних потреб; звідси цікаве зауваження про те, що публічні фінанси і держава виникають неодноразово

Як можна побачити з наведених положень, основні дискусії точаться навколо низки моментів.

Передусім, це питання – що вважати «публічним» явищем у фінансах з огляду на особливості традиційного розуміння даного поняття у вітчизняній мові взагалі і науковій мові зокрема. Основні точки зору щодо відповіді на це питання, які представлені в табл. 1.1, можна сформулювати наступним чином:

публічність – це характеристика усупільнення фінансів;

публічність – це ознака певного суб'єкта влади у вигляді держави, державних органів, органів місцевого самоврядування;

публічність – це відображення загальності інтересу; його реалізації через масштабні публічні союзи;

публічність – це прозорість та відкритість.

Друге питання – це доцільність включення до складу публічних фінансів, а скоріше – до складу суб'єктів відповідних відносин власне органів держави та місцевого самоврядування як квазігосподарських одиниць, суб'єктів господарювання державної (унітарної) та комунальної форм власності та громадських організацій, які не є суб'єктами господарювання, хоча й здійснюють певну господарську діяльність.

І, насамкінець, третє питання – якою мірою включати до складу публічних фінансів фінанси місцеві, адже і останнє поняття не є усталеним, і саме в цій сфері спостерігаються явища, які розмивають традиційне уявлення про публічність як таку, в т.ч. публічність фінансів, про що йтиметься нижче.

У зв'язку із зазначеними питаннями доцільно навести точку зору Хомутенко А., яка на підставі досить ґрунтовного аналізу семантики низки понять, робить висновок про те, що «суспільні фінанси охоплюють усі економічні відносини країни, результатом яких є рух частини фінансових ресурсів, спрямованих на задоволення і суспільних, й індивідуальних інтересів. Окремою частиною таких відносин, котрі мають імперативний характер та в результаті яких формуються централізовані фонди грошових

коштів, державні та місцеві позабюджетні цільові фонди й фонди суб'єктів господарювання державної й комунальної форми власності, є публічні фінанси. Частина публічних фінансів, економічні відносини яких не враховують фінансів мезорівня (місцеві бюджети та фінанси підприємств комунальної форми власності), є державними фінансами» [240]. Серед ключових критеріїв, за якими автором запропоновано розрізняти названі поняття, найбільший інтерес являють собою імперативність характеру, призначення в аспекті задоволення суспільних або індивідуальних інтересів та специфічність суб'єктного складу відносин.

Перші два зазначених критерії приводять нас до правової доктринації поняття публічності. Так, за твердженням Харитонової О. та Харитонова Є. публічне право являє собою сукупність правових норм, яка в системі за допомогою приписів імперативного характеру (позитивних зобов'язань та заборон) регламентує відносини за участю держави, а також між суб'єктами, що є фігурантами держави або знаходяться в взаєминах влади та підпорядкування [239].

Більш деталізованою є позиція Погребняка С., який у найбільш загальному вигляді визначає публічне право як підсистему права, що регулює відносини, пов'язані з діяльністю держави і місцевого самоврядування. Ці публічноправові відносини автор умовно поділяє на три великих блоки: 1) відносини, пов'язані з діяльністю держави і місцевого самоврядування, що виникають між суб'єктами владних повноважень – органами державної влади (місцевого самоврядування), їх посадовими особами, іншими суб'єктами при здійсненні ними владних функцій (в тому числі в порядку делегування); 2) відносини, пов'язані з діяльністю держави і місцевого самоврядування, що виникають між суб'єктом владних повноважень і іншими суб'єктами права; 3) відносини між іншими суб'єктами права, коли вони прямо стосуються діяльності держави і місцевого самоврядування [183].

Ще одна традиція трактування публічності йде напряду від нормативного визначення юридичних осіб публічного права. Однак,

наприклад, у вітчизняному законодавстві відповідне визначення є достатньо бідним за змістом – так, згідно із ч. 2 ст. 81 Цивільного кодексу України «юридична особа публічного права створюється розпорядчим актом Президента України, органу державної влади, органу влади Автономної Республіки Крим або органу місцевого самоврядування» [241].

Узагальнення наукової дискусії з приводу юридичних осіб публічного права (Харитонова О., Харитонов Є. [239], Посикалюк О. [187], Борисевич С. [18], Погребняк С. [183]) дозволяють визначити наступні ознаки, які характеризують таких осіб:

характер діяльності – обов'язковим елементом діяльності таких осіб є реалізація владно-адміністративних повноважень; господарська компетенція юридичних осіб публічного права, втім, хоча й визначається як специфічна, все ж таки належить до приватноправової сфери;

дія в інтересах і потребах значної кількості людей;

порядок створення – лише за рішенням органу влади або місцевого самоврядування, яке оформлюється у вигляді актів конституційного та адміністративного законодавства;

особлива правоздатність – наявність специфічних прав, які носять імперативний характер і відповідають меті та завданням саме владного управління; наявність обов'язків, які відповідають певним суспільним інтересам; обмежена цивільна правоздатність (наприклад, заборона благодійності); спеціальний порядок реалізації цивільних прав (вимога щодо печатки, відсутність вимоги щодо установчих документів при відкритті рахунків та ін.);

специфічність правового режиму майна – юридичні особи публічного права не є суб'єктами права власності, а лише розпоряджаються державним або комунальним майном;

наявність деліктної відповідальності при виконанні публічних функцій (публічний суб'єкт відповідає за дії посадових осіб, які ті вчинили при реалізації владно-адміністративної діяльності) та ін.

Таким чином, в науковій традиції публічного права, з якої термін «публічність» увійшов у науковий обіг публічного управління, публічних фінансів та економіки публічного сектору, досить чітко вказується на головну ознаку публічних юридичних осіб – реалізацію ними владних повноважень. З цієї точки зору змістова характеристика публічності фінансів означає обов'язковість участі у фінансах як у відносинах певного владного суб'єкта (чи то державний орган, чи то орган місцевого самоврядування), нерівнозначність позицій такого суб'єкта із суб'єктами приватного права, імперативний характер розпорядження фінансовими ресурсами.

Громадські організації попри специфічність їх створення, спрямованість дій на реалізацію суспільних інтересів не мають формально визначених владних повноважень, тому слід погодитися із Хомутенко А. про віднесення їх діяльності до сфери суспільних фінансів.

Слід уточнити також, що реалізація господарської компетенції органів державної влади та місцевого самоврядування (наприклад, в частині закупівель комунальних послуг, обладнання та інвентарю тощо) не є публічною з огляду на неімперативний характер таких відносин; це ж саме стосується і отримання доходів, не пов'язаних з реалізацією владних функцій або адміністративних послуг (наприклад, передавання в оренду тимчасово не використовуюваного майна, закріпленого за органом влади або місцевого самоврядування) у суворому змісті також не є публічною діяльністю. Втім, традиційно відносини фінансового характеру, здійснювані такими органами вважаються публічними з огляду на публічну суб'єктність самих органів і нормативне визначення будь-яких їхніх доходів або витрат, навіть не пов'язаних із реалізацією владних повноважень, як бюджетних.

Більш складною є спроба розібратися, чи належать по суті до публічних фінансів відповідні відносини нефінансових корпорацій, інших підприємств і організацій державної та комунальної форм власності та фінансових корпорацій державних та місцевих органів на внутрішньому та зовнішньому ринках, на які звертає увагу Т. Куценко [132]. Справа в тому,

що їх склад та характер діяльності є дуже різноманітним. Частина таких суб'єктів утворюються з метою реалізації певних владних функцій органів держави або місцевого самоврядування. Інші забезпечують певні суспільні блага, однак існують як звичайні юридичні особи приватного права і беруть участь у приватноправових цивільних або господарських відносинах. Треті поєднують ці функції. Четверті мають державну або комунальну форму власності лише з огляду на історичні обставини і є, по суті, просто джерелом доходів публічних суб'єктів у формі підприємницького прибутку. В цій ситуації єдиним прийнятним критерієм віднесення фінансових відносин таких корпорацій є формальна ознака ідентифікації їхніх доходів та витрат як бюджетних.

Таким чином, достатніми критеріями виокремлення публічних фінансів слід вважати дві категоріальні ознаки: виникнення цих відносин у зв'язку із реалізацією формально визначених владних повноважень та спрямованість на задоволення суспільного інтересу, а також одну інструментальну: ідентифікація ресурсів, доходів та витрат суб'єктів як бюджетних.

1.2 Зміст субнаціональної ланки публічних фінансів та структурно-функціональні передумови її виокремлення

Наступний кроком має стати з'ясування співвідношення понять «публічні фінанси» та «місцеві фінанси». Тут також варто звернути увагу на ті аспекти, які асоціюються із змістом (сутністю) та формою того явища, яке відображається у поняття місцевих фінансів (МФ) (табл. 1.2).

Представлені у табл. 1.2 визначення місцевих фінансів, вочевидь, не можуть охопити всього розмаїття наукових підходів до трактування місцевих фінансів, однак наведений перелік дає змогу вичленувати найбільш характерні сутнісні ознаки, які виділені сучасною фінансовою наукою.

Таблиця 1.2 – Приклади визначень місцевих фінансів у науковій літературі

Автори 1	Визначення 2	Коментар 3
Василик О. [26]	МФ – сукупність форм і методів створення фінансових ресурсів для забезпечення органами місцевого самоврядування виконання покладених на них функцій у галузі економічного і соціального розвитку	• сукупність форм і методів здійснення певного процесу характеризує радше механізм відносин, а не самі відносини, тобто МФ ототожнено з механізмом функціонування МФ; • акцент здійснено лише на створенні, тоді як використання залишається поза межами МФ; • неясно, що саме мається на увазі під «фінансовими» ресурсами
Ляденко Т. [144]	Поняття МФ є складовою загальнішого поняття «суспільні (публічні) фінанси і ототожнюється із поняттям «фінансова основа місцевого самоврядування», під якою автор розуміє сукупність коштів, які можуть використати органи місцевого самоврядування, реалізуючи своє право власності та розпорядження щодо фінансових ресурсів: вона охоплює як: власні, передані від інших бюджетів і запозичені кошти; кошти Державного бюджету, власні кошти бюджетних установ та кошти підприємств і організацій, створених на основі комунальної власності	• пряма вказівка на публічний характер місцевих фінансів; при цьому МФ – лише фінансова основа місцевого самоврядування (тобто ресурсна база, ресурси, носій фінансів); • фінанси ототожнюються із носієм фінансів – сукупністю грошових коштів (важко сказати, чи це відсилання до поняття «фонди», чи автором в такому вигляді вказується на розмаїття джерел формування цих коштів); надалі використовується поняття «фінансові ресурси», яке включає як ресурси, прямо визначені фондovими (бюджетні і позабюджетні фонди); так і ресурси, фондова або позафондова форма яких не визначена чітко (кошти Державного бюджету, власні кошти бюджетних установ, і установ комунальної власності); • неявно допускається участь у МФ інших суб'єктів бюджетних відносин, позичальників, суб'єктів господарювання і суб'єктів з господарською компетенцією
Березовська С. [10]	МФ повинні ототожнюватися (і для більшої коректності – замінятися) з поняттям «фінанси органів місцевого самоврядування», які є системою врегульованих правом економічних відносин, що виникають у процесі формування, розподілу й використання фондів коштів органів місцевого самоврядування, необхідних для виконання завдань і функцій органів місцевого самоврядування та для забезпечення й задоволення суспільних потреб місцевого значення, а також пов'язані зі здійсненням контролю за ефективним і цільовим використанням цих фондів коштів	• наведене визначення виходить із розуміння фінансів лише як публічних фінансів, до того ж покликаних лише обслуговувати виконання органами місцевого самоврядування їх функцій; підтвердженням цього є той факт, що у ньому можна побачити відлуння концепції розподілу повноважень між державними органами та органами місцевого самоврядування на основі територіального масштабу значущості потреб, які мають задовольнятися в ході діяльності владних суб'єктів; • прямою є вказівка на фондovий характер місцевих фінансів, однак зміст і види цих фондів коштів не розкривається

Кінець таблиці 1.2

1	2	3
Каламбет С., Іванов С., Ярош О. [98]	Фінанси місцевих органів влади (МФ) як система охоплюють кілька основних елементів: видатки, доходи, способи їх формування, місцеві фінансові інститути, суб'єкти й об'єкти системи та відносини між суб'єктами системи, системою й іншими ланками фінансової системи держави	• апріорі МФ розглядаються авторами як фінанси місцевих органів влади (знову ж таки, бачиться, що це узагальнене поняття, яке означає всі органи, які мають владні повноваження або делеговані державою, або самоврядні); • МФ – це система, яка є ланкою фінансової системи держави; • основа МФ – видатки і доходи (тобто бюджет як план видатків та доходів); • склад суб'єктів не визначається, об'єкти розкриваються як фінансові ресурси та/або доходи і видатки, додається поняття «місцевих фінансових інститутів», які, однак не пояснюються: чи маються на увазі певні усталені форми відносин, або певні фінансові організації, які існують лише на місцевому рівні
Ніколаєва О. [162]	МФ – система економічних відносин щодо формування, розподілу і використання фінансових ресурсів для виконання місцевими органами влади покладених на них власних і делегованих повноважень, поліпшення добробуту територіальної громади та соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальної одиниці	• МФ – це сукупність відносин місцевих органів влади, хоча й не уточняється, чи ці відносини реалізуються лише між цими органами, чи в них беруть участь й суб'єкти, які не є місцевими органами влади (навіть якщо не звертати на юридичні тонкощі визначення місцевих органів влади та органів самоврядування на місцевому рівні), наприклад, із суб'єктами господарювання; в той же час у складі МФ неявно проглядається наявність відносин з більш високими рівнями державного управління, а саме – через фінансування власних і делегованих (вочевидь суб'єктами цих рівнів) повноважень; • «місцевий» характер відносин асоціюється з адміністративно-територіальною одиницею, і, логічно, з органами влади (самоврядування) у цій одиниці; • МФ явно відносяться до ланки публічних фінансів; • об'єктом МФ є певні «фінансові ресурси», однак визначення фінансів через фінансові ресурси (які самі повинні мати певні ознаки «фінансовості») є вочевидь некоректним; • метою існування МФ визначено лише розвиток, тобто виходячи з даного визначення всі відносини, які не спрямовані, або не мають результатом поліпшення добробуту та соціально-економічний розвиток, не повинні визнаватися МФ
Трещов М., Муцько А. [231]	МФ – система взаємовідносин соціально-економічного спрямування між органами влади, соціально-виробничими секторами та населенням щодо управління фінансовими ресурсами територіальних громад та їх об'єднань на основі соціального партнерства та за умови забезпечення самовідновлення та саморозвитку ресурсної бази	• у порівнянні з попередніми визначеннями розширено коло суб'єктів МФ: це і органи влади, і представники «соціально-виробничих секторів» (ймовірно маються на увазі суб'єкти господарювання різних галузей або видів діяльності), і населення; • МФ асоціюються із існуванням територіальної громади або об'єднань територіальних громад; у визначенні дійсно зроблено наголос на ознаках «місцевого» характеру фінансів, і, водночас, закладено основу щодо дискусії масштабності такої локалізації і т.зв. «зовнішніх ефектів» від діяльності територіально обмеженої громади, а також участі держави в забезпеченні розповсюдження цих ефектів на певну кількість або всі громади.

Крім того, наведений перелік сформований у свідомо визначеній послідовності з метою розкриття напрямів зміщення змістових акцентів у визначенні місцевих фінансів як економічної категорії.

Варто зауважити, що у західній економічній літературі (наприклад, у роботах Shah A. M. [346], Taylor Z.[352], Bradford N. [292]) місцеві фінанси мають схоже трактування і визначаються, передусім, як фінанси органів місцевого самоврядування.

В цілому за результатами аналізу визначень місцевих фінансів, наведених у табл. 1.1, слід вказати на декілька принципових положень.

Місцеві фінанси розглядаються як частина публічних фінансів, причому не стільки через їхню однозначну публічну природу, скільки через розуміння фінансів як виключно публічного управління фондами грошових коштів, яке історично домінувало як в теорії фінансів взагалі, так і в теорії місцевих фінансів. Місцевий характер фінансів найчастіше асоціюється із наявністю на певній території органів самоврядування, які хоча і реалізують певні владні повноваження (власні або делеговані), однак відокремлені від загальнонаціонального (центрального) рівня влади; таким чином в основу виділення місцевих фінансів покладено не скільки територіальну ознаку, скільки ознаку поділу повноважень між центральними органами влади та місцевими органами самоврядування, яке супроводжується відповідним поділом повноважень з формування і використання грошових коштів, що є доходами бюджетів різних рівнів (державного, або центрального, та місцевих (субцентральних)). У зв'язку зі останнім зауваженням варто вказати на суто термінологічний нюанс. Як правило, при розгляді морфологічної будови фінансової системи в абстрактному вигляді розрізняється «центр» як керівне начало, точка тяжіння грошових потоків і «периферія» як підпорядковані структури фінансової системи, джерела витоку потоків до центру абощо. Однак з тієї ж абстрактної точки зору центром можна вважати будь-які керівні суб'єкти або точки тяжіння – це може бути і уряд всієї країни, і урядові структури на місцях, і певні корпоративні або ринкові центри. Задля

запобігання плутанині у вітчизняній науковій літературі досить часто (Бублик І. [20], Степанова О. [223], Куценко Т. [133], Кириленко О. [108]) використовується саме термін «субнаціональні фінанси». Правомірність, якщо так можна сказати, його застосування підтверджується і міжнародною практикою: ОЕСР [350, 243], Азійським банком розвитку [349], формулюванням проблематики міжнародних конференцій високого рівня (наприклад, The World Observatory on Subnational Government Finance and Investment [353]) тощо.

Разом з тим, поза увагою дослідників в такому разі залишаються спеціальні фонди центральної (національної або загальнодержавної) ланки системи публічних фінансів (наприклад, фонди регіонального розвитку), які формуються за рахунок перерозподілу суспільного продукту на центральному рівні управління, однак переслідують мету забезпечення місцевого розвитку.

Ототожнення місцевих фінансів лише з т.зв. фінансовими ресурсами є поодинокими випадками і не відповідає традиціям ані вітчизняної, ані західної фінансової науки, однак питання концептуалізації змісту фінансових ресурсів у більшості визначень не розв'язане. В більшості визначень обмеженість уваги на публічних фінансах залишила поза увагою питання фінансових взаємодій органів місцевого самоврядування з суб'єктами реального сектору і населенням.

Суттєвими ознаками визначення місцевих фінансів є автономія фінансових ресурсів та потоків, особливості змісту відносин у відповідності до функцій фінансів, географічна відокремленість, інституційна подібність до інших ланок фінансової системи.

У зв'язку з наведеним слід прокоментувати думку Волохової І., яка вказує, що «причиною появи місцевих фінансів є створення територіальних громад, на відміну від причини появи фінансів взагалі – створення держави, штучних союзів людей та розвитку товарно-грошових відносин» [34]. Наведене положення із застереженням про зв'язок між виникненням грошей і

становленням держави відображає фундаментальну послідовність генезису фінансів як економічного явища – спочатку формуються розподільні відносини, а слідом вони набувають грошової форми через функції грошей як загального еквіваленту.

Таким чином, проміжним висновком дослідження з питання щодо сутності місцевих фінансів є встановлення того факту, що місцеві фінанси як похідна від фінансів як таких не може бути ототожнена лише з місцевими публічними фінансами або фінансами органів місцевого самоврядування, оскільки такий підхід порушить логіку відповідності між загальним та частковим. Тим не менш, як доводять історіографічні дослідження еволюції поняття «місцеві фінанси» та огляд сучасних джерел, саме на принципі публічної природи місцевих фінансів ґрунтується наукова думка у минулому, і за умов сьогодення (Волохова І. [34], Серебрянська Д. [211], Бондарук Т. [17], Нестеренко А. [160]). Вочевидь, що будь-які аргументи, які доводять суперечливість даної точки зору, стикатимуться з перевагою її усталеності, однак слід все ж вказати на окремі можливості, які дозволять більш струнко побудувати систему категорій і понять, які використовуються у відповідному розділі фінансової науки.

В рамках розгляду місцевих фінансів як ланки публічних фінансів одну з таких ознак вже було окреслено – це розмежування органів центральної влади (в т.ч. територіальних підрозділів цих органів) та органів місцевого самоврядування. Повстяна А. вказує, що фінансова автономія органів місцевого самоврядування означає, що, по-перше, зазначені органи мають право збирати та розподіляти власні фінансові ресурси самостійно; по-друге, цих ресурсів має бути достатньо для того, щоб місцеві органи влади могли якісно здійснювати свої функції та повноваження; по-третє, частина зазначених ресурсів має надходити до місцевих бюджетів через місцеві податки та збори, і по-четверте, в органів місцевого самоврядування повинне бути право самостійного визначення (можливо, в рамках, передбачених законодавством) ставок місцевих податків та зборів [181]. До цих складових

автономії можна додати, що органи місцевого самоврядування повинні мати власні бюджети і як плани доходів і видатків, і як публічні фонди. Також іманентною складовою місцевих фінансів має стати наявність у них права самостійного інституційного оформлення рішень щодо місцевих бюджетів.

Підкреслимо, що в рамках визначених раніше аспектів трактування бюджету необхідно розрізняти місцевий бюджет як бюджет, що затверджений для певної адміністративно-територіальної одиниці і знаходиться у веденні певного органу (органів) місцевого самоврядування для реалізації власних та делегованих державою функцій, сукупність кошторисів (бюджетів) кожного органу самоврядування, який діє як самостійна юридична особа, і сукупність кошторисів (бюджетів) підприємств, організацій та установ комунальної власності, створених органами місцевого самоврядування, або підприємств державної власності, цілісні майнові комплекси яких передано в оренду органам місцевого самоврядування і які фінансуються з місцевих бюджетів. В залежності від особливостей інституційного забезпечення функціонування форм власності і бюджетного устрою місцеві бюджети можуть або включати перелічені бюджети (кошториси) більш низького порядку, або ототожнюватися з бюджетами органів місцевого самоврядування.

В руслі наведених міркувань не слід припускати помилки, яка полягає у ототожненні місцевого бюджету лише з територіальною локалізацією – кошторис як аналог бюджету територіальних державних адміністрацій (як і територіальних підрозділів інших державних органів) не має відношення до системи місцевих бюджетів, а є частиною формування і виконання державного бюджету. Крім того, до субнаціональної ланки публічних фінансів матимуть пряме відношення фонди регіонального розвитку, фонди вертикального і горизонтального вирівнювання, автономія яких від національних державних органів є практично незначущою. Не слід також забувати, що до складу субнаціональних публічних фінансів входять відносини із здійснення органами місцевого самоврядування

запозичень з приватних джерел і партисипативні бюджети будь-якого різновиду (в рамках проектів державно-приватного партнерства або у вигляді краудфандінгу або фандрайзингу). Слід також пам'ятати про те, що в окремих випадках такий фандрайзинг через громадські організації або навіть без чітко визначеного центру акумуляції та перерозподілу коштів може заміщувати владну функцію фінансування створення суспільних благ, і тому, в майбутньому, має всі шанси бути включеним до складу публічних фінансів через дифузію владних повноважень.

Аналізуючи зміст автономії субнаціональної ланки публічних фінансів, не можна не підкреслити, що через значний обсяг делегованих повноважень в функціях органів місцевого самоврядування субнаціональні бюджети перетворюються на інструмент соціально-економічної політики центрального уряду, тому навіть фінансова автономія може бути примарною з огляду на зміст реальної адміністративної автономії місцевого самоврядування.

Якщо ж за основу виокремлення місцевих фінансів взяти принцип територіальності і не зважати на публічність або приватність фінансів, то ознакою автономії місцевих фінансів може бути наявність територіально локалізованого комплексу відносин зі створення, розподілу і перерозподілу фондів грошових коштів, які обслуговують територіально локалізований суспільний продукт або суспільне багатство, який характеризується: 1) обмеженістю територіальних ефектів і відсутністю ефектів економії від масштабу при наданні суспільних благ органами місцевого самоврядування; 2) переважанню власних джерел формування публічних грошових фондів, яке супроводжується відсутністю системи вертикального і горизонтального бюджетного вирівнювання; 3) обмеженістю господарських зв'язків зі створення, перерозподілу і використання суспільного продукту (багатства), в т.ч. у зв'язку з принциповою іммобільністю ресурсів і об'єктів суспільного багатства громади; 4) наявністю відносно автономного (з точки зору суб'єктів надання і використання фондів грошових коштів) локального фінансового ринку.

Як можна побачити з наведеного переліку ознак, подібне трактування місцевих фінансів може бути практично реалізоване лише за умови певного істотного ступеня автаркії як господарського комплексу території, так і його фінансової сфери. Виокремити локальні фінансові потоки за умов, коли взаємозалежність соціально-економічного буття і розвитку територій посилюється, дуже складно, а з урахуванням укрупнення і інтернаціоналізації бізнес-операцій та економічної діяльності окремих індивідів – якщо і представляється можливим, то з дуже обмеженою точністю. Локальними будуть фінансові потоки лише у малому бізнесі, який не може скористатися перевагами інформатизації або має обмеження на транспортабельність власного продукту. Навіть якщо адміністративно-територіальний, і, відповідно, бюджетний устрій передбачають мінімізацію участі центрального уряду у справах громади, то закон концентрації діє на користь формування національних фінансових ринків, а потреба забезпечення територіальної цілісності – підвищує вимоги до централізації стандартів надання суспільних послуг, наявності міжтериторіальних ефектів від їх надання, а значить обмежує адміністративну і фінансову автономію місцевого самоврядування.

Таким чином, з позицій принципу публічності визначення місцевих фінансів критеріальними ознаками останніх є участь у них в якості провідного актора органів місцевого самоврядування і істотний ступінь їх фінансової автономії. Відповідно можна запропонувати визначити субнаціональну ланку публічних фінансів як сукупність відносин органів місцевого самоврядування між собою, державними органами, локальними підприємствами (установами, організаціями) державної, комунальної і приватної власності та локальним населенням з приводу створення, розподілу та використання публічних грошових і публічно-приватних фондів, що обслуговують перерозподіл суспільного продукту (багатства) під час виконання органами місцевого самоврядування власних та делегованих повноважень в територіальній громаді (адміністративно-територіальній одиниці). З позицій територіального принципу і з меншою точністю змісту

місцеві фінанси можна охарактеризувати як сукупність відносин локальних суб'єктів (органів місцевого самоврядування, локальних підприємств різних форм власності, місцевого населення) між собою та із суб'єктами, які не локалізовані у територіальній громаді, з приводу створення, розподілу та використання публічних, приватних та змішаних грошових фондів, що обслуговують перерозподіл суспільного продукту (багатства) територіальної громади. Застосування територіального принципу виокремлення місцевих фінансів не представляється доцільним з огляду на складність локалізації приватних фінансів внаслідок еволюції форм і практик соціально-економічних відносин, а також дії законів концентрації та централізації. Разом з тим, місцеві фінанси не можуть ототожнюватися лише з місцевою (субнаціональною) ланкою публічних фінансів і тим більше – з місцевими бюджетами або бюджетами органів місцевого самоврядування. Використання цих двох принципів слід розрізняти місцеві фінанси та субнаціональну (місцеву) ланку публічних фінансів.

Структурно-функціональні підстави виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів можна згрупувати у табл. 1.3.

Таблиця 1.3 – Структурні та функціональні підстави виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів

Структурні	Функціональні
- обов'язковість елемента публічності; - державний та адміністративно-територіальний устрій; - наявність субнаціональних (регіональних або місцевих) центрів реалізації владних повноважень і надання публічних послуг; - розмаїття змісту і суб'єктів публічних фінансів на субнаціональному рівні економічних відносин; - інституційне закріплення системи бюджетів субнаціональних адміністративних центрів та закріплення за ними власних доходів; - розмежування прав власності (розпорядження, оперативного відання) на види публічного майна та грошових фондів тощо	- розмежування і переріз функцій і повноважень національних та субнаціональних публічних суб'єктів у реалізації владного впливу та наданні публічних послуг; - наявність нормативно визначеної фінансової автономії кожного рівня субнаціональних органів публічного управління; - розмежування участі у фінансах як відносинах у зв'язку із виконанням владних повноважень і у зв'язку із реалізацією господарської компетенції тощо

Розглянемо їх докладніше. Перша структурна передумова, яка має вирішальне значення для відокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів від інших ланок фінансової системи – це наявність елемента публічності. В рамках цієї позиції слід уточнити низку моментів:

фактично всі публічні фінансові ресурси акумулюються в рамках державного та субнаціональних бюджетів, а також позабюджетних (в разі їх нормативного визначення), але публічних, фондів соціального забезпечення, а саме: фондів загальнообов'язкового державного пенсійного страхування та загальнообов'язкового державного або муніципального соціального страхування; нові форми акумулювання фондів грошових коштів, призначених для задоволення суспільних потреб у вигляді фандрайзингу або партисипативних бюджетів тією або іншою мірою належать до бюджетних коштів – або у формі внеску органів публічного управління з відповідних бюджетів до певного бюджету проекту, контрольованого або самими органами публічного управління або спеціально визначеним розпорядником; або у формі внеску будь-яких осіб, що не є розпорядниками державного або субнаціонального бюджету, до такого бюджету – чи то до його спеціального фонду, чи то до фонду розвитку;

органи публічного управління (державні або місцевого самоврядування) мають господарську компетенцію і виступають одним із суб'єктів трудових відносин – і в цій частині беруть участь у приватноправових відносинах, тому відповідні публічні фінансові ресурси залучаються у ланки корпоративних та особистих фінансів; разом з тим, це не означає втрати такими грошовими фондами публічного характеру, що підтверджується їх проходженням через бюджети і розповсюдження на рух цих коштів компетенції державного фінансового контролю;

грошові фонди підприємств, установ та організацій державної (унітарної) або комунальної (муніципальної) форми власності у вихідній точці також є публічними фінансовими ресурсами за ознакою їх витрачання з бюджету та ознакою належності їх доходів та прибутків (частково або

повністю) до бюджетних; в той же час такі суб'єкти є суб'єктами господарювання і їх відносини регулюються приватноправовими нормами, хоч би які владні повноваження не були їм делеговані; тому в даному випадку віднесення фінансів таких суб'єктів до публічної ланки визначається лише інструментальною ознакою бюджетного характеру і лише частково;

більш складно, але з урахуванням попередніх тверджень, можна визначити належність до ланки публічних фінансів підприємств, установ або організацій змішаної форми власності, де держава або органи місцевого самоврядування мають будь-яку частку у статутному капіталі.

Друга структурна підстава виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів очевидно – державний, адміністративний та відповідний бюджетний устрій. Якщо публічні фінанси обслуговують досягнення суспільних та, у більш вузькому значенні, публічноуправлінських цілей, а адміністративно-територіальний устрій визначає закріплення власних повноважень за національним, регіональним та місцевим рівнями публічного управління та делегування повноважень. закріплених за більш високим рівнем публічного управління на більш низький, то відповідно формуються різні рівні суб'єктів публічних фінансів, різний масштаб охоплення територіально локалізованих громад цілями та завданнями публічноуправлінського характеру і структура фондів, які обслуговують реалізацію цих цілей.

Третя передумова – наявність субнаціональних (регіональних або місцевих) центрів реалізації владних повноважень і надання публічних послуг – щільно пов'язана із другою і полягає в особливостях формування ієрархії суб'єктів публічного управління: національного (загальнодержавного, федеративного, центрального), який часто асоціюється саме з державним управлінням; регіонального та місцевого, який асоціюється із самоврядуванням; територіальної ланки органів державного управління та ін. В контексті даної передумови значення має відповідність між специфічними рисами підпорядкування і координування діяльності всіх

центрів управління (державного чи самоврядного) між собою та відповідністю структури формальної організації бюджетів як фондів публічних ресурсів.

Ця передумова відкриває можливість визначити більш складні підстави для структуризації власне субнаціональної ланки публічних фінансів, в рамках якої реалізуються відносини:

між розпорядниками державного та окремих субнаціональних бюджетів – такі відносини можуть мати прямий характер (у питаннях формування та перерозподілу публічних грошових ресурсів окремі суб'єкти публічного управління, які є головними розпорядниками коштів субнаціональних бюджетів, напряду взаємодіють з розпорядниками коштів державного бюджету), непрямий (кошти найнижчих за ієрархією влади суб'єктів субнаціональних публічних фінансів формуються та перерозподіляються через бюджети суб'єктів більш високого рівня), а також змішаний;

всередині певного щабля субнаціональних публічних фінансів формується власна ієрархія розпорядників відповідних грошових фондів – наприклад розпорядник місцевого бюджету – рада певної громади – делегує певний обсяг прав розпорядництва та використання коштів, призначених для фінансування освітньої діяльності, юридично самостійному суб'єкту-суброзпоряднику – управлінню освіти;

як і на загальнодержавному рівні, у частина відносин, що належать до субнаціональної ланки публічних фінансів, набувають приватноправового характеру і передбачають широке коло взаємодій із непублічними суб'єктами.

Окрему значущу структурну підставу для виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів складає інституційне закріплення субнаціональних бюджетів в частині визначення виключного права на розпорядження та використання публічних фондів, в аспекті автономності (часткової, повної) ухвалення рішень про розпис цих фондів (ухвалення рішення про бюджет), в аспекті закріплення власних доходів. Кожний із зазначених аспектів має самостійне значення. Наприклад, в теоретичному

варіанті повної відсутності власних доходів структурною передумовою буде інституційне оформлення розпорядження часткою доходів державного бюджету, визначення обов'язку головного розпорядника державного бюджету передати відповідні грошові ресурси розпорядникам субнаціональних бюджетів. Наявність власних доходів, тобто грошових ресурсів, отримувачами та розпорядниками яких є лише субнаціональні суб'єкти публічного управління, сама по собі є основою для структурної самостійності відповідного елемента публічних фінансів. Те ж саме стосується інституційне оформлення автономності визначення напрямів використання цих грошових ресурсів.

Останньою, але не менш важливою, підставою серед числа основних структурних підстав виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів є наявність інститутів прав власності. Публічні фінансові ресурси розподіляються між бюджетами відповідних ланок самоврядування або управління на правах розпорядження, використання або оперативного ведення.

Серед множини функціональних підстав виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів слід звернути увагу на найбільш значущі. Серед них – розмежування і переріз функцій і повноважень національних та субнаціональних публічних суб'єктів у реалізації владного впливу та наданні публічних послуг. Власне наявність у суб'єктів публічного управління певних грошових ресурсів, перерозподіл доходів на користь таких суб'єктів пов'язується із двома обставинами.

Першою з них є доцільність закріплення певних функцій суспільної організації та суспільного управління за суб'єктами із компетенцією всеохоплюючої, масової влади. Це функції оборони, примусу до правопорядку, забезпечення соціальної справедливості, забезпечення єдності організації економічних відносин, захист середовища, яке належить суверенному народу. Крім того, саме публічні суб'єкти здійснюють надання окремих суспільних благ і послуг публічного характеру (видача дозволів, легітимізація статусів або результатів діяльності, доступ до ресурсів тощо). З

іншого боку, наявність публічних грошових фондів у суб'єктів публічного управління зумовлена наявністю особливих публічних форм власності – державної, комунальної та змішаної, коли такі суб'єкти публічного управління вступають у відносини первинного розподілу доходів.

З першим аспектом пов'язані проблеми раціональності та оптимальності розподілу функцій публічного управління між його формами (державне управління, місцеве самоврядування) та ієрархічними рівнями всередині кожної форми. Така раціональність (як вибір щодо вигідності, кращості розподілу повноважень) і оптимальність (як вибір кращого з кращих варіантів з позицій певної доцільності та обмежень) мають визначатися, передусім, міркуваннями позаекономічного характеру (ідеологією, балансом інтересів центру та периферії, особливостями етнокультурної, релігійної, цивілізаційної в цілому структури суспільства тощо). Разом з тим, другий, не менш важливий зріз – економічний. Адже навіть за політичної доцільності або наближеності публічних послуг до кінцевого споживача – представника громади – є економічні обмеження на делегування владних повноважень з верхніх щаблів влади на нижні. До їх числа належать:

недостатність ресурсів – ресурси певної громади можуть бути недостатніми для реалізації проектів створення й удосконалення інфраструктури, стимулювання підприємництва, реалізації заходів соціального забезпечення, надання медичних та освітніх послуг;

ефект масштабу – надання певних публічних благ за умов обмеженості ресурсів стає економічно доцільним в разі масовості їх створення – тоді питомі витрати на одиницю послуги або блага взагалі стають меншими;

розмитість прав власності – відсутність можливості або бажання розмежовувати права власності на певні суспільні об'єкти (передусім, об'єкти навколишнього середовища) визначає відсутність відповідальності за їх утримання; крім того, окремі об'єкти суспільної інфраструктури використовуються настільки великою та невизначеною кількістю

користувачів, що неможливо розподілити витрати на їх створення та утримання між кінцевим числом громад;

розмитість ефекту політики – результати економічної політики також дуже часто є благом, користування яким здійснюється безвідносно до територіальної резидентності, тому й витрати на її здійснення важко приписати певним суб'єктам субнаціонального рівня тощо.

Одночасне урахування політичних та економічних передумов організаційного розподілу повноважень і відповідальності за реалізацію функцій публічного управління знайшло відображення у т.зв. принципі субсидіарності (або співвідносності та пропорційності), який запозичений з католицького канонічного права [7] і спрямований на забезпечення такого механізму ухвалення рішень, який їй якомога ближчий до громадян, передбачав би постійну перевірку обґрунтованості дій більш високих за ієрархією урядів з погляду можливостей, що існують на більш низьких рівнях. Інакше кажучи, це принцип, згідно з яким будь-які заходи, крім тих, що винятково належать до компетенції національного уряду мають вживатися на субнаціональному рівні за умови, що вони ефективніші.

Другий аспект – створення суб'єктами публічного управління підприємств, організацій та установ державної та комунальної власності – викликає набагато більше суперечок. Власне кажучи, законність вилучення доходів цих підприємств до бюджетів різного рівня не викликає сумнівів, як і правомірність їх отримання самими підприємствами (не беручи до уваги незаконну діяльність таких підприємств). Разом з тим, дуже часто управління активами, ціноутворення на послуги таких підприємств виходить не з мотивів рентабельності, а з мотивів політичної або соціальної доцільності, що означає порівняну неефективність використання суспільних фінансових ресурсів і спричиняє дискусії про доцільність існування такої форми соціального підприємництва суб'єктів публічного управління, а відтак – і доцільність їх залучення до сектору загального державного управління.

З цього аспекту впливає наступна функціональна підстава

виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів – розмежування участі у фінансах як відносинах у зв'язку із виконанням владних повноважень і у зв'язку із реалізацією господарської компетенції тощо. Як вже було сказано, протиріччя між публічно правовим характером фінансів в разі реалізації влади і в разі вступу у господарські, цивільні або трудові відносини може бути знята з використанням інструментального застереження про визнання бюджетним характеру всіх доходів та видатків як самих органів влади та самоврядування, так і створених ними державних та комунальних підприємств.

З розподілом функціональних повноважень і відповідальності за надання публічних послуг і благ щільно пов'язана наступна функціональна передумова виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів – наявність нормативно визначеної фінансової автономії кожного рівня субнаціональних органів публічного управління. Акцент на нормативному визначенні варто робити з огляду на те, що, як вже зазначалося раніше, така автономія має декілька змістових аспектів:

по-перше, це передавання прав розпорядження (оперативного ведення) на певні види та обсяг публічних фінансових ресурсів іншим, ніж держава, інститутам публічного управління; в даному випадку обсяг таких прав та регламентація їх реалізації і визначатиме відносну автономність субнаціональної ланки

по-друге, це спроможність громад акумулювати публічні фінансові ресурси виключно для власних органів самоврядування; мова йде про фінансову самодостатність громади з урахуванням нормативно закріплених за нею видів податкових та неподаткових надходжень – в разі, якщо таких немає функціональна автономність базуватиметься лише на свободі реалізації пучка прав власності на фінансові ресурси;

по-третє, це питання необхідності узгодження бюджету як рішення про розпис доходів та видатків з будь-яким ієрархічно вищим суб'єктом публічного управління; громада в особі органів самоврядування може

скільки завгодно самостійно визначати джерела доходів, напрямки витрат, робити зміни до розпису, однак самостійність її обмежується необхідність затвердження або коригування бюджету з урахуванням аргументів регіональних або національних урядів;

по-четверте, підконтрольність у формуванні та використанні бюджетних коштів державним органам; з одного боку, як правило, місцева громада (навіть на рівні регіону) не має змоги здійснювати контроль за податковими надходженнями – це не притаманна для самоврядування функція, як свідчить історичний досвід; з іншого, законність, економність, ефективність використання коштів контролюється органами саме державного фінансового контролю, що формально є обмеженням самостійності субнаціональної ланки публічних фінансів.

Конкретний (історично і географічно) спосіб прояву зазначених вище передумов відображає поняття «архітектоніка субнаціональної ланки публічних фінансів». Поняття архітектоніки або архітектури у фінансовій науці введено порівняно нещодавно і не є достеменно обґрунтованим.

Так, у дослідженні Бондаренко О., Селіверстової Л. та Адаменко І. відзначено, що «Фінансова архітектоніка відображає визначену взаємообумовленість між всіма елементами фінансової системи, що неможливо без урахування внутрішньої обумовленості та встановлених причинно-наслідкових зв'язків. Фінансова архітектоніка має забезпечувати чітку впорядкованість та узгодженість складових фінансової системи шляхом виявлення ознак цілісності та внутрішньої обумовленості» [16]. Тельнова Г. у характеристиці фінансової архітектури інтегрованої корпоративної структури (ІКС) пропонує розрізняти стратегічну фінансову архітектуру, яка визначає мету фінансового управління ІКС, корпоративну фінансову стратегію, напрями корпоративного розвитку та загальні засади побудови фінансового управління в ІКС; тактичний рівень фінансової архітектури представлено формалізованими підсистемами фінансового управління: планування, оцінка ризиків, маркетинг, діагностика, контролінг; ці підсистеми виконують ряд

функцій з управління об'єктами фінансової архітектури, якими є фінанси та фінансові відносини ІКС: сукупність активів, капіталу, грошових потоків, фінансових результатів, інвестицій та інновацій підприємств корпоративної структури; оперативний рівень фінансової архітектури включає розроблені інструменти реалізації фінансового механізму ІКС – методи та моделі, які уможливають оцінку та формування критеріїв з прийняття фінансових рішень [228]. У характеристиці національної фінансової архітектури зазначений автор виходить з конкретних складових фінансової архітектури: структури фінансової системи, її компонентів, їхніх взаємозв'язків та взаємодії, механізмів, що забезпечують дієвість системи [227].

Виходячи з наведених міркувань слід визначити, що основний акцент у трактуванні поняття архітектоніки, який відрізняє його від поняття структури, зроблено на функціональності та детермінованості функціонування і розвитку системи з боку певних чинників.

До чинників архітектоніки саме субнаціональної ланки публічних фінансів варто віднести наступні:

інституційні (традиції устрою публічної влади, характер розподілу владних повноважень у системі суб'єктів публічного управління і ступінь їх централізації; норми податкового і бюджетного законодавства; правовий зміст господарської компетенції публічних суб'єктів; культура місцевого самоврядування та ін.);

економічні (стан економічної кон'юнктури, панівна економічна ідеологія, рівень розвитку економічних відносин, характеристики організації та здійснення, кількісні параметри фінансового обігу тощо);

організаційні (особливості розподілу функцій планування, оперативного розпорядження та контролю формування, руху та використання грошових фондів, дієвість механізмів податкового та державного фінансового контролю тощо).

Зазначена архітектоніка, в свою чергу, є передумовою і середовищем забезпечення функціональності публічних фінансів і механізмів управління

ними в цілому і на субнаціональному рівні зокрема, виникнення відповідної дисфункціональності і появи дисбалансів, передусім, податково-бюджетних.

1.3 Зміст та класифікація податково-бюджетних дисбалансів

Дієвість державної фінансової політики в аспектах підтримки структурних реформ, виконання державою соціально-економічної функції, створення передумов для забезпечення фінансового суверенітету національної економіки залежить від внутрішньої несуперечливості і некритичності дисбалансів у податково-бюджетній сфері, принаймні, у середньо- та довгостроковому періодах.

Досвід України та зарубіжних країн, як розвинених, так і тих, які відстають за рівнем та якістю розвитку від найбільш економічно та соціально ефективних економічних систем, свідчить, що проблема формування податково-бюджетних дисбалансів є універсальною як у часі, так і в просторі. Разом з тим, урядові зусилля з її розв'язання мають різну результативність, в тому числі через недостатньо глибоке розуміння сутності та видів податкових, бюджетних та спільних фіскальних дисбалансів.

Різним аспектам дослідження даного питання присвячено чималу кількість досліджень вітчизняних та закордонних вчених, аналітиків міжнародних фінансових організацій. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити Десятнюк О., Козюка В., Корнєєва М., Кравчук Н., Луніну І., Педь І. та ін. Закордонна бібліографія представлена як класичними роботами Аллена Р., Масгрейва Р., Оутса В., Родрігеза-Позе А., Сакса Дж. та ін. Разом з тим, підходи до виділення податкових, бюджетних, фіскальних дисбалансів є настільки різними і прив'язаними до певних предметних областей діяльності дослідників, що ці явища потребують щонайменше систематизації та уточнення змісту і видів.

Питання про сутність дисбалансів і по теперішній час залишається надзвичайно дискусійним.

В рамках Енциклопедії державного управління Плахотнюк Н. наводить поняття диспропорційності соціально-економічного розвитку, під якою запропоновано розуміти незбалансованість чинників, що призводить до значних розбіжностей у кількісному співвідношенні між окремими складовими соціально-економічної системи та результатами її розвитку [87].

В дослідженні Щетілової Т. дисбаланси розглядаються з позицій моментного та процесного підходів: з точки зору статички, вони являють собою нерівноважний стан об'єкта або порушення рівноваги та окремих співвідношень параметрів, які характеризують об'єкт як цілісність; з точки зору динаміки дисбаланси являють собою процеси змін у функціонуванні та розвитку об'єкта, розбалансування [260].

Як можна побачити з наведених положень, не існує єдиної думки як щодо терміну, який узагальнюватиме уявлення про нееквівалентність, нерівномірність, нерівноважність певних процесів, так і щодо того, що саме вважати дисбалансом або диспропорцією – глибинний процес чи його прояви. Поняття фінансового дисбалансу і похідні від нього поняття податкових, бюджетних та спільних дисбалансів також не отримали остаточного усталення у науковій традиції.

У роботі Пронози П. зроблено пропозицію до такого розуміння т.зв. «патологічних процесів» – автор, виходячи з міркувань щодо складності і багатоаспектності явища дисбалансів робить спробу розмежувати їх інтенсивність:

– дисбаланси – наявність великих дефіцитів (профіцитів) у рахунках операцій;

– диспропорції – порушення пропорцій у взаємозалежних економічних процесах [192].

Шумська С. вбачає основу дисбалансів у порушенні рівноваги за наступними напрямками:

часткової та загальної ринкової рівноваги;
 загальної економічної рівноваги;
 рівноваги окремих суб'єктів економічних відносин;
 рівноваги систем в частині структури, пропорційності елементів та в частині узгодженості характеристик, співвідношення елементів;
 рівноваги сил [257].

Дуже цікавою є позиція Кравчук Н., яка розділяє поняття «дефіцит», «розрив» та «дисбаланс»:

дефіцит – нестача, відсутність чогось у порівнянні з потребою; відповідно бюджетний дефіцит – нестача доходів бюджету для покриття його видатків;

розрив – прогалина, невідповідність, неузгодженість, дискретність чого-небудь; відповідно фіскальний розрив – різниця фактичних параметрів фіскальної політики від запланованих, відхилення фактичних фіскальних параметрів з урахуванням часу.

дисбаланс – порушення співвідношення (рівноваги) між взаємопов'язаними частинами; відповідно фіскальний дисбаланс – порушення кількісно-вартісних пропорцій між основними параметрами фіскальної політики [127].

До того ж зазначений автор наполягає на необхідності актуалізації правомірності використання понять «розрив» і «дисбаланс» при аналізі фіскальних процесів. Позиція Н. Кравчук полягає в тому, що на відміну від дисбалансу, що означає порушення балансового співвідношення між взаємопов'язаними частинами (наприклад, між фіскальними параметрами «доходи – витрати»), розриви є багатовимірним показником, що не має чіткої ідентифікаційної субстанції, а тому важко піддається кількісній оцінці. Відповідно, не існує універсального поняття розриву, що вказує на можливість його розширеного трактування в економіці – як «відхилення» між чим-небудь (у чому-небудь), що виникає як реакція на швидку (раптову) зміну ринкових тенденцій і значні коливання (волатильність) економічних

показників в умовах невизначеності. З огляду на це даний показник можна розглядати як кількісну міру (різницю) відхилення фактичних ключових параметрів фіскальної політики від потенційно-запланованих; вартісний вимір чистого грошового потоку, що кількісно вимірюється різницею між позитивним і негативним грошовими потоками (іншими словами, між фіскальними доходами і фіскальними витратами) у певний період часу у розрізі окремих його інтервалів; вартісний вимір дискретного грошового потоку у вигляді кон'юнктурного фіскального доходу чи кон'юнктурних фіскальних втрат (свого роду «одноразового відхилення»), що виникає як реакція на швидко (раптово) зміну ринкових тенденцій і значні коливання (волатильність) економічних показників з урахуванням фактору часу в умовах невизначеності. У такому сенсі цей показник відіграє важливу роль в економічній динаміці при аналізі причин високої фіскальної волатильності з урахуванням кон'юнктурних коливань і циклічних збурень [127].

Козюк В. визначає фінансові дисбаланси як істотні відхилення динаміки фінансових агрегатів від їх історичної траєкторії [118].

Мельник Т. вказує на доцільність трактування фінансових дисбалансів як станів економічної системи, що характеризується порушенням динамічної рівноваги показників її фінансового сектора у часі, просторі та функціях [149].

Досліджуючи дисбаланси руху фінансових ресурсів в цілому, Новосьолова О. вказує, що оцінка абсолютної величини руху фінансових ресурсів не дає загального уявлення про можливу наявність чи відсутність дисбалансів фінансових потоків, більш ефективним є вивчення відносних показників та індикаторів «чистого» фінансового потоку. Проте індикатори руху фінансових потоків (зазвичай їх моніторинг проводиться за певний проміжок часу – найчастіше рік) дають уявлення лише про існуючі тенденції переміщення фінансових ресурсів та не відображають величини та масштабності дисбалансів, накопичених протягом минулих періодів. Водночас рух потоків впливає на дві інші групи показників: цінові

дисбаланси та рівень боргового навантаження [163].

В підході Корнеєва М. [122] дисбаланси розглядаються в контексті розриву між фінансовим та реальним секторами і пов'язуються з поширенням явища фінансіалізації в економіці. Передумовами їх виникнення є історичний контекст розвитку національної економіки в цілому, ступінь розвиненості законодавства, що регулює діяльність суб'єктів фінансового та реального секторів, дієвість важелів регуляторної політики відносно цих суб'єктів тощо. До числа не менш важливих чинників автор відносить незбалансованість балансів інтересів окремих економічних суб'єктів та їхніх груп, неефективність системи перерозподілу фінансових ресурсів та ризиків, невдалі стратегічні засади розвитку економічних суб'єктів та національної економіки в цілому.

В дослідженні Дороша В. та Косинського І. достатньо ґрунтовно розглянуто один з основних аспектів формування бюджетних дисбалансів – просторовий (територіальний). Зокрема, авторами визначено два прояви фіскальних дисбалансів територій:

вертикальний – розбіжність між обсягами фінансових ресурсів певного рівня влади, з обсягами завдань та обов'язків, які на нього покладаються в процесі розподілу компетенцій між різними рівнями влади;

горизонтальний – розбіжність між обсягами фінансових ресурсів певного рівня влади з обсягами його завдань та невідповідність між обсягами фінансових ресурсів однієї або кількох територіальних одиниць одного рівня тому обсягу завдань, які на них покладаються і які забезпечуються іншими територіальними одиницями цього ж рівня [82, с. 273].

Слід звернути увагу на той факт, що у визначенні горизонтального дисбалансу авторами виокремлено два аспекти: ознака нерівномірності ресурсів між рівнозначними бюджетами різних територій ставиться у нерозривний зв'язок з нестачею ресурсів для виконання відповідними органами влади своїх повноважень і обов'язків. Останній аспект в силу законів обмеженості ресурсів та збільшення може бути і частиною

вертикального дисбалансу. Більше того, він може розглядатися як найбільш фундаментальний бюджетний дисбаланс.

Надалі вказані автори зупиняються на ступенях глибини горизонтальних дисбалансів, які відображені ними у вигляді горизонтального розриву першого порядку, який оцінює незбалансованість бюджетної системи після розподілу фінансової допомоги бюджетами вищого рівня, і горизонтального розриву другого порядку, що оцінює підсумкову незбалансованість бюджетної системи, тобто ступінь достатності всіх дохідних джерел і сукупних витратних статей [82, с. 275].

У зв'язку ж з вертикальними дисбалансами варто звернути увагу на той факт, що фіскальна незбалансованість по вертикалі часто буває зумовлена тим, що центральні уряди намагаються зберегти за собою найбільш еластичні і продуктивні податкові бази, наслідком чого є недостатність податкових надходжень до місцевих бюджетів та їх статичний і динамічний дисбаланс. Під останніми розуміється відповідно: 1) перевищення витрат на обов'язкові делеговані повноваження органів місцевого самоврядування над обсягами власних надходжень дохідної частини місцевих бюджетів; 2) перевищення темпів зростання витратних повноважень місцевої влади швидше над темпами зростання надходжень від місцевих податків та зборів (Чапкова С. [242], Деркач М. [55]).

Рогач О. [203] в огляді світових тенденцій утворення фінансових дисбалансів підкреслює значущість утворення дефіцитів бюджетів та зростання боргового навантаження на бюджети. Автор звертає увагу на два основних механізми підвищення дефіцитності бюджетів – цілеспрямоване накачування економіки емітованими грошами для стимулювання розвитку реального сектору та посилення соціального тягаря для бюджетної системи внаслідок низки чинників (старіння населення, скорочення обсягу заощаджень і збільшення обсягів соціальних виплат через кризові явища в економіці). До цього слід додати результати Резнікової Н. та Відякіної М., на думку яких суттєвими чинниками формування дефіциту бюджету є

реалізація урядами програм порятунку банківського і фінансового секторів, безпрецедентних антициклічних заходів, скорочення податкових надходжень у результаті зростання безробіття і зниження рівня доходів [197].

Аналізуючи платіжні дисбаланси в макроаспекті, Іващенко О. [93] звертає увагу на такі різновиди дисбалансів у бюджетній сфері, як дефіцит бюджету, дефіцит поточного рахунку платіжного балансу та т.зв. «подвійний дефіцит», зміст якого полягає в наявності одночасного дефіциту бюджету та поточного рахунку платіжного балансу. До цих різновидів бюджетних дисбалансів додається міжчасовий дисбаланс і дисбаланс у процесі погашення боргових зобов'язань держави. У зв'язку з цим слід згадати феномен кредитної експансії та кредитно-боргового фінансування (бюджетно-боргового коригування – deficit-debt adjustment) (Кудряшов В. [130], Козюк В. [116]), коли виконання державою своїх функцій в економіці супроводжується розширенням використання державних запозичень. З цим феноменом щільно пов'язаний т.зв. ефект витіснення (crowding out effect) [310, 8], основний зміст якого полягає у тому, що збільшення державних запозичень скорочує кредитну активність сектору недержавних фінансових інститутів та обмежує у довгостроковій перспективі сукупний попит, що в кінцевому рахунку зменшує економічну активність та доходи, а значить – і податкові надходження до бюджету.

Окрім загального, просторового і ресурсного аспектів дисбалансів бюджету дуже великий інтерес являє собою структурна незбалансованість доходної та видаткової частин бюджету.

Перше стосується структури джерел формування надходжень до бюджету певного рівня, серед яких традиційно виділяють податкові та неподаткові надходження, а в рамках останніх – власні неподаткові надходження та трансферти.

Достатньо цікавими є результати, отримані Крючковою І. у виявленні сутності фінансових дисбалансів в розрізі інституційних секторів [129]. Зокрема, автором аналітично підтверджено головні складові бюджетного

дефіциту в Україні – це 1) дисбаланс між рівнем фінансових ресурсів та рівнем споживання сектору загального державного управління; 2) дисбаланс між потоками податкових надходжень та трансфертів між бюджетами та сектором домогосподарства. Автором вказується, що в секторі домогосподарств саме підсектор найманих працівників є головним джерелом поповнення державних і місцевих бюджетів та соціальних фондів. Така ситуація, на нашу думку склалася через те, що доходи цієї категорії населення легше проконтролювати, ніж самозайнятих та підприємців. Крім того, відзначається дисбаланс в оподаткуванні – наймані працівники сплачують до бюджету та соцфондів ПДФО, військовий збір та ЄСВ, тоді як доходи самозайнятих майже не охоплені фіскальним контролем, а доходи підприємців, які, в основному, працюють з використанням спрощеного механізму оподаткування оподатковуються значно нижче, ніж рівень ПДФО.

Коляда Т. відзначає, що процес підвищення фіскальної ефективності податкової системи не синхронізовано з рівномірним збільшенням частки основних бюджетоутворювальних податків, що можна розглядати як негативний чинник [119]. У зв'язку з цим твердженням податковими дисбалансами, які впливають на дисбаланси доходної частини бюджетів є скорочення податкової бази, ручне податкове адміністрування (затримка відшкодування ПДВ, використання методу авансової сплати податків тощо). До таких дисбалансів належать також дисбаланси податкоспроможності територій.

Другий аспект – це диспропорційність (виходячи, звичайно, як з об'єктивної економічної, так і з суб'єктивної політичної точок зору) структури видаткової частини, які маже характеризуватися надмірною вагою соціальних витрат, які не дозволяють надати поштовху економічному розвитку, або збільшення боргового навантаження на бюджет, або використання бюджетних ресурсів для невластивих державі у ринковій економіці функцій (збільшення статутних капіталів державних корпорацій, викуп у державну власність тощо).

З першим із наведених аспектів щільно пов'язано поняття податкових

дисбалансів. У дослідження Десятнюк О., Амбрик Л. [57] вказується, що під дисбалансом податкової системи слід розуміти різноманітні форми та види диспропорцій у її структурі та тенденціях розвитку, які досягли критичного масштабу. Основними проявами податкових дисбалансів Десятнюк О. та Амбрик Л. вважають спрямованість оподаткування на поточне збільшення надходжень, нераціональність пільгового оподаткування, вигідність ухилення від оподаткування. До визначених авторами податкових дисбалансів слід додати і ті, які досліджуються Світовим банком в рамках формування рейтингу «Doing Business». Ці дисбаланси розкривають передумови ухилення від оподаткування: надмірна кількість податків, порівняно велика кількість часу, який витрачається на адміністрування цих податків, надмірний рівень загальної та окремих податкових ставок (його вплив гарно відображається кривою Лаффера).

Надалі автори зазначають, що дисбаланс податкової системи створює нерівномірні податкові навантаження, що призводить до тінізації економіки, ухиленню від оподаткування і в кінцевому рахунку – до зменшення обсягів податкових надходжень.

На нашу думку, у цих твердженнях можна знайти адекватний критерій розмежування податкових та бюджетних дисбалансів: податкові дисбаланси стосуються, передусім, основних елементів податків та системи адміністрування цих податків, тоді як обсяги та динаміка податкових надходжень радше виступають характеристиками бюджетних дисбалансів. З іншого боку, такий підхід збільшує акцент на позаекономічні чинники виникнення дисбалансів у податково-бюджетній системі, а значить в їх класифікації мають бути враховані і позаекономічні чинники розбалансування бюджетних відносин. Зазначене міркування змушує брати до уваги дисбаланси у бюджетних потоках (в т.ч. податкових) та у податково-бюджетній політиці. Явища у сфері податків та бюджетів є взаємопов'язаними, оскільки податкові надходження є невід'ємною складовою доходної частини бюджету. Разом з тим, податки виконують не

тільки фіскальну, тобто пов'язану із поповненням бюджету, функцію, тому з певним рівнем абстрагування можна розділити механізми функціонування податкової та бюджетної систем, і відповідно – податкові та бюджетні дисбаланси. Водночас, через наявність щільного взаємозв'язку між податковою та бюджетною системами деякі дисбаланси ймовірно матимуть подвійну природу, а деякі відображають суперечливість змісту такого зв'язку. На користь цього твердження слід навести і думку Кравчук Н., яка недвозначно вказує, що розриви і дисбаланси пов'язані не тільки з власне показниками формування і виконання бюджету, а й із пов'язаною з цим фіскальною політикою держави [127]. Разом з тим, обґрунтування відмінностей між розривами та дисбалансами є недостатньо переконливим, оскільки по суті, оперує з однаковими поняттями, хоча і слід погодитися з Кравчук Н. у думці, що всі ці поняття відображають явища декількох видів: структурні, циклічні, кон'юнктурні (ситуаційні).

Узагальнюючи підсумки розгляду наукової дискусії щодо сутності дисбалансів, варто зробити наступні висновки:

дисбаланси найчастіше розглядаються як прояв неоднозначності зв'язку між певними частинами, тоді як диспропорції можуть проявлятися у проблемності стану кожної з частин, а розриви – це міра кількісної або якісної оцінки такої проблемності; в такому підході дисбаланси є лише частковим проявом проблемності;

власне проблемність пов'язується, як правило, із нерівноважністю, хоча в такому разі залишаються увагу проблеми, пов'язані із нерівномірністю (просторовою, часовою, структурною).

У цьому зв'язку слід навести ще один підхід, який більш імпонує автору, оскільки не пов'язує дисбаланс лише з рівновагою і дозволяє розрізняти причину та наслідок у теоретичній конструкції дисбалансів. Так, на думку Коверги С., який розглядає дисбаланси у прикладенні до розвитку промислового підприємства, власне дисбаланс – це недостатній ступінь відповідності між характеристиками одних елементів підприємства як

економічної системи і потребами інших елементів цієї системи, а також між характеристиками системи та об'єктів зовнішнього середовища, що перешкоджає досягненню заданих цілей і критеріїв функціонування й розвитку системи [112]. Вчений підкреслює значущість диференціації наступних термінів:

причини дисбалансу – це фактичні обставини у внутрішньому або зовнішньому середовищі економічної системи, що безпосередньо викликають явища або процеси, які можна охарактеризувати як дисбаланси з урахуванням трактування дисбалансів у рамках цього дослідження;

прояви дисбалансу – це особливості перебігу процесів, викликані наявністю дисбалансів (тобто за відсутності деякого дисбалансу процес відбувається інакше, ніж при цьому дисбалансі); свого роду проекція дисбалансу на функціонування економічної системи, його відображення на перебігу її процесів;

наслідки дисбалансу – це важливі з точки зору функціонування економічної системи події або явища, які можуть бути викликані дисбалансами (тобто причиною яких може бути дисбаланс) і які можуть бути або фактичними (які вже мають місце), або потенційними (які з певною вірогідністю можуть мати місце в майбутньому при збереженні дисбалансу) [113, 114].

Спираючись на результати теоретичного огляду слід зробити наступні припущення:

дисбаланси є порушенням будови та функціональності системи, викликані нерівномірністю;

нерівномірність слід розглядати як відсутність одноманітності (подібності у формі та функціях об'єктів), однорідності (аналогічності або принаймні подібності у ресурсах, способах функціонування, результатах діяльності об'єктів), ритмічності (розміреності, однаковості циклів діяльності об'єктів за фазами, траєкторією тощо), узгодженості (несуперечливості, зв'язності, координації, гармонічності, єдності цілей та засобів тощо),

рівноважності (скомпенсованості імпульсів, які надаються різними елементами структури об'єкту, або скомпенсованості реакції на зовнішні імпульси, які дозволяють об'єкту не змінювати свій стан); ізоморфності (подібності самих об'єктів або їхніх структур) та ізохронності (незалежності циклу власного розвитку від зовнішніх чинників, подібності у тривалості циклу, одночасності здійснення процесів);

дисбаланси повинні розглядатися в частині глибинної суті проблеми нерівномірності та як її поверхневий прояв.

З огляду на сказане податково-бюджетні (фіскальні) дисбаланси з точки зору сутності слід трактувати як наявність та посилення неоднорідності у структурі та механізмах функціонування і розвитку публічних фінансів у всіх проявах такої неоднорідності, а з точки зору форми як всі прояви кількісної невідповідності (розривів) між доходною та видатковою частинами бюджетів та непропорційність в структурі кожної з них, а також якісної невідповідності параметрів податкової та бюджетної політики завданням публічного управління та цілям соціально-економічного розвитку. Вибір бюджетної атрибутивності в даному випадку зумовлений вже згадуваними вище інструментальними ознаками визначення публічних фінансів, а поширення проявів дисбалансів на невідповідність вихідних умов, механізмів, кількісних характеристик податкової та бюджетної політики цілям публічного управління дозволяє подолати обмеженість аналізу дисбалансів лише математичним інструментарієм. У зв'язку з цим фіскальні дисбаланси слід, передусім, розрізняти на кількісному та інституційному рівнях, що відповідно проявляється у 1) показниках формування і виконання доходної і видаткової частин бюджету та 2) невідповідності планових і фактичних, реальних та бажаних показників податкової та бюджетної політики держави, невідповідності інструментарію цих політик імперативам економічного розвитку та соціального добробуту (як разом, так і окремо).

При більш ретельному погляді ці дві форми проявів можна конкретизувати в рамках класифікації податково-бюджетних дисбалансів.

Окремі види дисбалансів вже були розглянуті вище в ході аналізу літературних джерел. Разом з тим, слід звернути увагу і на загальносистемний аспект характеристики таких дисбалансів, приклади аналізу якого також наявні у науковій літературі (наприклад, вже згаданий Коверга С. пропонує класифікацію дисбалансів залежно від середовища виникнення (внутрішні, зі зовнішнім середовищем, у зовнішньому середовищі), за ступенем об'єктивності (об'єктивні і суб'єктивні), за характером впливу (позитивні та негативні), за характером показників оцінки (кількісні, якісні та часові), за функціональною роллю (дисбаланси входів, виходів, управляючих впливів і механізмів) [114]).

Фіскальні дисбаланси пропонується варто диференціювати також у структурному (диспропорційність), ситуаційному (невідповідність ситуаційним потребам або суперечливість поточних пріоритетів довгостроковим), циклічному (нагромадження розривів та диспропорцій з плином фінансового та економічних циклів), просторовому (горизонтальні дисбаланси) та управлінському (вертикальні дисбаланси), статичному та динамічному аспектах. За сферою виникнення варто розрізнити податкові (невідповідність у ставках, базах, методах адміністрування податків, їх переліку та видах), бюджетні (фіскальна неефективність структури податкових і неподаткових надходжень розподіл повноважень у вертикалі влади і нестача ресурсів для їх виконання, нераціональність структури видатків, в т.ч. бюджетно-боргове коригування) та податково-бюджетні (закріплення податкових надходжень за бюджетами різних рівнів, вплив державних запозичень на динаміку податкової бази тощо). В узагальненому вигляді така класифікація наведена на рис. 1.1. Розглянемо її докладніше. Передусім, слід підкреслити, що класифікаційні ознаки були обрані за можливістю диференціації самих дисбалансів за різними аспектами їх прояву, тому певний дисбаланс може відрізнятися від іншого за однією ознакою і бути одночасно подібним до третього за іншою.

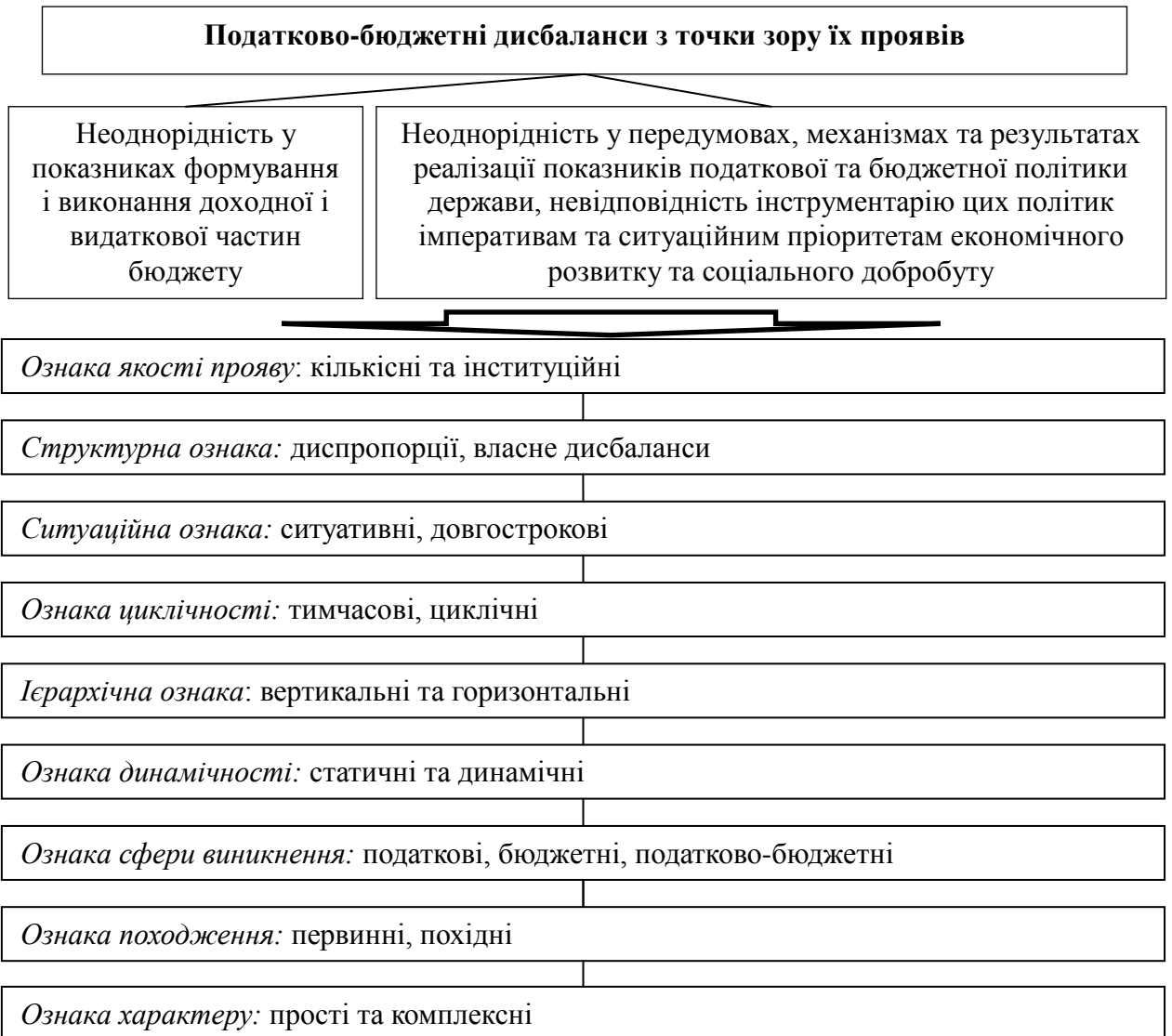

Рисунок 1.1 – Класифікація податково-бюджетних дисбалансів

З огляду на це окремі види дисбалансів можуть одночасно розглядатися в поясненні декількох класифікаційних ознак.

Множина кількісних дисбалансів поєднує усі прояви неоднорідності у кількісних параметрах податкових, бюджетних та другорядно пов'язаних із ними економічних відносин. Це можуть бути: дисбаланси у розміщенні податкової бази, в обсягах податкових надходжень в цілому і за окремими податками, у показниках податкоспроможності, в обсягах та напрямках бюджетних витрат в абсолютному виразі та на душу населення або інших питомих витратах, у частках прибутку державних та комунальних підприємств, які вилучаються до бюджету на основі відповідних рішень

органів державної влади та місцевого самоврядування, які є власниками таких підприємств (установ або організацій), у цінах та обсягах надання платних адміністративних послуг, у ефективності економічного використання державного та комунального майна, у диспропорціях між потребами у публічних фінансових ресурсах та їх фактичним обсягом, у абсолютних показниках податкових боргів, державних та муніципальних боргів та відносних показниках обслуговування боргу за територіальною ознакою (маються на увазі муніципальні борги) та у часі тощо.

Інституційні дисбаланси проявляються у невідповідності між обсягом власних та делегованих повноважень та ресурсним забезпеченням їх реалізації, цілями економічної політики та податково-бюджетними засобами їх реалізації; декларованими принципами справедливості оподаткування та реальними елементами окремих податків; соціальною орієнтацією державної політики та засобами протидії фіскальній нестабільності; між необхідністю фінансування тих або інших заходів або програм та принципами економності та ефективності використання бюджетних коштів; між необхідністю збільшення податкових та неподаткових надходжень та можливістю контролю за джерелами їх формування тощо.

За структурною ознакою найпростішими проявами податково-бюджетних дисбалансів є дефіцит та профіцит, що відбивають співвідношення між видатковою та доходною частинами бюджету (державного, регіонального, локального, бюджету фондів загальнообов'язкового соціального, медичного та пенсійного страхування). Слід також пам'ятати про дефіцит, який є результатом співвідношення між потребою у коштах та їх реальним обсягом в аспектах достатності доходів для реалізації власних та делегованих повноважень – можна зобов'язати державу або субнаціональних владних суб'єктів відповідати за реалізацію державних функцій, надання певного обсягу публічних послуг та благ, однак з урахуванням дії закону зростання потреб та принципової неможливості повністю передбачити майбутнє коштів на реалізацію таких функцій не вистачатиме ніколи. В більш прикладному

аспекті відносний дефіцит коштів на виконання функцій публічного управління залежатиме від напрямку дії принципу субсидіарності – якщо першорядними визнаються потреби держави, то на делеговані повноваження не вистачатиме ресурсів субнаціональним суб'єктам, якщо держава розглядається як надбудова, що реалізує ті функції, які не змогли виконати органи місцевого самоврядування на локальному та регіональному рівнях, то шукати способи подолання обмеженості публічних фінансових ресурсів доведеться саме національному уряду.

Іншою сферою виникнення фіскальних дефіцитів та профіцитів є платіжний баланс як співвідношення між вартістю грошових надходжень, отриманих країною з-за кордону, і вартістю платежів за кордон протягом певного періоду за поточними, капітальними операціями та в цілому. В економічному змісті в рамках капітальних операцій слід розрізняти баланс інвестицій за кордон та з-за кордону і баланс кредитування, які мають самостійне значення. Факт утворення державного боргу у формі будь-яких суверенних або гарантованих публічними суб'єктами зобов'язань власне кредитного або сальдового характеру також є проявом дисбалансу.

Різновидом кількісних дисбалансів за структурною ознакою є різні прояви нераціональності (як невідповідності об'єктивним економічним законам, нормативним приписам абощо) структури доходів та видатків, розподілу їх за загальним та спеціальним фондом, потенційний дефіцит фонду розвитку.

Важливою характеристикою проявів дисбалансів є їхня часова тривалість. Дисбаланси можуть бути ситуаційними, наприклад, у вигляді невідповідності планових показників надходжень фактичним через зміну економічної кон'юнктури, недоліки планування, бюрократичні бар'єри на шляху виділення коштів. До такого роду дисбалансів належать і тимчасові касові розриви як недостатня платоспроможність певного бюджету на конкретну дату погасити за рахунок наявних та очікуваних грошових активів (у т.ч. залишків бюджетних коштів) бюджетні фінансові зобов'язання, що

виникає внаслідок ситуаційного недоотримання доходів або нераціональність планування грошових потоків (наприклад, в ситуації, коли перед початком літнього сезону відпусток не було вжито заходів для акумулювання необхідного фонду грошових ресурсів). Протилежний варіант – довгострокові дисбаланси, які пов'язані із терміном погашення кредитних та інших зобов'язань, реалізації довгострокових інвестиційних програм, для фінансування яких може хронічно не вистачати коштів, що викликає збільшення видаткового тягара внаслідок інфляції, збільшення суми відсотків, удорожчання утримання інфраструктури внаслідок нерегулярності вкладень у неї. Специфічним різновидом довгострокових дисбалансів є ефекти Олівєри-Танзі [334, 351], сутність якого полягає в тому, що через наявність лагів між нарахуванням та сплатою будь-яких внесків до бюджету їх реальна вартість знецінюється з урахуванням інфляції, і ситуація ускладнюється через наявність лагів між моментом планування витрат та їх реальним здійсненням.

За ознакою циклічності податково-бюджетні дисбаланси можуть проявлятися як тимчасові, виникнення яких зумовлене збігом обставин і для попередження яких у майбутньому вироблені певні заходи, що не дозволяють таким дисбалансам набути закономірності. Альтернативою тимчасовим є дисбаланси циклічного характеру, які проявляються як закономірність, що не залежить від реалізації фіскальної політики. До числа таких дисбалансів належать, наприклад, збільшення дефіциту бюджету та платіжного балансу внаслідок технологічного, інвестиційного, промислового, фінансового циклів.

Такий підхід перекликається з позицією Кравчук Н., яка вказує на наявність кон'юктурних і циклічних фіскальних розривів, які виникають як природна реакція на високу волатильність грошових потоків у просторі і часі, що найчастіше зумовлена стохастичними імпульсами і циклічними збуреннями асиметричного характеру. Якщо кон'юктурний фіскальний розрив (відхилення фактичних ключових параметрів фіскальної політики від

потенційно-запланованих) виникає у результаті дії ендогенних і екзогенних асиметричних шоків / імпульсів; то циклічний фіскальний розрив (відхилення фіскальних параметрів від заданої тенденції з урахуванням фактору часу) є наслідком стохастичних (випадкових) імпульсів, що викликають в економіці циклічну реакцію збурення і коливання ділової активності навколо тренду. Автор вважає, що сила такого відгуку (збурення) згодом слабшає, цикл поступово згасає, проте через певний проміжок часу відновлюється з новою силою через появу нових шоків (імпульсів). Кон'юнктурний характер таких ефектів проявляється вже в поточному періоді (хоча з деяким часовим лагом), а циклічний – з часом послаблюється [127].

Вертикальні дисбаланси – це дисбаланси між бюджетами різних рівнів внаслідок нераціональності закріплення податкових доходів та розподілу комунального майна, а також повноважень (обов'язків) з фінансування публічних послуг та благ, між бюджетами (розпорядниками), що належать до різних ланок бюджетної системи. Варіаціями таких дисбалансів є неоднорідність у еластичності податкових надходжень для податків, що виключно закріплені за бюджетами різних рівнів або нераціональність встановлення розмірів загальнодержавної та локальної складових ставки податку з огляду на обсяг податкового тягаря, розподілу повноважень тощо.

Горизонтальні дисбаланси проявляються у нерівномірності бази податкових та неподаткових надходжень, ступеня покриття бюджетними витратами потреби у суспільних благах та публічних послугах, податкоспроможності, структури доходної та видаткової частин бюджету та ін. за територіальною ознакою. Інший більш глибокий прояв горизонтальної незбалансованості – це різниця між територіальною локалізацією сплати податків та споживання суспільних благ та публічних послуг.

За ознакою моментного зрізу податково-бюджетні дисбаланси можна поділити на статичні (які оцінюються як дискретне явище) – власне дефіцит бюджету можна визначити на момент подання звітності, та динамічні (або у варіанті порівняльної статистики – оцінка представляється як декілька

моментних, дискретних, зрізів, або у варіанті динаміки – умовно безперервної оцінки).

За сферою виникнення всі дисбаланси умовно можна поділити на:

податкові (невідповідність у ставках, базах, методах адміністрування податків, їх переліку та видах, рівні податкоспроможності за територіальною ознакою, або видами діяльності, або обсягами податкових надходжень за видами податків чи територіальною ознакою, за ступенем фактичного охоплення об'єктів оподаткування та повноти визначення податкової бази, несправедливість податкового перекладення тощо);

бюджетні (фіскальна неефективність структури податкових і неподаткових надходжень, нераціональний розподіл повноважень у вертикалі влади і нестача ресурсів для їх виконання, нераціональність структури видатків, в т.ч. бюджетно-боргове коригування, нераціональність закріплення доходів за загальним та спеціальним фондами і фондом розвитку, диспропорційність розподілу видатків за загальним та спеціальним фондами, фондом розвитку тощо)

податково-бюджетні (неоднорідність еластичності податкових надходжень у різні бюджети; нераціональність закріплення податкових надходжень за бюджетами різних рівнів; вплив державних запозичень на динаміку податкової бази; вплив ставки податку на обсяг податкових надходжень і ухилення від оподаткування, характер використання дискреційних, автоматичних та антициклічних заходів фіскальної політики; несправедливість у розподілі податкового тягаря та бюджетного забезпечення для одних і тих же осіб тощо).

Досить важливою з точки зору розуміння наслідків появи дисбалансів та протидії їм є класифікаційна ознака первинності походження. Вочевидь, що в окремих процесах розбалансування національної економічної системи, фінансової системи, системи публічних фінансів та її субнаціональної ланки окремі дисбаланси матимуть первинний характер, а інші – похідний або вторинний. Наприклад, неоднорідність податкоспроможності регіонів

внаслідок неоднорідності розміщення продуктивних сил практично завжди означатиме неоднорідність у показниках видатків як наслідок дефіциту доходів населення. Іншим похідним дисбалансом стане різниця у структурі доходів таких територіально локалізованих бюджетів.

І, насамкінець, слід звернути увагу на той факт, що дисбаланси теоретично можуть бути класифіковані як прості та комплексні. Очевидно, що більшість реальних дисбалансів має комплексні причини і комплексні прояви у вигляді певної суперпозиції нерівномірності, дефіцитів, варіабельності структур у часі та просторі тощо.

В цілому міркування щодо сутності та проявів дисбалансів напряду приводять нас до необхідності виявлення причин та механізмів їх виникнення.

1.4 Механізми формування податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів

Формування дієвої політики управління державними фінансовими ресурсами істотним чином залежить від можливості виявити та кількісно оцінити вплив дисбалансів в оподаткуванні та формуванні і виконанні бюджетів на обсяг і види таких ресурсів, перспективи їх мобілізації в майбутньому, обсяг і якість виконання державою та органами місцевого самоврядування власних функцій, темпи і характер економічного розвитку в цілому. В той же час, для вирішення зазначеного питання необхідно, по-перше, розуміти природу податково-бюджетних дисбалансів в усій повноті їх різновидів. Крім того, необхідно окреслити передумови та шляхи, якими глибинна нерівномірність економічного, зокрема фінансового, та інституційного простору реалізується у проявах та наслідках дисбалансів і дисфункціональності архітектури субнаціональної ланки публічних фінансів

або інакше складові механізму формування податково-бюджетних дисбалансів.

В академічному тлумачному словнику української мови наводяться наступні трактування змісту слова «механізм»:

пристрій, що передає або перетворює рух;

внутрішня будова, система чого-небудь;

сукупність станів і процесів, з яких складається певне фізичне, хімічне та інше явище [216].

Саме така неоднозначність історично обумовлених аспектів розуміння змісту поняття «механізм» спричиняє розмаїття визначень різних механізмів в економічній та управлінській науках.

У табл. 1.4 наведено суттєві змістові складові поняття «механізм» в окремих енциклопедичних та періодичних наукових виданнях з питань управління, економіки та фінансів, які відображають його дескриптивні характеристики (тобто враховано лише ті аспекти змісту, які є універсальними і не стосуються конкретного механізму).

Таблиця 1.4 – Суттєві змістові складові дескриптивного визначення поняття «механізм» в економічній та управлінській науці

Термін	Змістові складові поняття «механізм»
1	2
Механізм визначення цілей	сукупність ... функцій, ... заходів, важелів та способів дій суб'єктів ... щодо використання системи методів, принципів визначення ... орієнтирів ... діяльності; реально існуючий процес узгодження, узагальнення, конкретизації, координації в ієрархії ... органів явних та неявних внутрішніх та зовнішніх орієнтирів; послідовність раціонально організованих етапів ідентифікації орієнтирів
Механізм держави	система ... організацій, ..., які здійснюють завдання ... і реалізують ... функції
Соціальний механізм	специфічні ... системи, функціонування яких породжує ті чи інші ... зміни
Механізми державного управління	способи розв'язання суперечностей явища чи процесу ..., послідовна реалізація дій, які базуються на основоположних принципах, цільовій орієнтації, функціональній діяльності з використанням відповідних форм і методів ...

Кінець таблиці 1.4

1	2
Механізми державного управління у сфері охорони здоров'я	сукупність форм, методів, засобів, важелів, стимулів та інструментів, за допомогою яких реалізуються ... впливи
Механізм управління	складова частина системи управління, що забезпечує вплив на фактори, від стану яких залежить результат діяльності ... об'єкта
Механізм управління	сукупність функцій, методів, принципів і засобів ..., основних завдань і цілей, форм, структур, технологій для ефективного використання ресурсів системи; система чинників, що має бути спрямована на координацію функціональних аспектів діяльності ... системи з метою збереження її цілісності, підтримання стабільного стану параметрів входу і виходу, оптимального перебігу процесів в межах підсистем і своєчасної реакції на запити оточуючого середовища
Механізм функціонування та розвитку соціально-економічної системи	спосіб організації та зміни структури, мотивів, методів та інструментів реалізації функціонально визначених ... відносин
Господарський механізм	сукупність ... методів і важелів, організаційної структури ..., форм і методів впливу на діяльність ... системи
Економічний механізм	сукупність ... методів, способів, форм, інструментів, важелів, ресурсів, які впливають на ... відносини та процеси
Економічний механізм підприємства	методи..., важелі..., забезпечення..., функції..., регулятори..., напрями вдосконалення...
Механізм	сукупність інструментів, засобів, важелів, заходів, способів і дій, що у певному поєднанні та у визначеній послідовності реалізації дозволяє досягти необхідних результатів
Фінансовий механізм	сукупність форм, методів і важелів ... впливу на ... розвиток
Фінансовий механізм	схема практичного використання ... ресурсів ..., що включає сукупність ... норм та ... правил, які регулюють відносини стосовно залучення і використання ... ресурсів
Фінансовий механізм	система заходів впливу у формі інструментів, методів та важелів – це цілісність, властивості якої проявляються лише за спільної взаємодії елементів, і яка діє у певній організаційній формі в межах системи ... регулювання на основі ... забезпечення
Фінансовий механізм	сукупність форм і методів створення та використання ... ресурсів з метою забезпечення ... потреб
Механізм фінансового забезпечення	методи..., важелі..., політика..., підсистеми...
Механізм виникнення фінансової кризи	певний результат сукупності дій..., що створюють передумови для зміни становища... вплив факторів... фактори спричинення...

Джерело: побудовано автором на основі [88, 83, 161, 158, 221, 186, 184, 180, 209, 204, 3, 42, 44, 111]

З наведених дескриптивних визначень можна зробити наступні висновки:

наукові положення, що стосуються визначення сутності поняття «механізм» в управлінні, фінансах та економіці зосереджуються, в основному, на структурному аспекті, виділяючи методи, інструменти, засоби, важелі, форми, способи або що як основний зміст механізму;

такий підхід нівелює увагу до механізму як способу передачі впливу, руху або дії, особливо це відчувається у публікаціях, які присвячені різноманітним питанням механізмів виникнення певних явищ або процесів; натомість певною мірою увага такому впливу приділяється в окремих визначеннях механізмів управління;

практично жодне визначення механізму не залучає до поля уваги дослідників питання передумов чи чинників, які зумовлюють рух або вплив;

більшість визначень прямо або непрямо передбачає існування суб'єкту, який або застосовує інструменти, методи, важелі тощо, або застосовує вплив;

в більшості трактувань прямо або непрямо пов'язує вплив або застосування певного інструментарію з доцільністю.

Для надання ясності в цій ситуації доцільно звернутися до первинного джерела проникнення поняття механізму у економічні дослідження – власне теорії машин і механізмів.

В літературі, яка охоплює названу предметну сферу, механізм визначається як:

система рухливо з'єднаних між собою тіл, що здійснюють під дією прикладених до них сил відповідні, наперед задані, рухи; вона складається з однієї нерухомої ланки та однієї або декількох рухомих ланок; при цьому рухливо з'єднані між собою дві ланки складають кінематичну пару; зв'язана система ланок, що входять у кінематичні пари, являє собою кінематичний ланцюг;

кінематичний ланцюг з однією нерухомою ланкою, що призначений виконувати цілком визначені, доцільні рухи;

траєкторії, швидкості та прискорення точок і кутові швидкості та прискорення ланок механізму є найважливішими кінематичними

характеристиками руху [179, 229, 22].

Ці положення яскраво свідчать, що в механізмі не обов'язково присутній суб'єкт, однак його обов'язковою складовою є передавальний (трансмісійний) шлях у вигляді певної кінематичної пари або ланцюга, що представлені дотичними рухомими ланками та нерухомою ланкою, відносно якої здійснюється рух та власне рух під дією впливу або інших чинників (наприклад, нерівноважний первинний стан механізму). В прикладенні до предмету даного дослідження можна провести певні аналогії:

кінематичний ланцюг або шлях трансмісії – це сукупність важелів, через які передається первісний вплив; такими важелями можуть бути рівень цін, мотиви поведінки, ставка відсотку, ставка податку, база оподаткування, ідентифікація об'єкту оподаткування, рівень боргового навантаження, рівень податкового тягаря, рівень потреб у фінансових ресурсах, нормативно зафіксовані фінансові обмеження (фіскальні правила) тощо;

окремі важелі можуть бути зафіксовані і вважатися нерухомою ланкою; первісний вплив забезпечується сукупністю передумов виникнення дисбалансу, в т.ч. свідомим впливом на певний важіль або через незалежні імпульси (шоки) субнаціональної ланки публічних фінансів;

в разі свідомого впливу на важелі до складу механізму входить і суб'єкт.

З урахуванням наведених положень механізм виникнення податково-бюджетних дисбалансів доцільно визначити як сукупність поєднаних у трансмісійний шлях важелів реалізації публічних фінансів як відносин, яка забезпечує трансформацію впливу передумов, свідомої дії або несподіваних шоків у формування та/або посилення всіх проявів кількісної та якісної нерівномірності у структурі та механізмах функціонування і розвитку публічних фінансів.

Таким чином, в описі механізмів формування податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів доцільно враховувати наступні елементи:

передумови формування певних видів податково-бюджетних дисбалансів;

важелі, через які одна або, частіше, комплекс передумов впливають на виникнення та трансформацію дисбалансу;

трансмісійні шляхи розповсюдження впливу,
властивості механізму.

В дослідженні С. Шумської визначено, що з точки зору механізму виникнення, дисбаланси є результатом дії внутрішніх факторів, що є відображенням еволюційного розвитку чи біфуркації системи; сформованих (у середньо- чи довгостроковому періоді) трендів/закономірностей; випадкових (короткострокових) ендогенних факторів; зовнішніх факторів чи екзогенних шоків; застосування заходів, інструментарію політики (економічної, соціальної, геополітичної); впливу (суб'єктивних) неекономічних факторів. Однак, як наголошує автор, у реальному житті виділити один фактор формування дисбалансів виявляється дуже складно, найчастіше вони є результатом дії низки чинників і це ускладнює вибір заходів, спрямованих на їх послаблення чи ліквідацію. Залежно від можливості управляти ситуацією (для обох варіантів порушення рівноваги стану й процесу) можна розглядати дисбаланси як такі, що: а) піддаються коригуванню/управлінню; б) не піддаються коригуванню/управлінню; в) частково піддаються коригуванню/управлінню [257].

В тому ж руслі на передумови виникнення дисбалансів дивиться і Є. Бородушко, який виділяє серед їх числа обмеженість ресурсів, конфлікт інтересів, фактори невизначеності, інформаційна асиметрія, елементи немотивованої поведінки, людський фактор, і зазначає, що ці передумови, які і дисбаланси, що ними визначаються, є взаємопов'язаними [19].

Варто звернути увагу, що в цілому розбалансування та виникнення фінансових дисбалансів в літературі та в аналітичних матеріалах міжнародних організацій пов'язується з концепцією шоків [208, 176], тобто дискретних або постійно діючих імпульсів, що підвищують неоднорідність

економічного та інституційного середовища фінансів в цілому і публічних фінансів зокрема.

Шинкоренко Т. пропонує наступну класифікацію таких шоків: за складовими економічної системи (попиту, пропозиції); за природою виникнення (політичні та неполітичні); за характером впливу на економічну динаміку (позитивні та негативні); за секторами економіки (номінальні (монетарні) та реальні); за часом дії (тимчасові, середньострокові та тривалі); за періодичністю виникнення (випадкові, перманентні); за місцем виникнення імпульсу (внутрішні та зовнішні); за характером виникнення (очікувані та неочікувані); за характером дії шоків стосовно різних складових економіки (пропорційні та паралельні); за напрямом дії (симетричні та асиметричні); за інтенсивністю дії (статичні та динамічні) [256].

Кравчук Н. конкретизує асиметричні шоки як основну передумову виникнення податково-бюджетних дисбалансів в наступних аспектах:

1. Шоки пропозиції безпосередньо впливають на реальний сектор економічної системи, а отже, визначають кон'юнктуру динаміку доходів бюджету. До таких шоків належать технологічні зрушення, кліматичні зміни і природні катаклізми, відкриття нових джерел сировини (що є шоком для економіки окремої країни) чи коливання світових цін на сировину (особливо піддаються впливу країни-експортери сировини).

2. Шоки попиту (йдеться, насамперед, про стохастичні асиметричні шоки у попиті приватного сектору), як правило, зумовлені змінами в інвестиційних чи споживчих витратах приватного сектору економіки і найчастіше пов'язані з імовірними змінами в адаптивних очікуваннях щодо майбутнього економічного розвитку.

3. Політичні шоки є результатом прийняття рішень органами влади на макроекономічному рівні. В економічній системі вони більшою мірою впливають на попит (йдеться про коливання грошової маси в обігу, характер валютно-курсової політики і динаміку валютного курсу, зміни у фіскальній політиці й кон'юнктуру динаміку витрат бюджету).

4. Геополітичні шоки найчастіше виникають за умов, коли суттєво модифікується модель розподілу світової економічної влади, коли поряд із поглибленням розриву в економічному розвитку різних груп країн формуються й нові центри світового економічного суперництва і нагромадження глобального капіталу, диверсифікується суб'єктна структура міжнародних конкурентних відносин.

5. Спекулятивні шоки в основному пов'язані з операціями на фінансових ринках. Вони безпосередньо впливають на динаміку боргових зобов'язань держави, а опосередковано й на видатки бюджету (так, скажімо, підвищення процентної ставки погіршує умови обслуговування державного боргу й отримання нових кредитів). Як правило, спекулятивні шоки зумовлені змінами в інвестиційних уподобаннях інвесторів і найчастіше пов'язані з адаптивними очікуваннями щодо зростання фінансових ризиків у майбутньому.

6. Операційні шоки є результатом дії людського і технічного факторів. Йдеться про те, що якість фіскальної політики здебільшого залежить від точності прогнозування макроекономічних параметрів на стадії бюджетного планування. Найбільш очевидним є зв'язок між макроекономічними показниками і прогнозом податкових надходжень; тоді як помилки в прогнозах інфляції викривляють реальну вартість передбаченого законом фінансування витрат; а неточне прогнозування обмінного курсу змінює вартість обслуговування зовнішнього боргу і т. д. Зрозуміло, що завищення очікуваних доходів бюджету призводить до невідповідності між зобов'язаннями держави і можливостями їх виконання. Тоді уряд опиняється перед дилемою: збільшити запозичення чи відмовитися від виконання законодавчо встановлених зобов'язань. При цьому в обох випадках існує ризик порушення макроекономічної стабільності. Натомість заниження бюджетних доходів призводить до неповного використання ресурсів держави або потребує корекції бюджету в процесі його виконання, що створює небезпеку прийняття менш відпрацьованих рішень, тобто в

кінцевому рахунку – зниження ефективності бюджетних витрат [127].

Нусратулін В., аналізуючи вплив глобалізації на економіку країн, що розвиваються, та країн з економіками emerging-типу, визначає наступні передумови податково-бюджетних дисбалансів: нерівномірність галузевого розподілу переваг від фінансової глобалізації; деіндустріалізацію; надмірна відкритість до транснаціонального капіталу або часткова втрата суверенітету; зростання зовнішнього боргу; регіональні економічні кризи; технологічна не конкурентоспроможність; обмеженість або нездатність держави проводити національно орієнтовану економічну політику [164].

Шумська С. зазначає, що на формування дисбалансів на національному рівні, окрім глобальних дисбалансів та різних зовнішніх факторів, значною мірою впливають чинники, що закладені та підтримуються дією внутрішніх сил, динаміку та волатильність яких на мікро- та мезорівнях не варто недооцінювати. У разі наявності територіальних/географічних особливостей в економічному розвитку країни регіональний фактор може сформувати значну кількість різного роду дисбалансів.

До числа факторів, що формують дисбаланси горизонтального та вертикального характеру Карпінським Б. віднесено: виробничий потенціал; економіко-географічне розташування території; рівень розвитку інфраструктури; мінерально-сировинний стан; стан екологічної ситуації та охорони довкілля; освітній рівень населення; купівельну спроможність населення; безробіття та стан соціальної напруженості; рівень криміногенності; політичну стабільність органів місцевої влади [104].

Розбалансованість бюджетів на думку Деркача М. виникає також унаслідок неврегульованості питань, пов'язаних із прийняттям органами державної влади рішень, які впливають на доходи й видатки бюджетів. Прикладом такої неврегульованості автор називає звільнення підприємств від плати за землю, а також часткове фінансування пільг різним категоріям громадян. Хоча бюджетним законодавством у подібних випадках передбачена обов'язкова компенсація втрати ресурсів чи надання

додаткового фінансування, чітких правил такої компенсації немає. Незадовільне забезпечення фінансовими ресурсами делегованих державних повноважень та недотримання зобов'язань щодо відшкодування державою втрат місцевих бюджетів загострює іншу проблему місцевого самоврядування – належного виконання самоврядних (власних) повноважень. На виконання делегованих державних повноважень щорічно може спрямовуватися значна частина обсягу кошика власних доходів місцевих бюджетів (які не враховуються при визначенні міжбюджетних трансфертів), а постійне відволікання власних доходів на реалізацію делегованих повноважень призводить до незадовільного стану фінансування власних місцевих програм [55].

З боку податкової системи найважливішими передумовами виникнення дисбалансів Десятнюк О., Амбрик Л. називають нестабільність та внутрішні суперечності податкового законодавства, нерівномірність розподілу податкового навантаження, складність та неефективність системи адміністрування податків, нерациональність використання податкових пільг та ін. [57].

Як можна побачити з наведених положень, більшість вітчизняних дослідників у визначенні передумов виникнення податково-бюджетних дисбалансів концентрують увагу на найбільш фундаментальних причинах, не розкриваючи прискіпливо як ці причини трансформуються у конкретний вид дисбалансів. Така ж ситуація, насправді, спостерігається і в зарубіжній науковій літературі. Можна припустити, що це обумовлено браком уваги дослідників саме до субнаціонального ланки публічних фінансів та дисбалансів її розвитку, і натомість, зміщення акцентів дослідження на макродисбаланси, особливо у зв'язку із явищем відкритості фінансової системи (дефіцитність платіжного балансу) і виникненням державних боргів. Слід визнати, що такого плану дослідження більш конкретно висвітлюють шляхи трансмісії впливу передумов (чинників, шоків та регуляторних дій) у формування того або іншого дисбалансу.

Існує декілька теорій, які пояснюють зростання дефіцитів платіжних балансів і їх вплив на бюджетні дисбаланси певними чинниками і можуть діяти поодиночі та комплексно [93].

1. Концепція перевищення інвестицій над заощадженнями. Оскільки баланс поточних рахунків фактично дорівнює бюджетному балансу та різниці між інвестиціями і заощадженнями приватного сектору, то внаслідок економічних шоків найбільше страждає державний сектор. Внаслідок збільшення видатків державного бюджету за цих умов виникає одночасно дефіцит і бюджету, і поточного рахунку платіжного балансу, тобто феномен «подвійного дефіциту» [94]. Відповідно збільшуються видатки на обслуговування боргу, що відволікають публічні фінансові ресурси від фінансування виконання функцій держави та самоврядування, посилюється тиск з боку валютного курсу, який не завжди компенсується доходами від оподаткування експортоорієнтованих підприємств та імпорту і, в свою чергу, посилює борговий тягар в еквіваленті національної валюти. Надалі трансмісійний механізм передбачає або зниження субвенцій з державного бюджету субнаціональним, або секвестр бюджетів всіх рівнів, що, як правило, починається з бюджетів розвитку.

Феномен впливу державних запозичень для фінансування бюджетного дефіциту на обсяги і вартість пропозиції кредитних ресурсів в економіці відомий під назвою ефекту витіснення (crowding out effect). Його трансмісійний механізм можна пояснити наступними міркуваннями.

Аргументи «за» для використання боргового фінансування дефіцитів державного бюджету з метою їх подолання є неокейнсіанський підхід [324]. Відповідно до цієї позиції збільшення дефіциту внаслідок державних запозичень з метою реалізації експансіоністської фіскальної політики розширення сукупного попиту приводить до пожвавлення укладання економічних угод між суб'єктами господарювання при збереженні прогнозованого рівня майбутніх доходів. За умови стабільності ринку пропозиції факторів виробництва (праці, капіталу) зростання сукупного

попиту з боку підприємців має низку наслідків: збільшується зайнятість, збільшуються доходи, збільшується норма заощадження, зростають інвестиційні витрати, зростає обсяг податкових доходів і зменшуються соціальні витрати держави.

В рамках неокласичного підходу [324] навпаки вважається, що збільшення дефіциту внаслідок державних запозичень супроводжується зростанням бюджетних витрат через активізацію поточного споживання, що в підсумку за умови повної зайнятості призводить до зменшення сукупних заощаджень і через зростання норми процента на позичковий капітал провокує скорочення приватних інвестицій. Це, в свою чергу призводить до скорочення темпів зростання економічної активності та податкових доходів бюджетів різних рівнів.

В рамках гіпотези еквівалентності Рікардо-Барро [274] стверджується, що у довгостроковому періоді дефіцит державного бюджету не впливає на сукупний попит в економіці. Пояснення цього механізму ґрунтується на наступних припущеннях:

економічні агенти (домогосподарства або корпоративний сектор) поведуться обачно і при виборі частки розподілу поточного доходу на споживання та заощадження враховують, що в майбутньому держава може збільшити податки;

економічні агенти ведуть себе альтруїстично, тобто залишають поколінням майбутнього достатній обсяг заощаджень, щоб наступне покоління змогло сплатити податки, що будуть підвищені для погашення заборгованості;

внаслідок такої раціональної та альтруїстичної поведінки будь-яке збільшення доходів за рахунок експансіоністської фіскальної політики не призводить до збільшення сукупного попиту.

Разом з тим, гіпотеза, не підтверджується при високому та низькому рівнях державної заборгованості та є відносно справедливою для валютних боргів [24], а її підтвердження у середньому проміжку суттєво залежить від

напрямів використання позикових коштів.

Якщо величина додаткових бюджетних витрат стимулює зростання сукупного попиту у більших розмірах, то має місце мультиплікативний ефект впливу. Наслідком такого економічного пожвавлення є зростання обсягу інвестицій, яке має назву інвестиційного акселератора. Інший імовірний сценарій реалізації стимулюючої податково-бюджетної політики має місце у разі зростання сукупного попиту в менших розмірах по відношенню до зміни бюджетних витрат. Даний випадок є класичним проявом ефекту витіснення. Поширення вказаного економічного явища відбувається за трьома каналами:

вплив на зміну відсоткової ставки позичкового капіталу (*interest rate crowding out*) – зростання вартості позичкового капіталу на грошовому ринку у відповідь на збільшення попиту з боку держави на тимчасово вільні грошові ресурси для забезпечення фінансування дефіциту бюджету;

вплив на зміну валютного курсу (*exchange rate crowding out*) – у відповідь на зростання вартості позичкового капіталу на внутрішньому ринку збільшується пропозиція інвестицій, у тому числі з-за кордону, з метою отримання більших доходів на вкладені кошти. У таких умовах збільшення попиту на національну грошову одиницю стимулює зростання останньої у ціні по відношенню до іноземних валют, що призводить до здешевлення та зростання обсягу імпорту і, як наслідок, до зміни обмінного курсу;

вплив на зміну структури і змісту капітальних активів підприємств (*portfolio crowding out*) – попит на державні цінні папери перевищує попит на позичковий капітал, що спричиняє зменшення відсоткової ставки. Такий розвиток подій стимулює зростання заощаджень, що має нівелювати отриманий ефект витіснення у перспективі, яка залежить від терміну обігу і доходності державних цінних паперів. Якщо останні мають короткостроковий обіг, то ефект заміщення тяжіє до впливу на зміну пропозиції грошей у вузькому розумінні, в іншому випадку – заміщення буде відбуватися шляхом звуження пропозиції позичкового капіталу на грошово-кредитному ринку (Швець С. [252]).

2. Інтертемпоральний перерозподіл. Сьогоднішнє споживання має дорівнювати приведеній вартості очікуваних у майбутньому обсягів виробництва продукції. Приймаючи очікувані обсяги в якості незмінної величини, виявляємо, що важелем рівня поточного споживання є відсоткова ставка, в інших варіантах – «рухомою ланкою» механізму формування дисбалансів можуть бути зміни очікуваних об'ємів виробництва продукції через падіння/зростання продуктивності праці, скорочення інвестицій і державних витрат (Іващенко О. [94]).

3. Меркантилістська модель поведінки – поточний профіцит платіжного балансу країни забезпечується її агресивною експортною політикою. Разом з тим, з часом розвиток експортних потужностей починає заміщуватися надходженням іноземних інвестицій, що призводить до дефіциту рахунку поточних операцій. В окремих дослідженнях (Іващенко О. [94], Шін М [299]) наголошується, що така тенденція відзначається не для країн-експортерів з економікою emerging-типу, а навпаки – для країн з розвиненими фінансовими ринками. Така ситуація виникає внаслідок того, що капітал переливається від країн, які мають відносно високе співвідношення капіталу та праці як чинників виробництва і більш низький рівень рентабельності інвестицій на внутрішньому ринку, до країн, які мають відносно низькі співвідношення капіталу та праці, а відповідно – більш високі норми рентабельності (хоча й більш високі ризики). Другорядним чинником виникнення дефіциту платіжного балансу є рух капіталу всередині групи країн з економікою, що розвивається, внаслідок різних темпів економічного зростання (Гурінчас П., Жанн О. [311]). Слід зауважити, що реалізація меркантилістської моделі пов'язана із заходами грошово-кредитної політики, які стосуються валютного курсу, оскільки експортерам вигідне падіння курсу національної валюти (у відомих межах, звісно). Разом з тим, таке падіння приводить до збільшення вартості імпорту та обслуговування боргу. З іншого боку, зменшення курсу національної валюти може спричинити інфляцію, а значить – ефект Олівери-Танзі, падіння рівня

життя і необхідність збільшення соціальних видатків бюджету.

4. Глобальний надлишок заощаджень. Дефіцит платіжного балансу за рахунком інвестиційних операцій може виникати також внаслідок незбалансованості національних норм заощаджень та інвестицій, через що доводиться залучати інвестиції з-за кордону. Цю тезу ілюструють наукові результати Н. Резнікової, яка вказує, що у промислово розвинених країнах обсяг заощаджень перевищує капіталовкладення, тоді як у країнах, що розвиваються, заощадження, у порівнянні з обсягами капіталовкладень, значно менші. В той же час на окремих емерджентних ринках, високі норми збереження пояснюються недорозвитком та неефективністю фінансових ринків: зростання заощаджень домогосподарств та корпоративного сектору пов'язані з мотивами перестороги та уникання ризику, однак відповідних змін у динаміці капіталовкладень не відбувається [196]. Така ситуація формально є схожою на баланс заощаджень та інвестицій у розвинених країнах, однак причини в них різні: якщо «надмірність» норми заощаджень у розвинених країнах пов'язана із функціонуванням розвинутого фінансового ринку, складністю отримання високого доходу на інвестиції, то в наведеному прикладі незвичайного співвідношення норми заощаджень та інвестицій чинники дисбалансу є зовсім іншими – незалученість заощаджень домогосподарств у офіційний фінансовий обіг (їх своєрідна тезаврація) та високий ризик інвестування.

5. Концепції кредитної експансії, що представлені двома підходами. Перший з них полягає в тому, що за сучасних умов цілком реальною є ситуація, коли зростання продуктивності праці (і навіть за його відсутності, коли доходи зростають не пропорційно зростанню продуктивності, а внаслідок інших чинників) відображається у зниженні цін. Якщо грошово-кредитна політика за таких умов не передбачає підвищення відсоткових ставок, то виникає ефект, коли збільшення пропозиції ліквідності призводить до формування великого обсягу тимчасово вільних фінансових ресурсів, які уможливають експансію кредиту. За низького рівня відсотку та високого

рівня обсягу вільних грошових коштів відбувається зростання попиту на них, що надалі призводить до збільшення вартості будь-яких активів. У цій ситуації кредитна експансія є визначальною ланкою генерування дисбалансів, оскільки розширюються можливості для згладжування споживання та інвестицій, реалізації попиту на активи, перестраховування відкритих позицій, здійснення маржинальної торгівлі тощо [289, 291, 290, 288, 287, 116].

В рамках другого приплив капіталу, особливо в країни, що динамічно розвиваються, однак не мають достатньо власного обсягу заощаджень призводить до кредитної експансії. Надалі трансмісійний механізм виникнення дисбалансів описується наступними елементами:

занижені ставки заохочують попит на кредити, внаслідок чого зростає вартість активів;

зростаюча вартість активів розширює можливості для одержання кредиту під заставу;

зростаюча глобальна економіка формує довгострокові позитивні очікування зростання перманентного доходу практично в усьому світі (в розвинутих країнах завдяки інноваціям та інвестиціям у людський капітал; у країнах з ринками, що виникають, завдяки зростаючому глобальному попиту та зміні щільності розподілу внутрішніх доходів; у країнах з ринками, що виникають, які є експортерами сировинних ресурсів – завдяки зростаючим світовим цінам практично на всі первинні ресурси, особливо на енергоносії та метали);

експансія глобальної ліквідності уможливорює дешеві запозичення на міжнародних ринках капіталу, внаслідок чого внутрішня кредитна експансія починає дедалі більше залежати від стану глобальної фінансової кон'юнктури;

фінансова консолідація призводить до виходу на внутрішні ринки країн із ринками, що виникають, глобальних фінансових компаній, можливості кредитування яких виходять за межі національного бізнес-циклу та поточної

макроекономічної динаміки, тим самим заохочуючи швидше зростання споживання, ніж інвестицій та доходу [116].

6. Концепція перекладення боргів. Як відзначає О. Луняков, Причиною нагромадження значних обсягів державного боргу і відповідно, бюджетних дисбалансів є фактичне перекладання на державу приватних боргів. Оптимістичні очікування в умовах зростання цін на активи підштовхують до подальшого зростання кредитної пропозиції. Коли доходи реального сектору економіки та населення з тих чи інших причин є недостатніми для здійснення виплат по існуючим зобов'язанням, виникає криза неплатежів, погіршується ліквідність кредитних установ. Відтік депозитів із кредитних установ внаслідок панічних настроїв не дозволяє економічним суб'єктам перекредитуватися. Відтак, накопичення дисбалансів в умовах розширення кредитної експансії із відповідним зростання цін на активи призводить до порушення стабільності фінансової системи, одним із проявів якого є перенасичення балансів фінансових інститутів «низькоякісними» або проблемними активами, що зрештою позначається на фіскальній сфері держави. Оскільки задля підтримки фінансового сектору та уникнення соціально-економічної нестабільності держава фактично мусить перейняти проблеми фінансових установ та приватних позичальників на себе [141].

В аспекті цінових (інфляційних) передумов виникнення дисбалансів С. Швець відзначає, що формування цінової динаміки підлягає впливу як зовнішніх, так і внутрішніх факторів. Серед внутрішніх факторів привертають до себе увагу адміністративні важелі цінового регулювання та суто ринкові чинники, які визначають балансування попиту і пропозиції на гроші. Якщо адміністративні важелі проявляють свій вплив дискретно, залежно від хронології реалізації прийнятих нормативних актів і постанов в частині державного регулювання цін, то суто ринкові носять перманентний характер. У згаданому контексті інфляція постає не тільки як результат дії ринкових чинників зміни попиту і пропозиції на гроші, але й як інструмент досягнення бажаної мети цінового регулювання. Маючи ефективні засоби

контролю та регулювання попиту і пропозиції на гроші, які належать до функцій центрального банку країни, держава також чинить опосередкований вплив на грошові потоки в економіці шляхом реалізації податково-бюджетної політики. У разі виникнення дефіциту бюджету через невідповідність бюджетних надходжень запланованим видаткам держава вдається до позик на внутрішньому і зовнішньому ринках капіталу, що об'єктивно впливає на зміну співвідношення між попитом і пропозицією на грошову масу. Таким чином бюджетне розбалансування стає одним із факторів впливу на ціноутворення в економіці, тому досягнення цільових цінових пріоритетів вимагає врахування зміни розміру дефіциту бюджету при розробленні монетарної політики [251].

В частині податкових передумов формування податково-бюджетної незбалансованості існує дві групи поглядів на зв'язок нестабільності податкових надходжень та стану макросередовища. В рамках першої вважається, що фінанси, до складу яких належать і відносини з приводу формування податкових надходжень, обумовлюють рівень розвитку економіки. Логічно, що темпи економічного зростання обумовлюються зростанням загальної вартості державних програм, які фінансуються за рахунок доходів бюджету. В рамках другої стверджується, що обсяг фінансових ресурсів держави обумовлений впливом макроекономічних факторів. В своїй більшості авторами обговорюються відносини між економічним зростанням і зростанням державних доходів. Вони вважають, що сукупно державні доходи зростають приблизно в тих же пропорціях, що й державна економіка. Незважаючи на значну кількість досліджень з проблеми циклічності, наразі не існує єдиного розуміння регулювання волатильності податкових надходжень на різних фазах економічного розвитку. На наш погляд, зв'язок між податковими надходженнями та економічним зростанням є циклічним: у випадку, якщо податкові надходження зростають з такою ж швидкістю, як і економіка, держава генерує достатньо коштів на покриття необхідного обсягу бюджетних видатків на наступний рік. Якщо ж країна має

змогу фінансувати державні програми розвитку у повному обсязі, буде спостерігатися й економічне зростання, і, як наслідок еластичності податкової бази, податкові надходження [75].

Очевидно, що динаміка податкових надходжень та їх варіабельність у горизонтальному зрізі (за регіонами або локальними територіальними громадами) залежить від розміщення продуктивних сил, від стадії економічного циклу, від характеру податкової поведінки (податкової дисципліни) платників податків та ін.

Наприклад, фаза економічного спаду є зоною високої волатильності податкових надходжень, яка робить проблематичним вихід з кризи та рецесії через еластичність податкової бази до макроекономічних умов. В цьому разі буде спостерігатися зниження податкових надходжень, наступне збільшення дефіциту бюджету або скорочення видатків, що, в свою чергу, буде призводити до подальшого поглиблення економічного спаду. При переході до стану депресії або кризи формується низька волатильність податкових надходжень. В період депресії, або застою, податкові надходження за будь-якого рівня волатильності будуть більш-менш стабільними. За умов сприятливих інших факторів макрооточення можливий перехід до наступної фази – пожвавлення економічного розвитку. При цьому якщо на фазі пожвавлення збережеться низька волатильність податкових надходжень, їх обсяг буде стабільним. Відповідно, очікування значного «прориву» до наступної фази – економічного зростання – є малоімовірним за незмінних інших умов. У випадку підвищення волатильності податкових надходжень на фазі пожвавлення податкові надходження зростатимуть більшими темпами, що сформує передумови нарощення бюджетних доходів та можливостей фінансування бюджетних програм економічного розвитку. В результаті стає можливим перехід до фази економічного зростання або піднесення економіки. У фазі зростання відзначається збереження високої волатильності податкових надходжень на фазі зростання економіки є чинником нарощення їх обсягу та укріплення економічного стану країни через достатній обсяг

державних фінансових ресурсів [75].

Дуже велике значення для коливань податкових надходжень як територіальному, так і хронологічному аспектах мають поведінкові фактори. В літературі базові поведінкові моделі економічної поведінки зводяться до наступного:

оптимізм, визнання бажаного як дійсного (відбувається недооцінка втрат і переоцінка доходів);

жадібність і бажання до надмірного збільшення заборгованості (менталітет людей: «розбагатій, або помри намагаючись», або «купуй зараз – плати пізніше»);

схильність до підтверджень (ніхто не визнає нераціональності своїх дій, незважаючи на докази, а шукають лише дані для підтвердження правоти);

стадна поведінка або групове мислення (людям властиве бажання повторювати дії, копіювати інші рішення);

інформаційний каскад («найімовірніше, помиляюсь я, а не всі вони, тому я робитиму те, що і вони»);

песимізм;

надмірна самовпевненість (ілюзія контролю, дії без урахування існуючих обмежень);

перекладання відповідальності (сприйняття успіхів, але екстерналізація невдач);

зацикленість на минулому (люди вибудовують свої очікування лише на основі даних з минулого);

упередження достатньої обізнаності (ілюзія, що вони знають, що роблять);

упередження репрезентативності (на основі стереотипів бачити закономірності там, де їх немає);

синдром «цього разу буде інакше» [302, 92, 121, 171].

Вторинними, або більш агрегованими, комплексними факторами

поведінки домогосподарств / бізнесу є: ступінь прийнятності для людей ризику, їхню активність, інноваційну складову у поведінці, прагнення до індивідуальної економічної свободи або соціальної опіки та захищеності; очікуваний і прийнятний ступінь підконтрольності державі та корпораціям та захищеності ними; вплив соціокультурного фактору (ступінь індивідуалізму, філософія активності/пасивності, схвалення ментальністю діяльності, що приносить прибуток, ступінь впливу релігії на економічну діяльність та економічну поведінку); схильність до заощаджень, до покращення добробуту, прагматичність, традиції вибору фінансових продуктів [171].

Систематизація наявних в літературі (Меркулова Т., Амбрик Л., Брейсвейт В., Альм Дж., Волш К., Міту Н.) наукових результатів, дозволяє більш конкретно визначити основні передумови податкової поведінки, які визначають дисбаланси:

існують щонайменше чотири типи податкової поведінки: 1) опортуніст-максимізатор – податкова поведінка спрямована на мінімізацію усіх витрат, пов'язаних зі сплатою податків, при цьому допустимими засобами досягнення цієї цілі вважаються усі можливі, включаючи порушення формальних та неформальних норм оподаткування; 2) опортуніст із обмеженою формою раціональності прагне мінімальних податкових витрат, але обирає деяку компромісну суму податків; 3) законослухняний максимізатор, який активно розробляє і впроваджує податкову оптимізацію; 4) законослухняний платник податків із обмеженою раціональністю, що орієнтується на формальні правила та неформальні норми податкових правовідносин;

мотивація до реалізації таких моделей податкової поведінки реалізується в наступних формах: зобов'язання («я відчуває моральний обов'язок сплачувати податки» чи «я приймаю відповідальність за сплату справедливої частки податку»); капітуляція («податкова система може бути не досконалою, проте вона працює для більшості» чи «незалежно від того наскільки кооперативними чи ні є податкові органи, найкраще бути

кооперативними із ними»); опір («як суспільство ми потребуємо більше людей, що прагнуть протистояти податковим органам»); невтручання («я точно не знаю, чого очікують від мене податкові органи, і не збираюся запитувати»); гра («мені до вподоби виклик мінімізувати податок, який необхідно сплатити»);

чинники, що визначають мотивацію і конкретний спосіб податкової поведінки можна поділити на наступні групи: демографічні (релігійна орієнтація, вікові особливості, стать, сімейний статус, рівень освіти), особистісні (освіта, традиції, норми, ментальність, мотиваційні фактори тощо), економічні (зайнятість, сектор економіки, рівень доходу, економічна стабільність, соціальна політика, доступ до ресурсів), загальні інституційні (якість публічних інститутів, рівень довіри до владних інституцій, політичний режим, соціальні та суспільні норми), податкові інституційні (складність законодавства, прозорість законодавства, доступ до податкових консультацій, складність податкової звітності, ймовірність податкового контролю, частоту проведення контролю, податковий статус, прозорість, нейтральність, справедливість взаємодії податкових органів та платників податків), податкові економічні (податкові ставки та пільги, обсяг та ціна уникання санкцій за недотримання податкового законодавства, рівність в оподаткуванні та справедливості обміну) [150, 293, 271, 356, 329, 2].

В такому ж руслі можна трактувати поведінку, яка пов'язана із діяльністю із планування та використання бюджетних коштів конкретними посадовими особами. З урахуванням базових переваг економічного мислення та ухвалення рішень, визначених вище, питання коректності, своєчасності, повноти, раціональності планування бюджетних доходів та видатків, прийняття рішень щодо їх використання або ситуаційних рішень щодо подолання дефіциту ресурсів визначаються:

рівнем особистої відповідальності,

компетентністю окремих посадових осіб, зокрема компетентністю осіб, які забезпечують здійснення обліку, звітності, юридичного супроводу, та

осіб, які безпосередньо займаються тим або іншим видом публічної управлінської діяльності або надання тих чи інших публічних послуг;

факторами корупційності поведінки (правові, моральні, соціально-політичні, організаційні, економічні [169]).

Як можна побачити з проведеного аналізу наукових результатів, що пов'язані із поясненням причини або механізмів виникнення податково-бюджетних дисбалансів, вони сконцентровані, в основному, на взаємодії ключових макроекономічних показників, залишаючи поза увагою питання нерівномірності, яка зумовлена розміщенням ресурсів (продуктивних сил), нераціональністю поведінки економічних суб'єктів, нераціональністю прийняття рішень щодо основних параметрів фіскальної політики. З іншого боку, в науці дуже обмежено наукові уявлення про властивості процесів виникнення податково-бюджетних дисбалансів. Тому очевидною представляється потреба в більш широкому охопленні передумов, важелів та шляхів трансмісії їх імпульсу на змістові та якісні характеристики дисбалансів.

Перш за все, варто звернути увагу на нині несправедливо недооцінювані чинники географічної та адміністративної нерівномірності у забезпеченні фінансовими ресурсами:

1) нерівномірність розміщення природних ресурсів має декілька наслідків:

нерівномірність у наявності об'єктів оподаткування рентними податками – очевидно що спроможність генерувати окремі рентні податки у територій, на яких розташовані паливно-енергетичні ресурси або курортно-рекреаційні буде різною безвідносно абсолютних обсягів;

нерівномірність в започаткуванні окремих видів економічної діяльності – є ті види діяльності, які можуть мати універсальний характер – будівництво, виробництво кінцевих харчових продуктів та ін.; разом з тим, не викликає сумніву і той факт, що факторонасиченість у змісті наявності на території певного фактору виробництва ресурсного характеру має істотний

вплив на формування виробничої спеціалізації території – чи то сільське господарство, чи то гірський туризм, чи то видобуток бурштину абощо; мало того, що недостатність природних ресурсів викликає обмеженість розвитку окремих видів діяльності, а значить і генерування податків, так у випадку певних проблем у моноспеціалізованих регіонах, їх податкоспроможність стрімко знижується, а потреба у соціальному забезпеченні стрімко зростає, що вочевидь викликає дисбаланси;

2) нерівномірність у стані та розвитку інфраструктури – цей чинник, як і попередній, може суттєво звузити простір для географічної алокації економічної активності, знизити обсяг зайнятості, збільшити витрати і зменшити базу оподаткування прибутковими податками та ін.; все це також не сприяє підвищенню податкоспроможності території;

3) нерівномірність обсягу приватних та державних інвестицій внаслідок певних причин, до яких можна віднести різний рівень ризику вкладень внаслідок військових ризиків, непередбачуваності політичного строю, непередбачуваності місцевої регуляторної політики, неоднорідності ринків збуту за платоспроможністю та ін.;

4) нерівномірність у результативності та ефективності ведення господарської діяльності приватного сектору, яка може бути обумовлена безліччю чинників, хоча має наслідком недостатність фінансового результату, обсягу первинно розподілених доходів або майна, які є базою оподаткування.

Зазначені чинники впливають на низьку або недостатню податкоспроможність окремих територій, що саме по собі є дисбалансом і додатково створюють передумови для порівняної нерівномірності у податкоспроможності різних територій, що відповідає традиційному розумінню горизонтальних податкових дисбалансів.

Інший специфічний прояв нерівномірності розподілу продуктивних сил – це нерівномірність розподілу комунального майна, його справедливої вартості та результативності (ефективності) використання. Мова йде про

наступне:

по-перше, різні територіальні громади історично мають різний обсяг та перелік об'єктів комунального майна (відмінного від природноресурсних об'єктів, які були згадані вище), а значить апріорі нерівнозначні можливості з отримання податкових і неподаткових надходжень від його використання, та нерівнозначні витрати на його утримання і використання, що спричиняє різноспрямований тиск на доходну та видаткову частини певного субнаціонального бюджету;

по-друге, як і у прикладі із результативністю приватної економічної діяльності, характер результатів використання комунального майна також, як правило, неоднорідний, що в кінцевому рахунку також справляє вплив на неподаткові надходження від комунальної власності.

Третя група ресурсних чинників нерівномірності податкових надходжень і видатків субнаціональних бюджетів пов'язана із низкою передумов нераціональності рішень щодо організації публічного управління та адміністрування:

1) нераціональність закріплення податків між бюджетами національного та субнаціонального рівня – є очевидні підстави закріплювати за державним бюджетом податки на міжнародні операції і оборонну діяльність, разом з тим, існує проблема того, що до державного бюджету спрямовуються податки, які є нееластичними до бази оподаткування в тому змісті, що їх обсяг є більш стабільним незалежно від економічної кон'юнктури, тоді як до бюджетів субнаціонального рівня спрямовуються податки, які є більш чутливими до фази економічного циклу, коливань доходів абощо;

2) нераціональність закріплення пропорцій розподілу податків за бюджетами різних рівнів – частка загальнонаціональних податків, які спрямовуються до локальних бюджетів може бути замалою навіть для реалізації власних повноважень, не кажучи вже про делеговані;

3) нераціональність розподілу повноважень між рівнями публічного управління – принцип субсидіарності, тобто принцип недоцільності

заміщення об'єктивного змісту повноважень на більш високому рівні управління повноваженнями більш низького рівня, дуже часто трактується надто загально; дійсно, надання послуг комунального транспорту не має бути прерогативою національного уряду, разом з тим, передавання на субнаціональний рівень повноважень з охорони правопорядку, судочинства абощо, за умови нерівномірності доходної бази субнаціональних бюджетів означатиме, з одного боку, нерівномірності у наданні суспільного блага у вигляді правопорядку та юридичної справедливості через потенційно різний обсяг фінансування і залежність місцевих органів правопорядку та судочинства від місцевої ж влади, а з іншого, за наявності певних загальнодержавних стандартів надання таких суспільних благ, – до погіршення маневреності політики видатків органів місцевого самоврядування, оскільки такі видатки можуть фінансуватися пріоритетно за рахунок інших статей; крім того, низка повноважень з економічного розвитку може бути просто недоцільною через обмеженість ефекту масштабу на місцевому рівні.

Дуже недооціненим у вітчизняній науковій традиції є такий різновид передумов формування податково-бюджетних дисбалансів, як процедурні передумови:

1) через принципову неможливість узгодження економічних інтересів та економічної діяльності будь-яких суб'єктів у часі (це і виконання договорів, і отримання доходу), через різні обставини кон'юнктурного характеру, а також через дискретність процесів сплати податкових надходжень до бюджету (існування податкових періодів, термінів сплати тих або інших податків), які доповнюються наявністю часового лагу виконання технологічних операцій із зарахування коштів в системі касового виконання бюджетів, виникають т.зв. касові розриви;

2) на додаток до цього, проявляються наслідки некомпетентності, неповноти інформації, непередбачуваності майбутнього в повному обсязі при плануванні бюджетних запитів, формуванні рішень про бюджети,

коригування показників в них на різних стадіях узгодження, внаслідок чого виявляється, що сформовані бюджети не відповідають реальній потребі у фінансуванні за обсягами, структурою, часом тощо.

Іншою передумовою організаційного характеру є недосконалість контрольної функції як самих фінансів так і загальної функції контролю, яка притаманна публічному управлінню як феномену:

1) органи контролю за правильністю нарахування та виконання податкових зобов'язань не завжди володіють повною і точною інформацією щодо фактичних об'єктів оподаткування в рамках певної території; органи ж місцевого самоврядування також не мають повноважень здійснювати прямий податковий контроль (непрямий може реалізовуватися у формі контролю зі дотриманням законодавства про працю або охорону навколишнього природного середовища); більше того, подекуди представники місцевого самоврядування навпаки «заплющують очі» на «сіру» або взагалі «чорну» економічну діяльність на власній території через міркування особистої безпеки, родинні або дружні зв'язки абощо;

2) реалізація фінансового контролю та фінансового моніторингу стикається з тими ж проблемами, через що в цілому контрольна функція не досягає необхідної результативності у забезпеченні виявлення резервів підвищення доходів бюджетів різних рівнів, виявленні нецільового або незаконного використання бюджетних коштів; як наслідок, бюджети мало того, що недоотримують доходи, так іще й вже здійсненні витрати через їх непродуктивність, призведуть до ситуації, коли їх необхідно буде здійснювати знову, можливо навіть у більших обсягах;

3) корупція у вигляді «відкатів», приховування певних фактів ухилення від оподаткування, зловживання службовим становищем та ін. також є причинами розбалансування бюджетів субнаціонального рівня та фондів кінцевих розпорядників бюджетних коштів.

Окрему групу передумов виникнення податково-бюджетних дисбалансів складають інституційні обставини і чинники. До їх числа можна

віднести наступні:

1) ідеологічно або клієнтельно забарвлені політичні рішення можуть розбалансувати навіть умовно збалансовану систему публічних фінансів: це стосується і популізму при реалізації соціального забезпечення; і прагнення надати бюджетні ресурси «своїм» людям або територіям (власне кажучи, людина у владі, чи то виконавчій, чи то законодавчій) з метою отримання підтримки виборців змушена буде здійснювати перерозподіл суспільних ресурсів і благ на користь цих виборців або знайомих, або команди з того оточення, в якому вона сформувалася і працювала до отримання влади;

2) політичний, а радше, електоральний цикл є однією з причин хронологічної розбалансованості публічних фінансів: як правило, ресурси бюджету активно використовуються безпосередньо перед початком та в процесі будь-яких передвиборчих кампаній; і мова йде не тільки про використання адміністративно-фінансового ресурсу у власних цілях, а й про закономірність кращого запам'ятовування виборцем останніх подій порівняно з більш віддаленими у часі;

3) важливий комплекс передумов, пов'язаний із невідповідністю фактичної моделі здійснюваної державної або місцевої політики необхідній через ситуацію, політичну кон'юнктуру або традицію (наприклад, утриманські настрої населення та відсутність підприємливості забезпечують складність реформування політики соціального забезпечення та охорони здоров'я з метою приведення їх до більш ефективного вигляду, а дії з такого реформування будуть непопулярними для будь-якої політичної сили); помилки у податковій, бюджетній, борговій політиці, навіть свідомі і зроблені під дією обставин, залишаються помилками, які мають величезний вплив на формування дефіцитів, а головне – на інші передумови формування податково-бюджетних дисбалансів;

4) певні вади культури економічної поведінки, зокрема, бізнес-діяльності, податкової дисципліни, культури бережливості, відповідальності за власні рішення, колективної безвідповідальності, з одного боку,

призводять до ухилення від оподаткування, особливо у питаннях, які традиційно у свідомості населення належать до побутових (купівля рухомого та нерухомого майна, отримання доходів від самозайнятості, позикових відносин між родичами, знайомими, рух грошової допомоги між цивільно дієздатними особами, в т.ч. приватні партисипативні «квазібюджети» тощо); прагнення вирішити особисті проблеми, в т.ч. уникнення відповідальності за вчинені злочини із публічними фінансовими ресурсами, навіть через хабарі попри очікування, що всі інші діятимуть в рамках закону;

5) некомпетентність у використанні бюджетних коштів, яка викликана нестачею професійних знань у тому виді діяльності, який фінансується з використанням цих коштів, нестачею знань з фінансового законодавства, зокрема, в частині бюджетних обмежень і бюджетної дисципліни; відсутністю досвіду проектного фінансування; це виливається у непродуктивність бюджетних витрат, збільшення потреби в них внаслідок несвоєчасності виконання тих або інших видів діяльності (ремонтів, заходів з енергоефективності тощо), або відкритого саботажу.

В цілому узагальнення та систематизація можливих передумов та важелів виникнення податково-бюджетних дисбалансів дає змогу запропонувати класифікацію відповідних механізмів (табл. 1.5) з урахуванням їх структурних характеристик. До числа останніх варто віднести і певні властивості таких механізмів.

Як показує досвід та аналіз літературних джерел, найбільш важливими з таких властивостей є:

схильність до циклічного функціонування (переважно циклічний або переважно ситуативний вплив) – очевидно, що окремі механізми, пов'язані із залежністю обсягу бюджетних доходів та видатків від фази економічного чи електорального циклу матимуть циклічний характер і відповідні податково-бюджетні дисбаланси виникатимуть з певною періодичністю;

Таблиця 1.5 – Структурні характеристики механізмів формування податково-бюджетних дисбалансів

Тип	Види	Підвиди	Важелі	Основні шляхи трансмісії впливу важеля на формування дисбалансів	Здатн. до циклічності	Здатн. до комплекс.	Акумул. спром.	Масштабування
1	2	3	4	5	6	7	8	9
Економічні	Інфляційний	емісійний	Грошові агрегати	Збільшення грошової маси, не забезпечене зростанням товарної маси або реальних активів → інфляція попиту → знецінення грошової одиниці / зростання цін → зменшення реальної вартості бюджетних надходжень і зростання реальної вартості бюджетних витрат субнаціональних бюджетів, касові розриви	переважно циклічний	Помірна	Середня	Висока
		кредитно-емісійний	Кредитний мультиплікатор	Кредитна експансія → інфляція попиту та/або погіршення платоспроможності → реалізація емісійного механізму та/ або часове розбалансування доходів продавців та покупців та їх скорочення аж до банкрутства → розбалансування доходів місцевих бюджетів та зростання витрат на соцзабезпечення	переважно циклічний	Значна	Висока	Висока
		валютно-курсний	Курс нац. валюти	Падіння курсу національної валюти за зростання імпорту → збільшення витрат → зменшення доходів та податкових надходжень та/або удорожчання кредитування → дефіцит поточного рахунку платіжного балансу, скорочення сукупного попиту та доходів → скорочення надходжень до субнаціональних бюджетів	переважно циклічний	Значна	Низька	Висока
	Кредитно-борговий	заміщення	Частка публічного кредитування	Розширення муніципального кредитування → кредитна експансія для виробників, ефект заміщення (crowding out) → скорочення сукупного попиту та доходів → скорочення надходжень до бюджету та збільшення витрат на обслуговування боргів	переважно циклічний	Значна	Висока	Висока
		боргового перевантаження	Обсяг місцевих запозичень	Боргове фінансування дефіцитів → поглиблення боргового навантаження → збільшення дефіцитності / нерациональна структура витрат бюджету тощо				
	Ресурсний Податковий	податково-ресурсний	Податкоспроможність	Нерівномірність алокації продуктивних сил та нерациональність механізму стягнення податків, в т.ч. через розміщення податкової бази (податки справляються не за місцем фактичної резидентності суб'єкта або об'єкту оподаткування) → недостатня податкова база субнаціональних бюджетів → необхідність збільшення дотації вирівнювання, розбалансування обсягу надходжень та обсягу надання суспільних благ та послуг	переважно циклічний	Значна	Висока	Низька/ Висока

Продовження таблиці 1.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
		виробничо-ресурсний	Обсяг неподаткових надходжень	Нерівномірність алокації комунальних активів (майна) та його нераціональне використання майна, низька продуктивність у наданні адміністративних послуг → недостатня доходність комунальних підприємств → низький рівень неподаткових надходжень → дефіцит спеціального фонд, залежність від субвенцій	переважно ситуативний	Незначна	Середня	Низька
		структурно-доходний	Частка та характер закріплених доходів	Нераціональність розподілу податкових та неподаткових надходжень між бюджетами різних рівнів у зв'язку із повноваженнями та компетенціями → різна еластичність доходів за базою оподаткування, недостатність обсягу доходів → дефіцит та хронічне невиконання власних та делегованих повноважень, зростання вартості утримання об'єктів комунальної інфраструктури або соціального забезпечення	переважно ситуативний	Помірна	Висока	Висока
Організаційні	процедурний	календарний	Касові розриви	Ситуаційні шоки, сезонність економічної активності → незбалансованість надходжень та видатків субнаціональних бюджетів за моментами надходження та здійснення витрат → дефіцит, інфляційне здешевлення ресурсів субнаціональних бюджетів	переважно ситуативний	Помірна	Висока	Низька/ Висока
		трансакційний бюджетний	Вартість і точність виконання бюджету	Недостатня компетентність посадових осіб місцевого самоврядування та розпорядників бюджетних коштів → збільшення вартості і недостатня точність бюджетування, неспроможність процедурно і календарно здійснити об'єднання бюджетних ресурсів для фінансування спільних проектів ОТГ → касові розриви, іманентні дефіцити, зростання трансакційних витрат	переважно ситуативний	Незначна	Середня	Низька
	Контрольний	контрольно-податковий	Можливість управляти податк. надходж.	Готовність сплати податків економічними суб'єктами, точність і своєчасність обліку та сплати податків до субнаціональних бюджетів, ручний режим стягнення податків, результативність взаємодії між органами місцевого самоврядування та фіскальними органами → можливість покриття ситуаційних дисбалансів та попередження касових розривів, виникнення податкових боргів або авансів, виникнення кредиторської заборгованості у розпорядників бюджетних коштів	переважно ситуативний	Помірна	Низька	Висока

Кінець таблиці 1.5

1	2	3	4	5	6	7	8	9
		контрольно-правовий	Законність здійснення бюджетних витрат	Якість виконання посадових обов'язків посадовими особами місцевого самоврядування та розпорядників бюджетних коштів, їх мотивація до корупції, рівень компетентності → незаконність та нецільовий характер витрат, вилучення коштів із публічного фінансового обігу внаслідок недбалості, зловживань та інших корупційних діянь → дефіцит фінансування, низька результативність господарської діяльності з надання суспільних благ	переважно ситуативний	Помірна	Низька	Низька
Інституційні	Політичний	волонтаристські	Політичні рішення	Нераціональні політичні рішення щодо напрямів та строків здійснення витрат → збільшення соціального тягаря бюджетів → дефіцит фінансування інших суспільних благ	переважно циклічний	Значна	Висока	Висока
		ідеологічний	Цілі здійснення політики	Невідповідність цілей (і відповідно) напрямів здійснення бюджетних витрат можливостям та цілям довгострокового розвитку → скорочення бази податкових та неподаткових надходжень у майбутньому, зростання утриманських настроїв → посилення соціальної обтяженості бюджетів та дефіцити фінансування	переважно ситуативний	Значна	Висока	Висока/ Низька
	Поведінковий	податково-поведінський	Податкова дисципліна	Масове ухилення від податків → зростання витрат на податковий контроль, скорочення податкових надходжень → дефіцит	переважно ситуативний	Помірна	Висока	Висока
		кадрово-кваліфікаційний	Компетентність і відповідальність виконавців	Непродуктивність освоєння бюджетних витрат, саботаж, нераціональні призначення → низька результативність господарської діяльності з надання суспільних благ → зростання потреб у компенсуванні вартості непродуктивно витрачених ресурсів, скорочення неподаткових надходжень від такої діяльності	переважно ситуативний	Помірна	Середня	Низька

здатність утворювати комплекси з іншими механізмами (значна, помірна або незначна здатність) – взаємозв'язок між економічними суб'єктами по лінії економічних відносин, клієнтельних стосунків, а також взаємозалежність практично всіх економічних та позаекономічних процесів соціального буття між собою визначають схильність більшість механізмів формування податково-бюджетних дисбалансів утворювати складні комплекси, коли будь-які дії щодо ліквідації або попередження виникнення одного дисбалансу приводитимуть до виникнення дисбалансів в інших сферах (наочний приклад – суперечливість фіскальної та монетарної політик, політики зайнятості та анти інфляційної політики тощо) чи навіть до своєрідного цугцвангу, коли будь-які зусилля обертаються погіршенням ситуації;

спроможність до акумуляції дисбалансів (висока, середня, та низька спроможність) – з цією комплексністю щільно пов'язана властивість акумуляції дисбалансів; яскравий прояв такої акумуляції – дисбаланси, пов'язані із місцевою комунальною, транспортною, освітньою та медичною інфраструктурою – недостатність фінансування її у минулому призвела до експоненційного зростання потреби у витратах на підтримання і розвитку цієї інфраструктури сьогодні і в майбутньому;

здатність до зростання масштабності або подолання локального характеру дисбалансів (висока або низька здатність) – дисбаланси мають властивість долати локальні межі (приклад – дорожня інфраструктура або наслідки стихійних лих, військових дій); так, для України військово-політичні події на сході та анексія Криму мало того що зменшила обсяги доходів бюджетів всіх рівнів, так призвела до необхідності збільшувати оборонний бюджет, бюджет соціального забезпечення внутрішньо переміщених осіб та учасників антитерористичної операції.

В цілому слід сказати, що саме механізми виникнення податково-бюджетних дисбалансів мають, поряд із стратегією розвитку, мають значною мірою визначати зміст фіскальної та в цілому державної соціально-економічної політики, оскільки властивості таких механізмів

унемоżliвлюють просту увагу до проявів дисбалансів, а часто закладають міну уповільненої дії під майбутнє територій, держави та політичної влади.

Висновки до розділу 1

На підставі проведеного теоретичного дослідження можна зробити наступні висновки.

1. Критичний аналіз наукових підходів до опису сутності місцевих фінансів, зокрема, публічних, який було доповнено оцінкою відображення у фінансовій науці наслідків правової індоктринації поняття публічності як такої і публічності у прикладенні до відносин економічних суб'єктів, дозволив стверджувати необхідність розмежування категорій «місцеві фінанси» та «місцеві бюджети», а також самостійність існування субнаціональної ланки публічних фінансів як економічного явища та наукового поняття. Зокрема, запропоновано наступне трактування сутності субнаціональної ланки публічних фінансів: це сукупність відносин органів місцевого самоврядування між собою, державними органами, локальними підприємствами (установами, організаціями) державної, комунальної і приватної власності та локальним населенням з приводу створення, розподілу та використання публічних і публічно-приватних грошових фондів, що обслуговують перерозподіл суспільного продукту (багатства) через відповідні субнаціональні бюджети під час виконання органами місцевого самоврядування власних та делегованих повноважень в територіальній громаді (адміністративно-територіальній одиниці). Структурно-функціональні підстави виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів можна згрупувати наступним чином:

1) структурні: обов'язковість елементу публічності; державний та адміністративно-територіальний устрій; наявність субнаціональних (регіональних або місцевих) центрів реалізації владних повноважень і

надання публічних послуг; розмаїття змісту і суб'єктів публічних фінансів на субнаціональному рівні економічних відносин; інституційне закріплення системи бюджетів субнаціональних адміністративних центрів та закріплення за ними власних доходів; розмежування прав власності (розпорядження, оперативного відання) на види публічного майна та грошових фондів тощо

2) функціональні: обов'язковість елементу публічності; державний та адміністративно-територіальний устрій; наявність субнаціональних (регіональних або місцевих) центрів реалізації владних повноважень і надання публічних послуг; розмаїття змісту і суб'єктів публічних фінансів на субнаціональному рівні економічних відносин; інституційне закріплення системи бюджетів субнаціональних адміністративних центрів та закріплення за ними власних доходів; розмежування прав власності (розпорядження, оперативного відання) на види публічного майна та грошових фондів тощо.

Конкретну архітектуру субнаціональної ланки публічних фінансів визначають різноманітні чинники, до числа яких віднесено: інституційні (традиції устрою публічної влади, характер розподілу владних повноважень у системі суб'єктів публічного управління і ступінь їх централізації; норми податкового і бюджетного законодавства; правовий зміст господарської компетенції публічних суб'єктів; культура місцевого самоврядування та ін.); економічні (стан економічної кон'юнктури, панівна економічна ідеологія, рівень розвитку економічних відносин, характеристики організації та здійснення, кількісні параметри фінансового обігу тощо); організаційні (особливості розподілу функцій планування, оперативного розпорядження та контролю формування, руху та використання грошових фондів, дієвість механізмів податкового та державного фінансового контролю тощо).

Зазначена архітектура, в свою чергу, є передумовою і середовищем забезпечення функціональності публічних фінансів і механізмів управління ними в цілому і на субнаціональному рівні зокрема, виникнення відповідної дисфункціональності і появи дисбалансів, передусім, податково-бюджетних.

2. Під податково-бюджетними дисбалансами запропоновано розуміти

всі прояви кількісної невідповідності (розривів) між доходною та видатковою частинами бюджетів, непропорційності в структурі кожної з них, а також якісної невідповідності параметрів податкової та бюджетної політики завданням публічного управління та цілям соціально-економічного розвитку. В руслі даного підходу податково-бюджетні дисбаланси слід, передусім, розрізняти на кількісному та інституційному рівнях, що відповідно проявляється у показниках формування і виконання доходної і видаткової частин бюджету та у невідповідності планових і фактичних, реальних та бажаних показників податкової та бюджетної політики держави, невідповідності інструментарію цих політик імперативам економічного розвитку та соціального добробуту (як разом, так і окремо). Крім того, такі дисбаланси варто класифікувати у структурному (диспропорційність), ситуаційному (невідповідність ситуаційним потребам або суперечливість поточних пріоритетів довгостроковим), циклічному (нагромадження розривів та диспропорцій з плином фінансового та економічних циклів), просторовому (горизонтальні дисбаланси) та управлінському (вертикальні дисбаланси), статичному та динамічному аспектах. За сферою виникнення має сенс виокремлювати податкові (невідповідність у ставках, базах, методах адміністрування податків, їх переліку та видах), бюджетні (фіскальна неефективність структури податкових і неподаткових надходжень розподілу повноважень у вертикалі влади і нестача ресурсів для їх виконання, нераціональність структури видатків, в т.ч. бюджетно-боргове коригування, та ін.) та власне податково-бюджетні (нераціональність закріплення податкових надходжень за бюджетами, ефект Олівера-Танзі, касові розриви тощо), за походженням – первинні й похідні, а за характером – прості та комплексні.

3. Доведено, що політика управління податково-бюджетними дисбалансами у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів має виходити щонайменше з двох передумов: кожний дисбаланс має власний механізм утворення і подальшої трансформації, внаслідок єдності фінансової системи податково-бюджетні дисбаланси різних ланок публічних фінансів є

взаємопов'язаними між собою і істотно визначаються загальною соціально-економічною політикою держави. Спираючись на цю тезу в роботі запропоновано новий підхід до обґрунтування змісту механізмів формування і розвитку комплексу податково-бюджетних дисбалансів. Зокрема, в описі таких механізмів необхідно враховувати передумови формування певних видів податково-бюджетних дисбалансів; важелі, через які одна або, частіше, комплекс передумов впливають на виникнення та трансформацію дисбалансу; трансмісійні шляхи розповсюдження впливу, а також комплекс властивостей механізму. До складу останніх запропоновано віднести наступні: схильність до циклічного функціонування (переважно циклічний (ПЦ) або переважно ситуативний (ПС) вплив), здатність утворювати комплекси з іншими механізмами (значна (З), помірна (П) або незначна (НЗ) здатність), спроможність до акумуляції дисбалансів (висока (В), середня (С), та низька (Н) спроможність), здатність до зростання масштабності або подолання локального характеру дисбалансів (висока (М) або низька (Л) здатність).

4. Викладені в даному розділі наукові положення та висновки опубліковані у [71, 200, 60, 75, 177, 80, 69].

2 МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПЕРЕДУМОВ ТА ПРОЯВІВ ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ

2.1 Синтезування методології дослідження передумов та проявів податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів

Формування дієвої політики управління державними фінансовими ресурсами істотним чином залежить від можливості виявити та кількісно оцінити вплив дисбалансів в оподаткуванні та формуванні і виконанні бюджетів на обсяг і види таких ресурсів, перспективи їх мобілізації в майбутньому, обсяг і якість виконання державою та органами місцевого самоврядування власних функцій, темпи і характер економічного розвитку в цілому. В той же час, для вирішення зазначеного питання необхідно, по-перше, розуміти природу податково-бюджетних дисбалансів в усій повноті їх різновидів. Крім того, необхідно знайти ті кількісні і якісні характеристики, які належно мірою відповідатимуть кожному з видів податково-бюджетних дисбалансів і розкривати його прояв. І, насамкінець, знайти методи та підходи, використання яких забезпечить повноту та точність оцінки кількісних та окреслення якісних характеристик податково-бюджетних дисбалансів.

В традиційних підходах методологічною основою для ідентифікації та моделювання дисбалансів виступають моделі макроекономічної рівноваги. Савченко Т. в якості провідних концепцій розгляду дисбалансів з позиції нерівноваженості розглядає неокласичні, кейнсіанські (неокейнсіанські) моделі, моделі неокласичного синтезу та інші моделі [207].

Розглянемо їх докладніше, оскільки саме в рамках зазначених концепцій відбувається розвиток підходів до виявлення й оцінки податково-бюджетних дисбалансів.

Спираючись на викладені у двох роботах Дж. М. Кейнса [318, 319] позиціях, слід сказати, що податково-бюджетні дисбаланси виникають в ході криз та тривалої стагнації, які є іманентними для лібералізованої економіки і впливають з множини станів короткочасної рівноваги за неповної зайнятості, кожний з яких характеризується певними очікуваннями економічних агентів щодо майбутнього. За цих умов держава має застосовувати грошово-кредитну та фіскальну політику як засоби подолання більш важливого дисбалансу – дисбалансу сукупного попиту та сукупної пропозиції. При цьому виникнення дисбалансів у самій податково-бюджетній системі як наслідок застосування заходів відповідної політики (прямі державні інвестиції) імпліцитно розглядається як нормальне явище, хоча йому не приділяється особливої уваги. Слід наголосити, що прямі державні інвестиції розглядалися Кейнсом не як єдиний, і навіть не як головний інструмент антикризової політики – більш суттєве значення на його думку має створення довірчого інвестиційного клімату. Однією з провідних причин виникнення макроекономічних дисбалансів є парадокс заощаджень – прагнення зберігати в загальному економічному масштабі має наслідком скорочення сукупного попиту. Інша причина коливання економічної активності пов'язана із очікуваними доходами та вподобаннями ліквідності, вираженими через ставку відсотку.

Як відзначають Тарасевич Л. та ін. важливою методологічною передумовою кейнсіанської моделі сукупного попиту є те, що він визначається споживанням домогосподарств, яке, в свою чергу, залежить від створюваного доходу, який зумовлений сукупним попитом. Відповідно виникає мультиплікаційний ефект – у випадку збільшення автономної частини сукупного попиту (тієї, що не залежить від доходу) у вигляді державних видатків та експорту внаслідок зростання доходу збільшаться й неавтономні складові (споживання домогосподарств, передусім) [225]. Разом з тим, сам Кейнс не приділяв особливої уваги саме фіскальним дисбалансам, концентруючи увагу на первинному розподілі доходів та стані грошового

ринку.

Ці дисбаланси можна конкретизувати із розвитку ідей Кейнса. Так, у моделі рівноваги на ринку благ та грошей Дж. Гікса (т.зв. модель IS-LM), державні видатки представлені як частина функції «притоку», а податки – частина функції «відтоку» [313].

За умови, коли зафіксовано певний рівень сукупного доходу в економіці, модель IS-LM дозволяє визначити, що рівноважність притоку та відтоку може бути забезпечення лише за певної ставки відсотку. Таким чином, податкові надходження, видатки бюджетів та відсоткова ставка виявляються зав'язаними у одну систему важелів зміни рівноваги на ринку благ і будь-яка нерівновага буде в системі цих важелів викликати певні зміни, які і є дисбалансами. Відповідно до Кейнса вони викликані очікуваннями зміни граничної ефективності капіталовкладень з боку підприємців, змінами у граничній схильності до споживання з боку домашніх господарств, змінами у політичних рішеннях щодо фінансування державних програм соціально-економічного розвитку та змінами у зовнішньоекономічній політиці. В той же час, оскільки ставка відсотку є важелем рівноваги на ринку грошей, то до згаданої системи важелів додається номінальна грошова маса та обсяг угод, виражений у грошових одиницях.

Важливим наслідком моделювання в рамках кейнсіанського підходу є те, що сила мультиплікаційного ефекту від різних фіскальних заходів є різною. Внаслідок того, що на величину сукупного попиту впливає не зароблений, а наявний дохід, то податковий мультиплікатор є меншою величиною, ніж інвестиційний [225], відповідно збільшення державних видатків дасть більший ефект на сукупний попит, ніж зниження податків, а зменшення державних видатків – більший, ніж збільшення податків. Крім того, при розгляді рівноваги одночасно на ринку благ, грошей та капіталу в рамках посткейнсіанського підходу виявляється, що ринки грошей та капіталу певним чином гасять мультиплікаційний ефект автономних, зокрема державних, видатків.

Дефіцит в посткейнсіанських моделях розглядався через призму прибуткового податку і за фіксованої ставки податку залежить від коливань доходу:

постульованою закономірністю посткейнсіанської концепції з урахуванням дії мультиплікатора є те, що темп зростання бюджетного дефіциту відстає від темпу зростання бюджетних видатків, оскільки останні через систему оподаткування доходів, індукованих такими видатками, частково компенсують дефіцит;

інший висновок, відомий як теорема Т. Хаавельмо [328], визначає, що зростання видатків державного бюджету, якщо вони профінансовані підвищенням податку на доходи, викличе зростання національного доходу на ту ж величину.

Разом з тим, функціонування ставки відсотку як важеля рівноваги одночасно на всіх трьох ринках (благ, грошей та капіталу) означає необхідність врахування позаекономічних чинників – інвестиційних очікувань та схильності домогосподарств до розподілу доходу на споживання і заощадження. І тут виникають дисбаланси, пов'язані саме з цими чинниками:

пастка ліквідності – за рівня ставки відсотку, близького до певного мінімального значення домогосподарства втрачають схильність до здійснення інвестицій, тому емісійне фінансування з боку держави з метою зменшення ставки відсотку не призведе до зростання національного доходу і обсягу перерозподілених через бюджет доходів;

інвестиційна пастка – внаслідок песимістичності очікувань підприємців (з мотивів перестороги, раціональної оцінки негативних тенденцій у кон'юнктурі) будь-які монетарні дії урядів також не призведуть до зростання національного доходу.

Ідеї про передумови виникнення податково-бюджетних дисбалансів та використання податкового та бюджетного інструментарію були сформульовані і в кейнсіанській моделі Хансена-Самуельсона [91]:

в разі, якщо сукупний попит, виражений через суму споживання,

державних видатків та інвестицій зменшується (ситуація дефляційного розриву), то для подолання такого розриву необхідними заходами є зниження корпоративних та особистих податків та збільшення державних видатків;

в разі, якщо виникає протилежна ситуація (інфляційний розрив), то доцільними, відповідно, будуть протилежні заходи – збільшення оподаткування та скорочення державних видатків.

Надалі розвиток кейнсіанської концепції реалізувався у моделі економічного зростання Р. Харрода та Є. Домара. Її основні положення полягають в такому:

- 1) збалансованість загального економічного зростання – це ситуація, коли очікування підприємців щодо перспектив реалізовані і в цій ситуації у них не буде бажання скорочувати або збільшувати виробництво;
- 2) рівноважне зростання забезпечується таким приростом доходу, який задовольняє підприємців, і таким значенням приростної капіталомісткості, яка потребується для виконання планів підприємців;
- 3) фактичне зростання може відрізнитися від рівноважного (або «гарантованого»), і ця різниця в моделі Харрода з часом повинна наростати, тобто викликати циклічні коливання;
- 4) природне зростання забезпечується композицією темпу зростання пропозиції робочої сили та темпом зростання її продуктивності;
- 5) різниця між фактичним та природним зростання призводить до безробіття та соціальних проблем в економіці, збільшує відставання доходу від очікуваного і збільшує державні витрат;
- 6) для забезпечення рівноважного зростання необхідно щоб інвестиції були прямо пропорційними заощадженням із коефіцієнтом, що дорівнює капіталовіддачі [91, 96, 97 225].

В кейнсіанських моделях, як зазначають Смовженко Т. та Стеблій Г., маневрування державними видатками та ставкою прибуткового податку

залежно від економічної кон'юнктури було визначено тими важелями, що дозволяють забезпечити повну зайнятість робочої сили у тривалій перспективі, загальну економічну рівновагу та стабільність темпів економічного розвитку [220]. Разом з тим, попри панування кейнсіанського підходу у творенні макроекономічної політики в 50-60-х рр. ХХ ст. він виявився неспроможним пояснити економічні проблеми і нові виклики, які були зумовлені глобальною нестабільністю 70-х рр. Головними проблемами були наступні явища: явище стагфляції, тобто одночасного зростання інфляції та безробіття; падіння ефективності державного підприємництва і взагалі державного втручання в економіку; криза заборгованості, яка базувалася на Бреттон-Вудській системі золотодоларового стандарту.

В цей час відроджується неокласичний напрям економічної теорії, який реалізувався в декількох напрямках.

Першим з них є економіка пропозиції. Основна ідея цієї концепції полягає в тому, що оскільки на збалансоване зростання справляють вплив алокація та ефективність використання ресурсів, то всі зусилля політики мають бути спрямовані на подолання бар'єрів на шляху встановлення оптимальної алокації та підвищення ефективності факторів виробництва.

Головними бар'єрами є негативний вплив податків на мотивацію до праці та інвестування, а також вплив окремих інститутів (звичок та профспілок) на ефективну алокацію ресурсів. Високі податки спричиняють інфляцію витрат і можуть викривляти через ціновий механізм ефективний розподіл ресурсів. Крім того, високі індивідуальні прибуткові податки, з одного боку, та високий рівень соціального забезпечення – з іншого знижують економічну привабливість праці. З іншого боку, високе оподаткування власності зменшує привабливість інвестування.

Отже зміст дисбалансів відповідно до даної концепції – це

- 1) суперечливість між перевагами праці та дозвілля внаслідок надмірного оподаткування праці і завеликого обсягу соціального забезпечення;
- 2) суперечливість між перевагами інвестування та поточного споживання

корпорацій внаслідок високого оподаткування прибутків.

Відповідно головна рекомендація – скорочення податків на доходи та майно і соціальних програм. Це дозволить розширити пропозицію робочої сили, підвищить її продуктивність внаслідок конкуренції, призведе до підвищення норми нагромадження і забезпечить економічне зростання, і, теоретично, збільшить частку праці у первинному розподілі.

Специфічним аспектом економіки пропозиції є дослідження А. Лаффера, який визначив, що зростання ставки податку може збільшувати доходи бюджету лише до певної міри [323]. В разі перевищення ставкою податку певного рівня, доходи зменшуватимуться через скорочення податкової бази з мотивів економічної недоцільності ведення діяльності за таких умов оподаткування або ухилення від оподаткування взагалі.

Розвиток концепції економіки пропозиції здійснювався низкою шляхів: визначення, що в кривій Лаффера залежно від еластичності пропозиції факторів виробництва за ставкою податку на доходи, які можна отримати від цих факторів, величина оптимуму буде різною – чим еластичніше, тим нижчою буде ставка, що розмежує припустиму та заборонну зони;

доведення незначного впливу соціального страхування безробіття на пропозицію праці;

доведення незначного впливу норми відсотку на заощадження;

визнання, що дефіцит бюджету не є тимчасовою проблемою скорочення податків (а на початку економіка пропозиції взагалі не опікувалася проблемою збалансованості бюджету, вважаючи головним стимулювати економічну активність).

Другим напрямом став монетаризм. Його змістові характеристики полягали у визнанні за грошами першорядної ролі в економіці – саме гроші через ефект реальних касових залишків (при вищому рівні цін реальна вартість або купівельна спроможність активів зменшується, населення скорочує витрати, що є причиною зменшення сукупного попиту, і навпаки).

Смовженко Т. та Стеблій Г., аналізуючи методологічні дискусії

неокласицизму та неокейнсіанства, слушно зауважують, що в рамках монетаризму циклічність економічного розвитку має грошову природу, а саме зростання грошової маси в обігу провокує інфляцію; відповідно грошова сфера і пропозиція грошей повинні бути основними об'єктами державного контролю; решта причин інфляції, зокрема, політика дефіцитного фінансування, контроль за ставкою процента, кредитна експансія та заходи держави щодо соціального забезпечення за рахунок прогресивного оподаткування, на його думку, є похідними від емісії грошей, або такими, що потребують додаткової емісії [220]. Ті ж вчені зазначають, що «враховуючи, що погляди кейнсіанців і монетаристів формувалися за різних історичних умов, то суперечності між ними виникли не стільки за суттю, оскільки цілі в обох сторін досить схожі, як за формою, так як відрізняються здебільшого засобами досягнення цих цілей. Кейнсіанці в якості головного знаряддя впливу на національну економіку обрали інструменти фіскальної політики. Таким чином, основним предметом дискусії стало питання: хто і як має керувати економікою. У найзагальнішому вигляді розбіжність у поглядах монетаристів і кейнсіанців можна сформулювати так: монетаристи переконані, що «великого брата» (так вони називають уряд) треба боятися, тому краще звести його вплив до мінімуму, керуючи національною економікою за допомогою монетарних інструментів; кейнсіанці ж кажуть, що «великого брата» треба вміло використовувати, впливаючи на стабілізаційні цілі через фіскальні важелі, а саме податки та урядові видатки. Докладніше, кейнсіанці, критикуючи монетаристів, вважають, що зміна грошової пропозиції обумовлює зміну норми позикового відсотка, а останній впливає на граничну ефективність капіталовкладень і на обсяг інвестицій. Зміна ж інвестиційних видатків призводить до зміни сукупного попиту, а це впливає на обсяг національного виробництва. В той же час, відповідно до теорії монетаризму, пропозиція грошей впливає на всі складові сукупного попиту, а не лише на інвестиційні видатки. Для того, щоб підтримати макроекономічну рівновагу і запобігти інфляції, регулювання грошової пропозиції має

забезпечити таке зростання сукупного попиту, яке відповідає темпам зростання ВВП. Оскільки середні темпи економічного зростання в розвинутих країнах складають в середньому 3 – 4 % на рік, то такими ж щорічними темпами повинна зростати і грошова емісія» [220].

В процесі еволюції монетарні концепції розгалузилися в наступних напрямках [91, 96, 97]:

глобальний монетаризм – динаміка та структура грошової маси однієї країни пов'язана з аналогічними характеристиками грошових систем інших країн через систему взаємних розрахунків та валютні курси; в економіках з вільним ринком капіталу і відсоток за внутрішніми грошовими зобов'язаннями залежатиме від руху капіталу, що зменшує можливості центральних банків реалізовувати суверенну грошово-кредитну політику; це включає в аналіз збалансованості валютний курс, параметри грошової політики та інфляцію, про що мова йшла в попередньому розділі дослідження в ході дослідження передумов виникнення податково-бюджетних дисбалансів;

емпіричні дослідження – відмітною рисою монетаризму стала спрямованість на оцінку стану та динаміки макроекономічних показників, тоді як аналітичному потенціалу структурного аналізу взаємозалежності між ними приділялося менше уваги; на тлі загальної неувagi монетаристів до питань податків та державних видатків це означало практично повне виключення цих параметрів з економетричного моделювання макрорівноваги; так, наприклад в сент-луїській моделі державні видатки розглядалися лише в частині забезпечення зайнятості; її апробація привела дослідників до висновку, що фіскальна політика не має істотного значення в довгостроковій перспективі;

модель номінального доходу – теоретичний внесок М. Фрідмена в обґрунтування монетаристської концепції, який взагалі не передбачав урахування податково-бюджетних характеристик у математичній формалізації рівноваги; значення для оцінки нерівноважних станів у

відповідності до цієї моделі мало припущення про адаптивні очікування, тобто ті, які базуються на минулому досвіді, а не на передбаченні;

структурна модель (Бруннера-Мелцера) – державні видатки у вигляді емісії грошової маси справляють позитивний вплив на реальні касові залишки, що приводить до зростання номінальних доходів та видатків, в короткостроковому періоді – до зростання реальних доходів, а в довгостроковому – до зростання цін і відсоткових ставок; державні видатки у вигляді запозичень також призводять до зміни структури відсоткових ставок і доходів, однак в меншому масштабі.

Лейдлерова модель структури безробіття – в пошуках причин та чинників, що визначають природний рівень безробіття, Д. Лейдлер запропонував розрізнити його складі структурний та фрикційний компоненти; політика по зменшенню рівня безробіття може передбачати збільшення державних видатків, однак вони дійсно мають витратитися результативно; крім того, пропонується доповнити антиінфляційну стратегію градуалізму (поступового скорочення грошової маси задля зменшення інфляції) заходами фіскальної та соціальної політики для забезпечення погашення інфляційних очікувань.

В цілому слід погодитися із Н. Кравчук, відносно того, що в ортодоксальних економічних теоріях, що розглядають бюджетні дефіцити як інструмент макроекономічного регулювання і результат порушення балансового співвідношення «доходи бюджету – бюджетні видатки», перевага надається саме детерміністським підходам, згідно з якими:

бюджетний дефіцит (перевищення видатків бюджету над його доходами) – статичний параметр (принаймні впродовж бюджетного / фінансового року), до того ж обумовлений універсальним набором причин і супроводжується не менш традиційним переліком наслідків;

причини виникнення бюджетного дефіциту зумовлені відставанням темпів зростання бюджетних доходів порівняно зі зростанням бюджетних видатків, що у кожному конкретному випадку пояснюється дією

специфічних факторів;

його наслідки чинять неоднозначний вплив на розвиток економіки і добробут населення, хоча беззаперечним залишається висновок – хронічні бюджетні дефіцити спричиняють дестабілізацію економіки, нарощування інфляційних процесів, зниження матеріального добробуту населення [127].

Основою для аналізу в такому разі стає формалізація величини/рівня дисбалансу у вигляді показника, який має кількісний вимір, це дає можливість аналізувати результати впливу заходів економічної політики або макроекономічних важелів (рівня інфляції, валютного курсу, ставки відсотку абощо) на такі дисбаланси як розриви, визначати слабкі та сильні сторони у програмах економічного розвитку, оцінити ймовірні бар'єри для реалізації потенціалу зростання [257].

Більш конкретну характеристику підходам до виявлення і аналізу дисбалансів, які базуються на ортодоксальних теоріях, можна надати шляхом аналізу основних наукових результатів в цій сфері.

Так, загальною основою вивчення зв'язку розривів між доходами та видатками бюджетів з одного боку та рівнем інфляції – з іншого, можна вважати твердження, що урядам, що мають постійний дефіцит бюджету, рано чи пізно доведеться фінансувати цей дефіцит емісійним шляхом, що призводить до інфляції (Серджент Т та Волес Н. [345]). В ХХІ ст. з'явилася низка досліджень, які дозволили поглибити уявлення про характер та особливості такого зв'язку:

наприклад, в роботі К. Вієйри досліджено сорокап'ятирічний період у шести європейських країнах та виявлено, що бюджетний дефіцит не мав істотної значущості у прискоренні темпів інфляції, тоді як зворотне твердження було більш справедливим [355];

такого ж висновку дійшли Джевдет А., Алпер Е. та Озмуджур С., аналізуючи відповідні тенденції в макрофінансових показниках Туреччини [297] – за результатами досліджень зазначені автори вказують, що довгострокового ефекту впливу бюджетного дефіциту на рівень інфляції не

відзначається;

в роботі Л. Катао та Е. Терронеса показано, що істотний зв'язок між бюджетним дефіцитом та інфляцією існує у країнах, економіка яких є високоінфляційною, а також у країнах, що розвиваються; натомість у розвинених країнах, які характеризуються незначною динамікою абсолютних цін, такий зв'язок є несуттєвим [295].

Натомість інші дослідники концентрують увагу на оцінці причин та проявів дисбалансів, їх позитивній або негативній оцінці:

Катріна Й. наполягає на значущості моменту виявлення дисбалансу, відповідно акцентуючи увагу на кількісних та якісних причинах цього моменту:

дефіцити виникають внаслідок економічної кризи або різкого скорочення ВВП; вони є відображенням реакції на зовнішні шоки або на падіння внутрішнього попиту;

дефіцити виникають в процесі переходу до вільного ринку або в результаті реалізації політики реструктуризації економіки;

дефіцити виникають як засіб реалізації про циклічної політики – зростання публічних інвестицій забезпечує економічне зростання; разом з тим, залишаються питання щодо універсальності такого зв'язку, оскільки не всі економіки демонструють подібний ефект;

дефіцити є наслідком фіскальної недисциплінованості;

дефіцити є наслідком помилок в економічній політиці, зокрема, помилки в оцінці темпів зростання та відповідних можливостях бюджетних розширень; невірна оцінка поточного фінансового стану; скорочення неподаткових доходів та зростання квазіфіскальних дефіцитів; низька гнучкість публічних видатків;

дисбаланс між інвестиціями та заощадженнями [296].

Кругман П. у дослідженні 2012 р. підкреслює необхідність збільшення державних витрат та інвестицій в період рецесії [322];

Баласоне Ф та Франко Д. вказують на необхідність розрізнення

небезпеки дефіцитів: уряд має протидіяти дефіциту видатків споживання, тоді як дефіцити за капітальними видатками є цілком припустимими [273]; такої ж думки дотримується О. Бланшар [279].

Інша група дослідників ставить у центр аналізу дисбалансів витрати: при використанні програмно-цільового методу бюджетування бюджетні диспропорції можуть бути пов'язані із співвідношенням витрат та результатів (а ще точніше – кількісних економічних ефектів) за кожною програмою; такий підхід виявляє суперечливість між соціальними цілями державних або муніципальних програм та їх економічною доцільністю, оскільки навіть найкраща з точки зору гуманізму та справедливості програма буде вважатися такою, що не має сталого характеру в разі, якщо її витрати перевищують економічний ефект (Лівінгстон І., Чарлтон Р. [325], Арікан Дж. [272]);

в період рецесії коливання державних видатків можуть уповільнювати економічне зростання та зниження добробуту населення, що ще посилює дисбаланс (Афонсо А. [266], Берд Р. [278], Корнаї Я. [320]);

уряди мають оцінювати стратегічну перспективу зростання видатків та заборгованості, особливо на місцевому рівні (Сепульведа К., Мартінез-Васкез Х. [344], Олбуй Д. [268])

механізм реалізації бюджетної політики повинен ґрунтуватися на принципах відокремлення бюджетних коштів, що використовуються для поточних і перспективних цілей; використання державних коштів на суспільно значущі проекти, що відповідають програмам стратегічного розвитку країн; контроль суспільства за ефективністю використання бюджетних коштів (Лисяк Л. [138]).

Методологічні зауваження щодо оцінки фіскальних дефіцитів розглядаються в роботі М. Бледжера та А. Чісті [280]. Передусім, автори чітко відокремлюють доходи та витрати з одного боку та фінансування – з іншого на основі двох критеріїв: урядового критерію боргу та стратегічного критерію публічного характеру коштів. Перший полягає у виокремленні

урядових транзакцій, які створюють або не створюють зобов'язань для уряду. За цим критерієм, наприклад, відсотки з обслуговування боргу є частиною державних витрат, а значить можуть призвести до лінійних дефіцитів, тоді як боргове рефінансування – до боргових. Головна проблема використання даного критерію полягає в тому, що він застосовується, як правило, у відношенні прямого публічного боргу, тоді як зобов'язання, сполучені із отриманням податків на соціальне забезпечення та іншим умовним платежам, ігноруються, як й інфляційний компонент відсотків за публічним боргом. Альтернативним критерієм є публічноуправлінський характер – дефіцит вважатиметься неборговим в разі, якщо доходи та витрати пов'язані із виконанням функцій публічного управління, а не макрорегулювання.

Іншою концептуальною відмінністю автори вважають вибір між касовим та фактичним обліком виконання бюджету. З одного боку, дефіцит може розраховуватися на основі касового надходження доходів та виконання видатків за певний період. Інший підхід відображає нараховані доходи та видатки незалежно від того, чи профінансовані вони.

Як можна побачити з наведених вище положень, дослідження дисбалансів у рамках основної течії фінансової науки концентрується, передусім, на макрорівні і концентруються навколо механізмів утворення дефіцитів та їх взаємозв'язку із іншими макроекономічними параметрами. Разом з тим, для розуміння, виявлення і передбачення дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів цього замало. Можливості для аналізу субнаціональної ланки відкривають концепції публічних фінансів та фіскального федералізму. Фіскальна децентралізація – це процес розподілу функцій, фінансових ресурсів і відповідальності за їх використання між центральним і місцевими рівнями управління, який передбачає політичні, економічні та інституціональні аспекти організації міжбюджетних відносин і охоплює багато сфер діяльності – від ефективності функціонування державних інститутів та розвитку стабільної фінансової інфраструктури до вдосконалення механізмів фіскальних трансфертів і підтримки системи соціального

страхування (Шиліна Г. [255 **Ошибка! Источник ссылки не найден.**]).

Теоретичні засади фіскального федералізму розроблені низкою вчених, в основному, західних (табл. 2.1).

Таблиця 2.1 – Концепції публічних фінансів та фіскального федералізму

Автори	Зміст, акценти	Предметно-об'єктна область аналізу дисбалансів
1	2	3
Тібу Ч. [354, 333, 337]	децентралізація в купі з передумовою мобільності домогосподарств розглядається як проблема ефективного надання суспільних благ: місцеве самоврядування різних територіальних громад конкурує у пропозиції рівня надання суспільних благ за певного рівня місцевих податків, а громадяни «голосують ногами», вирішуючи, в якій громаді жити, виходячи із власних вподобань щодо зазначених параметрів	рівень мобільності, рівень місцевого оподаткування, рівень надання публічних благ
Оутс В. [333]	в разі, якщо уряд опікується збільшенням суспільного добробуту і у випадку централізації держава забезпечує єдність підходу до надання публічних послуг, то перевага між централізованим і децентралізованим наданням публічних благ повинна надаватись на користь централізації в разі, якщо пересічні вподобання жителів різних регіонів є однаковими, а споживання публічних благ викликає побочні ефекти; в той же час, децентралізований підхід до надання публічних благ максимізує соціальний добробут, якщо вподобання між регіонами відрізняються, а ефекти переливу відсутні	рівень однорідності потреб, обсяг та алокація зовнішніх ефектів, які діють в різних напрямках
Бреннен Д. та Б'юкенен М. [294]	фіскальна децентралізація виступає механізмом, що стримує експансію держави у сфери суспільного життя; у відповідності до даного підходу, центральні уряди не максимізують соціальний добробут і поведяться як монополісти з метою збільшення власного контролю над всіма економічними ресурсами; разом з тим, з урахуванням припущення про те, що фірми та домогосподарства є мобільними, утворення великої кількості місцевих органів влади та запровадження фіскальної конкуренції між ними в рамках децентралізованої фіскальної системи забезпечить такий же самий ефект, як і фіскальні обмеження на податковий потенціал державного бюджету	рівень впливу держави на місцеве життя, втрати від негнучкості державної політики в різномірному територіальному та соціально-економічному середовищі, податкова спроможність

Кінець таблиці 2.1

1	2	3
Чікіта І. [245]	фінансова автономія місцевого самоврядування є таким станом політично-розподільчої моделі організації публічних фінансів, за якого досягається конгруентність дохідних і видаткових повноважень та відповідальності на кожному рівні бюджетної системи для найкращого задоволення індивідуальних інтересів; децентралізація публічних фінансів необхідна для усунення негативних ефектів при неодностайному прийнятті бюджетних рішень в умовах представницької демократії	рівень відповідності характеру розподілу фінансових ресурсів за обсягам потребам на реалізацію владних повноважень
Локвуд Б., Беслі Т. [327, 276]	Через наявність асиметрії інформації у владних агентів і недоліки контролю, держава не ставить собі за мету максимізацію соціального добробуту, а переслідує власні цілі, максимізуючи власні функції; ухвалення рішень на користь централізації або децентралізації залежить від неефективності централізованого ухвалення рішень, а не від співвідношення між вподобаннями та зовнішніми ефектами	рівень асиметрії інформації, недоліки контролю, втрати від негнучкості державної політики
Локвуд Б., Беслі Т., Бордін'юан М. [326, 277, 286]	Електорат уособлюється в принципалі, а політики виступають в якості агентів. За цих умов асиметрія інформації між ними може розглядатися як основна причина, через яку урядування є неефективним. В цій концепції децентралізація може зменшити інформаційну асиметрію, стимулюючи порівняння та податкову конкуренцію між владою на місцях. В такий спосіб виборці можуть впливати на політиків і стимулювати їх більшу орієнтованість на електорат, що в кінцевому випадку перетворюється на стимул до більш ефективного урядування, оскільки зменшується диверсифікація рентних платежів (рента як вигода від користування статусом) та лобіювання.	ступінь інформаційної асиметрії, рівень місцевого оподаткування, залежність бюджетних видатків від електорального циклу
Карпінський Б. [102]	фіскальна децентралізація може посилити прагнення територій з більш потужним економічним потенціалом до більшої автономності	нерівномірність рівня податкоспроможності та добробуту, економічних результатів, якісна характеристика центр обіжних тенденцій
Далбі Б., Вілсон Л. [301]	Інкременталізм як нецілісне, поточне бачення проблем місцевою владою створює викривлені стимули для фінансової діяльності, які змушують центральний уряд збільшувати суми трансфертів. В кінцевому рахунку це виливається у надмірність бюджетних видатків, зловживанням	Якість управління на місцевому рівні, рівень ефективності витрат місцевих бюджетів

Конкретний спосіб фіскальної децентралізації визначається моделлю місцевого самоврядування та архітектонікою субнаціональної ланки публічних фінансів. Поєднуючи підходи окремих вчених можна виокремити наступні варіанти розподілу адміністративних та фінансових повноважень, які мають суттєве значення для процесу реалізації фіскальної політики, боротьби з дисбалансами тощо (табл. 2.2).

В той же час, саме при розгляді фіскального федералізму до сфери уваги дослідників потрапляють проблеми дисбалансів. Передусім, вертикальних та горизонтальних. Теорія вертикальних дисбалансів, яка укорінюється в роботах класиків публічних фінансів (Р. Масгрейва, Ч. Тібу, В. Оутса [330, 354, 333]) пов'язує ці дисбаланси із тим, на скільки субнаціональні видатки фінансуються за рахунок субнаціональних доходів, а субнаціональні заборгованості – за рахунок власних коштів. На рівні місцевої самоврядування це може привести як до необґрунтованого зростання бюджетів, так і навпаки (Ейрод Л., Люсінян Л. [304]), а в цілому являють собою складну структурну проблему, яка не має однозначного розв'язання як з точки зору вимірювання диспропорційності, так і з точки зору рекомендацій із коригування або виправлення (Олбуй Д. [268], Далбі Б., Вілсон Л. [301], Оньянго-Делева П. [336]).

Горизонтальні фіскальні дисбаланси, які відображають регіональну нерівність, на думку окремих вчених обумовлені виключно різницею в забезпеченості ресурсами, місцевих можливостях із збирання доходів, а також зі зміною чистих податкових пільг підприємств (Далбі Б., Вілсон Л. [301], Корнаї Я. [320]). Звідси для оцінки та протидії таким диспропорціям необхідно розглянути питання про масштаби різниць у чистих податкових вигодах між територіальними громадами (Олбуй Д. [268], Корнаї Я. [320]).

Інший аспект оцінки дисбалансів можна виявити з досліджень І. Катріні [296], А. Алесіні та ін. [269] – це політична ідеологія та електоральна підтримка – скорочення дефіциту є «поцілунком смерті», бо політичні наслідки потужних фінансових коригувань матимуть наслідком втрату голосів виборців.

Таблиця 2.2 – Передумови варіації у моделях субнаціональної ланки публічних фінансів

Підхід Рекової Н. [201]	Підхід Власюк М. [33]	Підхід Карпінського Б. [103, 102]
Дескриптивні варіанти відповідності між характером централізації повноважень та характером централізації ресурсів	Конструктивні варіанти відповідності між характером централізації повноважень і ресурсів	Варіанти розподілу податкових доходів
1) з децентралізованими повноваженнями та децентралізованими публічними фінансами ресурсами – істинний фіскальний федералізм; 2) з децентралізованими повноваженнями та централізованим формуванням субцентральних публічних фінансових ресурсів – квазіфедералізм; 3) з централізованими повноваженнями та централізованим формуванням субцентральних публічних фінансових ресурсів – істинний фіскальний унітаризм; 4) з переважно централізованими повноваженнями та децентралізованими публічними фінансами – квазіунітаризм	1) англосаксонська (Великобританія, США, Канада) модель – характеризується високим рівнем автономії, що проявляється в особливостях формування місцевих бюджетів, застосуванні принципу виборності, контролю з боку громади, «дії в межах наданих повноважень»; 2) континентальна (Бельгія, Іспанія, Італія, Франція, країни Латинської Америки, Близького Сходу) – характеризується обмеженою автономією на місцевому рівні, знаходженням місцевого самоврядування на найнижчій ланці в ієрархії системи управління, наявним контролем з боку держави; 3) змішана (Австрія, Німеччина, Японія) – характеризується поєднанням елементів англосаксонської та континентальної моделей у розподілі повноважень і відповідальності між державною та місцевою ланкою управління	1) модель системи бюджетів базується на повному розподілі окремих податків між різними адміністративними рівнями влади й на закріпленні їх за відповідними рівнями системи бюджетів у законодавчому порядку; 2) модель пайового розподілу основних податків між різними адміністративними рівнями влади, що відображено в законодавчих актах, і відповідне закріплення цих часток за рівнями системи бюджетів. Подібна модель частково характерна для Німеччини; 3) модель застосування спільної бази оподаткування різними рівнями влади; при цьому кожен рівень влади встановлює власну ставку на основі однієї бази оподаткування, а загальна ставка оподаткування є сумою відповідних податкових ставок різних рівнів влади

І тільки потужна підтримка і уряду громадської підтримки стануть передумовою здійснення великих скорочень витрат і заходи. Політична структура уряду та ідеологічної орієнтації також дуже важлива, щоб

відновити баланс: уряду більшості і уряди меншості більш ефективні при досягненні фінансової дисципліни, ніж коаліція, і з ідеологічно точки зору, лівоцентристські уряди більш сприяють розширенню сфери та ресурсів публічних фінансів, ніж їхні правоцентристські колеги.

Сказане актуалізує два питання:

1) яким чином поведінка осіб, що ухвалюють рішення у податкових та бюджетних відносинах, впливають на прояви дисбалансів;

2) яким чином чинники інституційного середовища впливають на вибір альтернативи в ході ухвалення таких рішень ?

Користуючись узагальненням розвитку теорії поведінкових фінансів, здійсненим П. Ілляшенком [95], можна спробувати екстраполювати деякі з її висновків до проблематики даного дослідження, оскільки прямого зв'язку теорії поведінкових фінансів та теорії податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в літературі практично не висвітлено (за окремими винятками).

По-перше, можна згрупувати окремі положення та гіпотези, які стосуються ухвалення фінансових рішень при розробці та затвердженні субнаціональних бюджетів, а також при ухваленні ситуативних рішень розпорядниками коштів:

1) люди приймають рішення не на основі очікуваної цінності, а виходячи з очікуваної корисності; іншими словами, важливою є не кількість грошей, а задоволення (корисність), яке вони приносять; люди сприймають події з дуже малою ймовірністю настання як такі, що просто не можуть відбутися, тобто недооцінюють малі ймовірності – ці спроби пояснити т.зв. Санкт-Петербурзький парадокс (жодна раціональна людина не погодиться заплатити все своє багатство за можливість зробити ставку з малою вірогідністю нескінченного виграшу) може бути взята до уваги при аналізі причин неефективності бюджетування та використання бюджетних коштів: по-перше, в рамках традиційної уяви про зобов'язання держави (або місцевого самоврядування) корисність забезпечення комфортного,

достойного, справедливого співіснування людей є вищою за корисність ефективного використання ресурсів; по друге, для ухвалення рішень в публічному управлінні характерною є певна інерційність та консервативність, яка, з одного боку, не дає простору для реалізації інноваційних рішень (тобто розгледіти ту саму малу вірогідність великого виграшу), а з іншого, робить осіб, що ухвалюють рішення, настільки обачними, що вірогідність виграшу оцінюється нижче, ніж вірогідність програшу навіть за умов наявності повної інформації про альтернативи (ефект несприйняття можливих втрат, тобто в першу чергу перевага віддається уникненню втрати, навіть якщо є можливість отримати дохід такого самого розміру);

2) люди занадто покладаються на швидкі інтуїтивні здогадки, а не на ретельне обмірковування, що в результаті призводить до різних поведінкових помилок; крім того, люди не завжди усвідомлюють власні вподобання, а самі вподобання можуть бути нестійкими у часі та залежати від контексту вибору (залежність від форми описання ситуації вибору) – ці твердження дозволяють припустити причини нераціонального ухвалення рішень з огляду на міркування відчуття власної адміністративної сили (посади, статусу), а з іншого – конформності осіб, що ухвалюють рішення, особливо в процесі їх колективного обговорення, яке дозволяє уникнути відповідальності; логічна система (тобто раціональне, прискіпливе розмірковування щодо можливих наслідків прийняття рішень) потребує великої кількості когнітивних ресурсів, і тому більшість своїх рішень ухвалюється «на автопілоті»; не можна не згадати у зв'язку з цим ще й ефект Данінга-Крюгера – люди з низькою кваліфікацією роблять помилкові висновки та невдалі рішення, але їхня некомпетентність не дозволяє усвідомити це [321].

3) в процесі інтуїтивного ухвалення рішень люди користуються декількома т.зв. «евристиками»:

евристика доступності – це тенденція до оцінювання ймовірності події на основі того, якою розповсюдженою і знайомою вона є у нашому житті;

люди схильні до суджень на основі обмеженої вибірки подій з минулого, в якій до того ж переважають нещодавні чи більш яскраві спогади; цей елемент може лежати в основі декількох сфер поведінки у царині податково-бюджетних відносин: обережність при прийнятті бюджетних рішень в разі попереднього нещодавнього покарання, зверхність ставлення до можливих наслідків ухилення від податків, оскільки «всі так роблять» і обачність після першого ж вжиття санкцій за таке ухилення, яке супроводжується звинуваченням всіх навколо за несправедливість;

евристика репрезентативності – люди роблять судження про ймовірність того, що об'єкт А належить до класу Б з урахуванням того, наскільки А схожий на Б, тобто покладаючись на сформовані стереотипи, що призводить до тенденції робити висновки з дуже малої вибірки та помилки кон'юнкції – помилкового уявлення, що спільна поява двох незалежних подій є більш ймовірною, ніж ймовірність появи кожної з них окремо; з одного боку, це дуже часто призводить до надмірно оптимістичної або недостатньо песимістичної оцінки витрат та результатів від реалізації будь-якого проекту або бюджетної програми; по-друге, прагнення перенести свій власний досвід або інший знайомий досвід на ситуацію без урахування можливих відмінностей (знову ж таки – ефект «всі так роблять») може призвести до неочікуваних втрат та непродуктивного використання ресурсів, потреби залучення додаткових ресурсів на реалізацію проектів або програм;

евристика прив'язки та коригування є тенденцією до надання занадто великого значення першому наявному фрагменту інформації (якір) під час оцінки; внаслідок цього на прийнятті рішень може впливати нерелевантна інформація, а остаточна оцінка залишається дуже близькою до початкової точки – нестача інформації завжди означатиме, що первісним стимулом для прийняття рішення (бюджетного чи контрольного) буде неповна, тому можливо неточна або нерелевантна інформація; як правило ця проблема виникає з неповноти або нерелевантності (в змісті ситуативної або часової беззмістовності або навіть помилковості) статистичних, геоінформаційних,

нормативних та інших даних; це зменшує адекватність оцінки витрат та результатів, збільшує витрати часу та грошей на отримання інформації для коригування, а за їх обмалі – змушує не звертати увагу на ту обставину, що певне рішення ухвалене на визначально невірній інформаційній основі; з даною евристикою пов'язана проблема того, що люди ухвалюють рішення залежно від того, яким чином представлені варіанти вибору;

евристика афекту – емоції і відчуття допомагають оцінити можливі наслідки, що спрощує процес порівняння та мотивує рішення і дії; настрої впливає на вподобання при прийнятті ризику, а також на впевненість у власних навичках та можливостях

В той же час поведінкові теорії не дозволяють визначити конкретний кількісний вплив на формування диспропорцій, тому їх положення можна застосовувати лише в рамках причинно-наслідкового аналізу передумов формування податково-бюджетних дисбалансів.

Підсумовуючи сказане, можна запропонувати наступне узагальнене схематичне відображення методології виявлення та оцінки податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів (рис. 2.1).

В її основу покладено низку вихідних постулатів:

1) податково-бюджетні дисбаланси коріняться у інституційному середовищі та усталених практиках економічних, зокрема фінансових, управлінських відносин;

2) об'єктами дослідження мають стати якісні характеристики інституційного середовища функціонування субнаціональних публічних фінансів, структурні пропорції та інші кількісні характеристики податкових та бюджетних відносин, відносин управління;

3) до кожного об'єкту дослідження має бути застосований власний метод або методичний підхід;

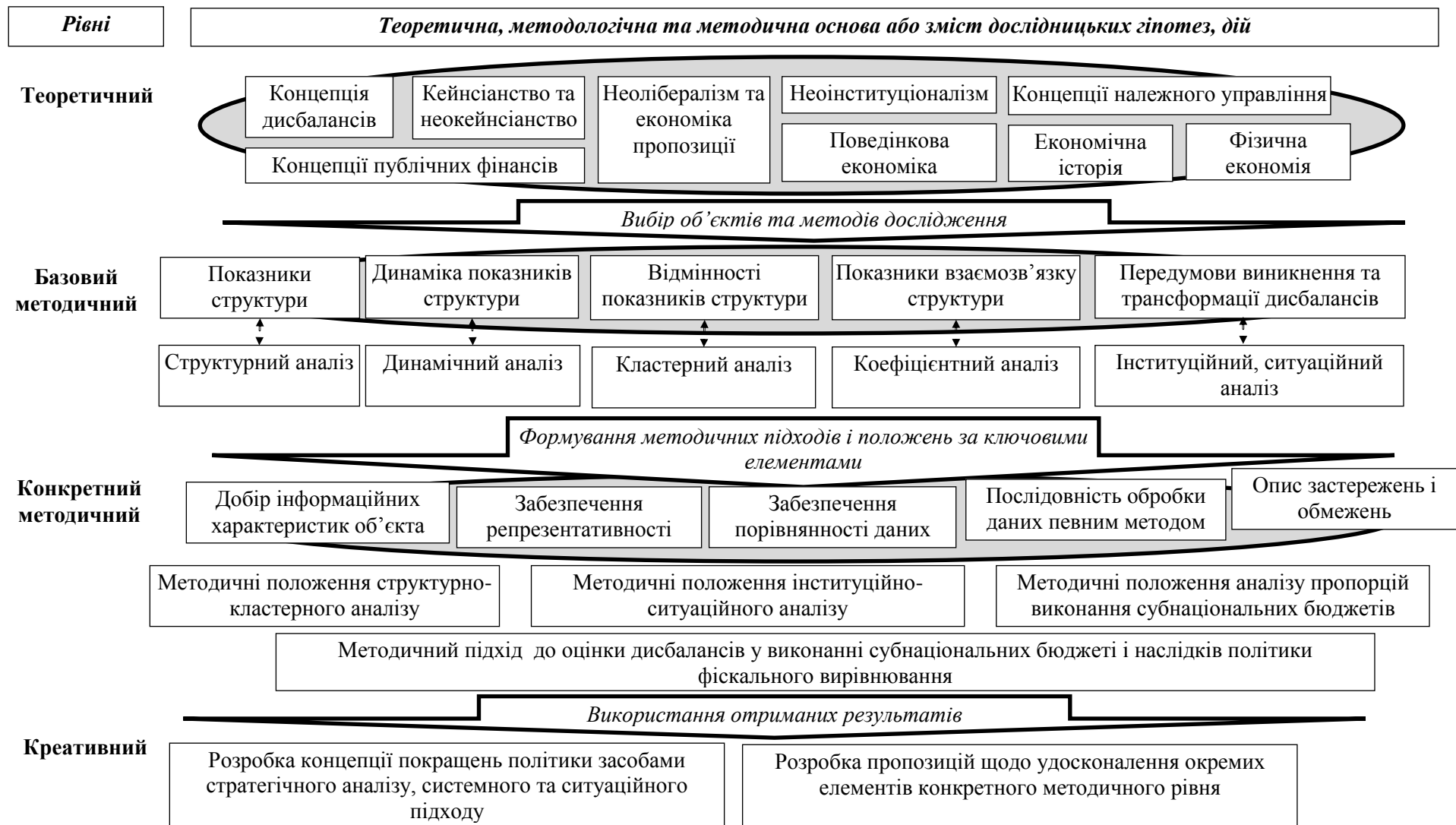

Рисунок 2.1 – Методологія дослідження податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів

4) дисбаланси як явище не можуть бути зведені до єдиного концепту, оскільки є проявами впливу передумов і характеристик метапідсистем соціально-економічної, зокрема фінансової, системи, які виокремлюються за видами відносин; в даному аспекті кожний дисбаланс може бути представлений як прояв неоднорідності або викривлення поля із певною кількісною або якісною характеристикою.

2.2 Методичні положення аналізу пропорцій виконання субнаціональних бюджетів і наслідків політики фіскального вирівнювання

Питання дисбалансів у функціонуванні податкової та бюджетної систем, адмініструванні податків, формуванні і виконанні бюджетів привертає багато уваги як вітчизняних, так і закордонних дослідників. Зокрема, теоретичне обґрунтування сутності та видів податково-бюджетних дисбалансів здійснено у роботах Деркач М. [55] Десятнюк О. [57], Дороша В. та Косинського І. [82], Козюка В. [116], Кравчук Н. [127], Крючкової І. [129], Мельник Т. [149], Микитюк І. [152] та ін. Окремі питання емпіричної оцінки дисбалансів у сфері державних фінансів досліджені Afonso, A. і Tovar Jalles J. [267], Лебедею Г. та Швець С. [136], Fève, P. та Henin, P.-Y. [306], Шемаєвою Л. та Корень Н. [253]. Підходи до оцінки фінансової стійкості та фінансової спроможності як проявів збалансованості бюджетів висвітлено в роботах Vohn H. [285], Костирко Л. [125], Крук О. [128], Тимошенко О. [230], Щербакова В. та Манєров Г. [259] та ін. Вивчення наведених літературних джерел дає змогу констатувати різноспрямованість оцінки дисбалансів, акцент на вузьких аспектах визначення кількісних параметрів бюджетів та податкових надходжень, що визначає потребу в систематизації та узагальненні підходів до кількісного та якісного оцінювання податково-бюджетних дисбалансів.

Виходячи із розуміння податково-бюджетних дисбалансів як сукупності всіх проявів кількісної невідповідності (розривів) між доходною та видатковою частинами бюджетів та непропорційність в структурі кожної з них та з урахуванням територіального, часового та управлінського аспектів розгляду таких дисбалансів, їх можна поєднати у декілька груп:

вертикальні дисбаланси – невідповідність між обсягами та пропорціями доходної та видаткової частин бюджету, пов'язана із виконанням державою або органами місцевого самоврядування власних функцій як інститутів управління життєдіяльністю суспільства;

горизонтальні дисбаланси – невідповідність між обсягами та пропорціями доходної та видаткової частин бюджету, пов'язана із нерівномірністю розподілу ресурсів і виконання видатків бюджетів одного рівня (бюджетів органів місцевого самоврядування з однаковим статусом);

часові дисбаланси – невідповідність між обсягами і пропорціями доходної та видаткової частин бюджету, викликана дією фактору часу, зокрема, впливом окремих економічних процесів (інфляція, економічний, політичний цикл тощо);

структурні дисбаланси – невідповідність між обсягами та пропорціями доходної та видаткової частин бюджету, пов'язана із формуванням джерел доходів бюджетів, структурою їх витратної частини, відповідністю між окремими групами доходів та видатків бюджетів тощо;

дисбаланси справедливості – диспропорції у формуванні власних податкових надходжень, пов'язані із усвідомленням з боку платників податків несправедливості оподаткування і, відповідно, ухиленням від оподаткування.

Розглянемо докладніше показники, які можуть характеризувати кожен групу дисбалансів.

Вертикальні дисбаланси можуть бути описані низкою показників, які характеризують, по-перше, достатність фінансових ресурсів для виконання окремими суб'єктами державного управління та місцевого самоврядування

власних функцій, а по-друге, характер розподілу доходів і видатків між центральним та регіональними і місцевими бюджетами. Горизонтальні дисбаланси характеризують варіативність доходів та видатків місцевих (територіальних) бюджетів. Відповідні показники наведені в табл. 2.3.

Таблиця 2.3 – Показники вертикальних та горизонтальних дисбалансів

Показник	Розрахунок
1	2
Показники вертикальних дисбалансів	
Рівень нестачі фінансових ресурсів для досягнення цілей соціально-економічної політики держави або органів місцевого самоврядування	співвідношення обсягу фактичних доходів бюджету певного рівня (або зведеного бюджету в разі, якщо неможливо чітко розмежувати функції органів влади на центральному, територіальному та місцевому рівнях) та прогнозованого обсягу видатків на виконання таких функцій; орієнтиром для прогнозування може бути бюджетний план у відповідності до плану заходів досягнення кращих позицій за певним індексом (наприклад Better Life Index);
Показник чутливості обсягу податкових надходжень до змін у платоспроможності платників податків	частка податкових надходжень від реальних податків (тих, величина яких визначається вартістю майна, а не фінансовими доходами) у сумі податкових надходжень бюджету
Показник рівня фінансування повноважень із забезпечення розвитку, покладений на центральні та місцеві органи влади	співвідношення часток видатків на розвиток (соціальні видатки) у структурі видатків центрального та місцевих бюджетів
Показник централізації податкових надходжень	співвідношення часток податкових надходжень у доходах державного та місцевих бюджетів
Показники горизонтальних дисбалансів	
Ступінь неоднорідності місцевих бюджетів за фактом податкоспроможності територіальної громади; може бути деталізований за видами податкових надходжень	коефіцієнт варіації власних доходів місцевих бюджетів одного рівня на душу населення
Ступінь неоднорідності місцевих бюджетів за рівнем неподаткових надходжень	коефіцієнт варіації показників власних неподаткових надходжень бюджетів одного рівня у вигляді показника доходів від власності на 1 грн балансової вартості комунального майна, показника доходів від надання адміністративних послуг на душу населення, показника обсягу доходів від штрафів та пеней на 1 грн валового регіонального продукту

Кінець таблиці 2.3

1	2
Рівень неоднорідності бюджетного забезпечення соціально-економічного розвитку місцевих громад	коефіцієнт варіації сукупних видатків місцевих бюджетів одного рівня на душу населення
Рівень неоднорідності податкоспроможності місцевих громад	коефіцієнт варіації податкоспроможності місцевої громади за податками, які беруться до уваги при розрахунку дотації вирівнювання
Показник ефективності бюджетного вирівнювання	співвідношення обсягу сукупної дотації вирівнювання для бюджетів одного рівня зі зміною показника варіації подушних бюджетних видатків цих бюджетів; в разі негативного значення (різниця між коефіцієнтами варіації досліджуваного та базового періодів, яка знаходиться у знаменнику даного показника) цей показник відображає обсяг дотації, необхідної для зниження рівня нерівномірності подушових видатків місцевих бюджетів на 1 процентний пункт;

2) оцінку ефекту Олівери-Танзі [334, 351] у вигляді інфляційних втрат внаслідок наявності часового лагу між нарахуванням податків та їх сплатою (або ширше – між моментом виникнення податкового зобов'язання та моментом сплати) та інфляційних втрат внаслідок наявності часового лагу між надходженням доходів до бюджету та моментом здійснення виплат, які індексуються на рівень інфляції;

3) зміна дефіциту (профіциту) бюджету у вигляді розриву між рівнем соціальних витрат та рівнем доходів в фазі спаду (зростання) циклу;

4) зміна обсягів і частки соціальних видатків бюджетів в залежності від стадії електорального циклу тощо.

Найбільшу групу підходів до оцінок являють собою підходи до оцінки структурних дисбалансів. Передусім, до таких показників належать:

1) власне дефіцит або профіцит бюджету як різниця між плановими (фактичними) доходами і видатками бюджету певного рівня;

2) скорочення надходжень від певних податків внаслідок надмірного рівня ставки (ефект Лаффера), коли податковий тягар за певним податком скорочує обсяги надходжень від цього податку через зменшення економічної

активності, запровадження схем легального та нелегального ухилення від оподаткування;

3) нерівномірність податкового боргу за окремими видами податків, який непрямим чином характеризує ступінь їхньої фіскальної результативності;

4) співвідношення видатків на обслуговування державного (муніципального боргу) або його складових та ВВП (обсягом видатків бюджету);

5) рівень перерозподілу національного багатства через бюджет (співвідношення доходів бюджету до ВВП), динаміка якого не супроводжується відповідною динамікою обсягу доходів, які залишилися у суб'єктів оподаткування після сплати податків (або зміною коефіцієнту Джинні);

6) співвідношення між капітальними та поточними видатками бюджетів;

7) дефіцит позабюджетних фондів соціального і пенсійного страхування;

8) частка залучених у борг коштів, яка спрямована на фінансування капітальних видатків бюджетів;

9) обсяг недовиконання бюджету за доходами;

10) диспропорції між надходженнями податків на прибуток між державними (муніципальними) підприємствами на 1 грн вартості їх балансу;

До показників фінансової стійкості бюджетів, які характеризують рівень їх збалансованості традиційно відносять наступні показники (табл. 2.4).

Показники безпеки бюджету і так звані фіскальні правила наведені в табл. 2.5. Вони є основою для визначення дисбалансів, які характеризують невідповідність фактично реалізовуваної бюджетної політики нормативним вимогам і містять як оригінальні показники, так і вже згадувані.

Таблиця 2.4 – Показники фінансової стійкості бюджетів

Показник	Порядок розрахунку	Зміст показника
1	2	3
Коефіцієнт самостійності місцевих бюджетів	Власні податкові і неподаткові доходи місцевого бюджету / Загальна сума доходів місцевого бюджету з урахуванням трансфертів	Характеристика міри автономності місцевої влади у фінансуванні видатків місцевих бюджетів
Коефіцієнт залежності місцевого бюджету від міжбюджетних трансфертів	Обсяг трансфертів до місцевого бюджету / Загальна сума доходів місцевого бюджету з урахуванням трансфертів	Міра залежності від зовнішнього фінансування при виконанні доходної частини
Коефіцієнт фінансової спроможності місцевих бюджетів за доходами, які беруться до уваги при визначенні дотації вирівнювання	Обсяг надходжень за доходами, які враховуються при розрахунку обсягу дотації вирівнювання / Загальна сума доходів місцевого бюджету з урахуванням дотації вирівнювання	Характеристика міри фінансової спроможності громади за основним джерелом податкових надходжень
Коефіцієнт стійкості бюджету	Обсяг трансфертів до місцевого бюджету / Загальна сума видатків місцевого бюджету	Характеристика міри залежності при фінансуванні видатків
Коефіцієнт податкоспроможності місцевих бюджетів за доходами, які беруться до уваги при визначенні дотації вирівнювання	Обсяг надходжень за доходами, які враховуються при розрахунку обсягу дотації вирівнювання / Загальна сума власних податкових доходів місцевого бюджету	Характеристика міри залежності податкових доходів місцевого бюджету від податкових надходжень, які враховуються при розрахунку обсягу дотації вирівнювання
Коефіцієнт бюджетного покриття	Власні доходи місцевого бюджету / Сума видатків загального фонду місцевого бюджету	Характеризує рівень відносної достатності власних доходів місцевих бюджетів для фінансування власних повноважень місцевих органів влади
Коефіцієнт бюджетного покриття з урахуванням дотації вирівнювання	(Власні доходи місцевого бюджету + Дотація вирівнювання) / Сума видатків загального фонду місцевого бюджету	Характеризує рівень відносної достатності доходів з урахуванням дотації вирівнювання для фінансування власних повноважень місцевих органів влади
Коефіцієнт фінансування за видатками на делеговані повноваження	Сума фактичних видатків на реалізацію делегованих повноважень / Сума видатків на реалізацію делегованих повноважень за нормативами	Характеризує ступінь перевищення фінансування делегованих повноважень

Кінець таблиці 2.4

1	2	3
Коефіцієнт залежності від субвенцій	Обсяг медичної, освітньої та інфраструктурної субвенцій / загальна сума доходів місцевого бюджету з урахуванням трансфертів	Характеризує значущість делегованих повноважень для формування доходної частини
Коефіцієнт стійкості бюджету за податковими надходженнями	Сума податкових надходжень до бюджету / Загальна сума видатків бюджету	Характеризує ступінь залежності від адміністративно керованих надходжень (на відміну від надходжень від господарської діяльності, власності, штрафів) при фінансуванні видатків
Коефіцієнт вагомості дотації вирівнювання	Обсяг дотації вирівнювання / Обсяг трансфертів до місцевого бюджету	Характеристика міри залежності від дотації вирівнювання
Коефіцієнт бюджетної результативності	Власні доходи бюджету / Чисельність населення	Характеристика формування доходної бази
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості	Видатки бюджету / Чисельність населення	Характеристика подушного рівня фінансування з бюджету
Коефіцієнт стабільності податкових надходжень	Власні податкові надходження / обсяг трансфертів до місцевого бюджету	Характеристика стійкості податкових джерел фінансування бюджету
Показник інтегральної стійкості	(Власні доходи / Власні видатки) * (1 – співвідношення сум кредиторської заборгованості на кінець та початок періоду)	Характеристика збалансованості бюджету
Коефіцієнт боргового навантаження	Обсяг заборгованості з урахуванням платежів по обслуговуванню / Власні доходи бюджету	Характеристика загального боргового тягаря на власні доходи бюджету
Коефіцієнт обслуговування боргу	Платежі по обслуговуванню боргу / Обсяг доходів бюджету	Характеристика поточного боргового тягаря
Запас стійкості бюджету	(Максимальний рівень платежів по обслуговуванню боргу, визначений Бюджетним кодексом – Коефіцієнт обслуговування боргу) / Максимальний рівень платежів по обслуговуванню боргу, визначений Бюджетним кодексом	Характеризує рівень відповідності політики по обслуговуванню боргу нормативним вимогам

Таблиця 2.5 – Показники безпеки бюджету і фінансові обмеження

Показник	Рівень
1	2
Фінансові правила – обмеження	
Оборотний залишок бюджетних коштів	Не більше 2% планових видатків загального фонду бюджету
Загальний обсяг державного боргу та гарантованого державою боргу на кінець бюджетного періоду	Не більше 60% річного номінального обсягу валового внутрішнього продукту України
Граничний обсяг дефіциту бюджету, в т.ч. за загальним та спеціальним фондом	Встановлюється законами про державний бюджет (рішеннями про місцевий бюджет)
Граничний обсяг державного боргу та граничний обсяг гарантованого державою боргу	Встановлюється законами про державний бюджет (рішеннями про місцевий бюджет)
Загальний обсяг місцевого боргу та гарантованого Автономною Республікою Крим чи територіальною громадою міста боргу (без урахування гарантійних зобов'язань, що виникають за кредитами (позиками) від міжнародних фінансових організацій) станом на кінець бюджетного періоду	Не більше 200 % (для міста Києва – 400 %) середньорічного індикативного прогнозного обсягу надходжень бюджету розвитку (без урахування обсягу місцевих запозичень та капітальних трансфертів (субвенцій) з інших бюджетів), визначеного прогнозом відповідного місцевого бюджету на наступні за плановим два бюджетні періоди
Резервний фонд бюджету	Не більше 1 % обсягу видатків загального фонду відповідного бюджету.
Видатки місцевого бюджету на обслуговування місцевого боргу	Не більше 10 % видатків загального фонду місцевого бюджету протягом будь-якого бюджетного періоду, коли планується обслуговування місцевого боргу
Кошти на виконання гарантійних зобов'язань з платежів, термін сплати яких настає у відповідному бюджетному періоді щодо договорів, за якими ще не настав гарантійний випадок	Не менше 50 % сум платежів за цими договорами
Обсяг Державного фонду регіонального розвитку	Не менше 1 % прогнозного обсягу доходів загального фонду проекту Державного бюджету України на відповідний бюджетний період
Обсяг фінансування інвестиційних програм і проектів регіонального розвитку, що мають на меті розвиток спортивної інфраструктури та енергоефективності державних і комунальних навчальних та медичних закладів	Не менше 10 % коштів Державного фонду регіонального розвитку за кожним з таких напрямів
Рівень співфінансування проектів Державного фонду регіонального розвитку з боку місцевих бюджетів	10%
Індикатори безпеки бюджетів і боргової безпеки	
Відношення обсягу державного та гарантованого державою боргу до ВВП	Оптимальний рівень $\leq 20\%$
Відношення обсягу валового зовнішнього боргу до ВВП	Оптимальний рівень $\leq 40\%$
Середньозважена дохідність ОВДП на первинному ринку	Оптимальний рівень $\leq 4\%$

Кінець таблиці 2.5

1	2
Відношення обсягу офіційних міжнародних резервів до обсягу валового зовнішнього боргу	Не менше 50%
Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП	Не більше 3% (за модулем)
Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління	Оптимальне значення 0%, задовільний рівень $\pm 1\%$
Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет	Задовільним вважається рівень 25-30%
Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету	Оптимальний рівень $\leq 6\%$

Джерело [23, 151]

Слід вказати, що фіскальні правила накладають на бюджетно-податкову політику обмеження довгострокового характеру шляхом запровадження кількісних лімітів на бюджетні агрегати, тобто являють собою певні рамки для бюджетної політики, які не можуть часто змінюватися. Фіскальні правила мають на меті коригувати деформовані стимули та запобігати надмірному витрачання бюджетних коштів (особливо в періоди сприятливої кон'юнктури), що важливо для забезпечення стійкості державних фінансів і фіскальної відповідальності [168].

Розрізняють чотири типи фіскальних правил:

боргові правила набувають форми чітко визначених лімітів на розмір державного боргу або на обсяг накопичених боргових зобов'язань держави;

правила бюджетного дефіциту обмежують загальний дефіцит бюджету чи дефіцит загального уряду, структурний (циклічно скоригований) дефіцит бюджету або дефіцит упродовж економічного циклу; такі показники перебувають у сфері безпосереднього впливу уряду та змінюють рівень державного боргу;

правила державних видатків обмежують величину загальних, первинних чи поточних видатків бюджету (загального уряду); ліміти видатків можуть набувати форми абсолютних величин або темпів приросту (номінальних чи реальних видатків), відносних величин до ВВП або доходів уряду;

правила державних доходів установлюють максимально можливий чи мінімально допустимий рівень бюджетних доходів, який повинен гарантувати прийнятний рівень податкового навантаження або збільшити обсяг надходжень до бюджету при проведенні фіскальної консолідації; вони також регламентують напрями використання понадпланових чи тимчасових надходжень до бюджету [15].

Одним з найбільш складних з точки зору оцінки є дисбаланси, пов'язані із несправедливістю оподаткування і бюджетного вирівнювання. Узагальнення і розвиток поглядів, викладених у роботах Вилкової О., Панскова В., Швандар А. [40, 172, 250] дозволяють запропонувати наступні показники:

- 1) варіація частки видатків на розвиток після здійснення соціальних виплат місцевих бюджетів;
- 2) варіація частки залишку доходів після виплати податків населенням;
- 3) співвідношення обсягу відповідальності платників податків за порушення податкового законодавства та відповідальності податкових органів за зловживання і несумлінне виконання своїх обов'язків у відношенні до платників податків.

Сучасні наукові результати в питанні якісної та кількісної оцінки податково-бюджетних дисбалансів є різнорідними за змістом та повнотою охоплення оціночними характеристиками різних проявів дисбалансів. З огляду на це, перелік цих характеристик запропоновано розширити і виокремити в ньому п'ять груп: оцінка вертикальних та горизонтальних дисбалансів, оцінка справедливості оподаткування, оцінка дисбалансів оподаткування і структури бюджетів, оцінка часових дисбалансів. Частина наведених показників являють собою нормативні значення за певними фіскальними правилами та рекомендованими індикаторами. Інші показники можуть бути оцінені лише в разі удосконалення статистичної звітності в сфері оподаткування і бюджетів. З огляду на в інструментальних цілях дослідження доцільним є використання наступних показників коефіцієнтного

аналізу фактичних та потенційних податково-бюджетних дисбалансів (табл. 2.6).

Таблиця 2.6 – Показники коефіцієнтного аналізу фактичних та потенційних податково-бюджетних дисбалансів, що використовуватимуться в дослідженні

Показник	Порядок розрахунку
1	2
Коефіцієнт самостійності субнаціональних бюджетів	Власні податкові і неподаткові доходи субнаціонального бюджету / Загальна сума доходів субнаціонального бюджету з урахуванням трансфертів
Коефіцієнт залежності субнаціонального бюджету від міжбюджетних трансфертів	Обсяг трансфертів до субнаціонального бюджету / Загальна сума доходів субнаціонального бюджету з урахуванням трансфертів
Коефіцієнт стійкості бюджету	Обсяг трансфертів до субнаціонального бюджету / Загальна сума видатків субнаціонального бюджету
Коефіцієнт фінансової спроможності субнаціональних бюджетів за доходами, які беруться до уваги при визначення базової дотації	Обсяг надходжень за доходами, які враховуються при розрахунку обсягу базової дотації / Загальна сума доходів субнаціонального бюджету з урахуванням базової дотації
Коефіцієнт податкоспроможності субнаціональних бюджетів за доходами, які беруться до уваги при визначенні базової дотації	Обсяг надходжень за доходами, які враховуються при розрахунку обсягу базової дотації / Загальна сума власних податкових доходів субнаціонального бюджету
Коефіцієнт бюджетного покриття	Власні доходи субнаціонального бюджету / Сума видатків загального фонду субнаціонального бюджету
Коефіцієнт бюджетного покриття з урахуванням базової дотації	(Власні доходи субнаціонального бюджету + Дотація вирівнювання) / Сума видатків загального фонду субнаціонального
Показник чутливості обсягу податкових надходжень до змін у майновому стані платників податків	Частка податкових надходжень від реальних податків (тих, величина яких визначається вартістю майна, а не фінансовими доходами) / сума податкових надходжень бюджету
Пропорція фінансування розвитку між центральними та місцевими органи влади	Видатки на економічну діяльність в структурі видатків національного бюджету / видатки на економічну діяльність в структурі видатків субнаціональних бюджетів
Коефіцієнт покриття видатків на делеговані повноваження	Обсяг медичної, освітньої та інфраструктурної субвенцій / видатки субнаціонального бюджету за відповідними напрямками
Коефіцієнт стійкості бюджету за податковими надходженнями	Сума податкових надходжень до бюджету / Загальна сума видатків бюджету
Коефіцієнт вагомості дотації вирівнювання	Обсяг дотації вирівнювання / Обсяг трансфертів до субнаціонального бюджету
Коефіцієнт бюджетної результативності	Власні доходи бюджету / Чисельність населення
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості	Видатки бюджету / Чисельність населення

Для розрахунку наведених показників використовуватимуться дані Державної казначейської служби України щодо виконання бюджетів: звіт про виконання Державного бюджету, Звіт про виконання Зведеного бюджету та Звіт про виконання місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя за формами, затвердженими наказом Міністерства фінансів України від 30.01.2018 р. №41 [190], а в більш ранні періоди – за формами, затвердженими наказом Міністерства фінансів України від 28.12.2011 р. № 1774 [191], наказами Державного казначейства України від 29.10.2010 р. № 400 [262], від 30.01.2007 р. №25 [261] з урахуванням сутнісного змісту класифікації доходів бюджету та функціональної класифікації видатків та кредитування бюджету [188].

Класифікація доходів бюджету означає їх групування відповідно до джерел формування, визначених законодавчими актами. Вона призначена для чіткого розмежування доходів бюджетів різних рівнів за об'єктивними характерними ознаками з детальним розподілом їх на такі розділи: податкові надходження; неподаткові надходження; доходи від операцій із капіталом; трансферти. В найбільш агрегованому вигляді структуру доходів як об'єкт кількісного, якісного та порівняльного аналізу доцільно представити так:

податки (на доходи, прибуток, вигоди від капіталу, на зарплату і використання робочої сили, на власність, на товари і послуги, на міжнародні операції, інші);

внески на соціальне страхування;

трансферти (від іноземних урядів; від міжнародних організацій; від інших урядових одиниць)

інші доходи (в т.ч. від власності; штрафи)

інші некласифіковані трансферти і доходи.

Класифікація видатків та кредитування бюджету розроблена на основі класифікації функцій органів державного управління (Класифікація функцій урядів – Classification of the functions of government, COFOG), і дозволяє ідентифікувати соціально-економічні цілі поточних операцій, капітальних

витрат та придбання фінансових активів сектором державного управління та його підсекторами. В найбільш агрегованому вигляді видатки бюджету за функціональною класифікацією представлені наступними статтями:

загальнодержавні функції;

витрати на оборону, громадський порядок та судову владу;

витрати на економічну діяльність;

охорона навколишнього природного середовища;

житлово-комунальне господарство;

охорона здоров'я;

духовний та фізичний розвиток;

освіта;

соціальний захист та соціальне забезпечення;

інші некласифіковані витрати та статистичні помилки.

З метою виявлення особливостей структури доходів та видатків, а також динаміки її абсолютних та відносних показників ці агрегати можуть бути деталізовані. Наявність статей «інші некласифіковані трансферти і доходи» та «інші некласифіковані витрати та статистичні помилки» у наведених класифікаціях введена для забезпечення арифметичної еквівалентності загальних сум та сум за складовими в разі їх відмінностей.

Оцінка горизонтальних дисбалансів у виконанні субнаціональних бюджетів, а також наслідків політики фіскального вирівнювання як основного інструменту подолання таких дисбалансів запропоновано здійснювати за наступними етапами (рис. 2.2).

Використання наведених положень пов'язане із окремими методологічними зауваженнями:

1) добір показників має здійснюватися з урахуванням їх порівнянності за змістом та групою бюджетів (обласні, районні, громад тощо); в якості показників можна використовувати не тільки безпосередньо показники бюджетів, а й коефіцієнти, наведені вище з урахуванням їх змісту;

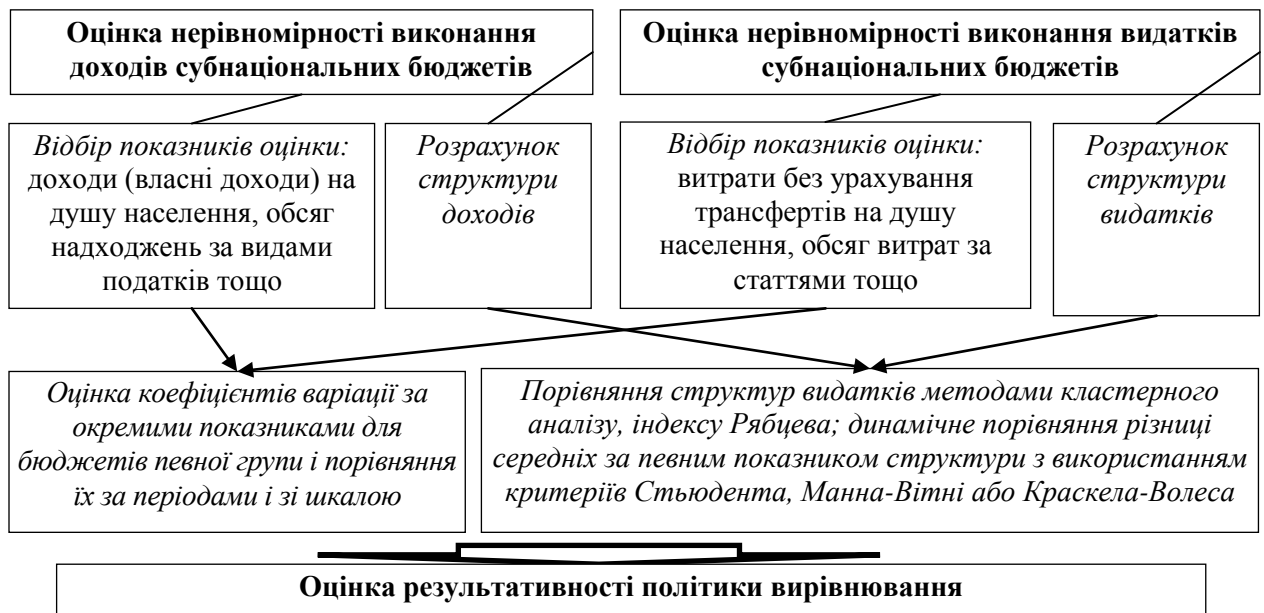

Рисунок 2.2 – Методичний підхід до оцінки статичних дисбалансів у виконанні субнаціональних бюджетів, а також наслідків політики фіскального вирівнювання

2) особливості національної податково-бюджетної статистики щодо відкритості та повноти даних можуть обмежити використання підходу; важливо з'ясувати, як побудовані міжбюджетні відносини в країні, оскільки від цього залежить, чи можна використовувати показники певного щаблю в якості агрегатної характеристики;

3) більш точним показником на рівні регіону буде показник сукупних витрат всіх місцевих бюджетів регіону за виключенням трансфертів, які передаються через обласний бюджет до бюджетів громад;

4) недоліком багатовимірних статистичних порівнянь є низька надійність отриманих даних щодо вірогідності відмінностей між середніми.

Розглянемо послідовно основні засади реалізації наведеного методичного підходу.

Передусім мова йде про структурний та структурно-динамічний аналіз. Як вже було сказано вище, для цього варто скористатися агрегованою класифікацією доходів бюджетів та функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджетів. Здійснення аналізу є доцільним в наступних розрізах:

закордонний досвід – аналіз структури доходної та видаткової частин бюджетів різних рівнів у зарубіжних країнах, метою якого є виявлення типових підходів до формування моделей виконання доходів та видатків, визначення тенденцій структурних змін; отримані результати можуть слугувати основою для бенчмаркінгу фіскальної політики України в частині кількісних параметрів формування бюджетів;

вітчизняний досвід – аналіз структури доходної та видаткової частин Державного та місцевих бюджетів в Україні з метою з'ясування особливостей пропорційності виконання бюджетів, виявлення тенденцій їх зміни та оцінка типовості фіскальної політики на основі порівняння із закордонним досвідом.

Першим питанням структурно-динамічного аналізу бюджетів в зарубіжних країнах виступає формування вибірок даних. Реалізація різноманітних інструментів податково-бюджетної політики природно відбивається на показниках формування і використання бюджетних коштів, тому доцільно здійснити групування окремих країн світу. В руслі дослідження Рекової Н.Ю. теоретично можна розглядати чотири основних моделі публічних фінансів:

1) з децентралізованими повноваженнями та децентралізованими публічними фінансами ресурсами (істинний фіскальний федералізм);

2) з децентралізованими повноваженнями та централізованим формуванням субцентральных публічних фінансових ресурсів (квазіфедералізм);

3) з централізованими повноваженнями та централізованим формуванням субцентральных публічних фінансових ресурсів (істинний фіскальний унітаризм);

4) з переважно централізованими повноваженнями та децентралізованими публічними фінансами (квазіунітаризм) [201].

В цілому ці моделі достатньо добре розпізнаються шляхом формування окремих вибірок країн з федеративним та унітарним державним устроєм та

відповідними особливостями бюджетного устрою і фіскальної політики.

Формування вихідних даних та послідовність аналізу здійснювалося на наступних методичних положеннях:

1) в якості статистичної основи дослідження можна використати дані МВФ про публічні фінанси:

до групи федеративних країн включає такі держави, як: Австрія, Німеччина, Бельгія, Канада, США, Індія, Російська Федерація, Швейцарія, Аргентина, Бразилія, Мексика, Боснія і Герцеговина);

група унітарних – Франція, Італія, Іспанія, Чехія, Швеція, Велика Британія, Польща, Румунія, Китай, Туреччина та ПАР.

2) Формат вихідних даних являє собою абсолютні значення показників формування доходів державного, регіонального та місцевих бюджетів в національних валютах, це дозволяє розрахувати питому вагу кожної статті доходів, а й оцінити рівень незалежності формування доходів субнаціональних бюджетів у порівнянні з центральними, а також визначити особливості розподілу витрат між національним та субнаціональним рівнями

3) Першим етапом оцінки структурних особливостей формування бюджетів різних рівнів є розрахунок показників структури відповідних бюджетів в 2005 та 2015 рр.

4) Оцінку трансформації економічної структури варто здійснювати з використанням індексу Рябцева [195].

Нехай $(s_1^1, s_2^1, \dots, s_n^1)$ и $(s_1^0, s_2^0, \dots, s_n^0)$ – вектори часток кожної аналізованої статті в структурі доходів бюджету певного періоду певної країни відповідно в аналізований і базовий періоди. Тоді ступінь структурних змін можна оцінити як:

$$I_R = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (s_i^1 - s_i^0)^2}{\sum_{i=1}^n (s_i^1 + s_i^0)^2}} \quad (2.1)$$

Шкала оцінки міри істотності структурних відмінностей за даним індексом представлена в табл. 2.7.

Таблиця 2.7 – Шкала оцінки міри структурних відмінностей Рябцева

Значення	Характеристика міри структурних відмінностей
0,000 – 0,030	Тотожність структур
0,031 – 0,070	Дуже низький рівень відмінностей структур
0,071 – 0,150	Низький рівень відмінностей структур
0,151 – 0,300	Істотний рівень відмінностей структур
0,301 – 0,500	Значний рівень відмінностей структур
0,501 – 0,700	Дуже значний рівень відмінностей структур
0,701 – 0,900	Протилежний тип структур
0,901 и вище	Повна протилежність структур

Джерело: [195]

Інший блок аналізу – це кластерний аналіз, який базується на розв’язанні задачі розподілу заданої вибірки об’єктів (ситуацій) на підмножини, які називаються кластерами, так, щоб кожен кластер складався зі схожих об’єктів, а об’єкти різних кластерів істотно відрізнялися. По суті кластерний аналіз – це багатовимірна статистична процедура, що виконує збір даних, які містять інформацію про вибірку об’єктів, і потім впорядковує об’єкти в порівняно однорідні групи (кластери). Кластер – група елементів, які характеризуються загальною властивістю, головна мета кластерного аналізу – знаходження груп схожих об’єктів у вибірці [247, 43].

Більшість сучасних кластерних методів належать до групи ієрархічних. Головною відмінною особливістю таких методів є те, що процес об’єднання об’єктів у разі їх використання має ієрархічний характер і може бути поданий вигляді дендрограми (деревоподібної діаграми), кожен рівень якої відповідає одному кроку алгоритму. При цьому на кожному кроці кількість кластерів змінюється в бік збільшення або зменшення. Робота більшості таких методів оснований на обчисленні матриці подібності, яка містить міри відстаней – числа, що виражають «схожість» кожних двох об’єктів.

Методи кластерного аналізу дозволяють вирішувати наступні завдання: розбиття вихідної сукупності об’єктів на порівняно невелику кількість областей групування (кластерів) так, щоб елементи одного кластера були максимально подібними між собою; виявлення структури сукупності досліджуваних об’єктів. Більшість сучасних кластерних методів належать до

групи ієрархічних. Головною відмінною особливістю таких методів є те, що процес об'єднання об'єктів у разі їх використання має ієрархічний характер і може бути поданий вигляді дендрограми (деревоподібної діаграми), кожен рівень якої відповідає одному кроку алгоритму. При цьому на кожному кроці кількість кластерів змінюється в бік збільшення або зменшення. Робота більшості таких методів основана на обчисленні матриці подібності, яка містить міри відстаней – числа, що виражають “схожість” кожних двох об'єктів. Велика перевага кластерного аналізу в тому, що розбиття об'єктів відбувається не за одним параметром, а за сукупністю ознак в цілому. Крім того, кластерний аналіз не накладає обмеження на вид розглянутих об'єктів, на відміну від більшості економіко-математичних методів, і дозволяє розглянути велику кількість даних. Кластерний аналіз так само має свої недоліки і обмеження, а саме: кількість і склад кластерів залежні від розбиття обраних критеріїв. При зведенні великого обсягу вихідних даних до компактного виду можливі різні спотворення, а також можуть загубитися конкретні особливості деяких об'єктів, за рахунок трансформаційних змін характеристик, узагальнених значень різних параметрів кластеру [31].

Здійснення кластерного аналізу країн за ознаками структури доходів бюджетів різних рівнів та структури видатків бюджетів різних рівнів передбачається реалізувати у вигляді ієрархічного кластерного аналізу в пакеті Statistica 10 у відповідно до рекомендацій Джейн А. [317], Берхін П. [275]. Статистична обробка даних може передбачати наступну послідовність варіаційного аналізу (рис. 2.3). Серед показників, які позначені на рисунку слід виділити показники описової статистики:

1) середнє значення по вибірці:

$$M = \frac{\sum_{i=1}^n x_i}{n}, \quad (2.2)$$

де: x_i – значення, яких набуває аналізована величина у вибірці ($i = 1 \div n$);
 n – обсяг вибірки;

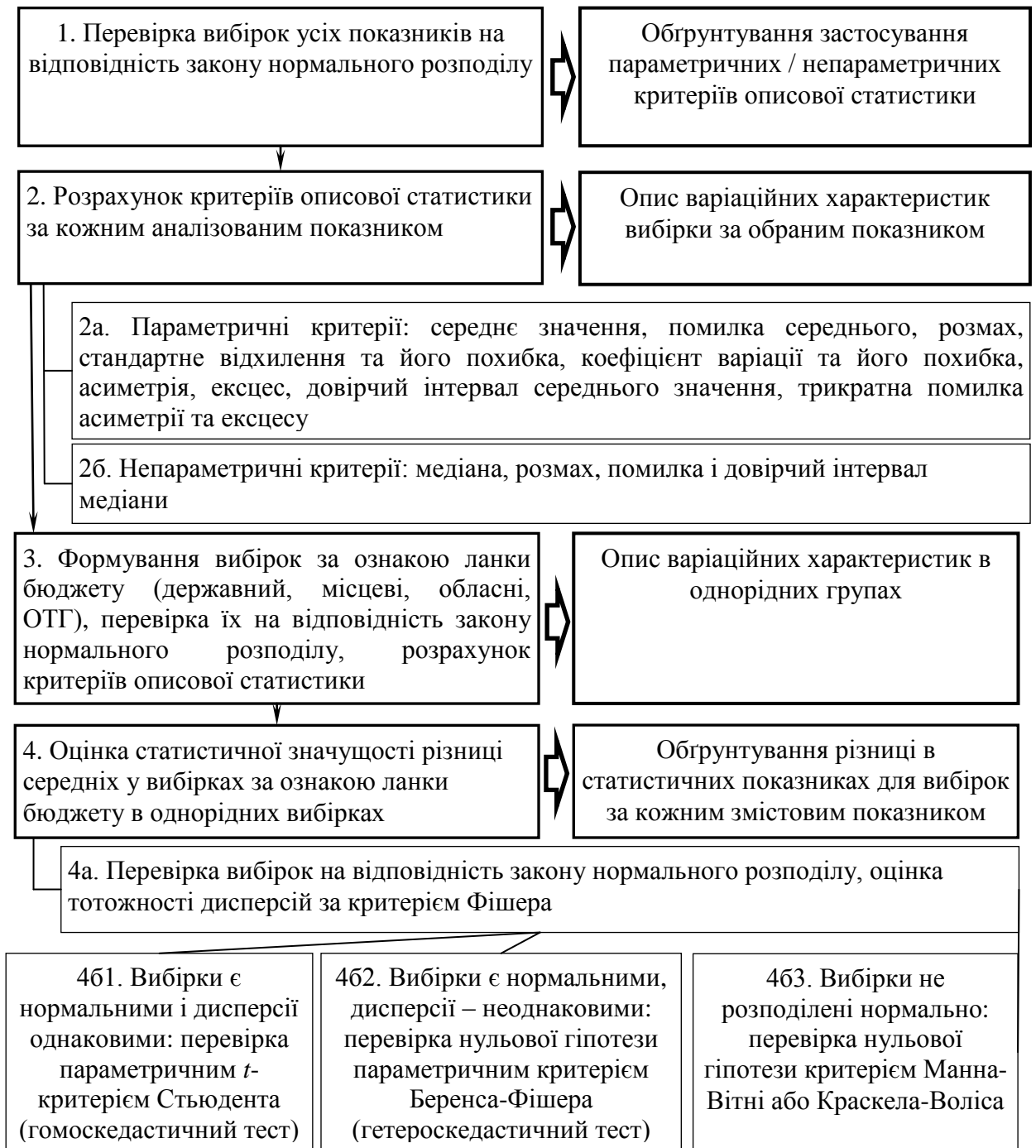

Рисунок 2.3 – Послідовність варіаційного статистичного аналізу обраних показників бюджетів

2) середньоквадратичне (стандартне) відхилення – міра різноманітності значень ознаки, що входять до вибірки; ілюструє, на скільки в середньому варіанти відхиляються від середнього значення по вибірці (квадрат середнього відхилення являє собою дисперсію):

$$\sigma = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^n (x_i - M)^2}{n-1}}; \quad (2.3)$$

3) максимальне і мінімальне значення вибірки;

4) коефіцієнт варіації – міра відносного розкиду величини; ілюструє частку середнього значення даної величини, яку складає її середній розкид:

$$C_v = \frac{\sigma}{M}, \quad (2.4)$$

Варіабельність ознак визнавалася слабкою, якщо C_v не перевищував 10 %, середньою – якщо C_v складав 11-25 %, значною за $C_v > 25$ %.

5) вибіркова асиметрія – ілюструє, на скільки значення вибірки асиметричні відносно її математичного очікування (M): чим ближчим є значення до нуля, тим значення вибірки є симетричнішими;

6) вибірковий ексцес – ілюструє міру гостроти піку вибірки;

7) похибка середнього значення, похибка коефіцієнта варіації, похибка асиметрії та ексцесу – міра тих меж, в яких вибіркові параметри можуть відхилитися від значень генеральних параметрів:

помилка середньої:

$$m_M = \frac{\sigma}{\sqrt{n}}, \quad (2.5)$$

помилка коефіцієнта варіації:

$$m_{C_v} = \frac{C_v}{\sqrt{2n}}; \quad (2.6)$$

помилка асиметрії:

$$m_{As} = \sqrt{\frac{6}{n}}; \quad (2.7)$$

помилка ексцесу:

$$m_E = 2 \cdot \sqrt{\frac{6}{n}} \quad (2.8)$$

В разі, якщо асиметрія та ексцес не перевищували трикратної величини власної помилки, їх значення визнавалися такими, що відповідають нормальному розподілу.

8) 95 %-й довірчий інтервал середнього значення – інтервал, в межах якого з імовірністю 95 % знаходиться середнє значення вибірки:

$$\{M - t_{0,95;n} \cdot m_M < M < M + t_{0,95;n} \cdot m_M\}; \quad (2.9)$$

9) медіана (Me) – значення, що розділяє вибірку на дві рівних частини; половина спостережень лежить нижче за медіану, а половина – вище за неї; застосовується в разі невідповідності вибірки нормальному закону розподілу;

10) помилка медіани:

$$m_{Me} = \sigma \cdot \sqrt{\frac{\pi}{n}}; \quad (2.10)$$

11) довірчий інтервал медіани: при розташуванні всіх значень вибірки в порядку їх неспадання лівій межі відповідає x_k , а правій x_{n-k+1} , при цьому k визначалося у відповідності до [46].

Оцінку статистичної значущості різниці середніх у вибірках за ознакою ланки бюджету в однорідних вибірках за рівнем бюджету доцільно здійснювати таким чином:

перевірка відповідності вибірки закону нормального розподілу – з використання критерію узгодженості χ^2 Пірсона.

оцінку статистичної рівності дисперсій вибірок – за критерієм Фішера.

задачу оцінки різності середніх значень окремих показників двох груп незалежних спостережень (вибірки за факторними ознаками) – з використанням:

а) критерію Стьюдента t – якщо вибірки підпорядковувалися закону нормального розподілу і дисперсії були тотожними (гомоскедастичний тест), при цьому емпіричне значення t -критерію розраховується за формулою:

$$t_{\text{эмп}} = \frac{|M_1 - M_2|}{\sqrt{df_1 \cdot \sigma_1^2 + df_2 \cdot \sigma_2^2}} \cdot \sqrt{\frac{n_1 \cdot n_2}{n_1 + n_2}} \cdot df, \quad (2.11)$$

де: M_1 и M_2 – середні значення показників у вибірках 1 і 2; df_1 и df_2 – число ступенів свободи для вибірок 1 і 2 (дорівнюють кількості даних у відповідній вибірці мінус 1); n_1 и n_2 – кількість даних у вибірках 1 і 2; df – число ступенів свободи для сукупної вибірки ($n_1 + n_2 - 1$).

б) критерію Беренса-Фішера («модернізованого» критерію Стьюдента) – якщо вибірки підпорядковувалися закону нормального розподілу, але дисперсії вибірок були різними (гетероскедастичний тест); при цьому емпіричне значення t -критерію розраховувалось за формулою:

$$t_{\text{эмп}} = \frac{|M_1 - M_2|}{\sqrt{\frac{\sigma_1^2}{n_1} + \frac{\sigma_2^2}{n_2}}}, \quad (2.12)$$

Вибір критичного значення t -критерію, з яким порівнюються значення емпіричного, здійснювалося у відповідності з числом ступенів свободи, що дорівнює:

$$df^* = \frac{\left(\frac{\sigma_1^2}{n_1} + \frac{\sigma_2^2}{n_2}\right)^2}{\frac{\left(\frac{\sigma_1^2}{n_1}\right)^2}{n_1 - 1} + \frac{\left(\frac{\sigma_2^2}{n_2}\right)^2}{n_2 - 1}}; \quad (2.13)$$

в) критерію Манна-Вітні – якщо вибірки не підпорядковувалися закону нормального розподілу:

$$U = (n_1 \cdot n_2) + \frac{n_x \cdot (n_x + 1)}{2} - T_x \quad (2.14)$$

де n_1 – кількість спостережень у вибірці 1; n_2 – кількість спостережень у вибірці 2; T_x – більша із двох рангових сум по вибірках; n_x – кількість спостережень у групі з більшою сумою рангів.

Критерій Манна-Вітні – непараметричний критерій, що використовується як характеристика рангів значень, отриманих у результаті експерименту. Цей критерій є непараметричною альтернативою критерію Стюдента. Критерій Манна-Вітні (часто – критерій Манна-Вітні-Вілкоксона) призначений для оцінки розходжень між двома незалежними вибірками за рівнем будь-якої ознаки, кількісно вимірюваної. Критерій Манна-Вітні має наступні переваги: на відміну від багатьох критеріїв дозволяє виявити розходження між малими вибірками; дані можуть бути вимірювані в шкалі порядку; розподіл ознаки може бути будь-яким, а отже, немає необхідності перевіряти вибірки на збіг з нормальним законом розподілу.

г) критерію Краскела-Воліса, який, як і попередній критерій, є непараметричним, однак використовується для багатомірного дисперсійного аналізу і перевіряє нульові гіпотези, згідно з якими різні вибірки були взяті з одного і того ж розподілу або з розподілів з однаковими медіанами. Критерій Краскела-Воліса визначається за формулою:

$$H = \frac{12}{n(n+1)} \sum_{i=1}^n \frac{R_i^2}{n_i} - 3(n+1) \quad (2.15)$$

де n – кількість даних в усіх вибірках; R_i - рангова сума i -ї вибірки у загальному варіаційному ряді, що складених з усіх елементів j усіх вибірок i ; n_i – кількість елементів у вибірці i .

Оцінка нерівномірності доходів та витрат місцевих бюджетів як передумов реалізації політики фінансового узгодження може здійснюватися з використанням елементарного коефіцієнта варіації відбору, що формується за єдиними показниками місцевих бюджетів. Набагато важливіше зрозуміти, який варіаційний показник слід виміряти для отримання реальної картини мінливості бюджетних надходжень та витрат. Крім того, особливості національної бюджетної статистики щодо формування та відкритості наборів даних, з огляду на їх відповідність аналітичним завданням, можуть

обмежувати аналітичні можливості дослідника.

Для оцінки різних рівнів вибору доходів місцевих бюджетів буде використано два показники: обсяг доходів місцевих бюджетів без міжбюджетних трансфертів та їх обсяг з урахуванням перерахувань з державного бюджету на душу населення (в національній валюті). Для оцінки ефективності бюджетної політики в цілому буде достатньо оцінити рівень витрат місцевих бюджетів на душу населення без перерахування з місцевих бюджетів на державний рівень. Слід розуміти, що різниця між власним та загальним доходом місцевих бюджетів являє собою обсяг міжбюджетних трансфертів. Через те, що реальний надлишок місцевих бюджетів є незначним порівняно з сумою витрат, аналіз варіанта вибору доходів місцевих бюджетів з урахуванням трансфертів з центрального бюджету не має сенсу – це можна обмежити оцінкою варіації рівня витрат на душу населення.

Важливо також розуміти, що бюджети областей (Криму, Києва та Севастополя), районів, міст, селищ відповідно до законодавства України є еквівалентними, однак вони мають особливості формування та використання. Дані про доходи та витрати кожного з таких бюджетів відсутні в відкритих бюджетних статистичних даних України. Натомість дані про сукупні доходи та витрати місцевих бюджетів, що відносяться до однієї одиниці NUTS 2, надаються у відкритих доступних звітах (тобто дані про регіони включають дані про всі місцеві бюджети – регіональний бюджет, бюджети районів, міста, села тощо).

Наступним обмеженням є те, що Державна казначейська служба України не публікувала до 2014 року дані про доходи місцевих бюджетів з урахуванням перерахувань з державного бюджету. Таким чином, вибірка за власним доходом місцевих бюджетів формується за останні п'ять років. Крім того, з 2014 року Донецька та Луганська області представлені без так званих певних районів (ОРДІЛО), які не контролюються українським урядом, а Автономна Республіка Крим та м. Севастополь у 2015 році відображаються лише в частині доходу і витрат, понесених так званими переміщеними адміністраціями.

В якості індикатору ефективності політики фіскального вирівнювання, доцільно приймати приватну від розподілу різницю в коефіцієнті варіації витрат на різницю в прибутку міжбюджетних трансфертів:

$$R = \frac{(V_1^{EPC} - V_0^{EPC})}{T_1} \quad (2.16)$$

$$\begin{cases} R \leq 0 & \text{політика результативна,} \\ R > 0 & \text{політика безрезультативна} \end{cases}$$

де $V_{0,1}^{EPC}$ – коефіцієнти варіації витрат субнаціонального бюджету на душу населення в звітному та базовому періодах, T_1 – обсяг трансфертів до субнаціонального бюджету в звітному періоді

Наведений показник відобразатиме обсяг коштів, виділених державою як гранти та субвенції на 1 процентний пункт зміни змінюваності регіонів за рівнем витрат на душу населення місцевих бюджетів.

2.3 Методичний підхід до оцінки збалансованості динаміки субнаціональних бюджетів

Розвиток субнаціональної ланки публічних фінансів передбачає позитивні зміни кількісних та якісних показників виконання відповідних бюджетів в аспектах доходної, видаткової частин та зв'язку між ними з урахуванням особливостей інституційних обмежень та ситуативних чинників. При цьому покращення одного із показників не має вступати у протиріччя із покращенням інших. Ефективне досягнення як стратегічних, так і тактичних цілей можливе лише в умовах чіткого визначення пріоритетів розвитку фіскальної та в цілому – соціально-економічної політики держави.

Оцінка динамічної збалансованості виконання субнаціональних

бюджетів, на відміну від статичної може ґрунтуватися на розрахунку узагальнюючого коефіцієнту, який відображає загальну тенденцію зміни показників виконання бюджетів, оскільки він не інтегрує різноманітні кількісні характеристики, а дає можливість оцінити пропорційність та сумірність їх зміни у часі. Як показує аналіз наукової літератури [233, 222, 219, 182, 193, 84, 146, 45, 41] вирішити це завдання можливо шляхом побудови структурно-динамічних моделей розвитку, що ґрунтуються на використанні методів непараметричної статистики. В основі побудови подібних моделей покладено ідею синтезу динамічного нормативу розвитку. Динамічний норматив – це сукупність показників, упорядкованих за ознакою міри їх динаміки (зокрема темпів чи індексів їх росту та приросту) так, що підтримання цього порядку в реальній діяльності забезпечує отримання кращих порівняно з попереднім періодом результатів [222].

В літературі розглядаються різні варіанти динамічного упорядкування фінансових показників, однак ці підходи, в основному, стосуються показників діяльності підприємств для розв'язання завдань ефективного управління корпоративними ресурсами, фінансовими результатами, фінансовим станом господарюючого суб'єкта, діагностики стійкого розвитку організацій тощо. В той же час, у більшості випадків представлені у науковій літературі динамічні моделі ґрунтуються на побудові еталонів динамічної співвіднесеності фінансових показників. На макрорівні застосування динамічного нормативу збалансованості запропоноване Н. Сментиною [218] для оцінювання ефективності функціонування соціально-економічної системи мезорівня.

Передусім, слід визначитися з тим, які саме показники будуть використовуватися.

З огляду на попереднє твердження про те, що різноманітні дисбаланси податково-бюджетного характеру проявляються у показниках доходної та видаткової частин, слід передусім додати до моделі формування динамічного нормативу саме їх. Крім того, з метою забезпечення пропорційності змін

бюджетних показників доходів та видатків у часі варто використати окремі показники коефіцієнтного аналізу бюджетів, згадані у попередньому підрозділі дисертаційної роботи.

Таким чином, групи показників, які доцільно взяти до уваги при здійсненні оцінки динамічної збалансованості бюджетів, можуть бути представлені наступним чином:

1) показники виконання доходів:

загальні доходи;

власні податкові надходження,

власні неподаткові надходження;

2) показники виконання видатків:

видатки без урахування трансфертів на душу населення,

видатки на загальнодержавні функції, оборону, правопорядок та судову владу,

видатки на економічну діяльність та видатки на освіту та охорону здоров'я,

видатки на соціальний захист та соцзабезпечення);

3) показники фінансової самостійності та стійкості:

коефіцієнти фінансової самостійності;

стійкості бюджету та бюджетного покриття.

Такий підхід, на думку автора, дозволяє підвищити комплексність та збалансованість оцінки, оскільки кожний показник відповідає певному напрямку оцінки виконання бюджетів, що виключає можливість неузгодженої оптимізації взаємопов'язаних частину бюджету та зменшує ризик того, що окремі аспекти розвитку залишаться поза увагою. Крім того, сформована подібним чином система показників є максимально адаптованою до класифікації доходів та функціональної класифікації видатків та кредитування бюджету.

Отже, з урахуванням представлених у науковій літературі підходів до побудови та аналізу динамічних нормативів методами непараметричної

статистики можна запропонувати наступний методичний підхід до оцінки динамічної збалансованості виконання субнаціональних бюджетів розвитку підприємств виноробної галузі на основі побудови структурно-динамічних моделей (рис. 2.4).

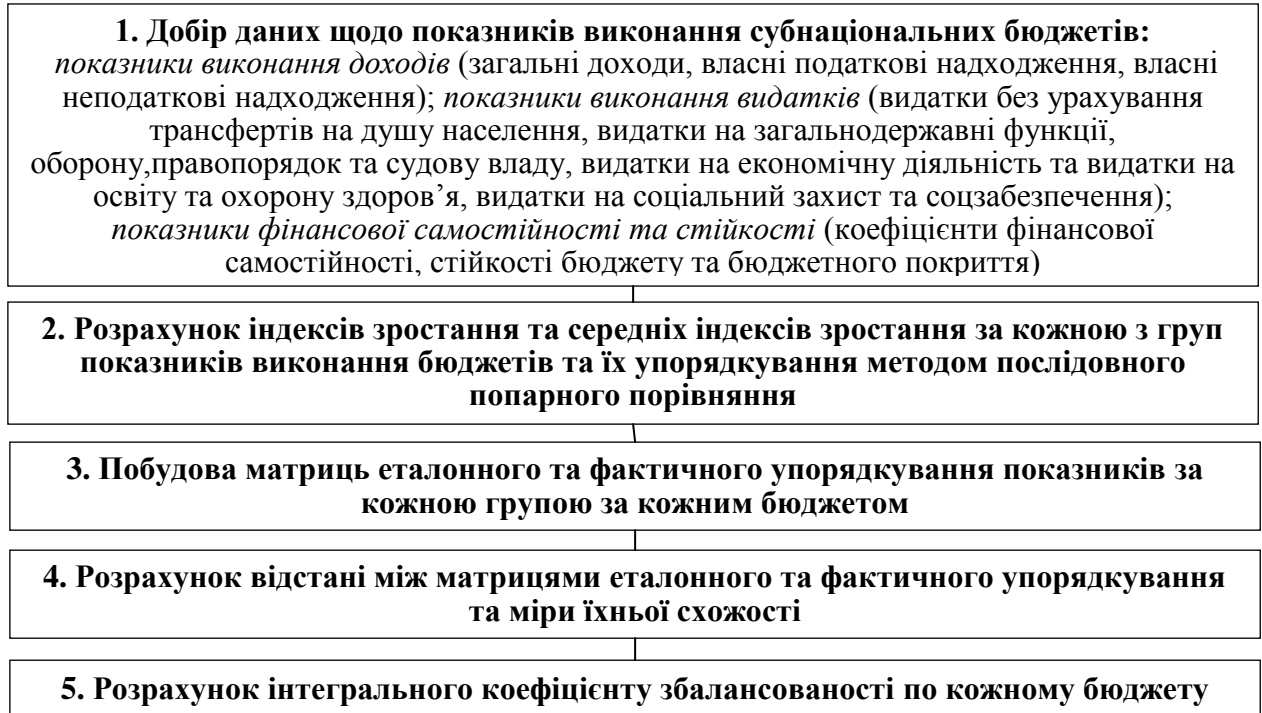

Рисунок 2.4 – Методичний підхід до оцінки динамічної збалансованості субнаціональних бюджетів

Основу структурно-динамічної моделі оцінки збалансованості розвитку виконання субнаціональних бюджетів складають «графи» нормативного упорядкування відібраних часткових показників за групами за допомогою методу послідовного попарного порівняння середніх індексів їх зміни. Побудовані графи представляють собою моделі еталонної динаміки індексів зміни кожного з часткових показників виконання субнаціонального бюджету за визначеними групами. На думку автора дисертації використання середніх індексів зміни у якості бази для розрахунків має декілька переваг. По-перше, воно дозволяє уникнути процедури стандартизації показників оцінки, тобто приведення їх до єдиних одиниць виміру з метою забезпечення їх порівнянності, у процесі якої неодмінно відбувається втрата інформації. По-друге, у роботі пропонується розраховувати середні індекси зміни показників

за 4 останніх календарних роки, що на думку автора дозволить дати більш точну оцінку траєкторії динаміки виконання бюджетів.

Аналіз розроблених «графів» нормативного упорядкування показників запропоновано здійснювати з використанням математичного апарату аналізу лінійних та нелінійних динамічних нормативів. Це пояснюється тим, що динамічна залежність між показниками виконання бюджетів не завжди може бути строгого упорядкована. Для дослідження нормативів збалансованості виконання бюджетів, які можна представити через строгий тип упорядкованості середніх індексів зміни показників, пропонується використовувати інструментарій рангової кореляції. Для цього рекомендовано [41] здійснювати розрахунок коефіцієнтів рангової кореляції за відхиленнями (коефіцієнт Спірмена) та за інверсіями (коефіцієнт Кендалла), а також інструменти їх скалярного згортання [234].

Коефіцієнт кореляції рангу Спірмена – непараметрична міра статистичної залежності між двома змінними; названий на честь Чарльза Спірмена. Він оцінює наскільки добре можна описати відношення між двома змінними за допомогою монотонної функції. Якщо немає повторних значень даних, то коефіцієнт Спірмена дорівнює 1 або -1 , це відбувається коли кожна змінна є монотонною функцією від іншої змінної.

Коефіцієнт кореляції рангу Кенделла – це непараметричний тест статистичних гіпотез залежності, що є мірою рангової кореляції, тобто подібності упорядкування даних, коли вони упорядкованні за своєю величиною.

Формули розрахунків цих величин є наступними:

$$K_S^k = 1 - \frac{6 \sum_{i=1}^n d_j^2}{n \cdot (n^2 - 1)} \quad (2.17)$$

де K_S^k – коефіцієнт рангової кореляції за відхиленнями (коефіцієнт Спірмена) за k -ою групою показників; n – загальна кількість часткових

показників за k-ою групою показників; d_j – відхилення рангу j-го часткового показника розвитку від нормативу;

$$K_K^k = \frac{2S}{n \cdot (n - 1)} \quad (2.18)$$

де K_K^k – коефіцієнт рангової кореляції за інверсіями (коефіцієнт конкордації Кендалла) за k-ою групою показників виконання бюджетів; $S = P - Q$; P – сумарна кількість показників, що слідують за поточним з вищим значенням рангу; Q – сумарна кількість показників, що слідують за поточним з нижчим значенням рангу.

$$K_{ДЗ}^k = \frac{(1 - K_S^k) \cdot (1 - K_K^k)}{4} \quad (2.19)$$

де $K_{ДЗ}^k$ – коефіцієнт динамічної збалансованості виконання бюджету за k-ю групою показників.

Оцінку збалансованості виконання бюджетів за показниками, що не можуть бути представлені у вигляді лінійного динамічного нормативу, через нестрогий тип упорядкованості середніх індексів зміни часткових показників, пропонується здійснювати з використанням математичного апарату теорії матриць відповідно до рекомендацій [41]. Для цього здійснюється еталонне упорядкування середніх індексів зміни часткових показників розвитку, яке задається у матричній формі:

$$M[E] = \{\mu_{ij}\} \quad (2.20)$$

де

$$\mu_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо } \bar{I}_i^H > \bar{I}_j^H \text{ та для } i = j \\ -1, \text{ якщо } \bar{I}_i^H < \bar{I}_j^H \\ 0, \text{ якщо упорядкування не встановлено} \end{cases} \quad (2.21)$$

де – μ_{ij} елемент матриці еталонного упорядкування часткових показників виконання бюджетів; i, j – номери часткових показників виконання бюджетів; \bar{I}_i^H та \bar{I}_j^H – нормативні індекси зміни часткових показників виконання бюджетів i, j .

Далі будується матриця фактичного упорядкування середніх індексів зміни часткових показників [41]:

$$M[\Phi] = \{\eta_{ij}\} \quad (2.22)$$

де

$$\eta_{ij} = \begin{cases} 1, \text{ якщо } \bar{I}_i^\Phi > \bar{I}_j^\Phi \text{ та для } i = j \\ -1, \text{ якщо } \bar{I}_i^\Phi < \bar{I}_j^\Phi \\ 0, \text{ якщо упорядкування не встановлено} \end{cases} \quad (2.23)$$

де – η_{ij} елемент матриці фактичного упорядкування часткових показників виконання бюджетів; $\bar{I}_i^\Phi, \bar{I}_j^\Phi$ – фактичні індекси зміни часткових показників виконання бюджетів.

Розрахунок коефіцієнту динамічної збалансованості за окремою групою показників виконання бюджету здійснюється за допомогою визначення міри схожості побудованих на попередньому етапі матриць еталонного та фактичного упорядкування:

$$K_{ДЗ}^k = 1 - \frac{d}{2R} \quad (2.24)$$

$$d = \sum_{i=1}^n \sum_{j=1}^m |\mu_{ij} - \eta_{ij}| \quad (2.25)$$

де $K_{ДЗ}^k$ – коефіцієнт динамічної збалансованості виконання бюджету за k -ю ознакою (групою показників); R – кількість ненульових клітинок у матриці еталонного упорядкування показників виконання бюджетів, не враховуючи клітинки головної діагоналі; d – відстань між матрицями еталонного та фактичного упорядкування часткових показників.

Визначення інтегрального коефіцієнту динамічної збалансованості виконання бюджетів за всіма групами характеристик (показників) також ґрунтується на використанні теорії матриць. Для цього за принципом транзитивності будується загальна матриця еталонного упорядкування середніх індексів зміни часткових показників виконання бюджетів за всіма групами. Надалі знаходиться відстань між узагальненими матрицями еталонного та фактичного упорядкування показників виконання бюджетів за різними групами, а також визначення міри їх схожості.

Однак ця процедура є занадто складною. Тому з метою полегшення процедури знаходження інтегрального коефіцієнту динамічної збалансованості виконання субнаціональних бюджетів у динаміці пропонується розрахунок середніх значень відповідних коефіцієнтів характеристик виконання бюджету за допомогою знаходження звичайної середньої:

$$K_{ДЗ} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n K_{ДЗ}^{(Д,В,ФС)}, \quad (2.26)$$

або зваженої середньої:

$$K_{ДЗ} = \frac{\sum_{i=1}^n K_{ДЗ}^{(Д,В,ФС)} \cdot \lambda^{(Д,В,ФС)}}{\sum_{i=1}^n \lambda^{(Д,В,ФС)}}, \quad (2.27)$$

де $K_{ДЗ}$ – інтегральний коефіцієнт динамічної збалансованості виконання бюджету за всіма характеристиками; $K_{ДЗ}^Д$, $K_{ДЗ}^В$, $K_{ДЗ}^ФС$ – коефіцієнти динамічної

збалансованості відповідно за групами показників доходів, видатків та фінансової стійкості; λ^D , λ^B , λ^{FC} – коефіцієнти вагомості інтегральних показників збалансованості за групами; n – кількість груп показників.

Формула (2.27) використовується у випадку, коли є доцільність встановити певні пріоритети динамічної збалансованості виконання бюджету. Необхідність введення подібних коефіцієнтів зумовлена тим, що кожний з бюджетів адміністративно-територіальної одиниці відображає стратегію розвитку відповідної одиниці, визначену органами місцевого самоврядування, яка відрізняється як за цілями, так і за інструментами їх досягнення або в разі пріоритетності збалансованості за доходами, витратами чи стійкістю в певний період реалізації фіскальної політики.

Для вирішення цього завдання пропонується скористатися методом аналізу ієрархій (MAI), запропонований Сааті Т. Його зміст полягає в декомпозиції (розкладанні) проблеми на все більш прості складові частини і подальшій обробці послідовності тверджень особи, яка приймає рішення, за допомогою парних порівнянь. В результаті може бути виражений відносний ступінь взаємодії в ієрархії. Ці твердження потім виражаються чисельно [205]. Отже, перший крок зазначеного методу полягає в декомпозиції та представленні задачі в ієрархічній формі. Доцільно використовувати домінуючі ієрархії, які будуються з вершини (мета – з точки зору управління) через проміжні рівні (критерії, від яких залежать наступні рівні) до найнижчого рівня, який є, зазвичай, переліком альтернатив. Ієрархія вважається повною, якщо кожен елемент заданого рівня функціонує як критерій для всіх елементів рівня, що стоїть нижче. Тобто ієрархія може бути поділена на підієрархії, що мають спільним найвищий елемент. Закон ієрархічної безперервності вимагає, щоб елементи нижчого рівня були попарно зрівняні відносно елементів наступного рівня і т. д. до вершини ієрархії.

Послідовність дій з оцінки вагомості складових інтегрального показника динамічної збалансованості виконання субнаціональних бюджетів доцільно реалізовувати наступним чином.

1. Розглянемо скінчену множину альтернатив $X = \{x_1, \dots, x_m\}$. При порівнянні довільних двох елементів x_i та x_j цієї множини перед суб'єктом оцінювання ставиться питання: у якій мірі (у скільки разів) один елемент переважає над іншим? Для визначення вподобань суб'єктів використовують шкалу відносної важливості об'єктів за Сааті (табл. 2.8).

Таблиця 2.8 – Шкала вподобань експертів [205, 232]

Визначення	Ступінь важливості
Об'єкти рівноцінні	1
Один об'єкт дещо переважає за інший	3
Один об'єкт кращий за інший	5
Один об'єкт значно кращий за інший	7
Один об'єкт абсолютно кращий за інший	9
Проміжні судження про об'єкти	2, 4, 6, 8

2. За результатами опитувань складається матриця попарних порівнянь показників, що входять до складових інтегрального показника динамічної збалансованості виконання бюджетів $A = \|a_{ij}\|_{m \times m}$. Якщо відповіді експертів були узгоджені між собою, то $a_{ij} = \frac{w_i}{w_j}$ для всіх $i, j = \overline{1, m}$.

У випадку повної узгодженості $A \begin{pmatrix} w_1 \\ \dots \\ w_m \end{pmatrix} = m \begin{pmatrix} w_1 \\ \dots \\ w_m \end{pmatrix}$. Це означає, що вектор відносних цінностей $\begin{pmatrix} w_1 \\ \dots \\ w_m \end{pmatrix}$ є власним вектором матриці A та відповідає власному числу $\lambda = m$ цієї матриці.

3. Обчислюється вектор відносних цінностей $(w_1, \dots, w_m)^T$ з використанням методу середньої геометричної:

$$w_i = \frac{\sqrt[m]{a_{i1} \cdot \dots \cdot a_{im}}}{\sum_{i=1}^m \sqrt[m]{a_{i1} \cdot \dots \cdot a_{im}}} \quad (2.28)$$

4. Оцінка власного числа, якому відповідає обчислений вектор відносних цінностей:

$$\lambda = \frac{1}{m} \lambda_i, \quad (2.29)$$

де λ_i розраховується як результат покомпонентного ділення складових добутку $A \cdot w$ на складові вектору відносних цінностей.

5. Обчислення індексу узгодженості

$$I_y = \frac{\lambda - m}{m - 1} \quad (2.30)$$

Значення даного індексу має бути порівняним з еталонним (табл. 2.9), зокрема в разі, якщо $I_y \leq 0,1I_e$, то результати опитування експертів є задовільними (критичне значення різниці 20%).

Таблиця 2.9 – Еталонні значення індексу узгодженості [232]

Кількість об'єктів	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15
I_e	0,58	0,9	1,12	1,24	1,32	1,41	1,45	1,49	1,51	1,54	1,56	1,57	1,59

В табл. 2.8 представлено чисельну оцінку вектору відносних цінностей для складових інтегрального показника динамічної збалансованості виконання бюджетів.

Таблиця 2.8 – Чисельна оцінка вектору відносних цінностей для складових інтегрального показника

Значення	Відносна цінність
1	0,096
2	0,732
3	0,172

Співвідношення фактичного та еталонного значень індексів узгодженості складає 0,55, тобто результати опитування експертів є задовільними.

7. Слід зауважити, що тримані значення вектору відносних цінностей для складових інтегрального показника динамічної збалансованості бюджетів можуть бути ваговими значеннями для значень відносних цінностей показників, які формують кожну складову в разі, якщо описані вище процедури здійснюються не для групових характеристик, а для часткових. Це дає змогу оцінити вагомість кожного показника в індексі (w_i^I):

$$w_i^I = \begin{pmatrix} w_1 \\ \dots \\ w_m \end{pmatrix} \times u_i \quad (2.31)$$

Коефіцієнт динамічної збалансованості виконання бюджетів є числом позитивним та змінюється у діапазоні від 0 до 1. За своїм математичним змістом він характеризує міру схожості нормативних та фактичних пропорцій зміни показників виконання бюджетів. Відповідно з точки зору економіки значення $K_{ДЗ} = 1$ означає збалансованість у часі процесів формування доходів, видатків та фінансової стійкості бюджету, тобто повну відповідність динаміки зміни часткових показників їх еталонному упорядкуванню. Збалансованість виконання бюджету зменшуватиметься із віддаленням $K_{ДЗ}$ від 1, що означатиме порушення встановлених нормативних пропорцій зміни показників у часті. З огляду на сказане можна сформувати шкалу значень коефіцієнту динамічної збалансованості виконання бюджетів у динаміці, відповідно до якої виділено збалансований (0,66-1,00), достатньо збалансований (0,33-0,66), недостатньо збалансований та незбалансований види динамічної збалансованості виконання бюджетів

Отже, з урахуванням розглянутого методичного інструментарію, який базується на адаптації підходів до розрахунку динамічного нормативу можна розрахувати показники збалансованості виконання бюджетів як за доходами, видатками та фінансовою стійкістю, так і в цілому.

Висновки до розділу 2

На підставі дослідження, результати якого викладені у даному розділі, можна зробити наступні висновки.

1. В основу методології дослідження податково-бюджетних дисбалансів доцільно покласти низку вихідних постулатів: 1) податково-бюджетні дисбаланси коріняться у інституційному середовищі та усталених практиках економічних, зокрема фінансових, управлінських відносин; 2) об'єктами дослідження мають стати якісні характеристики інституційного середовища функціонування субнаціональних публічних фінансів, структурні пропорції та інші кількісні характеристики податкових та бюджетних відносин, відносин управління; 3) до кожного об'єкту дослідження має бути застосований власний метод або методичний підхід; 4) дисбаланси як явище не можуть бути зведені до єдиного концепту, оскільки є проявами впливу передумов і характеристик метapidсистем соціально-економічної, зокрема фінансової, системи, які виокремлюються за видами відносин; в даному аспекті кожний дисбаланс може бути представлений як прояв неоднорідності або викривлення поля із певною кількісною або якісною характеристикою.

2. На підставі критичного огляду підходів щодо оцінки дисбалансів з використанням коефіцієнтного аналізу в роботі були розроблені пропозиції по уточненню переліку та змісту показників оцінки фактичних та потенційних податково-бюджетних дисбалансів. Крім того, для кожного показника було уточнено джерела походження інформації та зроблено методологічні пояснення щодо забезпечення сумісності показників за різні роки, враховуючи різну методологію бюджетної класифікації доходів та видатків, нормативно визначені види податків тощо. Оцінку горизонтальних дисбалансів у виконанні субнаціональних бюджетів, а також наслідків політики фіскального вирівнювання як основного інструменту подолання

таких дисбалансів запропоновано здійснювати за низкою етапів, які передбачають відбір показників оцінки; розрахунок структури доходів; оцінку коефіцієнтів варіації за окремими показниками; порівняння структур видатків методами кластерного аналізу, індексу Рябцева; динамічне порівняння різниці середніх за певним показником структури з використанням критерію Краскела-Волеса; оцінку результативності політики вирівнювання як співвідношення різниці у варіації витрат на душу населення без урахування трансфертів до суми трансфертів на вирівнювання.

Застосування зазначених положень пов'язано із певними методологічними обмеженнями: 1) добір показників має здійснюватися з урахуванням їх порівнянності за змістом та групою бюджетів (обласні, районні, громад тощо); в якості показників можна використовувати не тільки безпосередньо показники бюджетів, а й коефіцієнти, наведені вище з урахуванням їх змісту; 2) особливості національної податково-бюджетної статистики щодо відкритості та повноти даних можуть обмежити використання підходу; важливо з'ясувати, як побудовані міжбюджетні відносини в країні, оскільки від цього залежить, чи можна використовувати показники певного шаблю в якості агрегатної характеристики; 3) більш точним показником на рівні регіону буде показник сукупних витрат всіх місцевих бюджетів регіону за виключенням трансфертів, які передаються через обласний бюджет до бюджетів громад; 4) недоліком багатовимірних статистичних порівнянь є низька надійність отриманих даних щодо вірогідності відмінностей між середніми.

Слід підкреслити, що особливу значущість в рамках реалізації наведених методичних положень та й застосування методології в цілому мають базові елементи конкретно-методичного рівня, а саме: вибір набору країн для структурно-кластерного аналізу для забезпечення представлення різних масштабів і різного рівня усталеності публічних фінансових відносин на субнаціональному рівні, забезпечення порівнянності даних з точки зору класифікації доходів та видатків (використано базу МВФ), трактування

класифікації податків, податкових та неподаткових надходжень за загальноприйнятими підходами (з урахуванням економічного змісту) тощо.

3. Оцінку збалансованості динаміки субнаціональних бюджетів запропоновано здійснювати з використанням відповідного методичного підходу, який базується на основі розрахунку динамічного нормативу часткових показників формування доходів, здійснення видатків та показників фінансової автономії та покриття та визначенні інтегрального показника збалансованості. Інтегральний індекс збалансованості розраховується як середньозважена величина збалансованості за кожною групою показників з урахуванням міри вагомості кожної групи. Нормування показника збалансованості, який знаходиться в інтервалі $[0; 1]$ здійснювалося простим поділом інтервалу на три рівних відрізка за лінгвістичними категоріями: 0,00-0,33 – незбалансоване виконання бюджетів; 0,33-0,66 – недостатньо збалансований розвиток; 0,66-1,00 – достатньо збалансований розвиток.

4. Наукові результати, отримані в даному розділі, оприлюднені у [71, 340, 65, 147, 148, 78, 341].

3 АНАЛІЗ ЗАРУБІЖНОГО ДОСВІДУ РЕАЛІЗАЦІЇ ПОЛІТИКИ БОРОТЬБИ З ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНИМИ ДИСБАЛАНСАМИ В РОЗВИТКУ СУБНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛАНКИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ

3.1 Оцінка параметрів доходної та витратної частин бюджетів різних рівнів у федеративних країнах

Пошук оптимальних пропорцій розподілу фінансових ресурсів між бюджетами різних рівнів спрямований на одночасне розв'язання завдань:

1) забезпечення фінансової спроможності органів влади та місцевого самоврядування виконувати покладені на них повноваження і обов'язки із забезпечення реалізації функцій суспільного управління і стимулювання соціально-економічного розвитку;

2) забезпечення кореляції між рівнем економічної активності на місцях та доходами місцевих бюджетів;

3) забезпечення збалансованості розподілу фінансових ресурсів у вертикальній та горизонтальній структурі бюджетів.

В операційному змісті це відображається у визначенні джерел та пропорцій власних податкових і неподаткових надходжень, а також питомої ваги міжбюджетних трансфертів між державним та субнаціональним бюджетами.

Виходячи з даних, наведених в табл. 3.1, в 2000 р. основним джерелом доходів центральних бюджетів у федеративних країнах, за виключенням Німеччини, були податкові надходження – в середньому їх частка склала 66,3% усіх доходів. В складі цих надходжень основна частина – це податки на доходи та капітал, а також податки на операції з товарами та послугами. Тільки в Росії та Індії відносно більш значущими у порівнянні з іншими країнами були надходження від податків на міжнародні операції (передусім, мита на енергоносії в Росії, нафтопродукти і алмази – в Індії).

Таблиця 3.1 – Структура доходів бюджетів національних урядів окремих федеративних країн у 2000 р., %

Статті / Країни*	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	CHE	USA	IND	MYS	RUS	ARG	BRA	MEX
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	59,6	64,1	38,7	88,9	71,0	54,6	63,0	75,0	74,4	55,6	67,9	70,4	79,0
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	27,7	36,8	17,1	66,7	54,4	19,9	57,5	27,0	41,0	11,5	17,0	25,1	34,1
на зарплату і використання робочої сили	3,5	0,0	0,0	2,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0
на власність	0,2	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	1,4	0,1	0,4	0,2	2,0	0,1	0,0
на товари і послуги	28,0	26,7	21,6	17,9	0,0	33,5	3,2	28,9	23,4	30,9	43,9	39,8	62,1
на міжнародні операції	-0,01	0,0	0,0	2,2	1,1	1,3	1,0	18,9	7,4	12,8	4,9	3,6	4,1
Інші	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	2,2	0,1	0,1	0,6	0,7
Внески на соціальне страхування	33,4	33,4	56,9	0,0	18,9	35,7	31,3	0,1	0,0	28,8	23,4	24,8	10,5
Трансферти	0,5	0,4	1,1	0,1	0,3	2,5	0,0	0,3	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
від іноземних урядів	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,3	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	0,2	0,2	1,0	0,1	0,0	2,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші доходи	6,4	2,1	3,3	11,0	9,8	7,1	5,7	24,6	25,6	15,1	8,7	4,8	10,5
від власності	1,8	0,6	1,8	4,4	0,0	3,6	3,3	21,2	14,8	4,5	3,6	3,0	9,1
штрафи	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,6	0,4	0,3	0,0	0,1
некласифік. трансферти	1,9	0,0	0,4	2,6	0,0	0,6	1,4	0,0	3,5	10,2	0,4	0,7	0,5

* тут і далі: AUT –Австрія; BEL –Бельгія; DEU –Німеччина; AUS –Австралія; CAN – Канада, CHE –Швейцарія, USA –США, IND – Індія, MYS –Малайзія, RUS – Російська Федерація, ARG – Аргентина, BRA –Бразилія, MEX – Мексика

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Варто також відзначити, що найбільш значущим джерелом доходів бюджетів (радіше у позабюджетні спеціальні фонди) були внески на обов'язкове соціальне страхування. Виняток у вигляді відсутності таких спеціальних фондів на федеральному рівні продемонстрували Малайзія та Австралія. Слід вказати і на той факт, що членство в ЄС означало відсутність національного митного тарифу в Австрії, Бельгії та Німеччині.

Порівняння структури доходів федеральних бюджетів у 2005 році (табл. 3.2) з картиною 2000 року свідчить про деяке підвищення важливості податкових надходжень і скорочення значущості неподаткових доходів (по країнам, за якими є дані по 2000 і 2005 рокам, крім Росії).

Таблиця 3.2 – Структура доходів бюджетів національних урядів окремих федеративних країн у 2005 р., %

Статті / Країни*	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	CHE	USA	IND	BIH	RUS	BRA
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	58,3	62,9	37,6	91,6	71,5	53,9	59,6	81,2	55,4	53,5	73,7
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	26,9	37,2	14,8	65,2	53,1	18,4	54,3	35,9	2,0	5,7	28,4
на зарплату і використання робочої сили	3,3	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	4,0	0,0	1,3
на власність	0,2	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1	0,1	0,1	0,0	0,1
на товари і послуги	27,7	25,3	22,8	24,1	0,0	34,5	3,2	30,8	22,7	23,6	41,5
на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	2,2	1,3	1,1	1,1	14,4	26,4	24,2	1,9
інші	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,5
Внески на соціальне страхування	32,2	34,2	58,4	0,0	21,4	36,2	36,5	0,2	33,2	17,7	23,2
Трансферти	0,6	0,2	1,0	0,2	0,4	3,1	0,0	0,7	1,0	2,5	0,0
від іноземних урядів	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,2	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,3	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,8	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	0,3	0,1	0,7	0,2	0,0	3,1	0,0	0,0	0,0	2,5	0,0
Інші доходи	8,8	2,8	3,1	8,2	6,7	6,8	3,9	18,0	10,4	26,3	3,0
від власності	1,9	0,4	1,0	2,2	0,0	2,9	2,1	12,3	3,3	15,2	1,2
штрафи	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,5	0,0	0,2
некласифіковані трансферти	1,6	0,0	0,4	1,3	0,0	0,5	1,3	0,0	0,3	9,3	0,6

*тут і далі: BIH – Боснія і Герцеговина;

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

В пост-кризовому 2010 р. середній рівень податкових надходжень в федеральні бюджети знизився практично по всіх країнах (табл. 3.3) і склав 58,8%, причому найбільш кардинальним стало його зниження в Бразилії (-33,0 п.п. в порівнянні з 2000 р.) і Мексиці (-22,1 п.п).

Серед інших важливих структурних змін 2010 р. порівняно з 2005 слід звернути увагу на: подальше зростання прибутку державних корпорацій в структурі доходів бюджетів центральних урядів у Росії, Бразилії та Мексиці, і меншою мірою – доходів від федеральної власності в США; відмова від податків на заробітну плату в Боснії і Герцеговині; зниження значущості податків на міжнародні операції у всіх країнах.

Таблиця 3.3 – Структура доходів бюджетів національних урядів окремих федеративних країн у 2010 р., %

Статті / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	CHE	USA	IND	ВІН	RUS	BRA	MEX
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	57,8	60,6	39,6	87,9	69,3	55,8	52,2	78,6	51,1	48,9	47,4	56,9
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	26,5	34,8	14,9	61,6	52,8	21,2	47,7	43,4	6,4	2,2	21,1	27,6
на зарплату і використання робочої сили	3,8	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,1	0,0
на власність	0,1	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0
на товари і послуги	27,2	25,4	24,6	24,3	0,0	33,6	2,8	21,7	44,9	21,1	23,1	27,2
на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	1,9	1,2	1,0	1,2	13,5	0,0	25,6	1,9	1,1
Інші	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,0
Внески на соцстрахування	32,4	35,8	55,5	0,0	23,0	36,4	39,3	0,3	39,0	20,3	31,4	11,2
Трансферти	0,6	0,2	0,9	0,2	0,3	0,3	0,0	0,3	0,4	2,4	0,0	0,2
від іноземних урядів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,3	0,1	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,2	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	0,4	0,1	0,6	0,2	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	2,4	0,0	0,2
Інші доходи	9,2	3,4	4,1	11,9	7,5	7,5	8,5	20,9	9,5	28,4	21,2	31,7
від власності	1,9	0,3	1,3	4,0	0,0	2,5	5,3	6,7	2,7	15,6	18,7	27,9
штрафи	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,6	1,9	1,0	0,1
некласифіковані трансферти	1,8	0,0	0,3	1,8	0,0	1,6	2,0	0,0	0,9	6,3	0,7	1,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

У 2015 р. спостерігалось подальше зниження частки податкових надходжень в структурі доходів (табл. 3.4), навіть без урахування ОАЕ, показників якої склав 1,2%, і зростання частки надходжень на соціальне страхування. У розрізі країн необхідно відзначити скорочення значущості надходжень від податків на внутрішні операції з товарами і послугами і підвищення від податків на зовнішні операції в Аргентині.

Більш детальний спільний аналіз даних приведених вище таблиць і рис. 3.1а дозволяє виділити наступні групи країн за подібністю структури доходів центрального уряду в 2000 р. Перша група – це країни, в яких податкові надходження становили $\frac{3}{4}$ доходів бюджету центрального уряду, причому основною статтею таких надходжень були податки на доходи і прибуток і податки на операції з товарами і послугами (Індія і Малайзія). Відмінною рисою цієї групи є той факт, що інша $\frac{1}{4}$ доходів – це власні неподаткові надходження, перш за все, від використання федеральної власності.

Таблиця 3.4 – Структура доходів бюджетів національних урядів окремих федеративних країн у 2015 р., %

Статті / Країни*	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	CHE	USA	BIH	RUS	BRA	MEX	ARG	ARE
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	59,0	60,5	40,0	89,8	68,7	54,9	59,1	51,4	34,5	44,5	67,2	55,7	1,2
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	28,8	35,1	16,8	65,0	53,7	22,6	54,5	6,8	1,9	20,5	34,7	15,2	0,0
на зарплату і використання робочої сили	3,8	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,3	0,0
на власність	0,1	0,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,1	0,0	0,1	0,0	0,6	0,0
на товари і послуги	26,3	24,8	23,2	21,9	0,0	31,4	2,9	44,3	19,4	20,4	30,2	28,0	1,0
на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	2,7	1,5	0,9	1,1	0,0	13,2	2,3	1,3	8,0	0,2
Інші	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	1,0	3,6	0,0
Внески на соціальне страхування	32,3	36,4	54,6	0,0	23,7	37,8	34,2	39,1	21,4	31,7	11,6	31,1	6,7
Трансферти	0,6	0,2	0,7	0,1	0,3	0,3	0,0	0,4	20,6	0,0	0,0	0,0	27,7
від іноземних урядів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	0,4	0,1	0,7	0,1	0,0	0,2	0,0	0,0	20,6	0,0	0,0	0,0	27,7
Інші доходи	8,0	2,9	4,7	10,1	7,3	7,1	6,7	9,1	23,5	23,8	21,2	13,1	64,5
від власності	1,2	0,3	1,3	2,7	0,0	2,2	4,4	1,9	17,1	20,4	13,0	11,3	21,2
штрафи	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,4	0,0	0,6	1,3	1,2	0,3	0,1	1,9
некласифіков. трансферти	1,7	0,0	0,3	1,6	0,0	1,3	1,7	2,1	1,5	1,4	5,3	0,0	4,8

* Тут і далі ARE – Об'єднані Арабські Емірати

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Схожою рисою двох країн, що входять до наступної групи (США і Канада), був приблизно однаковий рівень часток основних категорій бюджетних доходів: рівня податкових надходжень (60-70%), з яких більше половини – податки на доходи і капітал, низьке значення власних неподаткових надходжень (до 10%) і відсутність реверсних дотацій з бюджетів штатів і місцевих бюджетів до федерального. Особливістю формування доходів федерального бюджету в Мексиці була висока (близько 80%) частка податкових надходжень, яка, на відміну від інших країн, сформована податками на комерційні операції з товарами (62,1% всіх доходів федерального бюджету Мексики у 2000 р.), а також значущість соціальних внесків і доходів від федеральної власності для формування сукупних фінансових ресурсів центрального уряду.

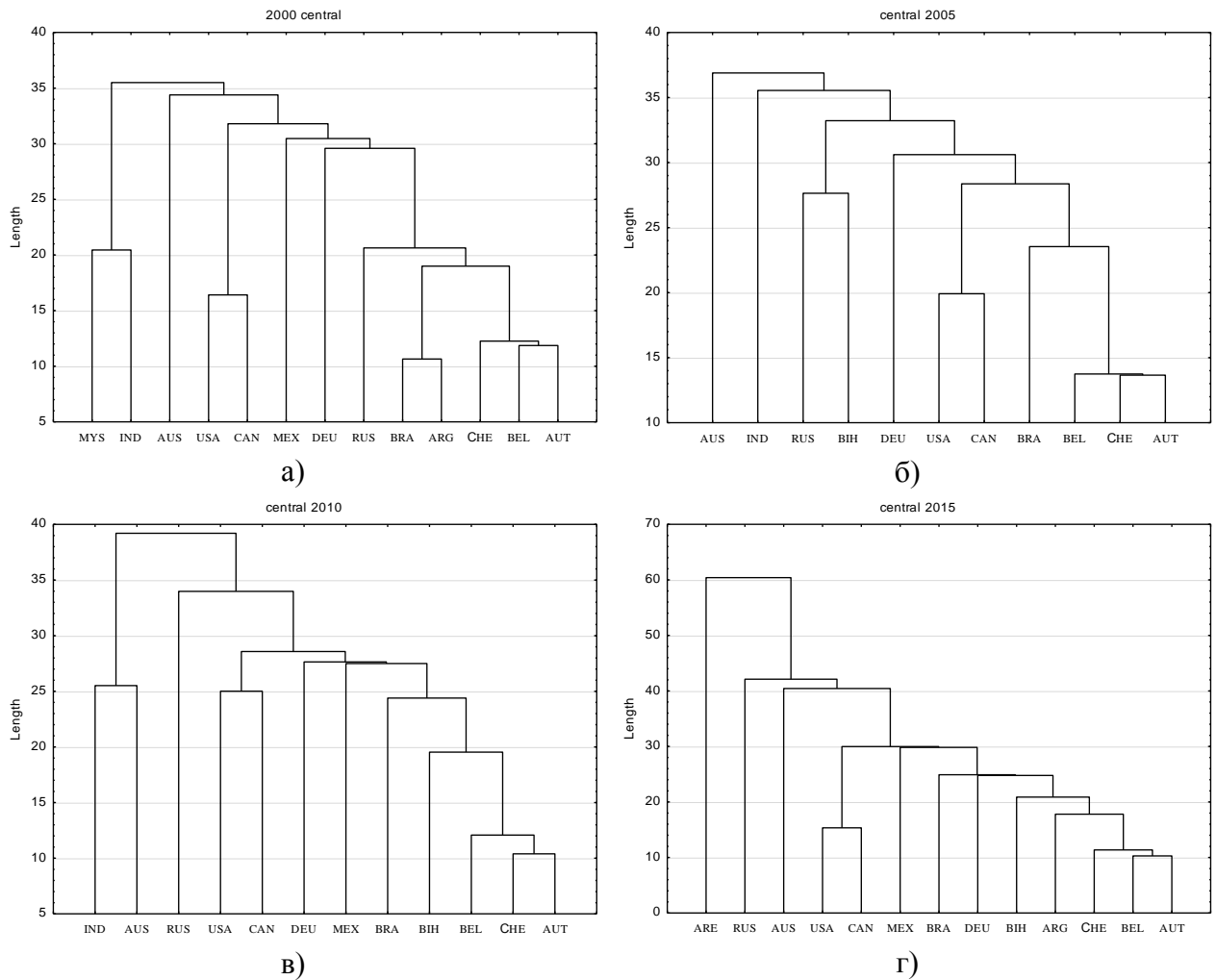

Рисунок 3.1 – Кластери федеративних країн за ознакою структури доходів центральних урядів: а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015.

Що стосується Німеччини, то у 2000 р. вона була єдиною федеративною країною, в якій частка податкових доходів до федерального бюджету була меншою за 50%, в той час як основна частина надходжень – це обов'язкові внески на соціальне страхування (57%).

У структурі дохідної частини бюджету Росії в 2000 р. частка податків на доходи і прибуток була найнижчою у вибір (11,5%) при відносно меншій у порівнянні з іншими країнами податковій складовій в доходах в цілому. Більшу частину податкових надходжень сформували перерахування податків на оборот і акцизних податків. Традиційно (для країн колишнього СРСР) центральний уряд несе тягар соціального забезпечення, що зумовило високу значущість соціальних внесків (28,8%).

Структури доходної частини федеральних бюджетів Бразилії і Аргентини були багато в чому схожі з російською. Основні відмінності полягали в більш низькій частці доходів від державної власності і дещо менша важливість податків на міжнародні операції в генерації доходів федерального бюджету.

Спільними рисами формування доходів в Бельгії, Австрії та Швейцарії стали наступні: рівень податкових надходжень 55-65%, з яких основна частина – це податки на операції з товарами і послугами, висока частка соціальних платежів в федеральному бюджеті при низькій значущості доходів від власності та надання адміністративних послуг.

В угрупованні країн за відмінностями в структурі формування доходної частини їх федеральних бюджетів в 2005-2015 рр. в порівнянні з 2010 хоча і трапилися деякі зміни (рис. 3.1 б-д), але вони, в основному, не пов'язані з кардинальними перетвореннями в механізмах бюджетної політики.

У 2010 році в Австралії та Індії відзначені найбільш високі рівні податкових доходів в структурі фінансових ресурсів федеральних бюджетів (відповідно 91,6% і 81,2%), хоча слід звернути увагу, що Індія продемонструвала зростання в 6,2 процентного пункту, яке стало наслідком економічного зростання, тоді як зміна частки даної статті в Австралії (+2,7 п.п.) носить швидше кон'юнктурний характер. У групі країн, в яких бюджетоутворюючу роль грали податки на товари і послуги та на міжнародні операції, крім Росії опинилася Боснія і Герцеговина. У той же час, для Росії відмітною рисою була значущість державних корпорацій (насамперед, Газпром) у формуванні бюджету (частка власних неподаткових надходжень склала 26,3%).

У комплексі зазначені обставини зумовили деяке переформування кластерної структури країн за ознакою структури доходів федерального бюджету (рис. 3.1в), хоча як і в 2005 р. його не можна назвати кардинальним.

Аналізуючи дані 2015 р. (рис. 3.1г), слід зазначити, що ступінь відмінності між країнами знизилася всередині групи 2 (в термінах 2000 р.), однак за рахунок специфіки ОАЕ і Російської Федерації в цілому масштаб

відстаней між основними кластерами збільшився (в 2000-2010 рр. рівень Евклидової відстані не перевищував 40, тоді як в 2015 р. він дорівнював 60). Зазначена специфіка полягає в наступному. В ОАЕ домінуючу частину доходів федерального бюджету займають власні неподаткові надходження, в т.ч. у вигляді фонду суверенного багатства, сформованого у вигляді відрахувань від прибутку від продажу нафти. Крім того, в частині податкових надходжень федерального бюджету формують тільки податки на внутрішні і міжнародні операції з товарами. У Росії форма нагромадження багатства від експорту енергоресурсів дещо відрізняється від ОАЕ – це прибуток державних корпорацій в паливному секторі. Проте істотною зміною в структурі доходів російського федерального бюджету в 2015 р. стало різке зростання (з 2,4% до 20,6%) реверсних дотацій (з бюджетів нижчого рівня).

Ситуація з формуванням доходів бюджетів регіонів (штатів) істотно відрізняється: середній рівень податкових доходів склав у 2000 р. 42,3%, однак рівень варіативності ряду, представленого частками власних податкових надходжень дуже високий – 54,6% (табл. 3.5).

Таблиця 3.5 – Структура доходів бюджетів урядів регіонів (штатів) в окремих федеративних країнах у 2000 р., %

Категорії / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	CHE	USA	IND	MYS	ARG	MEX
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	5,3	8,7	69,3	39,7	61,2	49,3	45,2	50,9	19,1	75,1	41,2
на доходи, прибутки, вигоди від капіталу	3,4	0,0	37,2	0,0	31,0	38,0	19,0	0,0	0,0	20,7	0,0
на зарплату і використання робочої сили	0,8	0,0	0,0	9,4	3,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на власність	0,2	3,8	1,6	2,6	0,0	7,6	1,9	0,0	12,4	0,0	0,0
на товари та послуги	1,0	4,9	28,6	27,8	0,0	3,6	24,2	46,5	6,7	0,0	0,0
інші	0,1	0,1	1,9	0,0	0,0	0,1	0,0	3,8	0,0	0,0	3,1
Внески на соцстрахування	5,8	7,3	6,0	0,0	2,6	0,6	2,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Трансферти	84,0	77,5	16,7	37,2	14,2	25,5	21,7	38,9	25,6	15,2	51,0
від закордонних урядів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,4	0,2	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	83,7	77,3	15,5	37,2	0,0	25,5	21,7	38,9	25,6	15,2	51,0
Інші доходи	4,8	6,5	8,0	23,0	22,0	24,6	30,7	10,2	55,3	9,7	7,8
від власності	2,0	1,2	0,7	8,3	0,0	4,7	21,8	5,4	22,9	0,0	1,4
штрафи	0,0	0,0	0,7	0,7	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
некласиф. трансферти	-4,5	0,0	1,1	4,0	0,0	0,7	2,2	0,0	24,5	0,0	2,8

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Говорячи про структуру доходів бюджетів регіонів у 2005 р., слід звернути увагу, що кардинальні зміни відбулися лише в США і Австралії (табл. 3.6).

Таблиця 3.6 – Структура доходів бюджетів урядів регіонів (штатів) в окремих федеративних країнах у 2005 р., %

Категорії / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	CHE	USA	IND	RUS
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	5,3	15,9	65,0	31,9	55,5	50,2	57,3	53,5	71,6
на доходи, прибутки, вигоди від капіталу	3,3	0,0	33,1	0,0	26,9	39,4	15,0	0,0	59,0
на зарплату і використання робочої сили	0,7	0,0	0,0	9,2	3,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на власність	0,2	4,5	2,0	3,4	0,0	7,1	17,8	0,5	6,8
на товари та послуги	1,0	11,3	28,2	19,3	0,0	3,6	24,6	42,6	5,9
інші	0,1	0,2	1,8	0,0	0,0	0,1	0,0	10,4	0,0
Внески на соцстрахування	5,6	8,1	6,8	0,0	2,9	0,4	0,0	0,0	0,0
Трансферти	80,8	68,5	16,6	46,1	18,9	25,4	19,2	34,8	18,1
від міжнародних організацій	0,1	0,2	1,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	80,7	68,3	15,6	46,1	0,0	25,4	19,2	34,8	18,1
Інші доходи	8,4	7,4	11,7	22,0	22,7	24,0	23,4	11,7	10,2
від власності	3,3	0,9	1,0	9,6	0,0	5,4	3,7	6,8	3,3
штрафи	0,0	0,0	0,7	0,8	0,0	0,5	1,4	0,0	0,1
некласифіковані трансферти	-2,0	0,0	2,6	2,8	0,0	0,6	3,4	0,0	2,7

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Так, в США значно зросла частка надходжень від майнових податків, що підвищило рівень власних податкових доходів на 12,1 п.п. В Австралії ж навпаки – підвищилася значущість міжбюджетних трансфертів за рахунок скорочення частки власних податкових надходжень.

Окремо варто розглянути Російську Федерацію, оскільки даних за 2000 р. по ній не було. Власні податкові надходження суб'єктів федерації в 2005 р. склали більшу частину їх доходів (71,6%), що в сукупності з наявністю значних власних неподаткових доходів визначило високий рівень фінансової самостійності регіональних бюджетів в цій країні.

У 2010 (табл. 3.7) можна відзначити подальшу тенденцію до скорочення власних податкових доходів і підвищення значущості міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів органів влади на регіональному рівні. Серед суттєвих змін слід звернути уваги на скорочення питомої ваги податкових доходів регіональних бюджетів в Росії (на 15,1 п.п.).

Таблиця 3.7 – Структура доходів бюджетів урядів регіонів (штатів) в окремих федеративних країнах у 2010 р., %

Категорії / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	CHE	USA	IND	RUS	BRA
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	5,6	15,6	62,4	28,7	53,6	49,2	53,7	55,0	59,5	65,3
на доходи, прибутки, вигоди від капіталу	3,5	0,0	32,1	0,0	26,3	38,8	12,9	0,0	46,4	3,4
на зарплату і використання робочої сили	0,7	0,0	0,0	8,8	3,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на власність	0,2	4,8	1,8	3,7	0,0	6,9	18,3	0,7	6,7	5,1
на товари та послуги	1,2	10,7	26,8	16,2	0,0	3,5	22,5	43,3	6,4	56,7
інші	0,1	0,1	1,7	0,0	0,0	0,1	0,0	11,0	0,0	0,0
Внески на соцстрахування	4,5	9,0	6,6	0,0	3,0	0,4	0,0	0,0	0,0	5,7
Трансферти	80,4	67,1	18,4	50,5	22,4	26,0	23,7	37,0	25,0	22,5
від закордонних урядів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,0	0,5	1,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	80,4	66,6	17,2	50,5	0,0	25,9	23,7	37,0	25,0	22,5
Інші доходи	9,5	8,2	12,6	20,8	21,0	24,5	22,7	8,0	15,5	6,5
від власності	3,0	1,0	1,5	7,8	0,0	5,3	2,4	3,8	1,4	1,6
штрафи	0,0	0,0	0,7	0,8	0,0	0,7	1,3	0,0	0,2	0,9
некласифіковані трансферти	-1,0	0,0	1,6	2,8	0,0	0,3	3,1	0,0	10,6	1,6

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

У 2015 році (табл. 2.8) навпаки було відзначено зростання частки власних податкових доходів на шкоду значущості дотацій з бюджетів інших рівнів. І знову найбільші зміни відбулися в бюджетній системі Росії: обсяг податкових надходжень на противагу загальній тенденції скоротився на 10,5 п.п., в той час як питома вага міжбюджетних трансфертів збільшилася на 5,1 п.п.

Таблиця 3.8 – Структура доходів бюджетів урядів регіонів (штатів) у 2015 р., %

Категорії / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	CHE	USA	RUS	ARE	BRA
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	5,2	19,7	66,6	31,7	58,1	49,1	55,6	49,0	67,7	65,4
на доходи, прибутки, вигоди від капіталу	3,3	6,1	34,4	0,0	29,2	38,5	15,3	37,8	4,5	4,5
на зарплату і використання робочої сили	0,6	0,0	0,0	9,6	3,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на власність	0,1	4,6	1,9	4,0	0,0	7,1	16,6	6,1	0,0	6,0
на товари та послуги	1,1	8,9	27,4	18,2	0,0	3,3	23,7	5,1	58,5	54,9
на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,7	0,0
інші	0,0	0,1	2,8	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Внески на соцстрахування	3,5	7,6	5,6	0,0	3,1	0,2	0,0	0,0	0,0	7,0
Трансферти	81,2	65,2	15,7	44,5	18,9	25,7	21,1	30,1	0,0	19,0
від закордонних урядів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,1	0,5	1,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	81,1	64,7	14,6	44,5	0,0	25,6	21,1	30,1	0,0	19,0
Інші доходи	10,1	7,6	12,1	23,8	19,9	24,9	23,4	20,8	32,3	8,5
від власності	2,2	1,1	1,1	10,3	0,0	4,5	2,2	1,7	13,3	1,5
штрафи	0,0	0,0	0,5	0,9	0,0	0,7	1,3	0,7	1,9	1,0
некласифіковані трансферти	0,9	0,0	1,6	2,8	0,0	0,4	3,9	5,7	1,7	3,4

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Аналіз країн за ознакою структури доходів регіональних бюджетів у 2000 р. (рис. 3.2а) дає можливість виділити кілька груп:

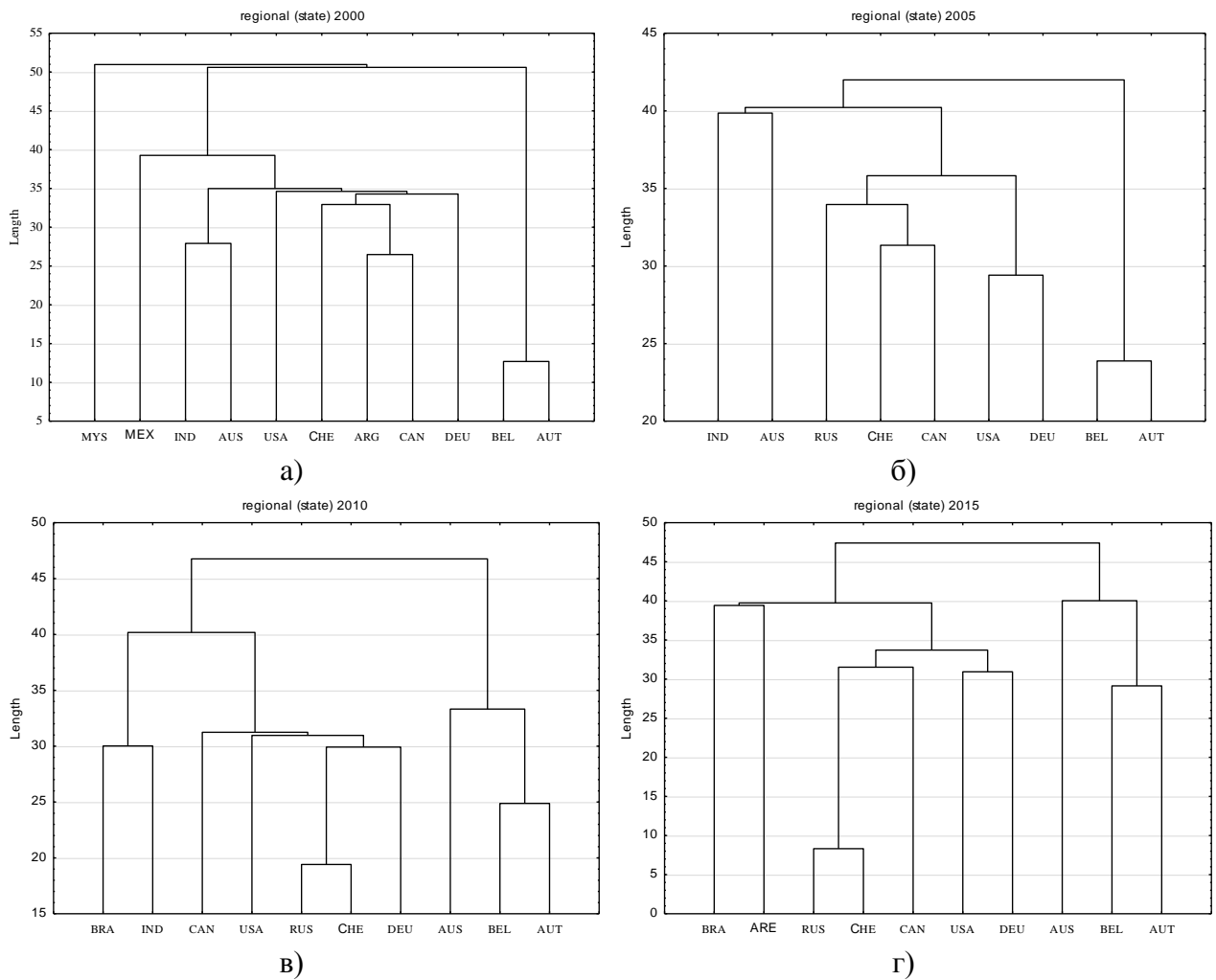

Рисунок 3.2 – Кластери федеративних країн за ознакою структури доходів урядів регіонів: а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015.

Група 1 – Малайзія – відмітною рисою даної країни був найвищий рівень власних неподаткових доходів в структурі надходжень до бюджетів штатів (55,3%), при цьому чверть доходів забезпечувалася за рахунок міжбюджетних трансфертів, в той час як рівень власних податкових доходів склав менше 20% і був сформований, в основному, за рахунок надходжень від податку на майно;

Група 2.1 – Бельгія та Австрія – країни з дуже низьким рівнем власних податкових доходів (8,7% і 5,3% відповідно) і найвищим рівнем міжбюджетних трансфертів (77,3% і 83,7%).

Група 2.2.1 – Мексика – країна з майже рівнозначним вкладом власних податкових надходжень і міжбюджетних трансфертів у доходи урядів штатів;

Група 2.2.2 – країни, в яких частка власних і неподаткових надходжень сумарно більше, ніж частка перерахувань з бюджетів інших рівнів.

Результати кластерного аналізу показали, що рівень відмінностей між країнами у формуванні дохідної частини бюджетів регіонів в 2005 р. в порівнянні з 2000 р. в цілому дещо зменшився (рис. 3.2б). Стійкою виявилася група, що складається з Бельгії та Австрії, в яких ступінь централізації розподілу бюджетних доходів продовжував залишатися дуже високим; більш схожими стали структури формування доходів регіональних бюджетів в США і Німеччині (в основному, за рахунок приблизно однакової частки надходжень від податків на товари і послуги і низької частки міжбюджетних трансфертів у джерелах доходів); ще більший ступінь близькості відзначався в структурі формування дохідної частини бюджетів регіонів в Канаді і Швейцарії (за податковими надходженнями в цілому і за податками на доходи і прибуток, приблизно однаковий рівень міжбюджетних трансфертів, а також власних неподаткових надходжень, які склали майже четверту частину).

У 2010 р. (рис. 3.2в) в порівнянні з 2005 ступінь різноманітності структур формування доходів регіональних бюджетів збільшилася, але цей результат слід пов'язати з додаванням нових країн в аналіз. Найменшою мірою структурні зміни торкнулися Бельгії та Австрії, зблизилися структури доходів суб'єктів федерації в Росії, Канаді, Швейцарії, США та Німеччині, причому варто звернути увагу на зниження рівня фінансової самостійності регіональних органів влади в Росії. Цей же фактор зумовив подобу джерел формування доходів в Австралії та Індії і приблизно однаковий рівень питомої ваги основних категорій в цих країнах.

Наприкінці аналізованого періоду (2015 р., рис. 3.2г), як і в 2010 р. збереглися два відносно стійких кластера, хоча вони були дуже неоднорідними всередині. До першого віднесені країни з найбільшим рівнем міжбюджетних трансфертів у формуванні доходів регіональних бюджетів (Австрія – 81,1%,

Бельгія – 64,7%, Австралія – 44,5%), тоді як друга група складалася з країн, в яких фінансова автономія регіональних бюджетів була вищою.

Вивчення даних табл. 3.9, в якій представлені структури формування доходів місцевих бюджетів у 2000 р., дозволяє відзначити, що значущість окремих джерел доходів була вельми різною.

Таблиця 3.9 – Структура доходів місцевих бюджетів в окремих федеративних країнах у 2000 р., %

Категорії / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	CHE	USA	MYS	RUS	MEX
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	16,6	29,0	37,1	37,1	39,2	57,8	37,5	54,9	72,4	58,4
на доходи, прибуток і вигоди від капіталу	0,1	8,5	29,5	0,0	0,0	48,8	2,3	0,0	35,7	0,0
на зарплату і використання робочої сили	9,9	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на власність	2,6	17,1	5,1	37,1	0,0	8,1	26,9	0,0	0,0	0,0
на товари та послуги	4,0	3,2	2,4	0,0	0,0	0,2	8,3	0,0	0,0	0,0
на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0
інші податки	0,1	0,2	0,1	0,0	0,1	0,7	0,0	0,0	7,6	1,1
Внески на соцстрахування	3,9	5,8	1,5	0,0	0,0	0,4	0,5	0,0	0,0	0,0
Трансферти	61,6	45,9	34,3	17,5	43,6	13,5	39,1	17,1	9,5	27,3
від інших урядових одиниць	61,6	45,9	34,3	17,5	0,0	13,5	39,1	17,1	9,5	27,3
Інші доходи	17,9	19,2	27,1	45,3	17,3	28,4	22,9	27,9	18,1	14,3
від власності	1,6	0,8	1,9	2,5	0,0	5,1	10,3	0,0	12,6	1,0
штрафи	0,0	0,0	1,2	0,8	0,0	0,5	0,0	0,0	0,3	0,0
некласифіковані трансферти	2,2	0,0	4,8	9,6	0,0	0,8	0,9	0,0	5,1	5,1

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Варто звернути увагу на той факт, що найбільш високі частки власних податкових надходжень до місцевих бюджетів відзначалася в країнах з економікою emerging типу, а також Швейцарії, яка є конфедерацією. У більшості країн основним джерелом таких надходжень були податки на доходи і власність (крім Австрії). Однак щодо Канади, Малайзії, Росії та Мексики структура податкових надходжень у вихідних даних не була конкретизована. Спільною рисою формування доходів місцевих бюджетів також був досить значущий рівень власних неподаткових надходжень (в середньому – 23,8%).

Серед особливостей, які можна виявити в 2005 р. (табл. 3.10), слід відзначити скорочення частки власних податкових доходів (38,8% в порівнянні з 44,0% у 2000 р.) за рахунок певного зростання питомої ваги міжбюджетних трансфертів та доходів від власності і послуг, що надаються.

Таблиця 3.10 – Структура доходів місцевих бюджетів в окремих федеративних країнах у 2005 р., %

Категорії / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	CHE	BIH	RUS
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	14,9	31,2	37,6	38,6	37,9	57,5	56,3	36,7
на доходи, прибуток і вигоди від капіталу	0,0	10,7	29,7	0,0	0,0	48,4	1,5	30,2
на зарплату і використання робочої сили	10,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	7,3	0,0
на власність	2,7	17,1	5,5	38,6	0,0	8,3	10,4	5,8
на товари та послуги	2,2	3,1	2,4	0,0	0,0	0,2	26,7	0,7
на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	8,8	0,0
інші податки	0,1	0,4	0,0	0,0	0,1	0,7	1,4	0,0
Внески на соцстрахування	3,4	5,1	1,6	0,0	0,0	0,4	0,1	0,0
Трансферти	59,7	47,2	34,4	13,1	44,8	12,5	10,4	53,1
від закордонних урядів	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0
від інших урядових одиниць	59,6	47,1	34,4	13,1	0,0	12,5	9,7	53,1
Інші доходи	22,0	16,5	26,4	48,4	17,3	29,5	33,3	10,1
від власності	2,5	0,7	2,1	2,9	0,0	4,6	8,2	0,8
штрафи	0,0	0,0	1,3	1,2	0,0	0,6	0,1	0,6
некласифіковані трансферти	4,2	0,0	4,0	12,4	0,0	0,7	0,9	2,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Найбільш кардинальні зміни в порівнянні з 2000 р. відзначаються в формуванні місцевих бюджетів Російської Федерації: частка податкових надходжень скоротилася майже вдвічі, що було компенсовано за рахунок зростання ваги міжбюджетних трансфертів. Важливо також відзначити вельми специфічне місце Боснії і Герцеговини, в якій податкові доходи місцевих бюджетів склалися, в основному, з податків на внутрішні операції з товарами і послугами. Крім того, для цієї країни характерним є використання механізму пропорційного розподілу надходжень від усіх податків між бюджетами всіх рівнів (на відміну від інших країн, в яких окремі податки закріплені тільки за бюджетом центрального уряду або місцевими бюджетами).

У 2010 році емпірично підтверджується збереження тенденції до падіння значущості власних податкових доходів в місцевих бюджетах країн з економікою, що розвивається (табл. 3.11). Так в Росії і Бразилії частка даної категорії доходів склала трохи більше 20%, тоді як в країнах з високим рівнем розвитку економіки зміни не були кардинальними. Найбільшу питому вагу власних податкових надходжень, як і в 2005 р. було відзначено у Боснії і Герцеговині.

Таблиця 3.11 – Структура доходів місцевих бюджетів в окремих федеративних країнах у 2010 р., %

Категорії / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	CHE	BIH	RUS	BRA
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	14,9	30,9	36,7	35,5	36,2	57,7	53,5	20,6	20,8
на доходи, прибуток і вигоди від капіталу	0,0	11,1	29,1	0,0	0,0	47,6	8,0	16,7	1,8
на зарплату і використання робочої сили	10,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на власність	2,5	17,0	5,1	35,5	0,0	8,5	6,3	3,5	7,3
на товари та послуги	2,2	2,4	2,4	0,0	0,0	0,2	38,8	0,4	11,7
інші податки	0,1	0,4	0,0	0,0	0,1	1,5	0,4	0,0	0,0
Внески на соцстрахування	2,9	5,8	1,7	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	7,1
Трансферти	62,8	46,3	35,1	15,2	47,6	11,4	10,5	44,0	61,3
від закордонних урядів	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	62,7	46,2	35,1	15,2	0,0	11,4	10,0	44,0	61,3
Інші доходи	19,4	17,0	26,6	49,4	16,1	30,6	36,0	35,4	10,8
від власності	2,1	0,6	2,1	2,2	0,0	3,7	7,7	0,3	2,4
штрафи	0,0	0,0	1,6	1,1	0,0	0,5	0,1	0,6	1,5
некласифіковані трансферти	1,8	0,0	3,4	17,8	0,0	0,4	11,9	26,8	2,9

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Слід підкреслити, що серед країн типу «emerging» найбільшою мірою різнилися і структура категорій власних податкових та неподаткових доходів: якщо в Бразилії і Боснії і Герцеговині найбільш значущу роль в податкових доходах мали надходження від податків на операції з товарами і послугами, то в Росії – прибуткові податки.

Аналогічні явища були відзначені і в 2015 році (табл. 3.12).

Таблиця 3.12 – Структура доходів місцевих бюджетів в окремих федеративних країнах у 2015 р., %

Категорії / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CAN	BIH	RUS	BRA
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	14,4	30,5	38,7	38,1	39,8	56,5	16,0	22,8
на доходи, прибуток і вигоди від капіталу	0,0	10,3	30,9	0,0	0,0	9,4	12,2	2,4
на зарплату і використання робочої сили	10,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на власність	2,3	17,3	4,9	38,1	0,0	7,1	3,2	8,0
на товари та послуги	1,8	2,9	2,9	0,0	0,0	39,9	0,5	12,2
інші податки	0,1	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,2
Внески на соцстрахування	2,2	5,1	1,4	0,0	0,0	0,0	0,0	8,8
Трансферти	65,1	47,4	37,5	14,5	42,6	4,7	59,9	57,6
від закордонних урядів	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	65,1	47,3	37,5	14,5	0,0	4,0	59,9	57,6
Інші доходи	18,3	17,0	22,4	47,3	17,6	38,8	24,1	10,8
від власності	2,0	0,3	1,7	2,8	0,0	3,1	0,3	3,4
штрафи	0,0	0,0	1,3	1,2	0,0	0,1	0,4	1,6
некласифіковані трансферти	1,2	0,0	2,9	16,3	0,0	7,0	6,3	3,2

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Частка власних податкових надходжень в Росії знизилася ще на 4,6 п.п. і склала 16,0%, дещо збільшилася питома вага власних неподаткових

надходжень в структурі доходів місцевих бюджетів Австрії, Канади, Швейцарії, однак ці зміни не відображають трансформації інституційної структури бюджетної системи, а є кон'юнктурними.

Кластерний аналіз країн за ознакою структури формування доходів місцевих бюджетів (рис. 3.3) показав збільшення різноманітності між країнами в 2005-2010 рр. в порівнянні з 2000 р. (це можна відстежити як за рівнем евклідової відстані, верхня межа якого у 2000 склала 45, 2005 – 55, 2010 і 2015 рр. – 60).

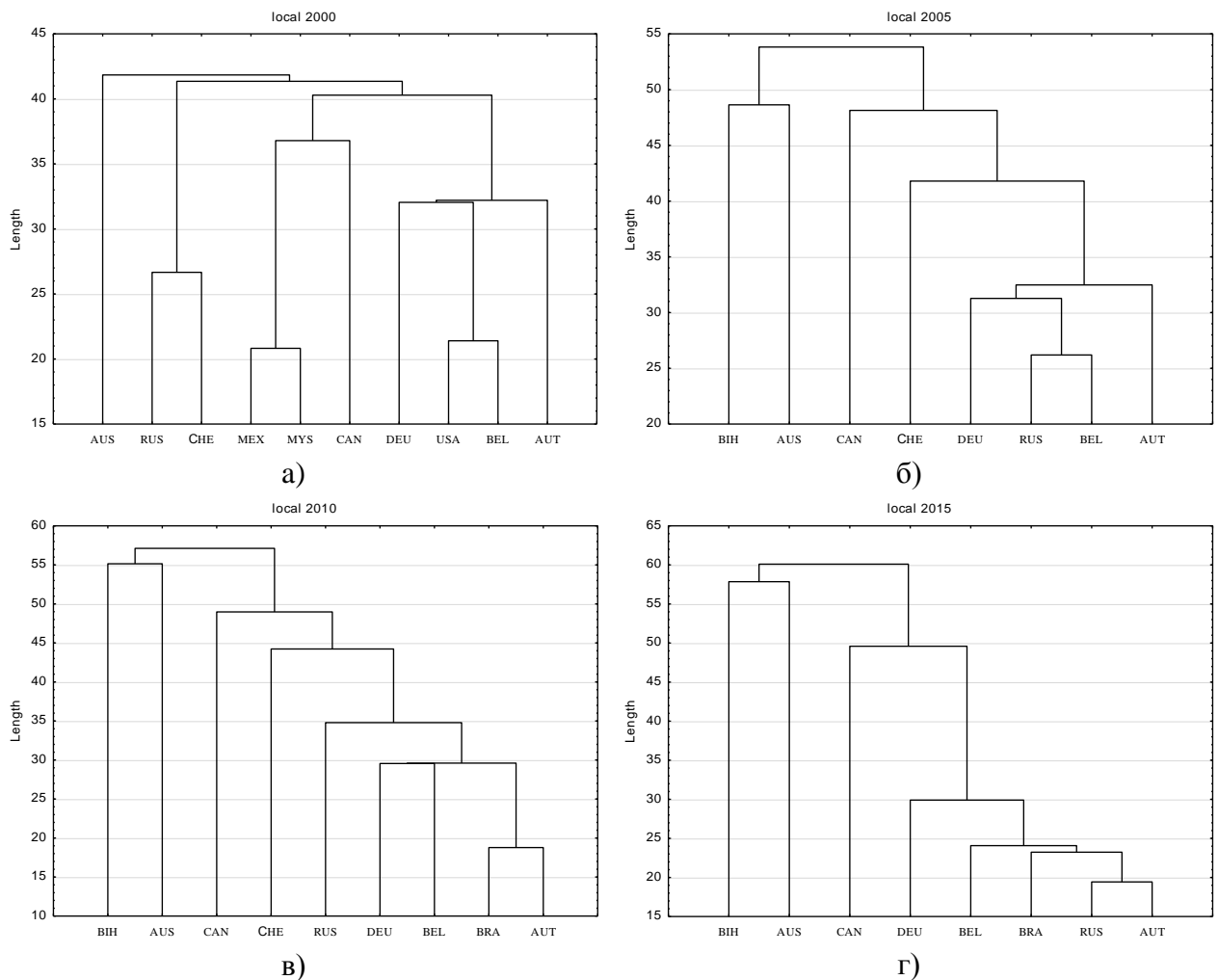

Рисунок 3.3 – Кластери федеративних країн за ознакою структури доходів місцевих бюджетів: а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015.

Крім того, слід зазначити, що якщо в 2000 р. кластерна структура мала явно виражений груповий характер, то надалі, починаючи з 2005 р., поступово формується стійка група, що включає Боснію і Герцеговину та Австралію

(висока питома вага власних неподаткових надходжень до місцевих бюджетів, низька частка міжбюджетних трансфертів у доходах в той час, як приблизно 1/3 надходжень – власні податкові доходи), а також велика підгрупа, що включає Австрію, Німеччину і Бельгію (низький і дуже низький рівень власних податкових доходів – 10-40%, і середній рівень міжбюджетних трансфертів – 40-65%). Щодо інших країн, то кластерна структура еволюціонує від групової будови до ступінчастої, що відображає наявність специфіки в формуванні доходів місцевих бюджетів в кожній країні.

Що стосується питання оцінки динаміки структурних трансформацій (табл. 3.13), то виходячи з фактичних значень індексу Рябцева найбільші зміни структура доходів федеральних бюджетів зазнала в Російській Федерації, Аргентині, Бразилії та Мексиці, тобто країнах з економікою, що розвивається, яка виявилася вельми чутливою до зовнішніх шоків і внутрішніх протиріч.

Важливі структурні зміни в порівнянні з попередніми роками сталися в формуванні доходів федеральних бюджетів. Наприклад, в Мексиці знизилася частка податків на внутрішні операції з товарами з послугами на 31,9 п.п. і одночасно підвищилася значущість власних неподаткових доходів федерального бюджету.

В Аргентині частка податкових доходів скоротилася на 12,2 п.п., частка податків на товари і послуги – на 15,9 п.п.; одночасно з цим зросли надходження на виконання загальнодержавного соціального забезпечення на 7,7 п.п., а у Бразилії відбулося загальне скорочення частки податкових доходів на 25,9 п.п. на тлі одночасного зростання частки власних неподаткових надходжень на 19,0 п.п. і надходжень на загальнообов'язкове державне страхування – на 6,9 п.п. В аспекті структури доходів регіональних бюджетів серед лідерів структурних трансформацій – США (підвищення значущості власних податкових надходжень за рахунок податків на майно, а також незначне збільшення частки міжбюджетних трансфертів) та Росії (явно простежується скорочення фінансової автономії регіональних бюджетів).

Таблиця 3.13 – Індеси Рябцева зміни структури доходів федеральних регіональних та місцевих бюджетів в деяких федеративних країнах

Країни	2005/2000	2010/2005	2015/2010	2015/2000
Федеральні				
Австрія	0,025	0,008	0,000	0,027
Бельгія	0,013	0,023	0,006	0,032
Німеччина	0,023	0,028	0,018	0,025
Австралія	0,041	0,030	0,024	0,031
Канада	0,023	0,016	0,007	0,033
Швейцарія	0,017	0,041	0,021	0,040
США	0,042	0,071	0,066	0,040
Індія	0,099	0,090	-	0,131*
Росія	0,193	0,062	0,280	0,375
Аргентина	-	-	-	0,916
Бразилія	0,034	0,279	0,047	0,297
Мексика	-	-	0,157	0,200
Боснія і Герцеговина	-	0,239	0,015	0,238**
Регіональні				
Австрія	0,025	0,030	0,011	0,037
Бельгія	0,073	0,013	0,036	0,102
Німеччина	0,045	0,028	0,039	0,042
Австралія	0,126	0,070	0,073	0,121
Канада	0,060	0,032	0,046	0,044
Швейцарія	0,060	0,032	0,046	0,044
США	0,231	0,058	0,037	0,235
Росія	-	0,125	0,116	0,222**
Місцеві				
Австрія	0,032	0,041	0,022	0,049
Бельгія	0,039	0,013	0,013	0,042
Німеччина	0,019	0,019	0,048	0,064
Австралія	0,216	0,055	0,036	0,216
Канада	0,014	0,029	0,052	0,010
Російська Федерація	0,543	0,230	0,191	0,709
Боснія і Герцеговина	-	0,152	0,111	0,150**

* 2010 до 2000; ** 2015 до 2005

Більш низький рівень відмінності структур формування доходів регіональних бюджетів спостерігався в Австралії (скорочення власних податкових надходжень бюджетів штатів, хоча і в набагато менших масштабах) і Бельгії (протилежне явище). Що стосується структурних змін в доходах місцевих бюджетів досліджених федеративних держав, то за п'ятнадцять років в Росії сформувався протилежний тип структури джерел доходів – якщо в 2000 р. майже $\frac{3}{4}$ доходів місцевих бюджетів

забезпечувалося податковими надходженнями, то відповідний показник 2015 р. склав всього 15% при незначному (6 п.п.) збільшенні частки власних неподаткових джерел доходів. Істотний рівень відмінності структур був відзначений і в Австралії – проте ці зміни носили поодинокий характер і їх можна пов'язати з недоліками статистичного групування (в 2000 р. за категорією «доходи від надання адміністративних послуг» частка склала 32,5%, тоді як в подальшому при приблизно однаковій частці категорії «Інші доходи», її внутрішня структура, до якої належать і доходи від надання адміністративних послуг, не виділена належним чином у вихідних даних).

Дані рис. 3.4 свідчать, що помітної тенденції до децентралізації загальних доходів не спостерігається, в окремих країнах частка федеративного бюджету скорочується, в інших – підвищується. Середній рівень частки федеративних бюджетів в доходах умовного зведеного бюджету складає 60,7% у 2000 р. та 2005 р., 57,4% – у 2010 р., 57,2% – у 2015 р. Серед фактів, які звертають на себе увагу – підтвердження зменшення питомої ваги національного бюджету у Канаді, і протилежна тенденція – РФ.

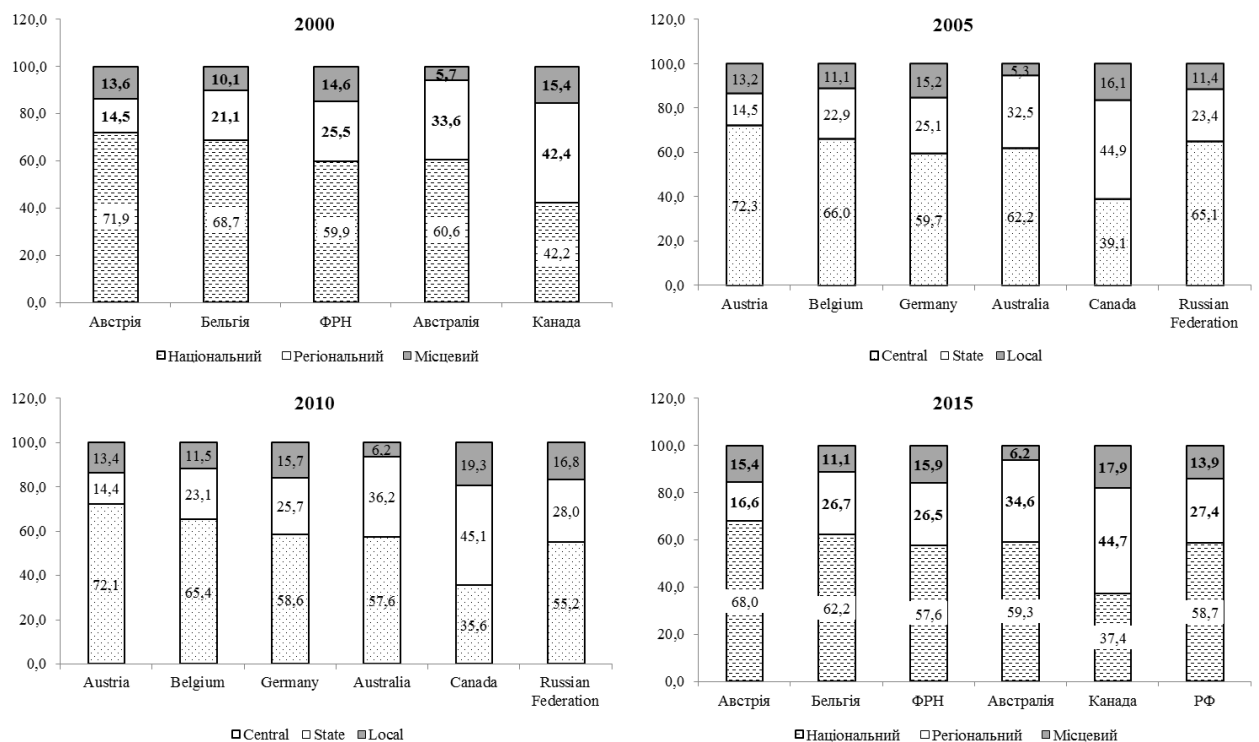

Рисунок 3.4 – Розподіл сукупних податкових надходжень за бюджетами різних рівнів у федеративних країнах у 2000-2015 рр., %

Дані рис. 3.5 показують, що основне джерело власних доходів, іманентне державі як спеціальному суб'єкту суспільних відносин, – податки – має подібну картину розподілу між бюджетами різних рівнів в різних країнах – незначна частина надходить до місцевих бюджетів, а пропорції розподілу в бюджетах центральних урядів і регіонів залежать від ступеня адміністративної самостійності останніх.

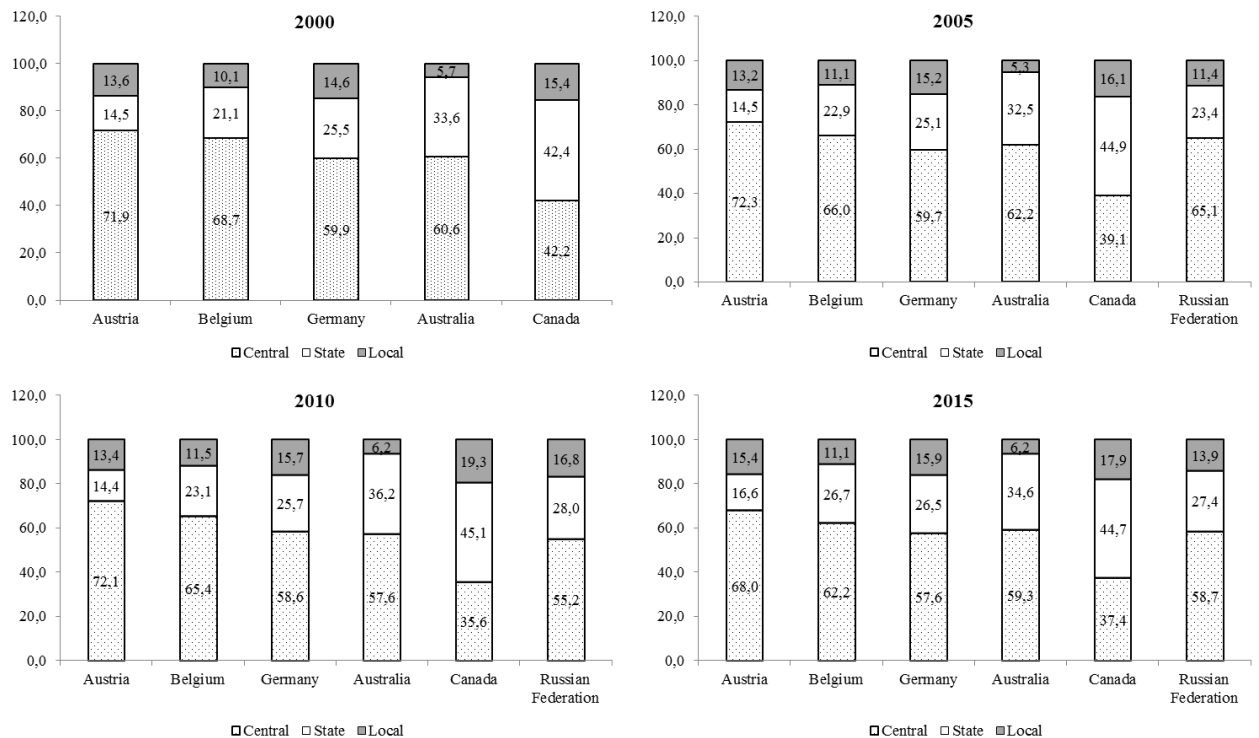

Рисунок 3.5 – Розподіл сукупних податкових надходжень за бюджетами різних рівнів в окремих федеративних країнах у 2000-2015 рр., %

Можна виділити кілька умовних груп країн: перша (Австрія, Бельгія, Німеччина, Австралія) – з відносно стабільною структурою розподілу податкових доходів; друга (Канада) – з тенденцією до зменшення частки центральних бюджетів в податкових доходах, і третя (РФ) – з тенденцією до зниження фінансової самостійності регіонів і місцевих бюджетів.

3.2 Оцінка параметрів доходної частини бюджетів різних рівнів в унітарних країнах

Дані щодо структури доходів бюджетів національних урядів окремих унітарних країн у 2000 р. представлені у табл. 3.14.

Таблиця 3.14 – Структура доходів національних бюджетів в окремих унітарних країнах у 2000 р., %

Статті доходів / Країни*	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	POL	ROU	ZAF
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	85,8	91,5	84,1	53,8	86,3	77,3	76,3	80,0	93,2
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	30,7	50,4	42,2	14,6	19,2	38,8	24,0	28,3	53,8
на зарплату і використання робочої сили	3,5	0,0	0,0	0,0	28,0	0,0	1,0	0,0	0,5
на власність	3,5	0,3	0,3	0,1	4,1	5,0	0,0	0,0	0,2
на товари і послуги	48,1	35,3	41,6	36,5	35,0	33,4	48,3	46,0	35,0
на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	2,1	0,0	0,0	3,0	5,0	3,1
Інші	0,0	5,5	0,0	0,5	0,0	0,0	0,0	0,7	0,7
Внески на соціальне страхування	9,7	0,9	5,8	35,0	1,0	19,4	3,9	1,8	0,0
Трансферти	2,5	2,0	4,5	4,5	6,4	0,0	7,0	10,1	0,2
від іноземних урядів	0,0	0,0	0,0	0,2	0,2	0,0	0,0	0,0	0,2
від міжнародних організацій	0,0	0,1	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	2,5	1,8	3,2	4,4	6,2	0,0	7,0	10,1	-0,1
Інші доходи	6,1	5,7	5,7	5,3	6,3	3,3	12,5	6,6	6,6
від власності	2,9	2,1	4,4	2,0	2,8	2,6	3,3	1,5	1,8
від продажу товарів та послуг	3,2	0,8	1,6	3,3	2,4	0,5	9,1	5,1	4,7
штрафи	0,0	0,0	0,5	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
некласифік. трансферти	0,0	2,8	-0,9	0,0	1,0	0,1	0,0	0,0	0,0
премії та ін., пов'язані зі страхуванням	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші некласифіковані доходи та статистичні похибки	-4,2	0,0	0,0	1,4	0,0	0,0	0,3	1,4	0,0

* Тут і далі: FRA – Франція; ITA – Італія; ESP – Іспанія; CZE – Чехія; SWE – Швеція; GBR – Велика Британія; POL – Польща; ROU – Румунія; ZAF – Південноафриканська республіка;

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Як можна побачити з наведених даних, доходна частина бюджетів унітарних країн в 2000 р. складалася, в основному, складається із податкових надходжень (75-95% суми доходів), окрім Чеської республіки, в якій соціальне страхування є частиною бюджетної системи, тому частка податкових надходжень в структурі доходу державного бюджету цієї країни склала лише 53,8%.

Основна частина податкових доходів бюджетів розглянутих країн – це були непрямі податки на товари, роботи, послуги (35-45% всіх доходів) та прямі податки на доходи, прибуток і вигоди від капіталу. Слід відзначити, що питома вага останніх варіюється у крайньому розрізі набагато більше: наприклад, у Швеції відповідний показник дорівнював 19,2%, тоді як у Італії – 50,4%, а у ПАР – 53,8%. Звертає на себе увагу той факт, що в 2000 р. податки на заробітну плату та використання робочої сили не стягувалися в державний бюджет в Італії, Іспанії, Чехії, Великій Британії та Румунії, тоді як в інших країнах їх вага була неістотною, крім Швеції, в якій 28% всіх надходжень державного бюджету забезпечувалося саме цією статтею податкових доходів.

Значення статті «внески на соціальне страхування», як було сказано вище, є високим у Чехії та відносно високим у Великій Британії та, меншою мірою, у Франції. Частка інших доходів (від надання адміністративних послуг, реалізації товарів державних унітарних підприємств, використання власності тощо) в 2000 р. серед унітарних країн коливалося в межах 5-7%, єдине виключення – Польща, в якій плата за публічні послуги мала 9,9% суми доходів державного бюджету.

Аналогічний аналіз, проведений для 2005 р., та додавання у розгляд КНР (табл. 3.15) не дають картини істотних змін. Разом з тим, слід відзначити: зростання частки товарних податків в цілому, зростання частки власних неподаткових надходжень в структурі доходної частини державного бюджету Польщі і специфічно високу питому вагу податків на товари та послуги (78%) в структурі доходів бюджету національного уряду в Китаї.

Таблиця 3.15 – Структура доходів національних бюджетів в окремих унітарних країнах у 2005 р., %

Стаття доходів / Країни*	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	ZAF
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	83,6	91,3	87,4	51,9	90,7	73,1	85,6	76,9	74,2	91,9
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	28,5	49,2	43,8	20,2	17,6	37,6	23,8	19,0	21,4	51,0
на зарплату і використання робочої сили	3,6	0,0	0,0	0,0	30,2	0,0	0,0	1,2	0,0	1,1
на власність	4,2	0,4	0,0	0,1	3,4	4,7	0,0	0,0	0,0	0,1
на товари і послуги	47,3	35,5	43,6	31,5	39,5	30,8	77,7	56,6	49,6	35,6
на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	-15,8	0,1	3,3	4,0
Інші	0,0	6,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2
Внески на соціальне страхування	9,9	0,6	5,5	35,2	1,0	21,1	0,0	4,3	3,2	0,0
Трансферти	2,9	2,1	3,0	5,8	1,3	0,3	3,8	3,1	9,0	-0,4
від іноземних урядів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1
від міжнародних організацій	0,0	0,2	0,9	1,6	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	2,9	1,9	2,0	4,3	0,8	0,3	3,8	3,1	9,0	-0,6
Інші доходи	5,3	6,0	4,2	7,1	7,0	5,6	10,6	15,6	13,5	8,4
від власності	2,3	1,9	2,7	1,6	3,1	1,7	0,0	4,0	1,9	2,0
від продажу товарів та послуг	3,0	0,9	1,5	4,0	2,8	2,2	0,0	8,5	5,8	3,0
штрафи	0,0	0,0	0,5	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7
некласифік. трансферти	0,0	3,2	-0,6	1,5	1,0	1,7	10,6	3,0	5,8	2,8
премії та ін., пов'язані зі страхуванням	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші некласифіковані доходи та статистичні похибки	-1,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

* Тут і далі: CHN – Китай (основна частина);

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Аналіз даних 2010 р. (табл. 3.16) свідчить про формування тенденції до підвищення ролі непрямих податків на товарний обіг в структурі формування доходної частини державних бюджетів унітарних країн.

Таблиця 3.16 – Структура доходів національних бюджетів в окремих унітарних країнах у 2010 р., %

Статті доходів / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	TUR	ZAF
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	78,5	89,8	83,3	49,1	90,4	73,5	90,9	76,4	71,0	85,4	91,5
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	27,7	48,7	38,5	16,0	16,8	36,4	23,1	18,4	23,3	24,3	51,6
на зарплату і використання робочої сили	1,3	0,0	0,0	0,0	29,4	0,6	0,0	1,2	0,0	0,0	1,2
на власність	7,8	0,9	0,1	0,0	1,1	4,8	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1
на товари і послуги	41,7	33,8	44,8	33,0	43,1	31,6	63,4	56,8	47,7	54,1	35,0
на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	4,4	0,0	0,0	1,3	3,6
Інші	0,0	6,3	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	5,6	0,0
Внески на соціальне страхування	11,4	0,6	6,8	33,6	1,0	21,8	0,0	4,1	3,4	0,9	0,0
Трансферти	3,0	3,5	5,8	8,7	0,8	0,0	0,0	4,2	8,3	0,1	0,2
від іноземних урядів	0,0	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,0	0,1	0,9	3,3	0,1	0,0	0,0	0,0	2,7	0,0	0,2
від інших урядових одиниць	3,0	3,4	4,9	5,3	0,7	0,0	0,0	4,2	5,6	0,0	0,0
Інші доходи	6,4	6,2	4,1	8,6	7,7	4,7	9,1	15,3	17,3	13,7	8,3
від власності	3,5	1,8	4,6	2,6	3,0	1,7	5,4	3,3	3,1	4,4	1,1
від продажу товарів та послуг	3,0	0,9	1,4	4,4	3,0	2,7	1,7	6,2	8,8	5,9	4,7
штрафи	0,0	0,0	1,0	0,0	0,1	0,0	0,1	0,0	0,0	1,2	0,3
некласифік. трансферти	0,0	3,5	-2,9	1,5	1,6	0,3	1,9	5,7	5,4	2,3	2,2
премії та ін., пов'язані зі страхуванням	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші некласиф. доходи та статпохибки	0,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

* Тут і далі: TUR – Туреччина;

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Зокрема, в низці країн (Чехія, Швеція, Польща, КНР, Туреччина) частка прибуткових податків була низькою (18-25%), тоді як непрямі податки на товари, роботи та послуги займали 50-70% доходної частини. З урахуванням даних 2015 р. (табл. 3.17) слід, по-перше, вказати ще на одну особливість – в економіках emerging-типу частка власних неподаткових доходів була відносно вищою, ніж в економіках розвинених країн і мала повільну тенденцію до збільшення.

Таблиця 3.17 – Структура доходів національних бюджетів в окремих унітарних країнах у 2015 р., %

Статті доходів / Країна	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	TUR	ZAF
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	82,1	89,9	81,6	51,2	92,5	72,4	86,8	75,3	74,5	79,3	88,2
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	32,9	47,5	33,9	16,1	18,1	33,1	30,7	19,1	24,7	22,5	49,9
на зарплату і використання робочої сили	1,2	0,0	0,0	0,0	30,6	0,0	0,0	1,1	0,0	0,0	1,3
на власність	4,4	1,2	0,6	0,0	1,3	5,0	0,0	0,0	0,6	0,1	0,2
на товари і послуги	43,4	35,5	47,1	35,0	42,4	33,7	52,4	55,1	49,2	52,6	33,2
на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	3,5	0,0	0,0	1,6	3,8
Інші	0,3	5,7	0,0	0,1	0,0	0,5	0,2	0,0	0,1	2,4	0,0
Внески на соціальне страхування	11,7	0,5	5,5	31,6	1,0	21,3	0,0	4,4	0,1	0,8	0,0
Трансферти	1,4	3,5	7,7	9,6	1,1	0,2	0,0	3,9	3,8	0,3	0,3
від іноземних урядів	0,0	0,0	0,0	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0	-3,8	0,0	0,2
від міжнародних організацій	0,0	0,2	0,7	4,2	0,1	0,0	0,0	0,0	5,6	0,1	0,0
від інших урядових одиниць	1,4	3,3	7,0	5,1	0,8	0,2	0,0	3,9	2,1	0,2	0,0
Інші доходи	4,9	6,1	5,2	7,7	5,5	6,2	13,2	16,4	21,5	19,6	11,5
від власності	2,2	1,9	4,0	2,3	1,8	2,9	11,3	2,9	3,4	4,1	1,2
від продажу товарів та послуг	2,7	1,4	1,7	3,8	2,5	2,5	0,7	6,4	8,7	10,3	5,3
штрафи	0,0	0,0	0,8	0,0	0,1	0,0	0,2	0,0	0,0	2,3	0,1
некласифік. трансферти	0,0	2,7	-1,3	1,6	1,1	0,8	1,0	7,0	9,4	2,9	4,9
премії та ін., пов'язані зі страхуванням	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші некласифіковані доходи та статистичні похибки	-0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Серед найістотніших змін у країнному розрізі, слід відзначити скорочення частки непрямих торговельних податків у структурі доходів державного бюджету Китаю.

Результати кластерного аналізу (рис. 3.6) свідчать про наступне. В 2000 р. і надалі окремий кластер за ознакою структури доходів державного бюджету являє собою Чехія – включення частини (більшої) внесків на соціальне страхування до складу бюджету визначає її унікальність в 2000, 2005 та 2010 р.; специфіка Швеції полягає у значній на момент 2000 р. частці податків на зарплату та використання робочої сили у державному бюджеті (28%); відмітною рисою Великої Британії є відносно низька частка податкових надходжень в структурі доходів (77%) та відносно велика –

внесків на соціальне страхування (19,4%); на відміну від Британії для Румунії та Польщі в 2000 р. характерною була порівняно висока частка непрямих податків та практично повна незначущість соціальних внесків.

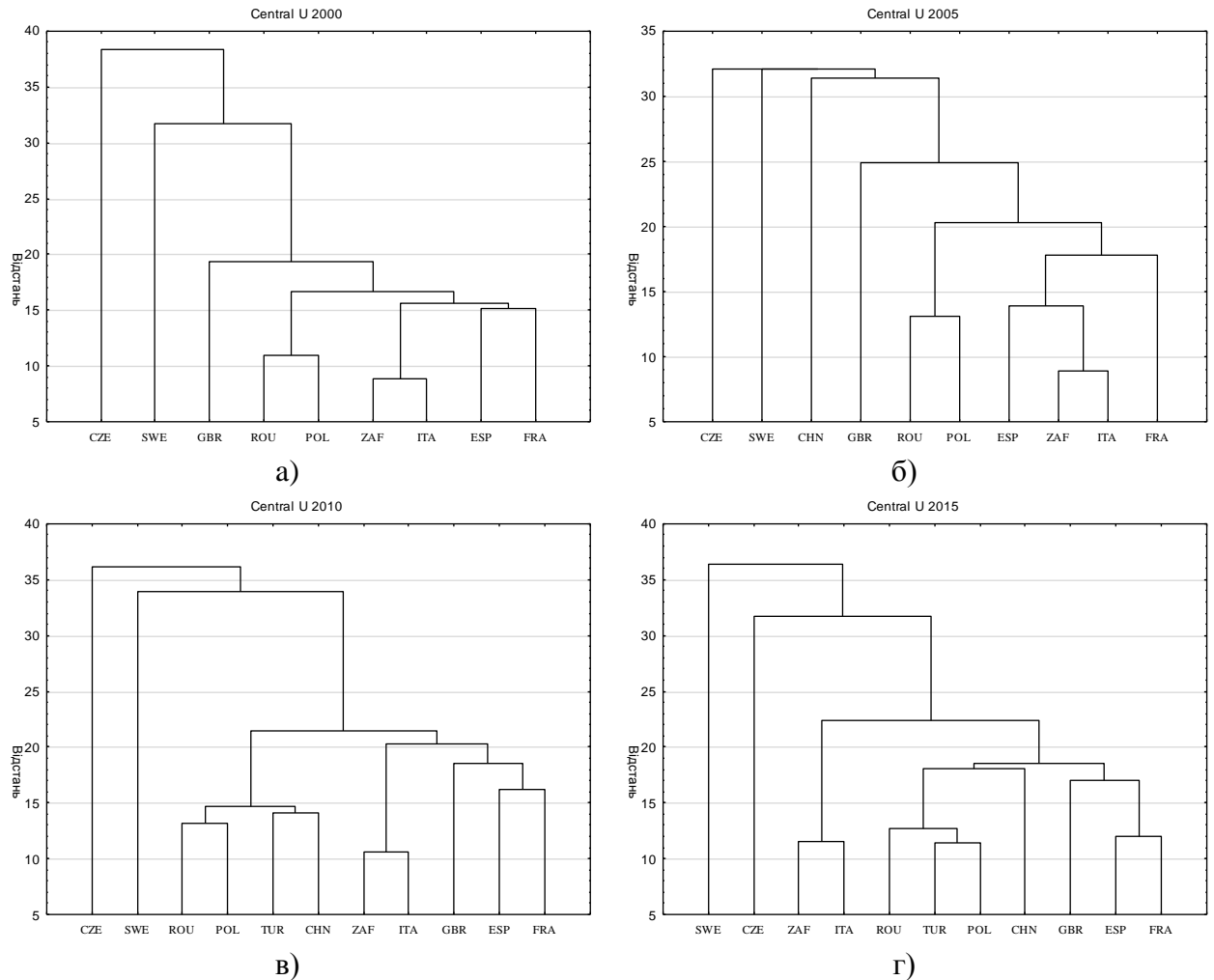

Рисунок 3.6 – Кластери унітарних країн за ознакою структури доходів державних бюджетів: а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015.

В 2005 р. в структурі доходів державних бюджетів Італії та Швеції домінували податкові надходження – їхня частка перевищувала 90%; специфічність структур у Чехії та Швеції і надалі зумовили виділення їх в окремі групи, тоді як більшість інших країн відрізнялися лише варіацією часток різних груп податків в структурі податкових доходів, а також роллю власних неподаткових надходжень. Зокрема в 2010 та 2015 рр. ця ознака стала визначальною при структуризації доходів державних бюджетів. Окремі

великі кластери утворювалися країнами з переважанням непрямих податків у структурі доходів, і з їх меншою роллю.

Структура фінансування доходів бюджетів на субнаціональному рівні в унітарних країнах на момент 2000 р. була значно різноманітнішою порівняно із бюджетами державними (табл. 3.18).

Таблиця 3.18 – Структура доходів субнаціональних бюджетів в окремих унітарних країнах у 2000 р., %

Статті доходів / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	ZAF
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	42,9	43,3	33,1	35,4	63,3	13,1	42,4	23,4	25,6	10,7
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	0,0	7,5	8,3	32,3	63,3	0,0	11,3	10,6	7,9	0,0
на зарплату і використання робочої сили	2,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на власність	31,3	5,7	6,9	1,8	0,0	13,1	2,1	8,8	10,4	7,3
на товари і послуги	8,7	29,1	17,6	0,8	0,0	0,0	26,5	1,6	1,9	1,3
на міжнародні операції	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші	0,0	0,9	0,1	0,4	0,0	0,0	2,5	2,4	5,4	2,1
Внески на соціальне страхування	0,3	0,6	0,3	0,0	0,5	1,7	14,9	0,5	0,0	0,0
Трансферти	25,6	42,4	58,7	42,3	20,9	69,3	35,1	57,2	61,0	67,5
від іноземних урядів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,0	1,9	2,6	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	25,6	40,5	56,1	42,3	20,8	69,3	35,1	57,2	61,0	67,5
Інші доходи	31,2	13,7	7,9	22,3	15,3	15,9	7,6	18,9	13,4	21,8
від власності	1,3	1,0	0,9	1,9	2,5	3,5	0,5	2,1	2,4	1,3
від продажу товарів та послуг	15,4	9,3	5,4	18,7	11,6	11,3	2,2	16,1	7,3	19,6
штрафи	0,0	0,0	0,3	0,0	0,0	0,0	2,3	0,0	0,0	0,8
некласифік. трансферти	14,5	3,4	1,2	1,7	1,3	1,1	2,6	0,8	3,6	0,1
премії та ін., пов'язані зі страхуванням	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші некласифіковані доходи та статистичні похибки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

При середньому рівні частки податкових надходжень в 33,3% в окремих країнах (Італія, Швеція, КНР) вона сягала 40-45%, а у Швеції – 63,3%, тоді як в інших країнах (Польща, Румунія) відповідний показник становив 20-25%, а у Великій Британії та ПАР – менше 15%. Досить великі

розбіжності існували і всередині структури податкових надходжень. Основними бюджетоутворюючими податками були прибуткові (Швеція, Чехія), непрямі на товарний обіг (Італія, Китай, Іспанія), на власність (Франція, Велика Британія). Як правило, низька значущість податкових надходжень у фінансуванні доходів місцевих бюджетів компенсувалася значними рівнями частки міжбюджетних трансфертів. Окремі випадки виключень являли собою Франція, в якій власні неподаткові надходження становили у 2000 р. 31,2% всіх доходів субнаціональних бюджетів, і Китай, в структурі доходів субнаціональних бюджетів якого досить високу частку (14,9%) мали внески на соціальне страхування

Вивчення структури доходів субнаціональних бюджетів унітарних країн в 2005 р. (табл. 3.19) показало, що істотних відмінностей порівняно із попереднім моментом часу не відбулося.

Таблиця 3.19 – Структура доходів субнаціональних бюджетів в окремих унітарних країнах у 2005 р., %

Статті доходів / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	ZAF
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	44,4	43,7	40,0	41,8	64,4	13,5	30,0	32,1	12,4	8,6
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	0,0	8,8	13,3	23,1	64,4	0,0	7,0	17,9	0,7	0,0
на зарплату і використання робочої сили	3,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на власність	28,8	5,8	6,6	1,3	0,0	13,5	0,7	10,0	7,3	5,1
на товари і послуги	12,4	28,1	20,1	17,1	0,0	0,0	20,1	3,6	2,0	1,3
на міжнародні операції	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші	0,0	0,9	0,1	0,3	0,0	0,0	2,2	0,6	2,4	2,3
Внески на соціальне страхування	0,3	0,5	0,4	0,0	1,0	1,8	13,3	0,5	0,0	0,0
Трансферти	28,7	44,1	52,8	41,1	21,0	70,3	28,9	44,3	79,2	70,7
від іноземних урядів	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,0	1,7	2,5	0,5	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	28,7	42,4	50,4	40,5	21,0	70,3	28,9	44,3	79,2	70,7
Інші доходи	26,6	11,8	6,8	17,1	13,6	14,3	27,9	23,2	8,4	20,7
від власності	1,1	1,1	0,6	1,3	2,0	1,2	0,1	1,9	1,5	0,9
від продажу товарів та послуг	14,8	7,6	4,5	14,2	10,7	12,3	4,1	10,8	5,3	19,3
штрафи	0,0	3,1	0,4	0,0	0,0	0,0	13,6	0,0	0,0	0,2

Кінець таблиці 3.19

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
некласифік. трансферти	10,6	0,0	1,2	1,6	1,0	0,9	10,1	10,4	1,6	0,2
премії та ін., пов'язані зі страхуванням	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші некласифіковані доходи та статистичні похибки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

В країнному розрізі слід відзначити істотне скорочення значущості податкових надходжень в формуванні субнаціональних бюджетів Китаю (приблизно 13%) одночасно з невеликим збільшенням частки прибуткових податків в структурі, на тлі збільшення ролі власних неподаткових надходжень з 7,6% до 27,9%; протилежна тенденція відзначена у Чехії – роль податкових надходжень дещо збільшилася, а власних неподаткових доходів – навпаки; в Польщі посилилася незалежність субнаціональних бюджетів від трансфертів з державного, а в Румунії – навпаки.

Дані щодо структури доходів державних бюджетів окремих унітарних країн на момент 2010 р. представлені в табл. 3.20.

Таблиця 3.20 – Структура доходів субнаціональних бюджетів в окремих унітарних країнах у 2010 р., %

Статті доходів / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	TUR	ZAF
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	36,6	40,3	35,4	36,6	55,7	12,8	36,2	28,8	11,1	13,2	6,9
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	0,0	10,7	15,7	17,6	54,0	0,0	7,1	16,8	0,1	0,0	0,0
на зарплату і використання робочої сили	3,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на власність	19,1	4,1	6,8	1,8	1,7	12,8	4,4	8,4	7,1	5,8	5,6
на товари і послуги	14,0	24,7	12,9	17,1	0,0	0,0	24,2	3,0	3,2	4,5	1,3
на міжнародні операції	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші	0,0	0,9	0,0	0,2	0,0	0,0	0,6	0,6	0,7	2,9	0,0

Кінець таблиці 3.20

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Внески на соціальне страхування	0,3	0,5	0,4	0,1	1,1	1,5	14,8	0,4	0,0	2,2	0,0
Трансферти	41,1	47,6	56,0	45,9	30,2	71,4	34,6	50,6	79,4	58,9	71,5
від іноземних урядів	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,0	0,5	1,6	5,8	0,1	0,0	0,0	0,0	4,5	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	41,1	47,0	54,4	40,1	30,1	71,4	34,6	50,6	74,8	58,9	71,4
Інші доходи	22,0	11,6	8,1	17,3	13,0	14,3	14,4	20,2	9,5	25,8	21,6
від власності	1,1	1,0	0,5	1,2	1,8	0,6	3,4	1,3	1,6	2,1	1,0
від продажу товарів та послуг	15,0	7,7	5,9	14,1	10,1	12,8	6,2	9,4	5,2	13,6	16,2
штрафи	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0	1,1	0,0	0,0	1,0	0,3
некласифік. трансферти	5,8	2,9	1,0	2,0	1,1	0,9	3,8	9,5	2,7	9,0	4,1
премії та ін., пов'язані зі страхуванням	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші некласифіковані доходи та статистичні похибки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

В 2010 р. практично у всіх країнах скоротилася питома вага податкових надходжень в структурі доходів субнаціональних бюджетів. Причому якщо в розвинених країнах їх частка залишилася достатньо високою (30-50%), крім Великої Британії, то в країнах з emerging-економікою, вона була достатньо низькою (7-13%).

В цілому, з урахуванням даних табл. 3.21, слід відзначити формування тенденції до скорочення ролі податкових надходжень на тлі приблизно постійної значущості власних неподаткових доходів субнаціональних бюджетів і посилення залежності останніх від трансфертного фінансування.

З подоланням наслідків світової фінансово-економічної кризи 2008-2009 рр. дещо відновилася роль власних податкових надходжень та зменшилася фінансова залежність від міжбюджетних трансфертів (хоча середня частка цього джерела фінансування доходів субнаціональних бюджетів складала дещо більше 50%).

Таблиця 3.21 – Структура доходів субнаціональних бюджетів в окремих унітарних країнах у 2015 р., %

Статті доходів / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	TUR	ZAF
Доходи	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Податки	49,9	44,4	40,1	41,7	54,9	15,1	47,9	32,4	9,1	13,4	7,5
на доходи, прибуток, вигоди від капіталу	0,0	12,6	18,6	20,5	53,3	0,0	8,9	19,7	0,1	0,0	0,0
на зарплату і використання робочої сили	3,7	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
на власність	29,5	9,0	9,1	1,9	1,6	15,1	7,4	9,7	5,8	8,1	6,0
на товари і послуги	16,4	21,7	12,4	19,1	0,0	0,0	30,2	2,6	2,8	5,3	1,4
на міжнародні операції	0,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші	0,0	1,2	0,0	0,2	0,0	0,0	1,5	0,5	0,4	0,0	0,0
Внески на соціальне страхування	0,3	0,5	0,3	0,1	1,1	1,5	0,0	0,4	0,0	2,0	0,0
Трансферти	26,0	41,8	51,3	41,8	31,5	68,1	38,6	48,8	77,3	61,5	70,4
від іноземних урядів	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	-8,5	0,0	0,0
від міжнародних організацій	0,0	1,9	1,8	8,5	0,0	0,0	0,0	0,0	9,7	0,0	0,0
від інших урядових одиниць	26,0	39,9	49,5	33,2	31,4	68,1	38,6	48,8	76,2	61,5	70,4
Інші доходи	23,8	13,3	8,3	16,4	12,6	15,3	13,5	18,4	13,5	23,1	22,2
від власності	1,0	1,2	0,5	1,0	1,5	0,9	5,2	1,3	1,4	2,5	1,3
від продажу товарів та послуг	15,6	9,3	6,3	13,5	9,2	13,4	4,5	8,8	4,4	11,4	18,5
штрафи	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,0	1,2	0,0	0,0	1,5	0,6
некласифік. трансферти	7,1	2,8	0,8	2,0	1,9	1,1	2,5	8,3	7,8	7,8	1,7
премії та ін., пов'язані зі страхуванням	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші некласифіковані доходи та статистичні похибки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [314]

Аналіз зміни кластерної структури (рис. 3.7) свідчить, що окремий, досить стабільний, випадок – це структура доходів субнаціональних бюджетів у Швеції, яка характеризується по-перше, високою часткою прибуткових податків, і приблизним паритетом міжбюджетних трансфертів та власних неподаткових надходжень. Другий специфічний приклад – це Франція, в якій в структурі доходів бюджетів субнаціонального рівня переважають податки на власність, і також відзначається паритет трансфертів та власних неподаткових надходжень.

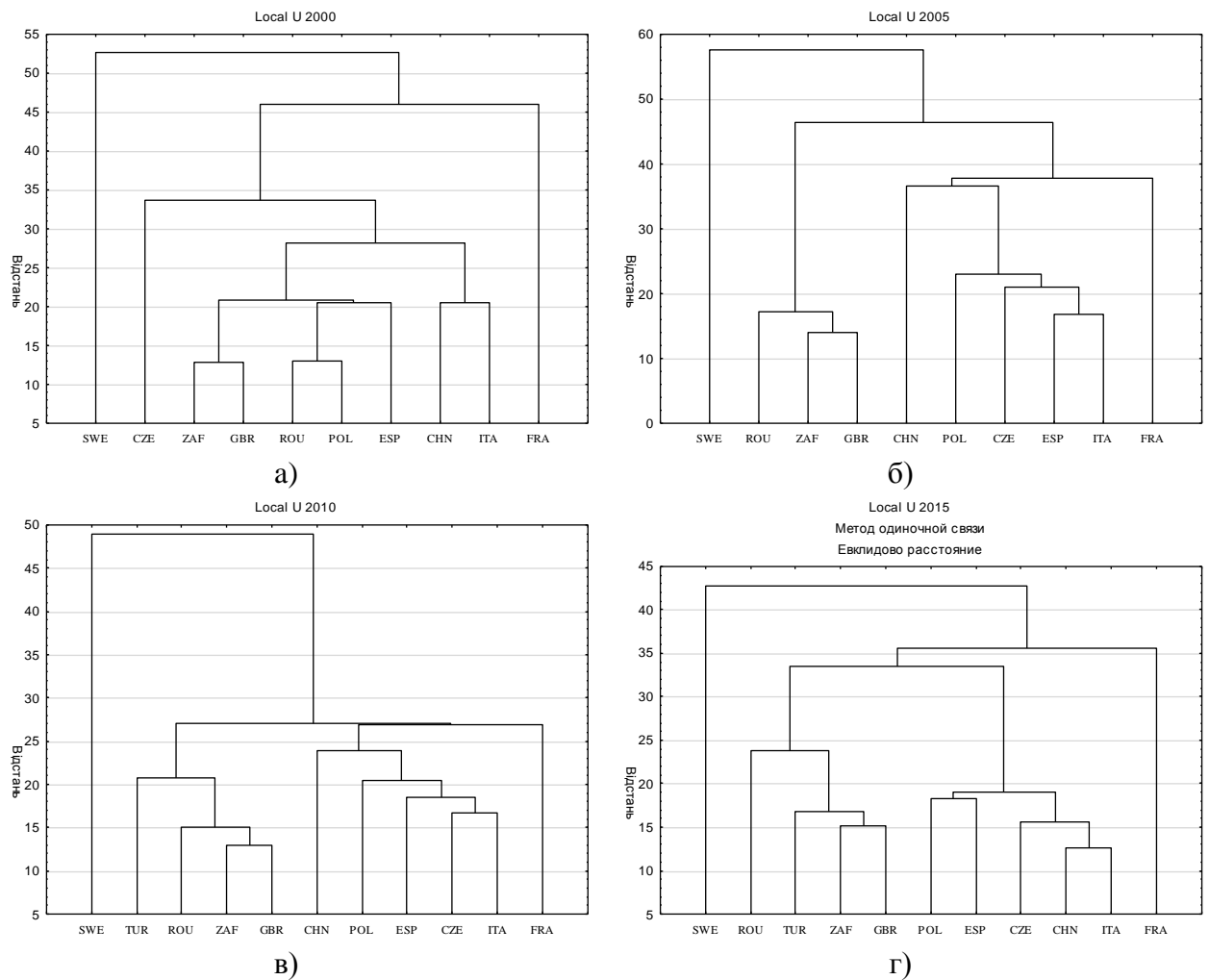

Рисунок 3.7 – Кластери унітарних країн за ознакою структури доходів субнаціональних бюджетів: а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015.

Крім того, явно прослідковується формування трьох груп країн: для першої характерними є низька частка податкових доходів у субнаціональних бюджетах за високої залежності від міжбюджетних трансфертів; для другої характерною є приблизно однакова за значущістю роль податкових доходів, трансфертів та власних неподаткових надходжень, для третьої – паритет податкових доходів та трансфертів за невеликої значущості власних неподаткових надходжень.

Це підтверджується і даними аналізу розподілу доходів (рис. 3.8) до національного та субнаціональних бюджетів.

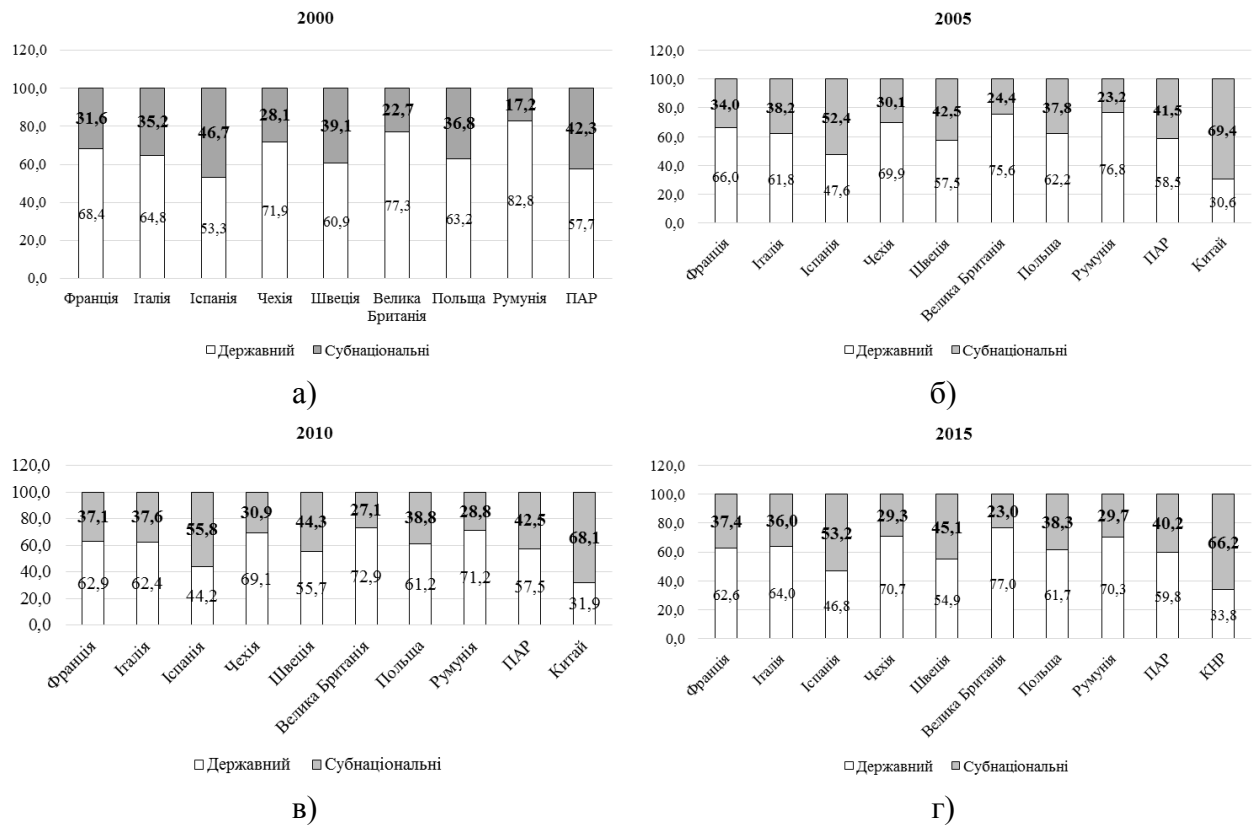

Рисунок 3.8 – Розподіл загального обсягу доходів між державним та субнаціональними бюджетами в окремих унітарних країнах в а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015 рр.

Зокрема, можна побачити, що в більшості розвинених країн на доходи субнаціональних бюджетів доводиться від 30 до 40% сукупних бюджетних доходів, причому середнє значення даного показника підвищується, хоча й незначно. В той же час, слід вказати, що в середньому ця частка є дещо нижчою, ніж у федеративних країнах, хоча й неістотно. Так, за розрахунками частка доходів державних бюджетів у доходах умовних зведених бюджетів у досліджуваній вибірці федеративних країн скорочувалась з 60,7% до 57,2% за 2000-2015 рр., тоді як в унітарних країнах цей показник змінився з 66,7% до 60,1%, тобто середня частка субнаціональних бюджетів у сукупних доходах зросла з 33,3% до 39,9%.

Дещо інакше виглядає структура розподілу податкових доходів (рис. 3.9).

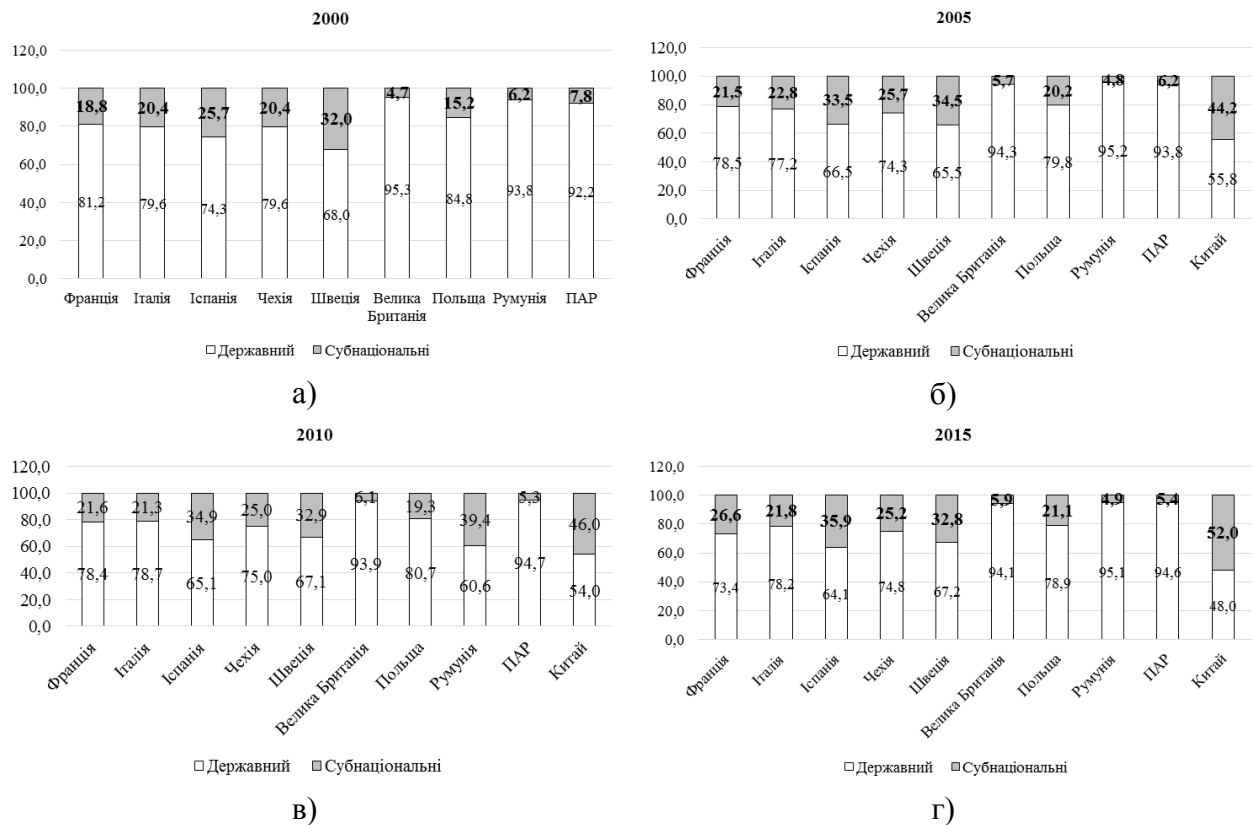

Рисунок 3.9 – Розподіл податкових доходів між державним та субнаціональними бюджетами в окремих унітарних країнах в а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015 рр.

Так, середня частка сукупних податкових доходів, які спрямовувались до державних бюджетів у вибірці унітарних країн склала 83,2% у 2000 р., 80,6% у 2005 р., 77,6% у 2010 р., 80,0% у 2015 р., що свідчить про відсутність узагальненої тенденції до децентралізації податкових надходжень в унітарних країнах. В той же час, слід відзначити, що у порівнянні з федеративними країнами податкові доходи також є більш централізованими: у вибірці федеративних країн середні значення частки сукупних податкових доходів національних бюджетів становили 71,9% у 2000 р., 70,3% у 2005 р., 68,6% у 2010 р., 67,2% у 2015 р.

Аналіз динаміки структури показав, що значних змін в джерелах формування доходів державних бюджетів унітарних країн не було (табл. 3.22).

Таблиця 3.22 – Індеси Рябцева зміни структури доходів національних та субнаціональних бюджетів в деяких унітарних країнах

Країни	2005/2000	2010/2005	2015/2010	2015/2000
Національний рівень				
Франція	0,021	0,048	0,042	0,042
Італія	0,007	0,015	0,011	0,019
Іспанія	0,024	0,041	0,032	0,056
Чехія	0,058	0,047	0,027	0,061
Швеція	0,049	0,022	0,018	0,062
Велика Британія	0,034	0,014	0,026	0,046
Польща	0,064	0,020	0,015	0,068
Румунія	0,071	0,046	0,058	0,123
ПАР	0,023	0,011	0,027	0,044
Китай	-	0,120	0,071	0,161*
Субнаціональний рівень				
Франція	0,059	0,149	0,180	0,099
Італія	0,037	0,055	0,074	0,061
Іспанія	0,068	0,059	0,052	0,097
Чехія	0,131	0,066	0,068	0,173
Швеція	0,013	0,101	0,013	0,109
Велика Британія	0,017	0,010	0,028	0,024
Китай	0,220	0,173	0,141	0,128
Польща	0,149	0,064	0,036	0,121
Румунія	0,150	0,031	0,056	0,162
ПАР	0,027	0,029	0,018	0,029

* 2015 до 2005

В той же час що помітні зміни в структурі формування доходів субнаціональних бюджетів відбулися у Франції в 2010 у порівнянні з 2005 р: після світової фінансової кризи частка податкових надходжень скоротилася і водночас збільшилося значення міжбюджетних трансфертів; однак згодом ситуація виправилася і питома вага податкових доходів перевищила докризовий рівень; в Чехії в 2005 р. у порівнянні із 2000 р. змінилася структура податкових надходжень на користь підвищення ролі непрямих податків на товарний обіг; у Китаї в 2005 р. також скоротилася вага податкових доходів субнаціональних бюджетів в сумі надходжень, натомість різко збільшилася роль власних неподаткових надходжень, а в 2015 р. відзначено повне виведення внесків на соціальне страхування з джерел формування доходної частини; в Румунії з 2005 р. посилилась фінансова залежність субнаціональних бюджетів від державного бюджету, а в Польщі в тому ж часовому зрізі – відбулися протилежні зміни.

3.3 Оцінка параметрів видаткової частини бюджетів різних рівнів у федеративних країнах

Оцінка параметрів видаткової частини бюджетів для федеративних країн виявилася ускладненою відсутністю даних по окремих країнах, щодо яких здійснено аналіз доходів. Разом з тим, в ході аналізу були виявлені наступні досить цікаві особливості. Так, параметри видатків федеральних бюджетів за функціональною класифікацією на момент 2000 р. представлені в табл. 3.23.

Таблиця 3.23 – Структура видатків національних бюджетів в окремих федеративних країнах у 2000 р., %

Статті видатків / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CHE	MEX
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	35,8	73,1	36,2	24,4	38,7	47,4
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	3,7	3,1	1,1	0,7	1,0	3,4
Витрати на економічну діяльність	8,7	5,0	-4,7	4,7	18,7	10,0
Охорона навколишнього природного середовища	0,8	0,3	0,7	0,2	0,9	0,0
Житлово-комунальне господарство	1,6	0,0	2,3	0,6	0,3	8,6
Охорона здоров'я	3,0	2,0	1,8	14,4	0,4	6,1
Духовний та фізичний розвиток	2,2	0,3	0,5	0,8	0,8	0,7
Освіта	10,8	3,4	1,2	9,5	4,1	30,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	30,7	8,6	51,7	38,0	26,1	1,3
Інші неklasифіковані витрати та статистичні помилки	2,5	4,2	9,2	6,7	9,1	-8,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Як можна побачити, лише в Бельгії частка витрат на загальне державне управління була високою (73,1%). Найнижчий відповідний показник відзначено для Австралії (24,4%), в основному, за рахунок вагомості витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення та охорону здоров'я. Лише в

Бельгії витрати на ЖКГ не фінансуються зовсім з державного бюджету, а в Мексиці аналогічною є доля витрат на охорону НПС. Слід відзначити низьку питому вагу витрат на оборону, громадський порядок та судову владу в усіх країнах та специфічно високий рівень частки витрат на освіту в Мексиці (30,5%), що визначається особливостями бюджетного механізму фінансування освіти в цій країні.

За період 2000-2005 рр. відзначається певне підвищення частки витрат на економічну діяльність (реалізацію програм галузевого розвитку) практично в усіх країнах за рахунок зниження частки витрат на реалізацію загальних функцій державного управління (табл. 3.24).

Таблиця 3.24 – Структура видатків національних бюджетів в окремих федеративних країнах у 2005 р., %

Статті видатків / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CHE	RUS
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	33,1	64,4	27,3	25,5	28,9	37,4
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	3,4	3,6	1,1	1,0	1,3	17,2
Витрати на економічну діяльність	13,2	12,6	9,8	6,6	22,9	8,5
Охорона навколишнього природного середовища	0,8	0,2	0,6	0,3	1,1	0,2
Житлово-комунальне господарство	1,6	0,0	2,1	0,7	0,1	0,2
Охорона здоров'я	3,4	2,6	1,5	14,9	0,4	2,9
Духовний та фізичний розвиток	2,0	0,3	0,4	0,8	0,8	1,8
Освіта	9,6	3,8	1,3	9,4	5,1	5,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	30,7	9,0	48,5	34,7	30,7	6,2
Інші некласифіковані витрати та статистичні помилки	2,2	3,6	7,5	6,1	8,7	19,8

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Слід звернути увагу на досить високу питому вагу витрат на оборону, громадський порядок та судочинство в Російській Федерації.

Розглядаючи функціональну структуру видатків державних бюджетів

окремих зарубіжних країн в 2010 р., можна помітити наступні країнні особливості: концентрацію бюджету РФ на реалізації загальнодержавних управлінських функцій; досить помітне зростання некласифікованих статей бюджетних витрат, яка пов'язана із зростанням та поступовим засекречуванням витрат на оборону та підтримання громадського порядку в цій країні (табл. 3.25). Як і в попередні роки рейтинг за часткою витрат на загальнодержавні функції посідає Бельгія, а за часткою витрат на реалізацію галузевої політики – Швейцарія.

Таблиця 3.25 – Структура видатків національних бюджетів в окремих федеративних країнах у 2010 р., %

Статті видатків / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CHE	RUS	BRA
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	34,3	66,1	25,4	22,0	31,0	55,3	35,1
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	3,4	3,8	1,0	1,1	1,5	9,5	4,3
Витрати на економічну діяльність	12,2	7,6	17,5	8,2	23,2	7,7	4,5
Охорона навколишнього природного середовища	0,8	0,8	1,1	0,8	1,0	0,1	0,7
Житлово-комунальне господарство	0,2	0,0	0,8	2,3	0,0	1,3	1,0
Охорона здоров'я	3,8	3,6	1,3	14,5	0,6	3,3	5,9
Духовний та фізичний розвиток	1,8	0,3	0,4	0,8	0,6	1,0	0,3
Освіта	9,9	4,5	1,0	13,1	5,0	3,7	6,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	31,9	10,0	44,8	30,6	29,7	3,2	38,9
Інші некласифіковані витрати та статистичні помилки	1,8	3,3	6,9	6,6	7,4	15,1	2,5

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

До особливостей функціональної структури видатків державних бюджетів федеративних країн в 2015 р. слід віднести значне зростання середньої частки витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення практично в усіх країнах, крім Бельгії, скорочення витрат на економічний розвиток за приблизного збереження рівня значущості витрат на загальне державне управління (табл. 3.26).

Таблиця 3.26 – Структура видатків національних бюджетів в окремих федеративних країнах у 2015 р., %

Статті видатків / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	RUS	BRA
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	35,2	66,7	28,4	24,6	29,9	37,3
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	3,4	4,0	1,2	1,0	1,6	11,6
Витрати на економічну діяльність	12,0	7,3	9,2	6,6	21,6	8,6
Охорона навколишнього природного середовища	0,5	0,4	1,4	0,7	1,4	0,2
Житлово-комунальне господарство	0,1	0,0	0,5	0,8	0,0	0,5
Охорона здоров'я	4,2	3,0	1,6	14,9	0,4	2,1
Духовний та фізичний розвиток	1,7	0,2	0,7	0,7	0,7	0,8
Освіта	9,7	5,5	2,7	11,0	5,3	1,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	31,5	9,9	45,9	33,5	32,1	26,6
Інші некласифіковані витрати та статистичні помилки	1,6	3,0	8,3	6,2	7,0	11,2

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Як можна побачити з даних, наведених на рис. 3.10, кластерні структури країн за ознакою функціональної структури видатків державних бюджетів в 2000 та 2005 рр. є практично тотожними: окреме місце посідає Бельгія, в якій за традиційно високої концентрації державного бюджету на фінансуванні виконання загальних функцій публічного управління незначну питому вагу має фінансування соціального захисту та забезпечення. Існування такої моделі Бельгія демонструє і надалі. Первинна схожість підходу до структури витрат за функціональною ознакою виявили Швейцарія та Австралія, в яких частки статей «витрати на загальнодержавні функції» та «витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення» є приблизно однаковими і дорівнюють 1/3 всієї суми витрат. Разом з тим, надалі ці дві країни демонструють протилежні підходи: в Австралії питома вага видатків на загальне публічне управління скорочується, і водночас, зростає увага національного уряду до проблем фінансування освіти, тоді як в Швейцарії

збільшується частка фінансування, яке спрямовується на реалізацію загальнодержавних економічних програм, а фінансування освіти все більше перекладається на субнаціональний рівень. Іншу специфічну модель протягом всіх точок кластеризації демонструє ФРН: традиційно високий питомий рівень витрат на соціальне забезпечення та соціальний захист (40-50%), сполучається з коливанням значущості фінансування галузевих перетворень.

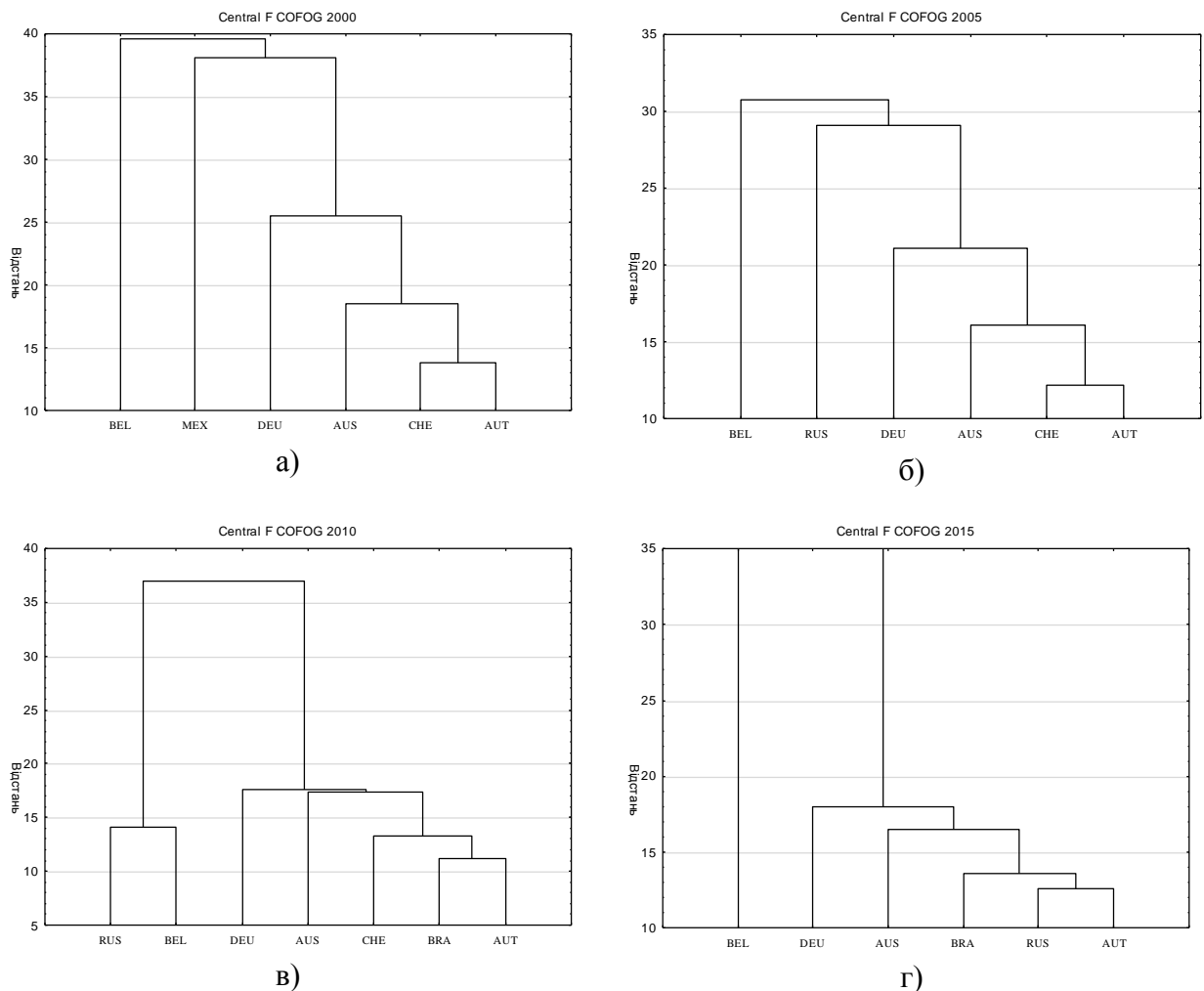

Рисунок 3.10 – Кластери федеративних країн за ознакою структури витратів національних бюджетів за функціональною класифікацією: а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015.

Відмітними рисами функціональної структури витратів регіональних бюджетів в 2000 р. (табл. 3.27) були відносно низький середній рівень витрат на реалізацію публічноуправлінських функцій (в середньому 20%), значна питома частка витрат на освіту (від 20 до майже 40%).

Таблиця 3.27 – Структура витратів регіональних бюджетів у окремих федеративних країнах у 2000 р., %

Статті витратів / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CHE	USA	IND	ARE
Витатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	15,0	21,9	28,5	13,2	15,8	10,9	24,3	30,3
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	0,3	0,2	9,3	9,4	7,9	10,5	9,1	8,8
Витрати на економічну діяльність	16,0	17,1	12,8	17,4	17,4	15,3	22,5	8,0
Охорона навколишнього природного середовища	0,8	2,5	1,2	1,3	1,5	0,0	0,0	0,0
Житлово-комунальне господарство	2,2	2,2	2,8	3,2	0,3	1,9	5,3	3,8
Охорона здоров'я	24,5	0,8	2,2	22,3	9,0	19,5	5,1	12,0
Духовний та фізичний розвиток	1,5	2,2	2,3	2,2	2,1	1,6	0,6	0,7
Освіта	20,0	38,2	23,8	25,3	25,6	34,1	23,9	30,2
Соціальний захист та соціальне забезпечення	19,7	14,9	17,1	5,6	19,8	6,2	5,8	6,2
Інші неklasифіковані витрати та статистичні помилки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,0	3,2	0,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

В більшості країн 15-20% регіональних бюджетів спрямовувалися на реалізацію програм економічного розвитку. Відносно приблизна частка витрат – 9% (крім Австрії та Бельгії) спрямовується на підтримання громадського порядку (поліція регіону) та судочинство. В той же час, в структурі інших статей витрат у національному розрізі наявні істотні відмінності. В Австрії та Австралії саме на рівень земель покладається лівова частка фінансування охорони здоров'я, в США такий рівень питомої ваги даної статі витрат пов'язаний із фінансуванням саме на рівні штатів основної частини витрат за програмами Medicare та Medicaid. Слід звернути на достатньо високу частку статті «Витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення» в Австрії, Швейцарії, Бельгії та Німеччині з урахуванням того факту, що відповідна стаття має значну питому вагу у витратах федеративних бюджетів цих країн.

Серед тенденцій змін у функціональній структурі, які відзначаються у 2005 р. у порівнянні із 2000 р. слід звернути увагу на повільне зростання

фінансування соціальних програм на тлі відносної постійності значущості інших статей (табл. 3.28).

Таблиця 2.28 – Структура витраток регіональних бюджетів у окремих федеративних країнах у 2005 р., %

Статті витраток / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CHE	USA	IND	RUS
Витатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	13,3	20,2	26,3	9,6	14,2	14,5	28,3	33,8
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	0,5	0,2	9,6	9,9	7,8	9,6	8,0	5,1
Витрати на економічну діяльність	16,2	18,0	12,0	15,5	16,3	14,5	22,7	19,5
Охорона навколишнього природного середовища	0,8	2,4	1,0	1,7	1,2	0,0	0,0	0,6
Житлово-комунальне господарство	2,1	1,9	3,0	4,0	0,3	2,1	8,6	9,2
Охорона здоров'я	25,7	1,0	2,6	24,7	11,4	20,5	4,5	11,8
Духовний та фізичний розвиток	1,9	4,1	2,1	1,9	2,0	1,5	0,8	2,9
Освіта	18,9	36,3	25,1	26,4	25,9	31,6	21,1	7,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	20,6	15,8	18,2	6,3	20,6	5,8	6,0	9,9
Інші неklasифіковані витрати та статистичні помилки	0,0	0,0	0,0	-0,1	0,3	0,0	-0,1	0,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Враховуючи особливості публічних фінансів Російської Федерації, які були відзначені при розгляді доходів, а також в ході аналізу витратної частини федеративного бюджету, слід звернути увагу на той факт, що фінансування програм розвитку в 2005 р. в бюджетах суб'єктів федерації мало більшу значущість, ніж у федеральному.

На момент 2010 р. (табл. 3.29) слід відзначити певне зростання питомої ваги витрат на публічне управління в витатках регіональних бюджетів всіх розвинених країн, а також значне зростання значущості даної статі у витатках регіональних бюджетів РФ, в основному за рахунок скорочення питомої ваги регіональної підтримки економічного розвитку і невеликих скорочень часток інших статей.

Таблиця 3.29 – Структура видатків регіональних бюджетів у окремих федеративних країнах у 2010 р., %

Статті видатків / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CHE	USA	IND	RUS
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	15,6	18,8	27,4	8,6	15,7	15,5	20,2	41,0
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	0,6	0,2	9,2	9,2	7,7	9,5	8,2	3,6
Витрати на економічну діяльність	14,7	18,5	11,2	16,7	14,5	14,3	21,8	14,2
Охорона навколишнього природного середовища	1,2	1,7	1,0	1,4	0,9	0,0	0,0	0,2
Житлово-комунальне господарство	1,5	1,2	1,7	5,7	0,3	1,8	9,5	4,4
Охорона здоров'я	26,0	1,1	2,8	23,6	12,5	21,6	5,2	10,5
Духовний та фізичний розвиток	2,0	4,0	2,1	1,8	2,0	1,4	0,0	2,0
Освіта	17,8	35,8	25,9	26,3	26,8	30,8	23,8	8,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	20,6	18,5	18,7	6,7	19,3	5,3	0,0	15,5
Інші неklasифіковані витрати та статистичні помилки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	11,4	0,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Аналіз функціональної структури видатків регіональних бюджетів на момент 2015 р. (табл. 3.30) показав її відносну стабільність у порівнянні з іншими роками. Виключеннями стали Індія, в структурі бюджетів штатів якої провідне місце посіли видатки на економічний розвиток за рахунок різкого скорочення питомої ваги фінансування функцій публічного управління, а також РФ, в якій відзначено скорочення питомої ваги фінансування охорони порядку (швидше переведення його на федеральний рівень) та економічного розвитку.

Таблиця 3.30 – Структура видатків регіональних бюджетів у окремих федеративних країнах у 2015 р., %

Статті видатків / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CHE	USA	IND	RUS
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	12,4	16,6	26,1	9,8	16,9	14,1	7,7	41,3
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	0,5	0,2	8,9	9,8	7,8	9,3	7,8	0,7
Витрати на економічну діяльність	14,2	19,2	10,3	16,4	12,2	13,9	36,9	10,1
Охорона навколишнього природного середовища	0,5	1,5	0,9	1,3	1,4	0,0	0,0	0,2
Житлово-комунальне господарство	1,7	0,7	1,0	3,6	0,2	1,5	10,3	4,5
Охорона здоров'я	29,9	5,2	2,4	27,0	13,7	24,6	5,6	12,1
Духовний та фізичний розвиток	1,9	3,0	4,0	1,4	1,9	1,3	0,7	2,7
Освіта	17,1	30,0	24,7	23,3	25,9	30,6	23,1	15,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	21,7	23,7	21,7	7,3	19,6	4,8	7,7	12,8
Інші некласифіковані витрати та статистичні помилки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1	0,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Кластерний аналіз федеративних країн за ознакою функціональної структури видатків регіональних бюджетів (рис. 3.10) дав змогу визначити декілька усталених підходів. В рамках першого (РФ, з плином часу меншою мірою – Індія), чільне місце в структурі посідають видатки на виконання регіональною владою власних публічноуправлінських повноважень за відносно невеликого, хоча й помітного, значення витрат на фінансування програм економічного розвитку, а також освіти. В рамках другого (США, Австралія) відзначається низький питомий рівень витрат на здійснення публічноуправлінських функцій на тлі високого (майже третина) значення статті «Витрати на освіту». Третій підхід – відносно низька питома вага витрат на фінансування публічного управління на регіональному рівні за умов високої значущості фінансування освіти та соціальних програм саме з бюджетів регіонального рівня.

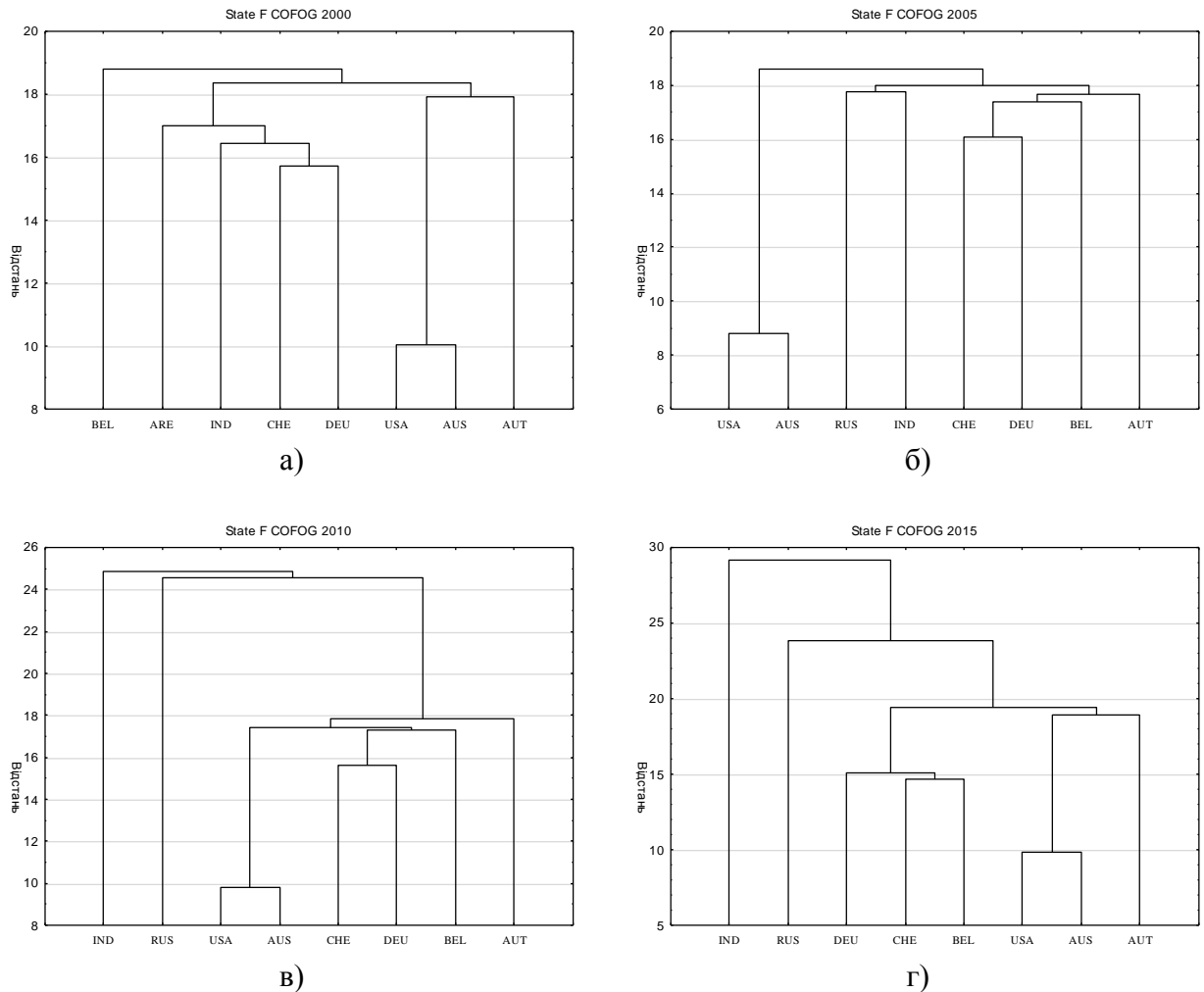

Рисунок 3.10 – Кластери федеративних країн за ознакою структури видатків регіональних бюджетів за функціональною класифікацією: а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015.

Дані щодо структури видатків місцевих бюджетів у окремих федеративних країнах в 2000 р. наведені в табл. 3.31. Як можна побачити, в більшості розвинених країн на момент 2000 р. видатки на виконання публічноправлінських повноважень місцевого самоврядування коливалися в межах 15-20 %. Стаття «Видатки на оборону, громадський порядок та судову владу», за якою здійснювалося фінансування місцевої поліції, пожежних, судів в середньому мала 4,0% від загальної суми витрат.

Таблиця 3.31 – Структура видатків місцевих бюджетів у окремих федеративних країнах у 2000 р., %

Статті видатків / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CHE	RUS
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	18,1	20,3	15,9	20,0	19,6	13,4
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	1,8	9,1	3,2	2,0	5,4	2,7
Витрати на економічну діяльність	13,2	12,6	17,5	32,1	11,3	22,8
Охорона НПС	2,4	6,2	7,1	10,8	7,5	0,0
Житлово-комунальне господарство	5,2	3,5	5,7	12,8	1,4	20,5
Охорона здоров'я	19,7	2,2	2,5	1,7	4,5	13,2
Духовний та фізичний розвиток	6,5	9,3	7,6	15,2	6,1	3,5
Освіта	14,8	19,2	13,9	0,3	27,4	17,8
Соціальний захист та соціальне забезпечення	18,4	17,6	26,7	5,2	16,0	6,0
Інші неklasифіковані витрати та статистичні помилки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,7	0,1

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Помітною була частка витрат місцевих бюджетів на освітні потреби та соціальний захист і соціальне забезпечення (в середньому приблизно 15 %). Слід відзначити, що серед досліджених країн тільки в Австралії та РФ була високою питома вага витрат на економічну діяльність (32,1% та 22,8% відповідно), причому якщо для Австралії специфічною рисою структури бюджетних витрат на місцевому рівні була низька значущість видатків на освіту (лише 0,3%), то в РФ – на соціальних захист і забезпечення (6,0%).

Результати розрахунків структури видатків місцевих бюджетів у окремих федеративних країнах в 2000 р. наведені в табл. 3.32.

Серед найбільш помітних змін у порівнянні з 2000 р. варто звернути увагу на певне збільшення середньої частки витрат на освіту та програми соціального захисту і соціального забезпечення (до 17-18%) за рахунок неістотних змін у питомій вазі інших статей. В більшості країн (крім Австрії) відзначалося скорочення значущості фінансування витрат на економічну діяльність. Особливо це помітно на прикладі Російської Федерації: якщо в 2000 р. відповідний показник становив 22,8 %, то в 2005 р. – лише 5,0%.

Таблиця 3.32 – Структура видатків місцевих бюджетів у окремих федеративних країнах у 2005 р., %

Статті видатків / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CHE	RUS
1	2	3	4	5	6	7
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	16,2	19,7	16,1	24,0	18,8	9,9
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	1,9	12,3	3,2	2,3	5,8	1,8
Витрати на економічну діяльність	15,0	11,6	15,0	27,6	11,2	5,0
Охорона навколишнього природного середовища	2,9	6,3	5,2	9,2	6,8	0,2
Житлово-комунальне господарство	2,4	2,6	5,4	13,8	1,4	21,4
Охорона здоров'я	21,5	0,8	2,4	1,4	4,1	14,0
Духовний та фізичний розвиток	6,5	9,9	7,1	15,7	6,8	5,2
Освіта	14,6	19,0	14,0	0,5	26,6	33,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	19,1	17,7	31,6	5,5	18,0	8,8
Інші неklasиф. витр. та статпомилки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

За даними 2010 р. (табл. 3.33) певною мірою збільшилася питома вага видатків на управління (без РФ – 18,8%, з урахуванням РФ – 21,4).

Таблиця 3.33 – Структура видатків місцевих бюджетів у окремих федеративних країнах у 2010 р., %

Статті видатків / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CHE	RUS
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	16,7	17,6	17,8	25,5	16,7	34,4
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	1,7	12,9	3,1	2,1	5,7	0,8
Витрати на економічну діяльність	12,9	10,0	15,1	26,1	14,6	3,4
Охорона навколишнього природного середовища	2,4	7,4	4,3	13,3	6,2	0,1
Житлово-комунальне господарство	2,2	3,9	3,9	10,9	2,4	11,1
Охорона здоров'я	21,4	0,5	1,8	0,9	3,5	14,2
Духовний та фізичний розвиток	6,1	9,1	6,6	15,8	7,0	3,0
Освіта	15,6	18,3	15,5	0,6	25,1	26,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	20,9	20,3	31,9	4,8	18,3	6,3
Інші неklasифіковані витрати та статистичні помилки	0,0	0,0	0,0	0,0	0,5	0,1

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Причому найбільшою мірою це проявилось в Російській Федерації, в якій частка відповідної статті збільшилася з 9,9% в 2005 р. до 34,4% в 2010 р., в основному, за рахунок скорочення фінансування повноважень місцевої влади у економічній сфері. Певну позитивну динамку у порівнянні з минулими роками у фінансуванні витрат на громадський порядок, судову владу та оборону продемонструвала Бельгія. Витрати на реалізацію економічних програм були традиційно вагомими в структурі видатків місцевих бюджетів Австралії, зростання частки цих витрат відзначено і у Швейцарії (11,2% у 2005 р. 14,6 % у 2010 р.).

За даними 2015 р. (табл. 3.34) ситуація докорінним чином не змінилася – все коливання структурних показників практично в усіх країнах були незначними, окрім РФ, в структурі видатків місцевих бюджетів якої частка витрат на загальні функції управління збільшилася на 18 п.п. і становила більше половини всіх видатків.

Таблиця 3.34 – Структура видатків місцевих бюджетів у окремих федеративних країнах у 2015 р., %

Статті видатків / Країни	AUT	BEL	DEU	AUS	CHE	RUS
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	16,0	18,3	17,7	23,8	14,8	52,1
Витрати на оборону, громадський порядок та судову владу	1,9	11,9	3,2	2,1	6,0	0,4
Витрати на економічну діяльність	11,8	8,8	13,5	28,5	13,3	5,6
Охорона навколишнього природного середовища	2,2	7,1	4,1	13,2	7,0	0,0
Житлово-комунальне господарство	1,9	3,1	3,3	9,3	2,2	6,7
Охорона здоров'я	22,8	0,6	2,0	1,0	4,0	0,3
Духовний та фізичний розвиток	5,7	9,0	5,8	16,6	7,0	4,0
Освіта	16,3	20,1	15,3	0,5	26,5	26,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	21,4	21,1	35,1	4,7	18,7	4,3
Інші неklasифіковані витрати та статистичні помилки	0,0	0,0	0,0	0,3	0,5	0,1

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Результати проведеного кластерного аналізу (рис. 3.11) дозволяють стверджувати, що перший тип моделі витрат місцевих бюджетів у

федеративних країнах (Австралія) – це варіант, коли витрати на утримання управлінського апарату складають 20-25% всіх витрат, натомість більша частина фінансування спрямовується на економічний розвиток, ЖКГ та охорону природного середовища.

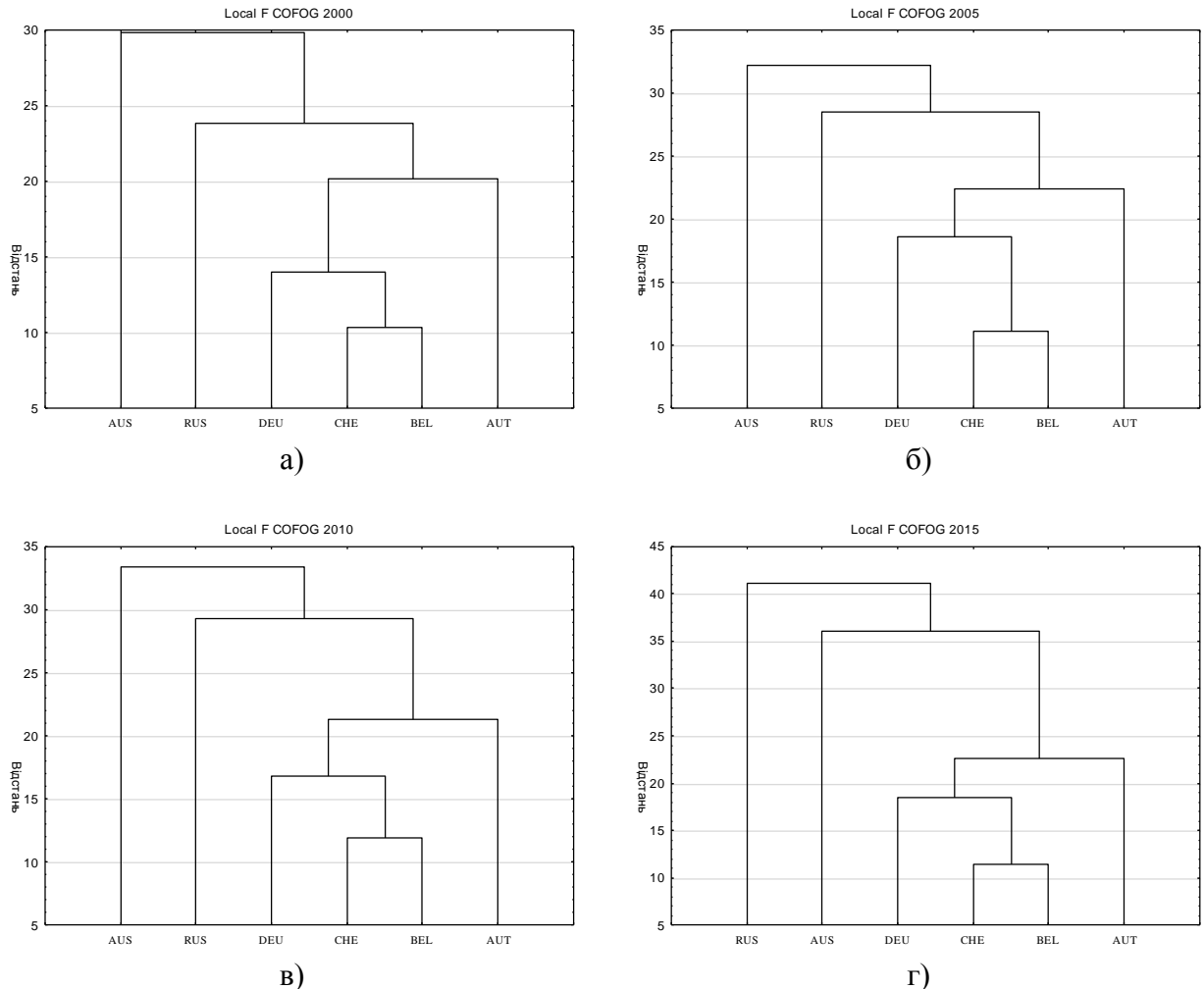

Рисунок 3.11 – Кластери федеративних країн за ознакою структури видатків місцевих бюджетів за функціональною класифікацією: а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015.

Другий тип (Швейцарія, Німеччина, Бельгія) характеризується низькою (до 20%) часткою витрат на управління, натомість високою значущістю витрат на освіту та фінансування соціальних програм. Третій тип (Австрія) – відрізняється від попереднього лише високим рівнем тягаря витрат на охорону здоров'я. І, насамкінець, основними рисами четвертого типу (РФ) є спрямованість фінансування на власне утримання органів місцевого

самоврядування та на надання освітніх послуг (дошкільної та шкільної освіти).

Аналіз динаміки структурних зрушень, представлених в табл. 3.35, свідчить, що серед проаналізованих країн, найбільші зміни у функціональній структурі витрат державного бюджету відбулися в Німеччині та в РФ.

Таблиця 3.35 – Індеси Рябцева зміни структури витрат національних та субнаціональних бюджетів в деяких федеративних країнах

Країни	2005/2000	2010/2005	2015/2010	2015/2000
Національний рівень				
Австрія	0,055	0,038	0,026	0,078
Бельгія	0,050	0,055	0,036	0,085
ФРН	0,071	0,035	0,042	0,124
Австралія	0,072	0,064	0,039	0,079
Швейцарія	0,031	0,056	0,036	0,076
РФ	0,295	0,315	0,219	0,524
Регіональний рівень				
Австрія	0,029	0,035	0,060	0,082
Бельгія	0,035	0,034	0,097	0,149
ФРН	0,034	0,025	0,047	0,072
Австралія	0,059	0,032	0,063	0,077
Швейцарія	0,039	0,036	0,037	0,086
США	0,052	0,020	0,038	0,081
Індія	0,078	0,184	0,279	0,262
РФ		0,128	0,095	0,176*
Субнаціональний рівень				
Австрія	0,055	0,038	0,026	0,078
Бельгія	0,050	0,055	0,036	0,085
ФРН	0,071	0,035	0,042	0,124
Австралія	0,072	0,064	0,039	0,079
Швейцарія	0,031	0,056	0,036	0,076
РФ	0,295	0,315	0,219	0,524

* 2015 до 2005

В першому випадку мова йде про скорочення витрат на реалізацію загальних функцій публічного управління на тлі підвищення фінансування секторальної політики розвитку. У випадку РФ важко точно визначити вплив різних чинників на зміну структури бюджетних витрат, однак у порівнянні з 2005 р. формально знизилася частка фінансування функцій загальнодержавного публічного управління на тлі збільшення питомої ваги витрат на соціальне забезпечення (у зв'язку із зміною бюджетної політики та існуванням суспільного договору «соціальний добробут в обмін на політичну

підтримку з боку населення»), а також незрозумілих коливань частки витрат на фінансування Міністерства оборони, Національної гвардії.

Структурно-динамічний аналіз видатків регіональних бюджетів за функціональною класифікацією також свідчить, що у багатьох країнах із складеними традиціями регіональної автономії не відбулося істотних змін у фінансуванні витрат. В той же час, майже на кордоні між низьким та помітним рівнями сили структурних змін опинилася Бельгія, серед помітних особливостей якої стало зниження питомої ваги видатків на публічне управління з одночасним зростанням видатків на економічний розвиток та підтримку соціального добробуту. Помітний рівень структурних змін відзначено і для таких країн, як Індія та РФ. В першій суттєвим В другій такі зміни пов'язані із скороченням частки витрат на регіональну підтримку економічного розвитку та зростання питомої ваги фінансування освіти та соціального захисту в структурі регіональних бюджетів, а також посилення значущості фінансування потреб самих органів регіональної влади.

В підсумку слід сказати, що існують три основні моделі функціональної орієнтації федеративних бюджетів: найбільш масова зосереджена на приблизно рівному фінансуванні загальнодержавних управлінських функцій (1/3) та реалізації програм соціального захисту та соціального забезпечення (від третини до половини всіх витрат) попри те, що соціальні фонди виключені з даного аналізу; друга (Бельгія) є відображенням «чистого» підходу до децентралізації повноважень, коли федеративний бюджет зосереджено на фінансуванні реалізації функції загальнодержавного публічного управління, і навіть підтримка економічного розвитку посідає незначну питому вагу у структурі видатків; третя (Швейцарія) передбачає відносно велику увагу до фінансування економічного розвитку саме на федеративному рівні.

У формуванні структури витрат регіональних бюджетів в розвинених федеративних країнах склався переважно стабільний підхід, суть якого полягає у відносно низькому рівні витрат на утримання органів регіональної

влади за одночасно значущої ваги фінансування освіти та/або медицини, та/або соціальних програм регіонального рівня. Порівняно із державними бюджетами в регіональних відносно більшу частку посідає фінансування програм економічного розвитку, передусім, інфраструктурного. Разом з тим, для остаточних висновків слід брати до уваги й обсяги такого фінансування. Специфічні підходи були виявлені при дослідженні досвіду Індії та РФ. Перша з часом демонструє скорочення витрат на управління на користь вкладень у економічний розвиток територій, тоді як друга – обтяження регіональних бюджетів управлінськими та соціальними видатками.

Перший тип моделі витрат місцевих бюджетів у федеративних країнах (Австралія) – це варіант, коли витрати на утримання управлінського апарату складають 20-25% всіх витрат, натомість більша частина фінансування спрямовується на економічний розвиток, ЖКГ та охорону природного середовища. Другий тип (Швейцарія, Німеччина, Бельгія) характеризується низькою (до 20%) часткою витрат на управління, натомість високою значущістю витрат на освіту та фінансування соціальних програм. Третій тип (Австрія) – відрізняється від попереднього лише високим рівнем тягаря витрат на охорону здоров'я. І, насамкінець, основними рисами четвертого типу (РФ) є спрямованість фінансування на власне утримання органів місцевого самоврядування та на надання освітніх послуг (дошкільної та шкільної освіти).

Якщо ж порівнювати розподіл видатків одночасно за рівнями бюджетів та видами видатків за функціями публічного управління (табл. 3.36), то можна виявити основні підходи до фінансування витрат у федеративних країнах:

витрати на загальнодержавні функції: основний підхід – зі значною перевагою федеративному рівню (70-80 %); з приблизно еквівалентним фінансуванням федеративному та регіональному рівням (по 30-40 % на кожний) і до 20 % - на місцевий рівень, зі значним фінансуванням всіх трьох рівнів при перевазі федеративного та регіонального (на відміну від попереднього фінансування ОМС – більше 20 %);

Таблиця 3.36 – Структура фінансування видатків за функціональною класифікацією за рівнями бюджетів в деяких федеративних країнах, %

Рівень бюджету	Загальнодержавні функції	Оборона, громадський порядок, судова влада	Економічна діяльність	Охорона НПС	ЖКГ	Охорона здоров'я	Духовний та фізичний розвиток	Освіта	Соцзахист і соцзабезпечення	Інші
Австрія										
Федеративний	82,8	84,8	64,1	41,7	13,6	23,5	46,8	53,0	73,9	99,8
Регіональний	7,8	3,5	20,2	12,4	42,0	44,7	13,9	24,9	13,6	0,2
Місцевий	9,4	11,7	15,7	45,8	44,4	31,9	39,3	22,1	12,5	0,0
Бельгія										
Федеративний	80,3	55,0	31,5	12,1	0,1	44,4	5,2	17,2	30,9	100,0
Регіональний	14,0	2,0	58,6	31,8	36,4	53,3	44,9	66,3	52,0	0,0
Місцевий	5,7	43,0	9,9	56,2	63,5	2,3	49,9	16,5	17,1	0,0
ФРН										
Федеративний	42,4	9,9	32,2	28,8	14,6	30,4	7,9	7,0	50,6	100,0
Регіональний	41,1	74,0	38,0	20,1	28,4	46,1	49,8	68,0	25,2	0,0
Місцевий	16,5	16,1	29,8	51,1	56,9	23,6	42,4	25,0	24,3	0,0
Австралія										
Федеративний	76,8	15,0	36,7	28,1	23,1	50,4	24,0	46,5	88,4	100,0
Регіональний	16,7	82,2	49,4	27,2	54,4	49,3	26,4	53,3	10,5	0,0
Місцевий	6,5	2,8	13,9	44,7	22,5	0,3	49,6	0,2	1,1	0,0
Швейцарія										
Федеративний	48,0	9,9	46,2	17,1	1,2	2,0	8,9	9,3	45,4	95,1
Регіональний	35,7	64,4	34,3	23,1	17,0	85,0	31,4	59,0	36,4	4,9
Місцевий	16,3	25,7	19,5	59,9	81,9	13,0	59,7	31,7	18,2	0,0
Російська Федерація										
Федеративний	42,4	94,5	47,5	51,8	7,2	19,2	17,3	5,4	70,9	99,8
Регіональний	33,6	4,2	40,0	42,8	50,6	79,6	45,1	48,1	24,4	0,2
Місцевий	24,0	1,3	12,5	5,4	42,3	1,2	37,6	46,5	4,7	0,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

витрати на оборону, громадський порядок, судову владу: оборона та судочинство фінансуються з федеративного бюджету (його частка – більше 90 %), оборона фінансується з федеративного, а правопорядок і судочинство – переважно із регіональних (60-70 %), оборона та судочинство фінансуються переважно з федеративного та регіональних бюджетів, а правопорядок – з місцевих (25-40 %);

витрати на економічну діяльність: основна частина економічних програм розробляється і фінансується на національному рівні (50-60 %), або на паритеті федеративного та регіонального (частка кожної з ланок – 30-45 %), або переважно з регіональних бюджетів (їх частка – 40-50 %);

витрати на охорону навколишнього природного середовища: найбільш розповсюджений підхід – перевага субнаціональної ланки у фінансуванні; окремі варіації – домінування місцевих бюджетів

витрати на ЖКГ: в цілому практично незначуща роль федеральної влади в фінансуванні; варіації – перевага регіонального або місцевого рівня за приблизно еквівалентного внеску;

витрати на охорону здоров'я: основний підхід – перевага регіональної ланки у фінансуванні витрат; менш розповсюджений варіант – приблизний паритет регіональної та федеральної ланок з достатньо високим (20-30 %) внеском від місцевого рівня;

витрати на духовний та фізичний розвиток: основний підхід – тягар витрат покладається на субнаціональний рівень (50-90 %); окремі випадки – федеральний рівень до 20-25 %;

витрати на освіту: основний підхід – тягар витрат покладається на субнаціональний рівень з переважним фінансуванням з регіональних бюджетів; варіації – перевага федеративного рівня (50 % і більше) або мінімальний внесок з місцевих бюджетів (до 5 %);

витрати на соцзахист та соцзабезпечення: основний підхід – домінування федерального рівня (70-90 %), варіації – паритет федерального та регіонального рівнів або паритет регіонального та місцевого рівнів.

3.4 Оцінка параметрів видаткової частини бюджетів різних рівнів в унітарних країнах

Дослідження пропорцій формування видаткової частини державних бюджетів в окремих унітарних країнах в 2000 р. (табл. 3.37) дає змогу виявити наступне.

Таблиця 3.37 – Структура видатків державних бюджетів у окремих унітарних країнах у 2000 р., %

Статті видатків / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	POL	ROU
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	34,0	33,0	69,9	9,0	31,4	19,8	21,9	26,5
Витрати на оборону	8,2	4,2	5,3	5,5	6,9	7,0	5,9	7,9
Витрати на громадський порядок та судову владу	5,0	6,4	4,9	5,7	3,3	3,9	7,2	8,0
Витрати на економічну діяльність	10,7	10,3	8,9	16,8	7,8	3,8	8,3	25,9
Охорона навколишнього природного середовища	0,6	0,8	0,3	1,1	0,4	0,7	0,2	0,8
Житлово-комунальне господарство	1,4	1,0	0,2	1,8	1,1	0,8	1,3	0,7
Охорона здоров'я	0,9	13,4	1,3	9,0	3,4	15,9	3,7	12,1
Духовний та фізичний розвиток	1,8	1,8	1,7	2,3	1,1	1,5	1,2	1,8
Освіта	18,2	13,2	1,2	11,3	7,0	10,7	21,5	10,6
Соціальний захист та соціальне забезпечення	19,1	15,9	6,3	37,4	37,7	36,0	28,7	5,6

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Основними статтями витрат державних бюджетів є фінансування апарату публічного управління та заходів макрофінансового регулювання (в середньому показник частки цієї статті видатків складав 30,7%); фінансування соціального захисту та соціального забезпечення (23,4%), освіти (11,7%) та програм економічного розвитку (11,6%). В той же час слід

звернути увагу на відмінності у структурних пропорціях витрат в окремих країнах: найвищу частку витрат на загальнодержавне управління в 2000 р. продемонстрував державний бюджет Естонії (69,9%), а найнижчий – Чехія (9,0%); значних коливань у обсязі витрат на оборону, громадський порядок і судочинство не відзначалося; серед країн, в яких важливу частку в структурі витрат державних бюджетів посідали програми державного регулювання структурно-інноваційного розвитку – країни, які в 2000 р. були кандидатами у члени ЄС – Румунія (25,9%) та Чехія (16,8%), вельми помітною є різниця між Францією та Італією – з одного боку та Великою Британією – з іншого у ступені лібералізації впливу держави на економіку; значною була міжкраїнна варіабельність частки витрат з державного бюджету на освіту та на соціальний захист.

Дані оцінки структури видатків державних бюджетів за функціональною класифікацією в окремих унітарних країнах в 2005 р. представлені в табл. 3.38.

Таблиця 3.38 – Структура видатків державних бюджетів у окремих унітарних країнах у 2005 р., %

Статті видатків / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	ZAF
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	35,8	41,0	68,2	15,5	25,7	15,4	67,3	20,7	12,0	50,8
Витрати на оборону	7,6	4,6	6,1	4,8	5,2	6,0	9,6	6,3	11,4	6,0
Витрати на громадський порядок та судову владу	5,2	6,4	5,6	6,1	3,4	4,5	1,6	8,1	8,1	9,9
Витрати на економічну діяльність	11,8	10,5	8,9	13,4	9,6	5,9	17,1	10,4	38,7	6,6
Охорона навколишнього природного середовища	0,6	0,7	0,4	0,9	0,6	2,3	0,0	0,4	0,6	0,4
Житлово-комунальне господарство	0,8	0,5	0,2	2,2	0,5	1,4	0,2	0,9	1,3	4,1

Кінець табл. 3.38

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Охорона здоров'я	1,1	4,4	1,3	8,6	3,8	16,9	0,1	4,6	9,2	2,4
Духовний та фізичний розвиток	1,9	1,7	1,6	1,8	1,0	1,3	0,3	1,4	1,9	0,6
Освіта	17,2	13,8	1,0	12,2	6,6	11,9	1,1	20,0	5,3	6,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	18,0	16,3	6,7	34,4	43,5	34,3	0,9	27,2	11,3	12,6

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

З наведених даних можна відзначити декілька змін: зростання частки видатків на загальнодержавне управління одночасно із скороченням питомої ваги видатків на фінансування економічної діяльності; освіту та інші соціальні статті. Серед достатньо цікавих моментів можна відзначити дуже низький рівень витрат на соціальний захист та соціальне забезпечення в Китаї (0,9% всіх видатків державного бюджету) за одночасно порівняно високої частки фінансування програм економічного розвитку (17,1%).

За даними 2010 р. (табл. 3.39) пропорції видатків за функціональною класифікацією мали певні зміни, як-то: підвищення частки витрат на соціальних захист, економічну діяльність, освіту.

Таблиця 3.39 – Структура видатків державних бюджетів у окремих унітарних країнах у 2005 р., %

Статті видатків / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	TUR
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	34,4	27,7	70,0	11,7	31,4	13,4	68,3	19,4	21,0	26,4
Витрати на оборону	7,3	4,5	5,1	3,1	4,9	5,8	10,1	5,9	4,9	5,8
Витрати на громадський порядок та судову владу	5,2	6,1	5,8	5,6	3,7	4,1	1,7	8,1	7,7	6,3
Витрати на економічну діяльність	12,9	10,1	7,8	13,7	10,0	5,9	15,2	13,8	36,1	14,4
Охорона навколишнього природного середовища	0,6	0,6	0,4	0,4	0,4	1,1	0,1	0,6	1,3	0,1

Кінець табл. 3.39

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Житлово-комунальне господарство	2,0	1,4	0,1	1,8	0,3	4,8	0,0	0,4	1,6	2,4
Охорона здоров'я	1,2	16,4	1,2	10,1	4,0	17,4	0,1	4,3	7,0	6,3
Духовний та фізичний розвиток	2,0	1,4	1,4	1,9	1,1	1,3	0,3	1,4	1,3	2,3
Освіта	15,7	11,9	0,8	12,2	5,7	11,8	2,1	15,0	4,3	14,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	18,7	19,8	7,4	39,6	38,3	34,4	2,0	31,2	14,6	21,7

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Головною причиною цього, ймовірно, стала світова фінансово-економічна криза 2008-2009 р., яка потребувала посилення заходів структурної політики, підтримки верств населення, доходи яких постраждали внаслідок несприятливої економічної кон'юнктури. Але, як виявилось згодом, таких заходів було недостатньо, тому макроекономічне регулювання, політика управління платіжним балансом знову стали пріоритетами національних урядів (табл. 3.40).

Таблиця 3.40 – Структура видатків державних бюджетів у окремих унітарних країнах у 2015 р., %

Статті видатків / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	TUR	ZAF
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	28,2	28,3	71,8	11,0	32,6	12,3	71,7	19,1	25,3	24,5	47,3
Витрати на оборону	7,6	4,1	4,7	3,0	3,8	5,3	10,5	6,8	3,6	5,6	3,5
Витрати на громадський порядок та судову владу	5,6	5,6	5,2	5,4	3,7	4,2	1,9	9,1	8,0	7,6	8,1
Витрати на економічну діяльність	16,4	12,4	7,9	15,3	9,7	6,3	11,6	13,6	36,7	12,1	11,6
Охорона навколишнього природного середовища	0,6	0,4	0,2	0,5	0,5	1,0	0,4	0,8	1,3	0,1	0,7
Житлово-комунальне господарство	1,2	0,5	0,0	0,8	0,3	4,2	0,0	0,8	3,8	1,1	5,4

Кінець табл. 3.40

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Охорона здоров'я	1,0	11,5	1,2	10,4	4,0	19,3	0,1	5,2	5,4	11,6	3,4
Духовний та фізичний розвиток	1,7	1,5	1,0	1,9	1,2	1,2	0,3	1,2	1,2	2,5	0,8
Освіта	16,6	11,9	0,7	12,4	5,8	10,8	1,7	17,6	4,2	15,8	8,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	21,0	23,8	7,5	39,3	38,4	35,5	1,8	25,8	10,5	19,1	10,3

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Так, середній рівень частки видатків на реалізацію загальнодержавних функцій зріс з 32,4% до 33,8%, причому за рахунок країн з економікою «emerging»-типу, тоді як частка витрат на економічну діяльність скоротилася майже в усіх аналізованих країнах. За рахунок тих же країн зменшився і середній показник частки витрат на соціальний захист (структура бюджетів розвинених європейських країн навпаки продемонструвала незначне, але зростання питомої ваги даної статті видатків державних бюджетів).

Дані кластерного аналізу у сформованій вибірці унітарних країн за ознакою функціональної структури видатків державних бюджетів (рис. 3.10) дають змогу визначити наступне.

В 2000 р. яскраво оформилися два кластери. Перший з них представлений Іспанією, відмітною рисою видатків державного бюджету якої стала значна (2/3) частка витрат на загальнодержавне управління і низькі частки витрат на освіту (1,2%) та соціальний захист (6,3%) при середньому рівні зазначених показників 30,7%, 11,7% та 21,4% відповідно. Специфіка Іспанії полягає в тому, що за формально унітарного характеру державного устрою у розподілі владно-адміністративних повноважень, і відповідно їх фінансового забезпечення, вона тяжіє до федеративних країн. Політична та економічна самостійність регіонів в Іспанії є дуже високою, хоча це одночасно не дає змоги національному уряду забезпечити належне регіональне вирівнювання, що в кінцевому підсумку призвело до посилення сепаратистських настроїв в одному з найбагатших регіонів – Каталонії.

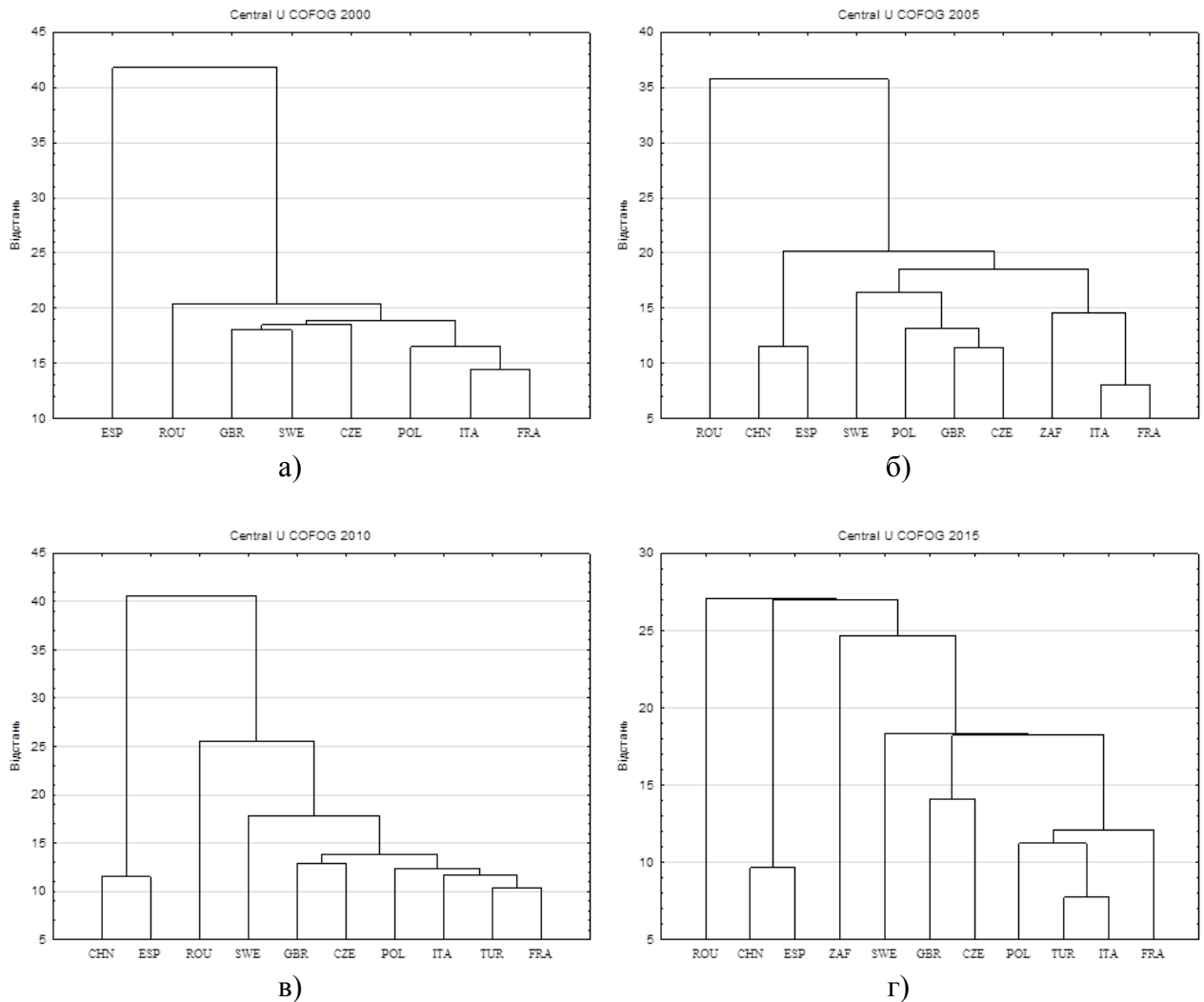

Рисунок 3.10 – Кластери унітарних країн за ознакою структури видатків державних бюджетів за функціональною класифікацією: а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015.

Інший кластер був представлений трьома відносно самостійними групами:

Румунія (висока частка витрат на економічну діяльність за одночасно низької питомої ваги фінансування соціальних програм);

Велика Британія, Швеція та Чехія (найбільший рівень фінансування програм із соціального захисту – 35-38%);

інші країни (з неоднорідною структурою всередині кластеру, але без помітних особливостей).

В 2005 р. відмітна риса видатків державного бюджету Румунії (спрямованість на фінансування програм розвитку економічної діяльності)

виокремила її специфічний кластер. В рамках другого кластеру доцільно виділити наступні підгрупи:

2.1 – Китай та Іспанія (висока частка видатків на загальнодержавне управління на тлі низької питомої ваги видатків на соціальні програми, охорону здоров'я, освіту тощо);

2.2.1.1 – Швеція (за помірної значущості видатків на загальнодержавне управління відзначалася найвища у вибірці частка фінансування соціальних програм – 43,5%);

2.2.1.2 – Польща, Велика Британія, Чехія (відносно низький рівень частки видатків на загальнодержавне управління – 15-20%, відносно високий рівень частки видатків на соціальне страхування – 27-35%, та рівень видатків на економічну діяльність більше 10%);

2.2.2 – ПАР, Італія, Франція (відносно високий рівень частки видатків на загальнодержавне управління – 35-50%; за помірного рівня видатків на соціальних захист та освіту (до 20%) при середній величині 8-10% витрат на економічну діяльність).

Кластерний аналіз за даними 2010 р. показав, що збереглася специфічність моделі структури фінансування видатків у Китаї та Іспанії, Румунії. В той же час, група 2.2.1.2, представлена в 2005 р. Польщею, Великою Британією та Чехією дещо диференціювалася – відмітними рисами моделі структури фінансування з державного бюджету Польщі стало збільшення питомої ваги фінансування видатків на освіту і соціальний захист.

Диференціація підходів у фінансуванні видатків державного бюджету стала помітнішою у 2015 р.:

концентрація держбюджетного фінансування на загальнодержавних функціях в Іспанії та Китаї і збереження концентрації на фінансуванні економічної діяльності в Румунії ще більш усталило відповідні моделі у порівнянні з іншими;

відмітними рисами структури видатків державного бюджету ПАР стали висока частка фінансування загальнодержавних управлінських функцій

(майже 50%) та відносно низькі – соцпрограм та освіти;

субкластер, представлений Великою Британією, Чехією та Швецією поєднує висока значущість видатків на соціальний захист та соціальне забезпечення;

диференціація інших субкластерів обумовлена окремими особливостями співвідношення часток видатків на загальнодержавне управління та на освітні, соціальні та економічні цілі.

Дані щодо функціональної структури видатків субнаціональних бюджетів (регіональних та місцевих разом) в окремих унітарних країнах представлені в табл. 3.41.

Таблиця 3.41 – Структура видатків субнаціональних бюджетів у окремих унітарних країнах у 2000 р., %

Статті видатків / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	POL	ROU
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	25,0	15,4	12,4	15,1	13,3	8,7	15,8	12,0
Витрати на оборону	0,0	0,0	0,2	0,2	0,0	0,0	0,1	0,0
Витрати на громадський порядок та судову владу	1,9	1,8	2,3	1,2	1,0	11,2	6,0	1,4
Витрати на економічну діяльність	24,6	15,3	13,3	16,0	5,3	6,9	29,1	10,6
Охорона навколишнього природного середовища	6,0	5,1	1,7	5,9	0,7	3,8	0,8	3,8
Житлово-комунальне господарство	7,8	5,1	2,1	7,7	2,5	3,5	5,3	9,1
Охорона здоров'я	0,7	41,6	23,9	13,0	25,6	0,0	4,5	13,7
Духовний та фізичний розвиток	7,3	3,1	3,3	5,8	3,5	6,3	1,9	6,4
Освіта	14,4	8,4	28,7	26,1	21,1	31,4	14,3	33,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	12,5	4,3	4,4	9,1	27,0	28,2	22,2	10,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Як можна побачити, спільною рисою всіх країн є відсутність або мізерна значущість витрат на оборону, збільшена у порівнянні з державними

бюджетами значущість витрат на охорону навколишнього природного середовища, ЖКГ, охорону здоров'я, освіту, духовний та фізичний розвиток. Середня частка витрат на управлінські функції склала 14,7%, причому найвищою вона була у Франції (25,0%), а найнижчою – у Великій Британії (8,7%). Дещо більшу значущість, ніж у бюджетах національного рівня, мають видатки на фінансування економічної діяльності – їх частка у середньому склала 23,0%. Значні коливання відзначалися у показниках питомої ваги видатків на освіту та соціальні програми.

Узагальнена картина 2005 р. (табл. 3.42) свідчить про відсутність істотних змін: дещо зросла частка видатків на освіту та економічну діяльність, натомість скоротилася частка загальноуправлінських видатків.

Таблиця 3.42 – Структура видатків субнаціональних бюджетів у окремих унітарних країнах у 2005 р., %

Статті видатків / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	ZAF
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	19,8	14,8	10,3	11,3	10,6	7,3	21,3	9,8	10,2	19,8
Витрати на оборону	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0
Витрати на громадський порядок та судову владу	2,8	1,7	2,4	1,4	0,9	10,1	5,8	1,6	0,8	2,3
Витрати на економічну діяльність	21,1	15,2	13,4	19,2	5,8	8,1	39,7	12,1	21,8	16,2
Охорона навколишнього природного середовища	7,1	4,5	1,5	7,4	0,8	4,2	4,4	4,3	2,3	0,4
Житлово- комунальне господарство	8,8	4,3	1,5	6,5	2,9	7,7	0,4	8,3	13,1	3,1
Охорона здоров'я	0,8	44,1	33,6	11,8	27,4	0,0	3,4	14,2	0,6	15,2
Духовний та фізичний розвиток	9,2	3,1	2,9	6,9	3,3	3,7	1,6	5,9	4,4	2,2
Освіта	14,7	8,0	23,1	26,3	21,7	31,5	12,4	30,6	32,9	22,7
Соціальний захист та соціальне забезпечення	15,6	4,2	4,8	9,2	26,4	27,4	10,8	13,1	13,9	18,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Дані 2010 р. (табл. 3.43) також не сильно відрізняються від попередніх, однак варто звернути увагу на вже сформовані особливості моделей структур виконання видатків місцевих бюджетів. В країнах «старої Європи», крім Великої Британії видатки на загальне управління склали в середньому 16% (у Британії – 6,4%), в межах 15-20% коливалася частка видатків на економічну діяльність.

Таблиця 3.43 – Структура видатків субнаціональних бюджетів у окремих унітарних країнах у 2010 р., %

Статті видатків / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	TUR	ZAF
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	18,2	14,0	18,8	9,8	11,0	6,4	9,0	9,4	11,8	35,6	10,5
Витрати на оборону	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
Витрати на громадський порядок та судову владу	3,0	1,7	4,1	1,6	0,9	9,2	5,0	2,0	1,2	3,9	4,2
Витрати на економічну діяльність	19,6	14,3	14,6	20,2	6,1	9,2	30,4	18,3	22,3	20,6	28,5
Охорона навколишнього природного середовища	7,6	4,7	3,8	7,3	0,8	4,0	2,6	4,1	4,6	8,1	0,5
Житлово-комунальне господарство	8,6	3,9	2,8	4,2	2,6	6,9	7,8	5,2	10,0	16,7	5,6
Охорона здоров'я	0,7	46,2	25,2	11,8	27,5	0,0	5,3	15,2	8,4	1,6	18,7
Духовний та фізичний розвиток	9,4	2,7	5,7	7,4	3,6	3,2	1,9	7,2	6,8	4,6	4,3
Освіта	14,7	7,2	17,9	26,0	21,0	31,8	15,2	25,9	21,3	4,6	25,9
Соціальний захист та соціальне забезпечення	18,1	5,2	7,1	11,6	26,5	29,3	22,6	12,6	13,5	4,3	1,8

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Порівняно із країнами з економікою emerging-типу в цих країнах вищими є показники значущості фінансування загального управління і

одночасно нижче – фінансування економічного розвитку саме з місцевих бюджетів. Певної прив'язки до характеру економічного розвитку немає у показниках питомої ваги видатків на освіту, соціальний захист та громадський порядок – вони визначаються скоріше усталеними практиками розподілу відповідних секторальних повноважень.

В 2015 р. (табл. 3.44) порівняно із попереднім моментом аналізу знову збільшилися середні показники часток видатків на управління і охорону здоров'я за рахунок інших статей, але усереднена картина не відображає реальних змін – усталені практики надалі визначають структуру видаткової частини субнаціональних бюджетів в унітарних країнах.

Таблиця 3.44 – Структура видатків державних бюджетів у окремих унітарних країнах у 2015 р., %

Статті видатків / Країни	FRA	ITA	ESP	CZE	SWE	GBR	CHN	POL	ROU	TUR	ZAF
Видатки	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Загальнодержавні функції	18,8	15,1	22,2	10,9	10,8	7,2	8,2	10,4	9,4	35,0	28,6
Витрати на оборону	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,1	0,0
Витрати на громадський порядок та судову владу	3,0	1,7	4,5	1,8	0,8	8,4	4,9	1,9	1,2	4,7	4,0
Витрати на економічну діяльність	19,0	13,1	10,6	18,8	6,3	8,9	31,8	16,5	20,5	19,0	13,6
Охорона навколишнього природного середовища	7,7	5,9	3,7	8,6	0,6	4,0	2,9	3,6	6,7	9,8	0,5
Житлово-комунальне господарство	7,7	3,8	2,6	4,2	2,8	5,8	11,3	4,5	10,6	17,2	4,8
Охорона здоров'я	0,7	47,1	26,5	13,4	27,3	1,8	7,0	15,8	13,5	1,4	18,9
Духовний та фізичний розвиток	9,3	2,3	4,5	7,0	3,5	2,3	1,8	6,7	7,0	8,6	3,5
Освіта	14,8	6,3	18,3	27,8	20,8	26,4	15,9	27,9	19,7	2,5	24,1
Соціальний захист та соціальне забезпечення	19,0	4,8	7,1	7,5	27,0	35,2	16,0	12,7	11,4	1,8	2,0

Джерело: розраховано автором за даними МВФ [315]

Дані кластерного аналізу у сформовані вибірці унітарних країн за ознакою функціональної структури витатків субнаціональних бюджетів наведена на рис. 3.12.

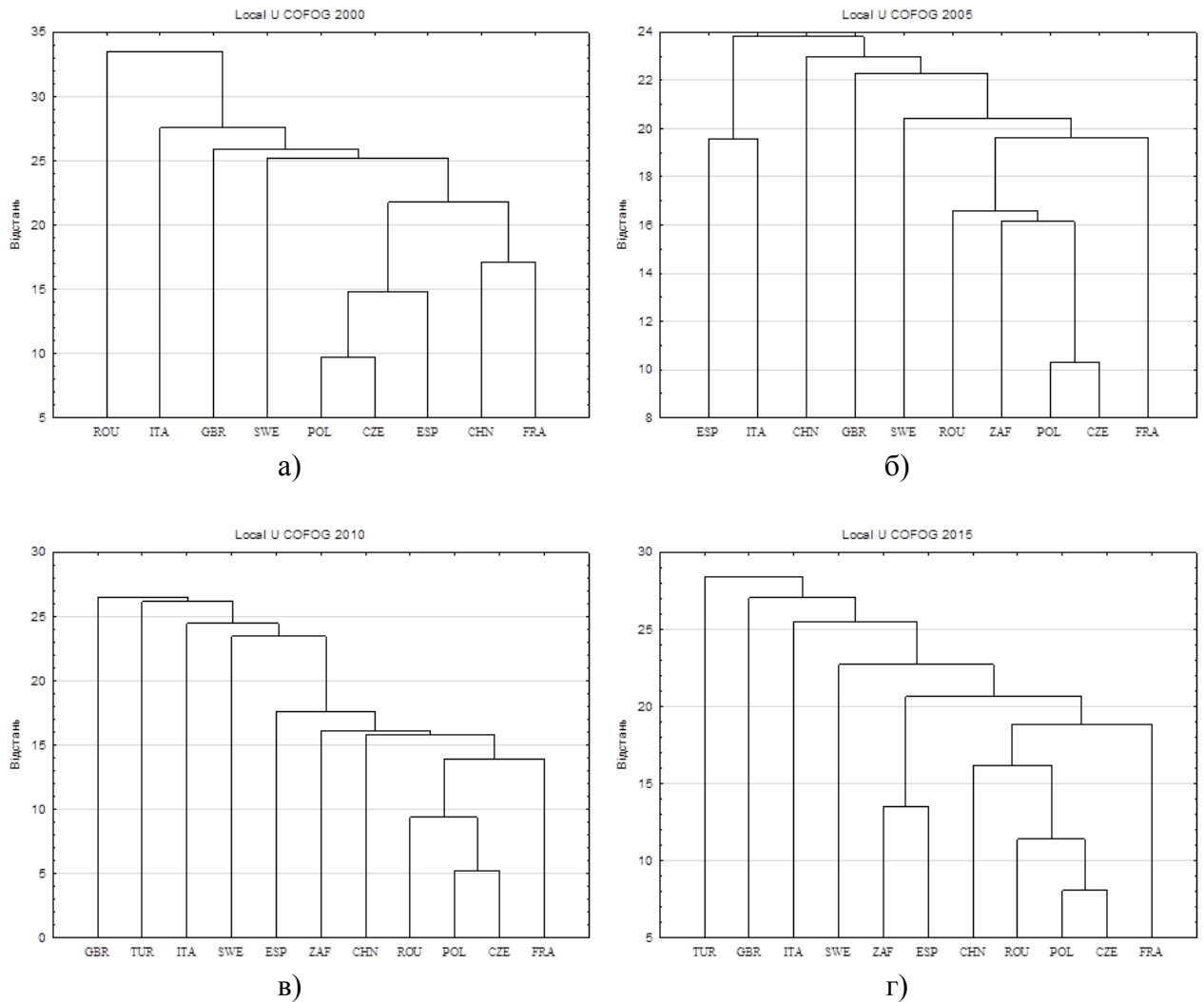

Рисунок 3.12 – Кластери унітарних країн за ознакою структури витатків субнаціональних бюджетів за функціональною класифікацією: а) 2000; б) 2005; в) 2010; г) 2015.

В цілому порівняння наведених кластерних структур дає змогу зробити висновок про специфічність національних підходів у пропорціях виконання витаткової частини субнаціональних бюджетів за класифікаційною ознакою, оскільки практичні всі структури утворюють ступінчасті дендрограми, тобто на кожному наступному кроці виділяється певна унікальна характеристика

структури видатків субнаціональних бюджетів, яка робить певну країну в чомусь унікальною.

В 2000 р. Румунію відрізняли висока частка видатків на фінансування розвитку ЖКГ (37,6%) та порівняно висока частка фінансування економічної діяльності (23,0%); специфічність Італії полягала у високій значущості видатків на охорону здоров'я (41,6%); особливостями Великої Британії були найнижча частка видатків на загальне управління (8,7%), найвища частка витрат на громадських порядок і судочинство (11,2%) та сумарно висока питома вага витрат на освіту та соціальне забезпечення (майже 60%); на відміну від Британії, в Швеції окрім високої значущості останніх статей видатків досить вагому частку мали видатки на охорону здоров'я (біля 26,0%). Далі в рамках кластеризації сформовані 2 підкластери:

Китай та Франція (частка видатків на загальне управління – приблизно 20-25%; і майже по 15% припадає на освіту);

Польща, Чехія та Іспанія (частка видатків на загальне управління – приблизно 15%, на охорону здоров'я – 13%, на освіту – 30%).

В 2005 р. утворився кластер Іспанія-Італія (практично ідентична структура видатків з низькою часткою видатків на управління (10-15%), значною питоною вагою видатків на охорону здоров'я (33-44%), низькою часткою витрат на соціальний захист (близько 4%) за виключенням видатків на освіту: в Італії їх частка в структурі витрат субнаціональних бюджетів складала 8,0%, в Іспанії – 23,1%). Змінилася специфіка моделі структури витрат субнаціональних бюджетів у Китаї – дуже значний рівень витрат на економічну діяльність 39,7%, зростання на 10 п.п. на тлі зниження питокої ваги видатків на освіту (в 2005 р. – 11%, скорочення на 11 п.п.) на тлі найвищого рівня частки витрат на загальне управління.

В 2010 р. послідовність кластеризації виглядає наступним чином: Велика Британія (найнижча питома вага видатків на загальне управління, рівнозначність (приблизно по 30%) часток фінансування освіти та соціального захисту), порівняно високий рівень видатків на громадський порядок та

судочинство – 9,2%); Туреччина (найвища частка видатків на загальне управління – 35,6%; порівняно висока питома вага видатків на ЖКГ – 16,7% на тлі низьких позицій фінансування освіти, охорони здоров'я та соціального захисту); Італія (найвищий показник частки витрат на охорону здоров'я); Швеція (низький рівень витрат на економічну діяльність за приблизно рівнозначної частки витрат на охорону здоров'я, освіти та соціальний захист – 20% і вище); Іспанія (порівняно із країнами, що залишилися – високий рівень витрат на охорону здоров'я); ПАР (витрати на економічну діяльність та освіту складають приблизно по чверті всіх витрат на тлі низької питомої ваги фінансування соціальних програм); Китай (найвища частка фінансування економічної діяльності – 30%, значний обсяг фінансування соціальних витрат 22%). Кластер, який містить Польщу, Румунію і Чехію (низький рівень витрат на загальноуправлінські функції з порівняно високим (до 20%) значенням видатків на економічну діяльність) та Францію (відносно вища частка загальноуправлінських витрат), характеризується дифузною структурою видатків. В 2015 р. картина кластеризації не мала істотних відмінностей від 2010 р., що свідчить про певну усталеність структури.

Результати аналізу динаміки структури видатків національних та субнаціональних бюджетів в окремих унітарних країнах наведені в табл. 3.45. Як можна побачити з наведених даних, істотних змін в структурі видатків за функціональною класифікацією в розрізі державних бюджетів унітарних країн практично не відбувалося. Виключення складають, по-перше, Італія (у 2005 р. порівняно з 2000 р. відзначено збільшення частки витрат на загальнодержавне управління на 8 п.п. та зменшення частки видатків на охорону здоров'я на 9 п.п.); по-друге, Румунія (у 2005 р. виявлено зменшення частки витрат на загальнодержавні функції на 15 п.п. та зростання питомої ваги видатків на економічну діяльність на 13 п.п. за рахунок зменшення значущості фінансування освіти, охорони здоров'я та ін.; в 2010 р. у порівнянні з 2005 р. – скорочення витрат на оборону і збільшення видатків на загальнодержавні функції).

Таблиця 3.45 – Індеси Рябцева зміни структури видатків національних та субнаціональних бюджетів у деяких унітарних країнах

Країни	2005/2000	2010/2005	2015/2010	2015/2000
Національний рівень				
Франція	0,030	0,029	0,086	0,097
Італія	0,133	0,208	0,082	0,114
Іспанія	0,015	0,018	0,013	0,019
Чехія	0,091	0,077	0,022	0,050
Швеція	0,083	0,075	0,016	0,040
Велика Британія	0,064	0,048	0,032	0,104
Китай	-	0,019	0,035	0,051*
Польща	0,041	0,087	0,074	0,097
Румунія	0,249	0,133	0,072	0,181
Субнаціональний рівень				
Франція	0,092	0,044	0,020	0,137
Італія	0,028	0,027	0,024	0,065
Іспанія	0,132	0,166	0,067	0,186
Чехія	0,071	0,049	0,066	0,092
Швеція	0,038	0,010	0,008	0,036
Велика Британія	0,060	0,030	0,091	0,116
Китай	0,196	0,236	0,092	0,146
Польща	0,060	0,107	0,038	0,120
Румунія	0,433	0,178	0,090	0,434
ПАР		0,278	0,273	0,226*

* 2015 до 2005

Натомість, моделі структури видатків субнаціональних бюджетів в цих країнах були більш мінливими:

в Іспанії в 2005 р. порівняно з 2000 р. зросли видатки на охорону здоров'я на тлі скорочення витрат на освіту; в 2010 р. відзначено зростання на 9 п.п. видатків на управлінські функції та подальше скорочення частки видатків на освіту;

в Китаї в 2005 р. порівняно з 2000 р. на 5 п.п. збільшилася частка статей витрат на фінансування управлінських функцій та на 11 п.п. – економічної діяльності на тлі скорочення частки фінансування ЖКГ на 5 п.п. і соціального захисту – на 11 п.п.;

в Румунії в 2005 р. у порівнянні із 2000 р. знизилася частка фінансування ЖКГ (на 25 п.п.) і збільшилася частка фінансування освіти (на 28 п.п.);

в ПАР у 2010 р. порівняно з 2005 р. зменшилася питома вага статті

«Видатки на загальнодержавне управління» (на 9 п.п.) та «Видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення» (на 16 п.п.), натомість на 12 п.п. збільшилася частка витрат на економічну діяльність; в 2015 р. ситуація змінилася на протилежну – за рахунок скорочення фінансування програм економічного розвитку збільшилося фінансування управлінських функцій.

В цілому слід сказати, що в унітарних країнах основна модель витрат національних бюджетів – 25-30 % – фінансування загальнодержавних функцій, 20-25 % – соціальні програми; 10-15 % – видатки на економічний розвиток. На субнаціональному рівні фінансування витрат, в основному, концентрується на освіті, охороні здоров'я та соціальних програмах, підвищується орієнтація субнаціональних бюджетів на реалізацію програм економічного розвитку.

Аналіз табл. 3.46 дає змогу систематизувати основні підходи в розподілі витрат за функціональною ознакою між державним та субнаціональним бюджетами.

загальнодержавні функції: є два варіанти – домінування національного рівня (більше 80 %) або зі значною перевагою національного рівня (75-80 %)

оборона, громадський порядок, судова влада: основний підхід – 80 % і вище витрат на всі цілі є прерогативою національного уряду; другий підхід – фінансування місцевих сил правопорядку та місцевого судочинства (на рівні 30-40 % за рахунок субнаціональних бюджетів); специфічна практика – фінансування частини витрат саме на оборону з місцевих бюджетів;

економічна діяльність: основний підхід – пропорція 60 на 40 % між національним урядом та місцевим самоврядуванням; менш розповсюджені – домінування національного рівня та окремий випадок – перевага субнаціонального рівня;

охорона НПС: основний підхід – домінування субнаціональної ланки у фінансуванні; варіації – паритет; окремий випадок – домінування національного рівня;

Таблиця 3.46 – Структура фінансування видатків за функціональною класифікацією за рівнями бюджетів в деяких унітарних країнах, %

	Загальнодержавні функції	Оборона, порядок, судова влада	Економічна діяльність	Охорона НПС	ЖКГ	Охорона здоров'я	Духовний та фізичний розвиток	Освіта	Соцзахист і соцзабезпечення
Франція									
Національний	75,2	90,0	63,7	14,1	23,9	74,3	27,1	69,4	69,1
Субнаціональний	24,8	10,0	36,3	85,9	76,1	25,7	72,9	30,6	30,9
Італія									
Національний	79,1	92,1	65,7	11,1	19,6	33,1	56,7	79,3	90,9
Субнаціональний	20,9	7,9	34,3	88,9	80,4	66,9	43,3	20,7	9,1
Іспанія									
Національний	75,5	67,5	41,4	4,7	1,4	4,0	17,0	3,8	50,0
Субнаціональний	24,5	32,5	58,6	95,3	98,6	96,0	83,0	96,2	50,0
Чехія									
Національний	73,2	92,3	68,6	13,0	33,2	67,7	41,8	54,7	93,4
Субнаціональний	26,8	7,7	31,4	87,0	66,8	32,3	58,2	45,3	6,6
Швеція									
Національний	78,4	91,3	64,9	47,8	10,7	14,9	28,8	25,2	63,1
Субнаціональний	21,6	8,7	35,1	52,2	89,3	85,1	71,2	74,8	36,9
Велика Британія									
Національний	86,4	80,7	72,5	47,7	73,0	97,5	66,0	60,3	79,0
Субнаціональний	13,6	19,3	27,5	52,3	27,0	2,5	34,0	39,7	21,0
Китай									
Національний	82,3	56,7	16,4	6,7	0,1	0,7	9,0	5,4	5,8
Субнаціональний	17,7	43,3	83,6	93,3	99,9	99,3	91,0	94,6	94,2
Польща									
Національний	76,4	93,5	59,4	28,1	23,0	37,1	24,8	52,9	78,3
Субнаціональний	23,6	6,5	40,6	71,9	77,0	62,9	75,2	47,1	21,7
Румунія									
Національний	87,9	96,3	83,0	34,4	49,5	52,2	31,6	36,5	71,4
Субнаціональний	12,1	3,7	17,0	65,6	50,5	47,8	68,4	63,5	28,6
Туреччина									
Національний	82,6	94,9	81,3	6,5	30,2	98,3	66,0	97,8	98,7
Субнаціональний	17,4	5,1	18,7	93,5	69,8	1,7	34,0	2,2	1,3
ПАР									
Національний	74,8	83,7	60,4	70,5	66,9	24,2	30,0	39,7	90,2
Субнаціональний	25,2	16,3	39,6	29,5	33,1	75,8	70,0	60,3	9,8

ЖКГ: два основних підходи – домінування місцевого рівня та пропорція 1/3 національний і 2/3 – місцевий;

охорона здоров'я: основний підхід – пропорція 20-33 % – національна ланка, 67-80 % – місцева ланки (на рівні); менш розповсюджений – повне домінування місцевого рівня;

духовний та фізичний розвиток: основний підхід – пропорція 1/3 національний рівень і 2/3 – місцевий; менш розповсюджений – перевага національного рівня;

освіта: основний підхід – домінування національного рівня; менш розповсюджені варіації – пропорція 1/3 національний рівень і 2/3 – місцевий та домінування місцевого

соцзахист та соцзабезпечення: основний підхід – домінування національного рівня; унікальні випадки – повний паритет або домінування місцевого.

3.5 Підходи до реалізації політики фіскального вирівнювання

Одним з чинників, які визначають наявність податково-бюджетних дисбалансів у національній економіці, низьку результативність виконання бюджетів та заходів фіскальної складової макроекономічної політики в цілому, виступають особливості інституційної архітектури бюджетної системи, зокрема, її субнаціональної (субцентральної) ланки. З огляду на це розв'язання проблем функціонування публічних фінансів потребує пошуку і реалізації шляхів удосконалення структурно-функціональних характеристик організації та нормативного забезпечення адміністративних та грошових відносин суб'єктів публічних фінансів на субнаціональному рівні між собою, з суб'єктами центрального рівня та широким колом інших учасників публічно-приватної взаємодії фінансового характеру.

Опис становлення і трансформації інституційної архітектури бюджетних систем в Європі, особливо в аспекті виокремлення та організаційного оформлення їх субцентральної структур, слід здійснювати, виходячи з двох вихідних принципів. Перший з них полягає у наявності щільної залежності між інституційною архітектурою та архітектурою державного управління і місцевого самоврядування в певній країні. У зв'язку з цим дуже влучним є твердження Чугріни О. про те, що «... у багатьох місцях Європи регіоналізація постала частково як пошук територіальних та інституційних рамок, більш придатних, ніж держава, для стимуляції економічного розвитку із збереженням ринкової економіки. Вона постає також, і мабуть, ще з більшою мірою як відповідь на вимоги автономії, що виходять від певних груп населення, чия специфічна культура пов'язана з частиною території, яка має свою власну історію» [248].

Другий принцип визначає обумовленість конкретних форм організації регіональних або місцевих фінансів одночасно двома факторами: локальними історичними традиціями публічних фінансів і тенденцією до інтернаціоналізації. Остання обумовила наявність певних зразків організації фінансів органів місцевого самоврядування та фінансування місцевого розвитку, причому як в рамках загальносвітової тенденції до демократизації фінансів, так і в рамках європейського гуртування. Внаслідок впливу цих факторів сформувалася певна матриця інституційних архітектур субнаціональних фінансів, які хоча й побудовані на схожих принципах, але мають безліч особливостей, які визначають локальні механізми забезпечення результативності як фінансової підтримки самоврядування, так і реалізації фіскальної складової стимулювання місцевого, в т.ч. трансрегіонального, розвитку.

Сучасний стан субнаціональної ланки фінансів у Франції сформувався під впливом еволюційного процесу децентралізації, який виник як відповідь на запит на більшу автономію у вирішенні питань місцевого розвитку, передусім, у сільській місцевості. Сукупність субнаціональних суб'єктів публічних фінансів представлена комунами, департаментами та регіонами.

Характерною ознакою розподілу повноважень у трирівневій системі місцевого самоврядування є її ієрархічність – повноваження, і відповідно, напрями бюджетних видатків між різними рівнями не перерізаються. На рівні комун основними сферами компетенції є містопланування, муніципальний транспорт, місцеві об'єкти культурного характеру та туризму. На рівні департаментів – медичне та соціальне забезпечення, міжмуніципальний транспорт, комплексний розвиток сільської місцевості. На рівні регіонів – професійна освіта, стратегічний соціально-економічний розвиток, в т.ч. інвестиційна політика та політика стимулювання підприємництва. Приблизно третина поточних витрат місцевих органів влади припадає на утримання адміністративно-силового апарату (поліція, цивільна оборона, пожежна охорона, управління), третина – на освіту, культуру; важливою статтею витрат є розвиток інфраструктури. Формування комун враховувало не принцип їхньої фінансової спроможності, а принцип бажання взяти на себе певні самоврядні повноваження. З огляду на це достатньо розповсюдженою практикою є поєднання адміністративних та фінансових ресурсів комун у вирішенні завдань місцевого розвитку. Формами такого поєднання стали спільні проекти з об'єднанням ресурсів і спільні проекти, під які запроваджується спеціальне оподаткування. В останньому випадку комуни мають об'єднуватися без анклавів [206].

Фінансова автономія місцевого самоврядування базується на місцевих податках, отриманні доходів від комунальної власності, трансфертах з центрального бюджету, а також на низці фіскальних правил. До числа місцевих податків у Франції належать: 1) основні податок на житло, земельний податок (на забудовані та незабудовані землі), податок на професію; 2) додаткові: туристичний збір, податок на продаж будівель, збори на прибирання територій, освітлення територій та їх озеленення, збір за розробку корисних копалин, податок на перевищення щільності забудови, частину яких можуть запроваджувати і встановлювати ставки самі органи самоврядування. В системі міжбюджетних трансфертів переважають дотації,

на використання яких обмеження не накладаються. Інша частина трансфертів являє собою т.зв. «зв'язані трансферти» у вигляді субсидій на доповнення податкової бази та субвенцій з цільовим характером використання (комунікаційна інфраструктура, охорона здоров'я, муніципальне будівництво). Слід вказати, що саме на громади припадає більша частка фінансових витрат (до 55 %), відповідно саме в їх бюджетах концентрується більша частина публічних фінансових ресурсів. До особливих фіскальних правил для місцевих бюджетів у Франції належать можливість самостійно визначати джерела і напрями фінансування капітальних видатків, використання муніципальних запозичень лише для інвестування (це обумовлює існування у місцевих бюджетах фонду фінансування поточної діяльності та фонду розвитку), а також можливість концесії комунальної власності (один з найбільш широко розповсюджених механізмів мінімізації витрат місцевої влади при збереженні комунальної власності).

В Румунії адміністративно-територіальними одиницями є комуни, міста й округи (графства), а також муніципалітети (на сьогодні – єдиний столичний муніципалітет Бухарест), однак органами місцевого самоврядування (муніципіями) визначені лише органи комун, міст та муніципалітетів, тоді як округи представлені територіальною ланкою центральних органів влади і окружною радою, яка хоча й є виборною, але являє собою орган державної адміністрації, призначений для координації політики місцевих рад (комун та міст). В той же час, складові бюджетної системи розподіляються дещо інакше: державний бюджет, бюджет державного соціального страхування а також місцеві бюджети, до яких віднесено не тільки бюджети міст і комун, а й бюджети округів. Місцеві органи влади несуть відповідальність за забезпечення соціальної та культурної діяльності, спорту, розвитку у місцевих інтересах, а також досягнення спеціальних цілей (які встановлюються щорічно бюджетним законом). Можливими є рішення про добровільне об'єднання зусиль (на рівні окремих комун та міст, або на рівні графств) для реалізації більш

масштабних проектів [90].

Доходи місцевих бюджетів в Румунії складаються із місцевих податків та зборів, доходів від суспільної власності, яка знаходиться у веденні органів самоврядування, зв'язаних та незв'язаних трансфертів з державного бюджету. Місцеві податки встановлюють і їхні ставки визначаються місцевими радами, однак у відповідності до загальнонаціонального фінансового законодавства. Крім того, податок на доходи фізичних осіб розподіляється за визначеною пропорцією (50% - державний бюджет, 40% - місцевому бюджету комуни або міста, на території яких доход отримано, 10% – бюджету графства), однак ця пропорція може бути переглянута, оскільки визначається щорічно в законі про державний бюджет. В Румунії існують особливі фіскальні правила щодо використання коштів, які стягнуті у вигляді податків з продажу товарів приватної власності, власники яких є резидентами певної території спрямовуються виключно на інвестування з місцевих бюджетів. Крім того, існує специфічна система вертикального бюджетного вирівнювання: обсяг і критерії розподілу коштів вертикального вирівнювання встановлюються щорічно законом про державний бюджет, 25% суми йде до бюджету графства, а залишок – за рішенням окружної ради (ради графства) – розподіляється між бюджетами органів місцевого самоврядування. Особливістю регулювання бюджетних видатків у Румунії є можливість фінансування з місцевого бюджету участі органів місцевого самоврядування у капіталі приватних компаній, а також можливість формування резервного фонду (але в сумі, яка є не більшою, ніж 5% повних витрат на кінець року). До того ж існує можливість фінансування поточних і капітальних видатків місцевого бюджету на основні цілі за рахунок перевиконання плану за місцевими доходами, але в разі, якщо у місцевих рад немає боргових зобов'язань [90].

В Німеччині, яка є федеративною країною, адміністративно-територіальний устрій якої передбачає ієрархію «Землі – округи – райони та міста, що мають статус районів – громади». При цьому кожна із земель

наділена широкою автономією, яка, в першу чергу, виявляється у тому, що кожна із земель має право визначати модель місцевого самоврядування, що має наслідком існування чотирьох моделей: південнонімецької, північнонімецької, моделі «рада-бургомістр», моделі «рада-магістрат» (Грובה В. [47]). В той же час, система національних публічних фінансів включає федеральний бюджет, бюджети земель і громад, фонди соціального страхування, єдності, фінансового вирівнювання земель і вирівнювання тягара війни (Дудченко В. [85]).

Децентралізація в Німеччині зумовлена історичними особливостями формування земель, однак на рівні громад відбувалася за місцевою ініціативою з огляду на давні традиції магдебурзького права. Повноваження громад є досить широкими і поділяються на обов'язкові та добровільні. Перші визначаються землею і мають пріоритет фінансування (це передусім, комунальні послуги з постачання енергії та води, а також спорт, культура і соціальне забезпечення. Другі фінансуються за залишковим принципом. Загалом до компетенції громад належать: 1) забезпечення діяльності інфраструктури (житло, вулиці, виробничі майданчики, вода, вивезення сміття, електрика, газ); 2) побутове обслуговування: громадський транспорт, культура, бані, спорт, дозвілля; 3) соціальні питання: соціальний захист, інтеграція меншин, забезпечення участі в громадському житті, підтримання соціальної злагоди (миру); 4) формування середовища проживання і перспективне планування: планування розвитку міста, якість середовища проживання, екологія, розвиток культури і засобів комунікації; 5) громадський порядок: пожежна служба, поліція, служба зв'язку, охорона навколишнього середовища, реєстрація актів громадського стану; 6) стабілізація суспільної системи [156]. Важливою рисою поділу компетенцій є також відсутність дублювання владних функцій між різними рівнями управління.

Фінансова автономія громад полягає у закріпленні за ними власних податків (поземельний та промисловий податок), розмір яких встановлюється самими громадами, доходів від комунальної власності і надання послуг,

надання права на позики (рівень яких, однак, лімітований і прив'язаний до обсягу інвестиційних витрат з місцевого бюджету). Грובה В. також вказує, що законами земель також може бути передбачено право громад на введення податків і зборів на споживання (податок на вистави, на моторні човни і катери, збір з власників собак і коней, збір за мисливство і рибальство, цільовий податок для утримання пожежної охорони тощо) [47]. Федерація за виключним правом отримує мито і має виключні повноваження лише в його регулюванні. Надходження прибуткового податку та ПДВ розподіляються між федеральним та земельними бюджетами і в принципі відіграє домінуючу роль в нормативно-правовому забезпеченні цих податків. Інституційне забезпечення місцевого оподаткування знаходиться у веденні земель. Землі одержують податки на майно, спадок, податок, який стягується при придбанні земельної ділянки, податок на автомобілі, на пиво, на проведення лотерей, скачок і від ігрових закладів, податок на пожежну охорону. Рівень податкових надходжень до бюджетів земель встановлений законодавством і складає 64% всіх надходжень місцевих податків та зборів (Карлін М. [99]).

Особливістю механізму фінансового вирівнювання в Німеччині є те, що він сполучає вертикальне і горизонтальне вирівнювання. Перше передбачає можливість переказу коштів федерального бюджету до бюджету земель на реалізацію інвестиційних проектів земель і громад (будівництво й розширення вищих навчальних закладів; покращення регіональної господарської структури, аграрної структури та захист узбережжя), однак напрямку ці кошти не можуть бути надані громадам. Крім того, землі мають право відмовитися від таких коштів. Трансферти землям поділяються, які і в інших країнах на зв'язані та незв'язані (цільові та нецільові). Механізм горизонтального вирівнювання передбачає переказ доходів від земель з більш високим рівнем податкових доходів на душу населення до більш бідних і, в основному, стосується ПДВ.

Унікальний характер адміністративно-територіального устрою має Велика Британія. Не враховуючи Австралії, Нової Зеландії та Канади, які

фактично є незалежними державами, Велика Британія має в складі підпорядковану центральному уряду територію власне Англії, а також Шотландію, Уельс та Північну Ірландію. В Англії діє дворівнева структура місцевого самоврядування (графства та округи або міста). Шотландія має парламент з повними законодавчими правами й органи виконавчої влади. В їхній компетенції знаходяться питання надання соціальної допомоги, охорони здоров'я, місцевого самоврядування, освіти, забезпечення житлом, спорту, мистецтва, сільського та лісового господарства, рибальства, питання залучення зовнішніх засобів і внутрішніх інвестицій для економічного розвитку Шотландії й ін. Також парламент має право змінювати ставки оподаткування на території Шотландії. Асамблея Північної Ірландії наділена правом законотворчості в таких сферах: зайнятість, підготовка кадрів, освіта, охорона здоров'я, навколишнє середовище, культура, мистецтво, сільське господарство, торгівля, розвиток сільських регіонів, внутрішні та зовнішні інвестиції. Національна Асамблея Вельсу має право розробляти й реалізовувати політику у таких сферах, як сільське господарство, культура, економічний розвиток, освіта, охорона здоров'я, туризм й ін., однак може лише вносити деякі поправки в закони, прийняті парламентом Великої Британії. У Шотландії та Вельсі лише один рівень місцевого самоврядування (Карлін М. [99]).

Видатки місцевих бюджетів поділяються на поточні та капітальні (капітальні покриваються за рахунок позик, а джерелом фінансування поточних, головним чином, є податки). Основними напрямками спрямування коштів місцевих бюджетів Великої Британії такі: житлове та шляхове господарство, освіта, місцева влада та самоврядування, судова система, поліція, заходи з охорони навколишнього середовища (Карлін М. [99], Чорна Н. [246]).

Головне джерело місцевих бюджетів – муніципальний податок (справляється залежно від вартості майна та кількості дорослих членів сім'ї). До інших джерел доходів належать незв'язані трансферти від центрального

уряду (в т.ч. перерозподілені надходження від податків на комерційну діяльність), а також зв'язані трансферти (ring-fenced grants). Незв'язані трансферти, які розраховуються за спеціальною формулою, покликані компенсувати відмінності в податковій базі муніципального податку у обсягах потреб у витратах на виконання власних повноважень. Ця система є спільною для Англії, Шотландії та Вельсу.

Однак, починаючи з 2010 р. у Великій Британії було започатковано політику «фіскального ущільнення», яка проявилася у скороченні обсягів трансфертів (як зв'язаних, так і незв'язаних), а також скороченні обсягів надходжень від муніципального податку. Останнє відбулося внаслідок запровадження двох реформ: заморожування ставки муніципального податку та скасування податкових пільг з даного податку для фінансово неспроможних родин. Крім того, були значно скорочені обсяги витрат місцевих бюджетів (меншою мірою соціальні статті та охорона навколишнього середовища, більшою мірою – культура та соціально-економічний розвиток).

Місцеві бюджети у Шотландії та Вельсі більш залежні від трансфертів з центральних бюджетів (У Шотландії до 2010 р. їхня частка складала 68%, у Вельсі – 81%). Крім того, на відміну від Англії освітні потреби фінансувалися за рахунок незв'язаних грантів. Політика «фіскального ущільнення» також вплинула на скорочення як грантового фінансування, так і надходжень від муніципального податку, однак зменшення доходів від муніципального податку мало різні причини: у Шотландії це заморожування ставки податку, а у Вельсі – скасування перерозподілу податкового навантаження з бідних родин на багатих, внаслідок чого місцева влада була вимушена шукати можливості надання допомоги фінансово неспроможним родинам за рахунок власних фондів. При цьому витрати місцевих бюджетів в Шотландії та Вельсі на виконання схожих з англійськими обов'язків, скоротилися меншою мірою (в Англії – на 22,3%, Шотландії – на 14,9%, у Вельсі – на 11,5%) [348].

Досить цікавою була т.зв. «чотириблочна модель» фіскального

вирівнювання за формульними грантами, яка використовувалася в 2010-2014 рр. Перший блок складається із фінансування за прогнозом потреб видатків місцевих бюджетів, другий блок являє собою фін снування із розрахунку зі встановленої ставки на душу населення, третій блок передбачає можливість введення додаткових місцевих податків на основі оцінки місцевої податкової бази, четвертий блок (або блок-демпфер) встановлює мінімальний гарантований рівень збільшення трансфертів (або максимальний рівень зменшення, в разі, якщо трансферти скорочуються). Разом з тим, значущість кожного з цих блоків не є незмінною величиною і варіюється залежно від конкретного місцевого бюджету або року. Надалі розпочалося введення т.зв. Схеми затримання податків на комерційну діяльність (Business Rates Retention Scheme). Ухвалений у 2012 р. Закон про фінанси місцевого самоврядування передбачив можливість перерозподілу від чверті до половини податків на комерційну діяльність новоствореного або модернізованого бізнесу. Це не означає, що місцева влада просто забирає до власного бюджету ці обсяги. Натомість система знижок і тарифів перерозподіляє існуючий запас надходжень податків на комерційну діяльність з територій з відносно більш високими надходженнями від цих податків у порівнянні з потребами у видатках на користь областей з відносно низькими надходженнями у порівнянні з потребами у видатках.

Система спеціальних (зв'язаних) трансфертів також була реформована. Зокрема, зі складу незв'язаних формульних грантів були виведені субвенції на надання освітніх послуг та охорону здоров'я. Натомість були ліквідовані, а відповідні ресурси пере спрямовані на фінансування незв'язаних трансфертів, такі спеціальні гранти, як гранти підтримки муніципального податку, гранти на компенсацію втрат від заморожування ставки муніципального податку, грант на реформування здоров'я та покращення освіти.

У Швейцарії, яка являє собою найбільш адміністративно і фінансово децентралізовану європейську країну, система місцевих публічних фінансів представлена бюджетами кантонів та громад [244]. Важливою передумовою

фінансової автономії кантонів (регіонів) є конституційне закріплення фіскальних та бюджетних повноважень Конфедерації, кантонів та громад. Зокрема, на рівні Конфедерації закріплено повноваження з гармонізації оподаткування, які охоплюють питання обов'язку сплати податків, предмету та визначення часу сплати податків, процесуальне право та податкове кримінальне право, а також врегулювання питань щодо необґрунтованих податкових пільг, встановлення податкових пільг для літніх людей та інвалідів та запобігання подвійному оподаткуванню в різних кантонах. Кантонам надається права самостійно встановлювати види, бази і ставки податків, а також визначати суми, звільнені від оподаткування, однак вони не мають права надавати податкові пільги на ті податки, відносно яких такі пільги вже встановлено Конфедерацією. Податкові надходження за ПДВ, митом та податком на доходи від капіталу закріплені за бюджетом Конфедерації, за податками на доходи та прибуток – розподіляються між всіма рівнями управління, причому громад можуть встановлювати надбавки до кантональної ставки. Важливим джерелом доходів громад є платежі за адміністративні послуги та послуги муніципальної інфраструктури, а також частина надходжень від податку на нерухомість. Слід відзначити, що перелік податків, які стягуються громадами, встановлюється на рівні кантонів і може відрізнятися. У сполученні з відмінностями щодо ставок податків, а також із принципом оподаткування за місцем проживання для податку на доходи і принципом оподаткування за місцем отримання для податку на прибуток це сприяє неоднорідності фінансових ресурсів бюджетів кантонів і громад всередині кантонів, а також конкуренції. Повноваження із вирівнювання обсягу фінансових ресурсів громад покладено саме на кантони, в бюджетах яких концентрується більша частина фінансових ресурсів, однак у ліквідації розбіжностей між фінансовою спроможністю кантонів бере участь центральна ланка системи публічних фінансів. Специфіка останньої полягає в тому, що у випадку неспроможності певних громад або кантонів забезпечити доступ до певних соціальних або адміністративних послуг допомога федеративного

уряду йде не тільки на підтримання їх ресурсної бази для розвитку відповідної інфраструктури, а й на компенсацію іншим кантонам і громадам, які беруть на себе тягар надання цих послуг для населення. Обсяг допомоги на вирівнювання конституційно встановлено на рівні 1/6 обсягу суми надходжень прямих податків до бюджету Конфедерації [244].

До числа інституційних особливостей архітектури субцентральної ланки публічних фінансів у Швейцарії належать також відсутність стандартизованої форми бюджету та бюджетної звітності громад, хоча певні найбільш загальні рекомендації розробляються на рівні кантонів, і можливість використання інструментів прямої демократії у вирішенні фінансових питань (наприклад, встановлення або відмови від певних податків, встановлення мінімального рівня соціальних виплат шляхом референдуму, або встановлення лімітів бюджетних витрат, перевищення яких потребує такого референдуму).

При визначенні можливостей використання розглянутого досвіду для України варто брати до уваги передумови виникнення і розвитку децентралізації в окремих країнах (етнічний принцип, однорідна місцева ініціатива, історично складені особливості взаємодії різних адміністративно-територіальних одиниць однієї держави тощо), а також особливості національного інституційного середовища (фінансова культура, культура прямої демократії, правова свідомість, фінансова дисципліна), оскільки копіювання певної інституційної архітектури може призвести до виникнення загроз неефективності тих або інших податково-бюджетних та адміністративних механізму або взагалі мати ризик порушення структурної цілісності бюджетної системи, національної економіки і держави в цілому. Такі ризики визначені в роботі Валуйського І. [25]. Стисло ці ризики можна групувати наступним чином:

ризик створення інституційних та фінансових засад для легального сепаратизму, в т.ч. політично ситуативного або етнокультурного (наприклад, Іспанія, Італія, Велика Британія, Бельгія), обумовлений законодавчим (аж до

Конституції) закріпленням адміністративних повноважень і фінансової автономії місцевого самоврядування, відсутністю територіальних представництв державних органів влади (слабкістю оперативного реагування і державного контролю за процесами на місцях), а також реальною фінансовою самодостатністю фінансовою автономією один адміністративно-територіальних одиниць за систематичної несамодостатності інших;

ризик посилення горизонтальних дисбалансів у фінансовій спроможності і рівні соціально-економічного розвитку адміністративно-територіальних одиниць, обумовлений нестачею ресурсів для горизонтального вирівнювання і відсутністю практик та інституційних форм добровільного об'єднання громад (регіонів) у вирішенні питань спільного розвитку;

ризик посилення неоднорідності якості публічного управління в різних адміністративно-територіальних одиницях, обумовлений нераціональністю пропорцій розподілу публічних доходів по вертикалі публічних фінансів, внаслідок інституційної несумісності схем розподілу повноважень і розподілу податкових і неподаткових надходжень; мова йде про варіанти, коли: а) стандарти надання адміністративних та соціальних послуг встановлюються на центральному рівні або традиційно очікується, що вони мають бути єдиними, а місцеві бюджети формуються централізовано лише для покриття витрат на здійснення цих послуг, тобто перетворюються на інструмент політики центрального уряду; б) очікування щодо стандартів відповідають принципу унітаризму (однаковість обсягу та якості послуг по всій території країни), надання послуг населенню (суб'єктам) однієї громади на території іншої суттєво обмежується; а ресурсів для вирівнювання спроможності громад надавати такі послуги у центрального уряду немає.

Таким чином, попри загальну тенденцію до демократизації і децентралізації публічних фінансів в Європі, яка призвела до посилення фінансової ролі місцевого самоврядування практично в усіх країнах Європи безвідносно їх державного устрою, фіскальна децентралізація і підвищення

фінансової автономії адміністративно-територіальних одиниць вирішила проблему результативності бюджетної політики і використання публічних фінансів лише частково. Головним напрямом трансформації інституційної архітектури субнаціональної ланки публічних фінансів практично в усіх країнах стали перерозподіл адміністративних повноважень та повноважень з надання суспільних послуг до найнижчого рівня самоуправління, формальне закріплення певних видів фінансових ресурсів за органами самоврядування, а також надання субнаціональним структурам самоврядування права самостійного інституційного оформлення рішень щодо особливостей та параметрів окремих (в т.ч. досить значущих) напрямів податково-бюджетного регулювання. Разом із тим, нерівномірність ресурсного потенціалу формування власних доходів у субнаціональній ланці публічних фінансів, зростання варіативності податково-бюджетних умов життєдіяльності громад актуалізували дві основних проблеми. Перша з них полягає у необхідності удосконалювати механізми вертикального та горизонтального вирівнювання за обмеженості ресурсів центрального уряду після фіскальної децентралізації. Друга відображає необхідність приведення у відповідність видатків місцевих бюджетів та їх доходної бази попри наявність уніфікованих стандартів надання суспільних послуг, через що до системи виконання бюджетів висувуються все більш жорсткі вимоги. Як можна побачити з результатів дослідження, способи вирішення цих проблем суттєво різняться залежно від історичного досвіду та типу державного устрою, оскільки вони обумовлюють національну специфіку зазначених проблем та можливостей їх подолання. З іншого боку, не можна не звернути увагу на той факт, що європейський досвід доводить можливість виникнення ризиків, пов'язаних із фіскальною децентралізацією, які посилюють гостроту згаданих проблем і в цілому несуть небезпеку цілісності держави та національної соціально-економічної системи.

Іншим напрямом подолання фіскальних дисбалансів є заходи податкової політики.

Дослідження досвіду різних країн (Robinson 2007, Dabla-Norris et al. 2010, Fritz та співавт. 2011, Желюк 2013, Коляда 2014, Дорош 2014, Дорош, Косинський 2015, Полікарпова 2015 [300, 309, 89, 343, 81, 185, 119]) дозволяє розповісти про множинні методи скорочення вертикальних та горизонтальних бюджетних дисбалансів. Їх узагальнення та систематизація дає можливість представити інструменти фіскального узгодження наступним чином.

Найбільш поширені широкі заходи:

перерозподіл на користь центрального уряду тих повноважень, які місцеві органи влади не можуть впорати з обмеженням фінансових ресурсів;

запровадження механізму, який дозволяє місцевим органам влади встановлювати податкові надходження або застосовувати більшу ставку існуючих податків (як правило, протягом певного інтервалу);

встановлення пропорцій розподілу на доходи від загальнодержавних податків до бюджетів різних рівнів та зміна таких пропорцій у разі катастрофічного дефіциту бюджетних ресурсів на місцевому рівні;

реалізація системи міжбюджетних трансфертів та кредитів.

Є щонайменше три загальні підходи до використання цих інструментів: індивідуальний – у кожному випадку центральний уряд вирішує конкретні умови фінансування місцевих бюджетів з місцевими органами влади (Китай);

пільгові – для деяких територій (регіонів) запроваджується спеціальний режим прав місцевого самоврядування при встановленні податків, податкових пільг та розподілу податкових надходжень національних податків (Австралія, Малайзія);

формульний – формула обчислення обсягу переказів з центральних бюджетів на місцеві, що є єдиною і застосовується до всіх адміністративних одиниць (більшість країн, включаючи Україну).

Широко поширені методи горизонтального вирівнювання – створення фондів вирівнювання (структурних фондів) у формі фондів регіонального розвитку. Їх функція, на відміну від державних грантів вирівнювання, є

вузька орієнтація на подолання структурних проблем, тобто створення передумов для збільшення фінансової сили територій завдяки структурній трансформації продуктивних сил, створення інфраструктури та робочих місць тощо. Крім того, це також державні та місцеві інвестиції в соціальну сферу та інфраструктуру, включаючи програми працевлаштування та освіти; фінансування розвитку бізнесу та часткової або повної компенсації відсотків за кредитами місцевих органів влади може бути ефективним.

Серед числа непрямих методів фіскального узгодження такі можуть бути використані як контроль прозорості державних закупівель органів місцевого самоврядування; зміна соціальних стандартів та стандартів надання адміністративних послуг; фінансовий аудит діяльності бюджетних установ та контроль за використанням державної та муніципальної власності; вдосконалення системи податкової адміністрації, інтеграція адміністративних одиниць та відповідно – податкової бази місцевих бюджетів тощо.

Наприклад, в Німеччині процес вирівнювання має три етапи. По-перше, розраховується показник надходжень від ПДВ на душу населення, а ті землі, в яких він нижчий за середній у Німеччині, отримують трансферти з центрального бюджету. На другому етапі розраховуються показники податкових надходжень на душу населення після здійснення узгодження з ПДВ та, якщо рівень індикатора нижче середнього рівня на землях - міжбюджетні трансферти з більш багатих земель у бідні. На третьому етапі можна виділити додаткові трансферти вирівнювання з федерального бюджету (як правило, це належить землям Східної Німеччини).

У муніципалітетах Польщі, де рівень податкових надходжень є нижчим за середній показник по країні, отримують додаткові ресурси вирівнювання, виходячи з різниці між фактичними податковими доходами та різницями між рівнями доходу на душу населення. Крім того, провінції та райони в Польщі отримують додаткові трансферти вирівнювання за різницю, що покривають межі реальних рівнів податкових надходжень на душу населення та 85% найвищого рівня податкових надходжень.

У Великобританії встановлено так звану Стандартну видаткову оцінку – SSA (приблизна вартість всього обсягу послуг, що передаються місцевим органам влади) для кожного регіону. Обсяг переказів з державного бюджету до місцевих коштів дорівнює загальним нормам, за винятком частки цього регіону в податку на комерційну власність, якщо останній відрізняється від стандартного загальнодержавного рівня. Система поточної підтримки місцевих бюджетів містить грант на підтримку доходів - RSG та деякі спеціальні гранти. Підтримка гранту становить 80% від поточної субсидійованої підтримки, яка, своєю чергою, забезпечує трохи менше 50% надходжень місцевих бюджетів.

У США найбільш перспективним методом боротьби з вертикальним дисбалансом є грантові програми, реалізовані федеральними грантами. Такі програми спрямовані на розвиток сільського господарства, мистецтва, бізнесу; створення громад для розвитку, захист споживачів, запобігання та ліквідація наслідків стихійних лих, розвиток освіти, підвищення рівня освіти та зайнятості, енергозбереження, охорона навколишнього середовища, підвищення якості та безпеки харчових продуктів, охорона здоров'я, забезпечення доступності житло, розвиток інформаційних технологій та математичне виховання, зміцнення законності та надання правових послуг, розвиток гуманітарних наук, збереження природних ресурсів, підвищення якості та доступності соціальних послуг, підтримка національної безпеки та покращення транспортного обслуговування. Основні типи грантової підтримки:

проектні гранти, які надаються на конкурсній основі та спрямовані на підтримку наукових досліджень, розробку технологій, підвищення якості та доступності освіти, соціальних послуг, охорони здоров'я, а також арт-проектів;

передбачені формульні перекази, а їхні суми обчислюються на підставі федерального законодавства та включають: категоріальні гранти (мають дуже об'єктивний характер, 90% від усіх грантів) – Програма «Головний старт»;

Програми допомоги сільському та міському лісовому господарству відповідно до Закону про сприяння лісовому господарству;

блок грантів – поєднання категорійних грантів в межах однієї програми (Гранта Блоку Розвитку);

прямі виплати з цільовим використанням для фізичних осіб, фірм безпосередньо для стимулювання їх до певного виду діяльності (житлові ваучери);

прямі виплати з необмеженим використанням - фінансова допомога від федерального уряду безпосередньо фізичним особам, які задовольняють певним вимогам без обмежень на спеціальний характер використання коштів (платежі після виходу на пенсію, програми компенсації);

прямі кредити – кредитування з коштів федерального бюджету на умовах відшкодування та зниження процентів (у ряді випадків - відсотки не сплачуються) [81].

Через більшу фінансову незалежність штатів США в порівнянні з регіонами інших країн, федеральний уряд зосереджує увагу не на показниках бюджету, а на певних соціальних стандартах. Не існує прямого вертикального чи горизонтального вирівнювання.

Дослідження Волкогон С. та Пипко С. вказують, що країни-члени ЄС можна розділити на три групи в залежності від діючих у них систем оподаткування прибутку, які розрізняються за способами оподатковування частки, що розподіляється, і частки, що не розподіляється:

у Нідерландах, Швеції, Люксембурзі та Іспанії діє класична система, відповідно до якої частина прибутку, що розподіляється, і частина прибутку, що не розподіляється, обкладаються за єдиною ставкою, що призводить до подвійного оподатковування доходу (ця система також діє в США, Швейцарії, Австралії і Новій Зеландії);

у Великій Британії, Франції, Бельгії, Данії, Ірландії, Італії застосовується так звана система умовного нарахування, при якій до всього прибутку застосовується єдина ставка податку, але при виплаті дивідендів

сплачена компанією частка податку акціонерам компенсується (нині ця система зазнає серйозної критики, оскільки, з одного боку, надає можливості для маніпуляцій з акціями та дивідендами, з іншого боку, створює перешкоди для діяльності ТНК);

в Австрії, Фінляндії, Греції вищезазвані частини прибутку обкладаються за різними ставками [200].

Останнім часом дії Європейської Комісії в сфері оподаткування спрямовані на наступне:

розв'язання питань оподаткування фізичних осіб та підприємців, що здійснюють діяльність в межах Єдиного ринку, при здійсненні транскордонних операцій;

аналіз варіантів використання податкових пільг та преференцій для компаній, що займаються НДДКР;

введення нових видів податків: перший на рівні ЄС та стягується за фінансову діяльність фінансового сектору ЄС, а другий податок має стати всесвітнім і стягуватись за здійснення фінансових операцій взагалі

гармонізація прямого оподаткування, зокрема, в частині приведення у відповідність баз оподаткування та застосування єдиного підходу до оподаткування нагромаджень з встановленням граничної мінімальної ставки; В підсумку можна сказати, що узгодження податкової політики в ЄС відбувається в бік узгодження дій в сфері протидії ухиленню від оподаткування, несумлінній податковій конкуренції, пошук нових джерел поповнення спільного бюджету ЄС. Разом з тим, така політика залишає повний обсяг прав на внутрішню податкову політику, виходячи з фіскальних інтересів кожної держави-члена [200].

Дослідження С. Пипко закордонного досвіду оподаткування малого бізнесу дозволяє зробити висновок, що законодавством більшості розвинених країн малий бізнес визначений як особливий суб'єкт державного регулювання. Для цілей оподаткування незмінними залишаються натуральні і якісні показники; фінансові показники (прибуток, обсяг

реалізації), які змінюються стосовно різних податків. Специфіка малого бізнесу визначила специфіку його оподаткування. У зв'язку із цим, у процесі реформування податкових систем західних країн одержали розвиток дві групи пільг:

пільги, спрямовані на підтримку конкурентоспроможності малих підприємств, підвищення їх інвестиційної й інноваційної активності;

пільги, що дозволяють спростити податкове адміністрування цієї групи платників податків.

Основною тенденцією розвитку оподаткування малого бізнесу в економічно розвинених країнах можна вважати прагнення до його максимальної раціоналізації, спрощення, відходу від складних і трудомістких для розробки й впровадження податкових схем [178].

У матеріалах МВФ щодо покращення мобілізації податків у країнах, що розвиваються, містяться наступні приписи:

1) більше уваги приділяти можливостям надходжень від податків на споживання, зокрема, за рахунок розширення бази оподаткування ПДВ, високих ставок акцизних податків;

2) розширення бази особистого прибуткового податку, передусім, на основі непрямой оцінки видатків та майна, при цьому хоча й рекомендовано вводити прогресивну шкалу оподаткування, однак бажано уникати високих граничних ефективних ставок;

3) недоцільним вважається збільшення соціальних податків (обов'язкових платежів), тому рекомендовано скорочувати навантаження за цими податками на роботодавця з одночасним підвищення оподаткування споживання – т.зв. фіскальна девальвація;

4) у відношенні до податку на прибуток корпорацій доцільно оцінювати та переглядати видатки, які беруться до уваги при визначенні бази оподаткування, проводити боротьбу з розмиванням податкової бази;

5) доцільно підвищити податки на майно, особливо на нерухомість, і одночасно зменшити податки на операції з ним;

б) рекомендовано створити прозорий ринок квот на викиди CO₂ або оподатковувати відповідні викиди; при цьому ліквідувати будь-які субсидії на паливні ресурси та переглянути екологічні податки;

7) варто протидіяти ухиленню від оподаткування ПДВ фінансових послуг;

8) протидіяти агресивному податковому плануванню та використанню офшорних схем.

Окремий пласт рекомендацій, які можуть стати в пригоді в подоланні податково-бюджетних дисбалансів, стосуються впровадження управління результативністю (performance management) в бюджетному менеджменті на субнаціональному рівні [357, 359, 303].

Під вимірюванням результативності розуміють оцінку рівня діяльності та досягнень з використанням низки показників на різних етапах формування бюджету. Так, при підготовці бюджетів органи бюджетної політики на національному та субнаціональному рівні використовують показники результативності та ефективності у бюджетних інструкціях або регламентах для демонстрації бажаних рівнів результативності. Окремі комунальні установи або підприємства, що надають публічні послуги або блага, можуть використовувати такі показники для демонстрації власних досягнень і складання власних кошторисів і бюджетних запитів. Крім того, оцінка результативності може забезпечити комунікаційну взаємодію жителів територіальної громади та органів місцевого самоврядування у процес ухвалення бюджетних рішень та звітування в рамках електорального циклу.

Так, Ц. Вань ще в 2000 р. здійснив дослідження щодо використання інструментів управління ефективністю в бюджетній сфері на матеріалах місцевого самоврядування в Китаї і з'ясував, що даний інструментарій використовувався для підготовки бюджетних запитів та формування бюджетних рішень майже у 58,4% територіальних громад, для перегляду бюджетів, прийняття рішень щодо фінансування окремих програм, роз'яснення змісту місцевої бюджетної політики населенню – у 60,0%

громад; для оцінки виконання бюджетів, прогнозування довгострокових фінансових наслідків бюджетних рішень, оцінки законності бюджетної діяльності місцевого самоврядування – 60,9%. При цьому основні обов'язки з реалізації цього інструментарію було покладено не на фінансові управління, а саме на галузеві підрозділи органів місцевого самоврядування [357].

Узагальнення зарубіжного досвіду запобігання податково-бюджетним дисбалансам та подолання їхніх наслідків дало змогу визначити наступні групи інструментарію:

1) економічний (запровадження механізму встановлення власних податків або застосування додаткової надбавки до загальнодержавних (регіональних) податків; запровадження фіксованих пропорцій розподілу загальнодержавних податків між бюджетами національного та субнаціонального рівня та їх зміна на користь збільшення ресурсів останнього; реалізація системи міжбюджетних трансфертів та кредитів; створення фондів територіальної підтримки, оптимізація ставок і бази оподаткування), які застосовуються трьома варіантами – індивідуальним (у кожному випадку національний уряд визначає специфічні умови фінансування субнаціонального бюджету – Китай), преференційним (для деяких субнаціональних одиниць встановлюється спеціальним режим прав щодо встановлення податків, пропорція розподілу загальнодержавних податків тощо – Австралія, Малайзія, Єгипет); уніфікованим (встановлюється формула розрахунку міжбюджетних трансфертів, яка діє для всіх адміністративних одиниць – більшість країн, в т.ч. Україна);

2) інституційно-контрольний (встановлення стандартів прозорості бюджетного процесу, соціальних стандартів та стандартів надання публічних послуг; суворий податковий та фінансовий контроль, в т.ч. проведення аудиту не тільки законності та економності, а й ефективності використання коштів та майна, боротьба з ухиленням від оподаткування та відмиванням грошей, встановлення стандартів т.зв. «належних практик» публічного управління; перерозподіл на користь національних урядів тих повноважень,

які не7 можуть бути реалізовані результативно на субнаціональному рівні з огляду на обмеженість фінансових ресурсів);

3) політичний (зміна ідеології, яка тягне за собою зміну соціальних стандартів та стандартів надання публічних послуг; адміністративно-територіальна реформа, в т.ч. укрупнення адміністративних одиниць);

4) організаційно-методичний (навчання осіб, які розробляють і ухвалюють рішення на рівні субнаціональних адміністративних одиниць; розробка заходів мотивації посадових осіб місцевого самоврядування та державних службовців, розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення тощо).

Ефективність цих або тих методів та підходів до фіскального узгодження значно відрізняється і залежить як від інституційного середовища функціонування економіки, так і від ступеня контролю за формуванням та використанням бюджетів, стратегічного характеру бюджетної політики, поточної макроекономічної ситуації тощо. У зв'язку з цим пошук оптимальної комбінації інструментів фіскального вирівнювання має спиратися на облік ситуаційних факторів його реалізації та на постійну оцінку його результатів.

Висновки до розділу 3

На підставі здійсненого аналізу можна зробити наступні висновки.

1. Узагальнення результатів структурно-динамічного аналізу доходів та видатків бюджетів різних рівнів в окремих федеративних та унітарних країнах в періоді 2000-2015 рр. дало змогу виявити наступні закономірності. Отримані вектори структур формування доходів свідчать про відсутність однозначного взаємозв'язку між типом державного устрою та джерелами доходів бюджетів різних рівнів. І хоча практично в усіх країнах (окрім Канади та КНР) обсяг доходів державних бюджетів є більшим, ніж

субнаціональних, однак у федеративних країнах обсяг доходів, що спрямовується до субнаціональних бюджетів є, в середньому, вищою.

Структура доходів та витрат бюджетів у розвинутих федеративних країнах є більш стабільною в часі, тоді як найбільш суттєві зміни відзначено у країнах економікою т.зв. «emerging» типу; серед унітарних країн відзначається більша стабільність у структурі формування державного бюджету і менша – у структурі доходів субнаціональних, однак мінливість структури також є більш характерною для економік, що розвиваються.

Спільним для федеративних та унітарних країн явищем є розподіл надходжень від податків на доходи та прибуток, також податків на внутрішні операції з товарами та послугами між бюджетами різного рівня та закріплення податків на майно субнаціональними бюджетами, однак і серед обох типів країн відзначається варіативність і в закріпленні податків, і в пропорціях розподілу. В цілому до субнаціональних бюджетів спрямовується менша частина податкових надходжень, а пропорція розподілу до бюджетів національних та регіональних урядів залежить від ступеня адміністративної самостійності останніх і, яка є вищою у федеративних країнах.

Кластерний аналіз за ознакою формування структури доходів регіональних бюджетів показав, що в період 2000-2015 рр. сформувалися два відносно різних, хоча й неоднорідних кластери: країни з високою часткою міжбюджетних трансфертів у доходах регіональних бюджетів (Австрія – 81,1 %, Бельгія – 64,7 %, Австралія – 44,5 %) та інші країни з більш високою фінансовою автономією регіональних бюджетів. Аналіз за ознакою формування структури доходів місцевих бюджетів показав, що в період 2000-2015 рр. формується два стійких кластери: перший (Австралія, Боснія і Герцеговина) з високою питомою вагою власних неподаткових надходжень і рівнем власних податкових надходжень приблизно 1/3; другий (Австрія, ФРН, Бельгія) з низьким та дуже низьким рівнем власних податкових доходів – 10-40 %, та середнім рівнем частки міжбюджетних трансфертів – 40 %); в іншому кластерна структура еволюціонувала від групової будови до

ступінчастої структури, що відображає наявність специфіки у формуванні доходів місцевих бюджетів у кожній країні. Помітної тенденції до підвищення рівня децентралізації не відзначається, чи не єдиним прикладом зменшення частки державних бюджетів в податкових доходах є Канада, а в Російській Федерації динаміка рівня фінансової автономії регіональної та місцевої влади навпаки свідчить про фінансову та адміністративну централізацію.

2. Аналіз зміни кластерної структури формування доходів субнаціональної ланки в унітарних країнах свідчить, що окремий, досить стабільний, випадок – це Швеція, яка характеризується по-перше, високою часткою прибуткових податків, і приблизним паритетом міжбюджетних трансфертів та власних неподаткових надходжень. Другий специфічний приклад – це Франція, в якій у структурі доходів бюджетів субнаціонального рівня переважають податки на власність, а також відзначається паритет трансфертів та власних неподаткових надходжень. Крім того, явно прослідковується формування трьох груп країн: для першої характерними є низька частка податкових доходів у субнаціональних бюджетах за високої залежності від міжбюджетних трансфертів; для другої характерною є приблизно однакова за значущістю роль податкових доходів, трансфертів та власних неподаткових надходжень, для третьої – паритет податкових доходів та трансфертів за невеликої значущості власних неподаткових надходжень.

3. В роботі було визначено особливості формування моделей орієнтації витрат за функціональною класифікацією (COFOG) на рівні окремих ланок публічних фінансів. У федеративних країнах на федеральному рівні найбільш масова модель – зосереджена на приблизно рівному фінансуванні загальнодержавних функцій (1/3) та реалізації соціальних програм (від третини до половини всіх витрат) попри те, що соціальні фонди є позабюджетними. На регіональному основна модель полягає у відносно низькому рівні витрат на утримання органів регіональної влади за одночасно значущої ваги фінансування освіти та/або медицини, та/або соціальних

програм регіонального рівня. На місцевому – характеризується низькою (до 20 %) часткою витрат на управління, натомість високою значущістю витрат на освіту та фінансування соціальних програм та/або охорону здоров'я. В унітарних країнах основна модель витрат національних бюджетів – 25-30 % – фінансування загальнодержавних функцій, 20-25 % – соціальні програми; 10-15 % – видатки на економічний розвиток. На субнаціональному рівні фінансування витрат, в основному, концентрується на освіті, охороні здоров'я та соціальних програмах, підвищується орієнтація субнаціональних бюджетів на реалізацію програм економічного розвитку.

3. Узагальнення зарубіжного досвіду запобігання податково-бюджетним дисбалансам та подолання їхніх наслідків дало змогу визначити наступні групи інструментарію: 1) економічний (запровадження механізму встановлення власних податків або застосування додаткової надбавки до загальнодержавних (регіональних) податків; запровадження фіксованих пропорцій розподілу загальнодержавних податків між бюджетами національного та субнаціонального рівня та їх зміна на користь збільшення ресурсів останнього; реалізація системи міжбюджетних трансфертів та кредитів; створення фондів територіальної підтримки, оптимізація ставок і бази оподаткування), які застосовуються трьома варіантами – індивідуальним (у кожному випадку національний уряд визначає специфічні умови фінансування субнаціонального бюджету – Китай), преференційним (для деяких субнаціональних одиниць встановлюється спеціальним режим прав щодо встановлення податків, пропорція розподілу загальнодержавних податків тощо – Австралія, Малайзія, Єгипет); уніфікованим (встановлюється формула розрахунку міжбюджетних трансфертів, яка діє для всіх адміністративних одиниць – більшість країн, в т.ч. Україна); 2) інституційно-контрольний (встановлення стандартів прозорості бюджетного процесу, соціальних стандартів та стандартів надання публічних послуг; суворий податковий та фінансовий контроль, в т.ч. проведення аудиту не тільки законності та економності, а й ефективності використання коштів та майна,

боротьба з ухиленням від оподаткування та відмиванням грошей, встановлення стандартів т.зв. «належних практик» публічного управління; перерозподіл на користь національних урядів тих повноважень, які не можуть бути реалізовані результативно на субнаціональному рівні з огляду на обмеженість фінансових ресурсів); 3) політичний (зміна ідеології, яка тягне за собою зміну соціальних стандартів та стандартів надання публічних послуг; адміністративно-територіальна реформа, в т.ч. укрупнення адміністративних одиниць); 4) організаційно-методичний (навчання осіб, які розробляють і ухвалюють рішення на рівні субнаціональних адміністративних одиниць; розробка заходів мотивації посадових осіб місцевого самоврядування та державних службовців, розвиток інформаційно-аналітичного забезпечення тощо).

4. Основні наукові результати, отримані в даному розділі, опубліковані у [71, 199, 340, 198, 200, 338, 66, 73, 67, 68, 74, 339, 63, 347, 342].

4 ДІАГНОСТИКА ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНИХ ДИСБАЛАНСІВ У РОЗВИТКУ СУБНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛАНКИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ УКРАЇНИ

4.1 Аналіз пропорцій виконання доходної частини бюджетів в Україні

Розвиток фінансової сфери, державного та місцевого управління в країнах колишнього СРСР попри приблизно однакові стартові умови об'єктивно відбувався специфічними для кожної шляхами, що визначило їхню диференціацію як за обсягами, так і за структурою формування доходів субнаціональних бюджетів. Разом з тим, досвід кожної з них є корисним з точки зору виявлення передумов результативності бюджетної політики в ситуаційному аспекті і в аспекті ступеня розв'язання наведених вище завдань. Однак вивчення такого досвіду потребує, передусім, аналізу трансформації структури джерел формування доходної частини субнаціональних бюджетів, яка може слугувати надалі основою для виявлення якісних змін в бюджетній політиці та визначення їх впливу на рівень фінансової спроможності субнаціональних бюджетів, ступінь адекватності фінансового забезпечення місцевого самоврядування поставленим перед ним пріоритетам.

Структура доходної частини субнаціональних бюджетів в 2000 р. представлена в табл. 4.1. Її аналіз дозволяє отримати наступні висновки:

в 2000 р. прибуткові податки відігравали суттєву роль в якості джерела формування субнаціональних бюджетів у Грузії (69,0%), Україні (59,1%), РФ (50,2%), Латвії (48,6%), Казахстані (42,3%), Молдові (37,9%); в Білорусі (23,9%) та Киргизстані (19,2%) частка закріплених за місцевими бюджетами податкових надходжень була суттєво меншою, а в Естонії та Литві – прибуткові податки не надходили до субнаціональних бюджетів взагалі; слід відзначити, що основою даної до доходної статті в більшості країн (крім Російської Федерації) є податки на доходи фізичних осіб;

Таблиця 4.1 – Структура доходної частини субнаціональних бюджетів окремих країн колишнього СРСР в 2000 р., %

Показники	Естонія	Латвія	Литва	Білорусь	Грузія	Казахстан	Киргизстан	Молдова	РФ	Україна
Податки на прибуток, доходи, вигоди від капіталу	0,0	48,6	0,0	23,9	69,0	42,3	19,2	37,9	50,2	59,1
Фізичних осіб	0,0	48,6	0,0	15,4	39,2	16,0	10,4	24,5	21,1	43,9
Юридичних осіб	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	26,3	0,0	0,0	29,2	0,0
Інші	0,0	0,0	0,0	8,5	29,8	0,0	8,8	13,4	0,0	15,2
Податки на заробітну плату	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	25,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Податки на власність	4,9	11,3	5,2	5,2	0,0	8,3	0,0	0,0	0,0	0,0
Податки на товари та послуги	1,0	0,9	0,6	44,3	0,0	6,7	0,0	0,0	0,0	0,0
Податки на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,3	0,0
Інші податки	0,2	0,0	1,0	4,0	14,6	0,2	0,1	0,0	10,6	0,0
Обов'язкові соціальні внески	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
На соціальне страхування	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші соціальні внески	0,2	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Гранти (трансферти)	86,1	31,8	88,4	15,2	16,4	13,9	64,0	45,5	13,4	29,7
Від іноземних держав	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Від міжнародних організацій	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Трансферти з державного бюджету	86,1	31,8	88,4	15,2	16,4	13,8	64,0	45,5	13,4	29,7
Інші доходи	7,6	7,3	4,6	7,4	0,0	3,2	16,7	16,6	25,4	11,2
Доходи від державної власності	0,1	0,2	0,3	0,4	0,0	1,0	0,3	11,4	17,7	0,6
Продаж товарів та послуг	7,4	7,2	4,4	2,0	0,0	1,5	15,9	5,2	0,3	9,9
Штрафи, пені та інші санкції	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	0,0	0,0	0,4	0,0
Доходи і премії від страхування та ін.	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші	0,0	0,0	0,0	5,0	0,0	0,1	0,5	0,0	7,1	0,8

Розраховано автором за даними МВФ [314]

єдина країна, в якій частиною формування доходів місцевого бюджету були податки на заробітну платню (т.зв. соціальний податок), є Казахстан;

майнові податки в 2000 р. були частиною структури джерел доходів в Латвії (11,3%), Казахстані (8,3%), Литві та Білорусі (по 5,2%), Естонії (4,9%);

податки на товари та послуги мали суттєве значення для субнаціональних бюджетів Білорусі (44,3%), хоча слід звернути увагу на той факт, що їх певна частка перераховувалася до субнаціональних бюджетів країн Прибалтики, та Казахстану;

міжбюджетні трансферти в 2000 р. відігравали значну роль в формуванні структури джерел доходів субнаціональних бюджетів в Литві (88,4%), Естонії (86,1%) Киргизстані (64,0%), Молдові (45,5%), тоді як ; в інших аналізованих країнах їх частка була значно нижчою (в середньому 20%);

власні неподаткові надходження в структурі усіх бюджетів мали достатньо низьку частку (окремі Грузії, яка не декларувала таку статтю доходів субнаціональних бюджетів взагалі, та РФ, в якій такі надходження склали чверть від всієї суми доходів).

Групування країн колишнього СРСР за структурою доходів субнаціональних бюджетів на момент 2000 р. представлено на рис. 4.1.

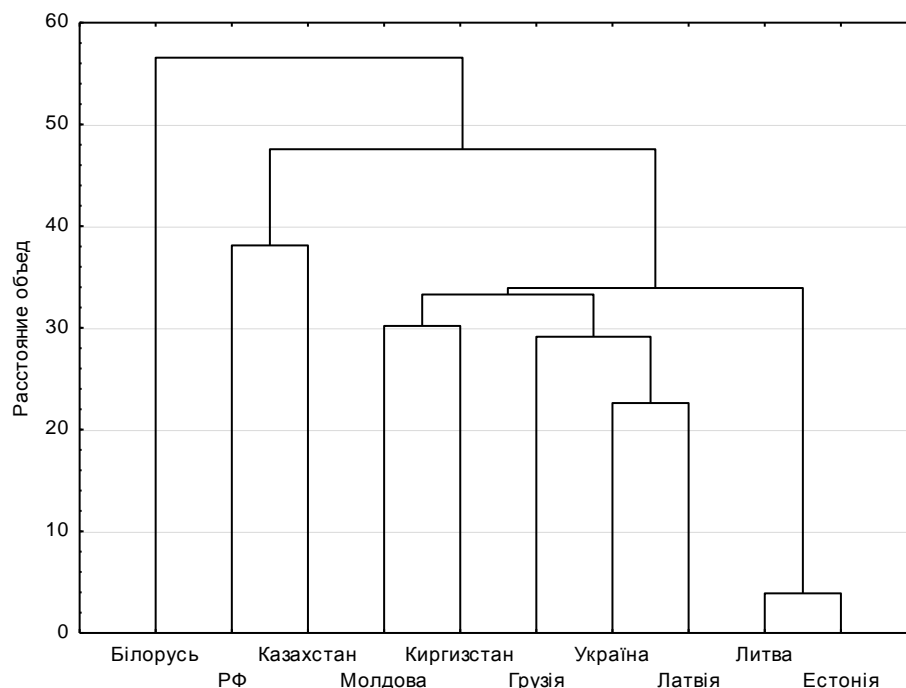

Рисунок 4.1 – Візуалізація кластерів країн за ознаками структури доходної частини субнаціональних бюджетів окремих країн колишнього СРСР в 2000 р.

Зокрема, було виділено 2 великих кластери. До першого з них належить Білорусь, відмітними рисами формування субнаціональних бюджетів якої стали: висока частка самодостатності субнаціональних бюджетів, яка відображається питомою вагою міжбюджетних трансфертів в структурі доходів (15,2%, більш низький рівень – лише в Росії, яка має федеративний устрій).

Другий кластер можна розділити на підкластери наступним чином:

1) РФ та Казахстан – спільними рисами формування доходної частини субнаціональних бюджетів цих країн є відносно висока частка прибуткових податків, які закріплені за місцевими бюджетами і наявність в структурі закріплених податкових надходжень податку на доходи корпоративного сектору;

2.1) Литва та Естонія – особливостями формування доходної частини субнаціональних бюджетів в цих країнах є: відсутність прибуткових податків серед числа податкових надходжень; приблизно однаковий рівень значущості майнових податків (їх питома вага складає близько 5%), податків на товари та послуги (до 1%), високий рівень залежності (більше 85%) субнаціональних бюджетів від трансфертів з державного бюджету;

2.2) Молдова та Киргизстан – спільними рисами формування доходної частини субнаціональних бюджетів є відносно висока частка власних неподаткових надходжень; значущість у порівнянні з деякими іншими країнами податків на капітал; різниця між цими країнами полягає лише в більшій питомій вазі прибуткових податків як джерел формування доходної частини субнаціональних бюджетів у Молдові, і відповідно, більш низька частка міжбюджетних трансфертів у Киргизькій Республіці;

2.3) для України, Грузії та Латвії характерними особливостями є значущість прибуткових податків для формування доходної частини (причому, в основному за рахунок податків на доходи фізичних осіб); відносно низький рівень міжбюджетних трансфертів в структурі доходів; відмітною рисою грузинського національного підходу є висока значущість

оподаткування капіталу в формуванні доходів субнаціональних бюджетів та їх менша залежність від міжбюджетних трансфертів.

Результати проведеного структурного аналізу доходів субнаціональних бюджетів в 2015 р. наведені в табл. 4.2.

Таблиця 4.2 – Структура доходної частини субнаціональних бюджетів окремих країн колишнього СРСР в 2015 р., %

Показники	Естонія	Латвія	Литва	Армнія	Азербайджан	Білорусь	Грузія	Казахстан	Киргизстан	Молдова	РФ	Україна	Узбекистан
Податки на прибуток, доходи, вигоди від капіталу	0,0	49,5	0,0	0,0	5,1	37,4	8,4	16,6	35,2	14,2	29,2	20,2	14,4
Фізичних осіб	0,0	49,5	0,0	0,0	4,7	26,3	8,4	16,6	22,3	13,9	15,4	18,8	13,7
Юридичних осіб	0,0	0,0	0,0	0,0	0,4	11,1	0,0	0,0	13,0	0,3	11,9	1,5	0,7
Інші	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	1,9	0,0	0,0
Податки на заробітну плату	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	12,9	0,0	0,0	0,0	2,3	0,0
Податки на власність	2,9	8,4	4,1	18,0	3,0	8,8	14,2	6,2	13,0	3,3	5,2	1,8	10,7
Податки на товари та послуги	0,6	0,8	0,8	0,0	11,6	21,5	0,0	4,9	22,1	7,1	3,6	5,7	25,2
Податки на міжнародні операції	0,0	0,0	0,0	0,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші податки	0,0	0,0	1,3	0,5	0,0	0,0	0,0	1,8	0,0	0,0	0,0	0,2	1,3
Обов'язкові соціальні платежі	0,2	0,7	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6
На соціальне страхування	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші соціальні внески	0,2	0,7	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6
Гранти (трансферти)	84,6	32,0	86,2	46,4	76,6	22,5	61,1	55,1	14,5	69,7	40,2	59,4	47,9
Від іноземних держав	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,1	0,0	0,0	1,8	0,0	0,0	0,0
Від міжнародних організацій	2,6	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Трансферти з державного бюджету	81,8	32,0	86,2	46,4	76,6	22,5	61,0	55,1	14,5	68,0	40,2	59,4	47,9
Інші доходи	11,7	8,6	7,5	35,1	3,5	9,8	16,3	2,4	15,1	5,6	21,9	10,4	13,8
Доходи від державної власності	0,0	0,0	1,1	2,6	0,1	3,2	3,8	0,1	7,0	1,0	1,3	3,7	0,1
Продаж товарів та послуг	10,0	8,6	4,6	31,1	2,2	5,5	6,6	0,8	6,5	3,2	14,1	6,3	13,7
Штрафи, пені та інші санкції	0,0	0,0	0,1	0,4	0,0	0,5	3,0	0,8	0,6	0,5	0,6	0,0	0,0
Доходи і премії від страхування та ін..	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,6	1,3	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
Інші доходи	1,6	0,0	1,7	1,0	1,2	0,1	1,6	0,7	1,0	1,0	5,9	0,3	0,0

Розраховано автором за даними МВФ [314]

Їх вивчення дало змогу визначити наступне:

прибуткові податки відіграють суттєву роль у формуванні субнаціональних бюджетів лише у Латвії, Білорусі, Киргизстані та РФ, причому в усіх названих країнах, крім Латвії – до субнаціональних бюджетів зараховуються як податки на доходи фізичних осіб, так і податки на прибуток корпорацій; і лише в РФ – частково зараховуються податки на володіння капіталом;

лише в двох аналізованих країнах – Казахстані та Україні до місцевого бюджету зараховуються податки на заробітну плату;

майнові податки відіграють суттєву роль у формуванні субнаціональних бюджетів в Armenії (18,0 %), Грузії (14,2%); Киргизстані (13,0%); Узбекистані (10,7%);

податки на товари та послуги (ПДВ, акцизний податок, податок з обороту) мають істотне значення для субнаціональних бюджетів в Узбекистані (25,2%), Киргизстані (22,0%), Білорусі (21,5%);

міжбюджетні трансферти домінують в структурі доходів субнаціональних бюджетів в Литві (86,2%); Естонії (84,6%), Азербайджані (76,6%), Молдові (69,7%), Грузії (61,1%), Україні (59,4%) та Казахстані (55,1); в той же час у країні з федеративним устроєм – Росії – міжбюджетні трансферти досягли рівня 40,2% всіх доходів субнаціональних бюджетів, а в таких унітарних країнах, як Латвія, Білорусь, Киргизстан субнаціональні бюджети є найбільш самодостатніми;

лише дві країни – Armenія та РФ – мають істотну частку власних неподаткових надходжень в структурі доходної частини субнаціональних бюджетів; основу цих надходжень складають торгівля товарами та послугами комунальних (муніципальних) підприємств.

Проведений аналіз дозволив виділити два кластери країн за ознакою структури доходної частини субнаціональних бюджетів (рис. 4.2).

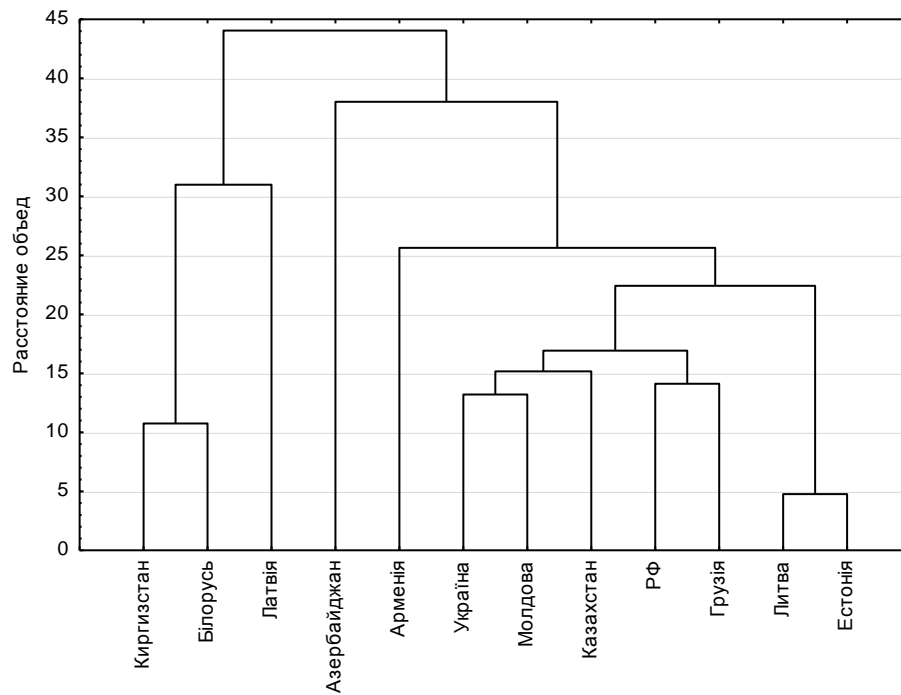

Рисунок 4.2 – Візуалізація кластерів країн за ознаками структури доходної частини субнаціональних бюджетів окремих країн колишнього СРСР в 2015 р.

В перший з них входять Киргизстан, Білорусь та Латвія, відмітними рисами формування субнаціональних бюджетів в яких є низька залежність субнаціональних бюджетів від трансфертів з державного бюджету, відносно висока частка прибуткових податків, які закріплені за місцевими бюджетами, порівняно висока частка надходжень від майнових податків. Особливістю Білорусі та Киргизстану, яка обумовлює виділення цих двох країн у підкластер, є висока (більше 20%) частка податків на товари та послуги в структурі субнаціональних бюджетів. Інші країни належать до другого кластеру, головною ознакою якого є відносно більш висока частка міжбюджетних трансфертів у структурі доходів субнаціональних бюджетів.

Підгрупи даного кластеру можна виділити наступним чином:

1) Азербайджан – висока частка міжбюджетних трансфертів, низька частка прибуткових податків, значуща частка податків на товари та послуги в структурі доходів субнаціональних бюджетів, до того ж Азербайджан є єдиною країною, в якій до субнаціональних бюджетів зараховується певна

частка податків на міжнародні операції (хоча й мізерна);

2.1) Армeнія – прибуткові податки взагалі не зараховуються до субнаціональних бюджетів; істотне значення мають податки на майно; відносно низька питома вага міжбюджетних трансфертів у структурі доходів; значущий вплив доходів від господарської діяльності комунальних підприємств та надання адміністративних послуг;

2.2.1) Литва та Естонія – спільними рисами структури надходжень доходної частини субнаціональних бюджетів є: відсутність прибуткових податків, низька частка інших податкових надходжень (і в цілому низький рівень закріплених податкових доходів субнаціональних бюджетів); високий рівень міжбюджетних трансфертів;

2.2.2.1) РФ та Грузія – попри різний адміністративний устрій двох країн спільними рисами формування доходної частини субнаціональних бюджетів є: відносно високе значення міжбюджетних трансфертів та власних неподаткових надходжень;

2.2.2.2) Україна, Молдова, Казахстан – за наявності певних відмінностей (Казахстан – наявність в структурі надходжень податків на заробітну плату, відносно більш високий рівень значущості майнових податків, низька частка власних неподаткових надходжень; Молдова – відносно більш високий рівень залежності від трансфертів; Україна – більш високе значення прибуткових податків та власних неподаткових надходжень) спільними рисами є висока частка трансфертів в доходах субнаціональних бюджетів; відносно низька частка майнових податків; низький рівень закріплення податку на прибуток за місцевими бюджетами (в Казахстані – взагалі не зараховується).

Таким чином, слід відзначити, що між характером адміністративно-територіального устрою (федеративність / унітарність), який традиційно вважається передумовою побудови інституційної архітектури бюджетної системи, та структурою надходжень у субнаціональні бюджети немає явно визначеного зв'язку. Країни колишнього СРСР обрали різноманітні підходи

до формування доходної частини на місцевому рівні. Суттєвими відмінностями в аналізованій структурі виступають лише рівень залежності від міжбюджетних трансфертів, закріплення частки прибуткових податків та спроможність субнаціональних громад генерувати власні неподаткові надходження.

Порівняння структур формування доходів субнаціональних бюджетів в країнах колишнього СРСР в 2000 та 2015 рр. дає змогу визначити наступні особливості їх трансформації:

у Прибалтійських країнах суттєвих змін в питомій вазі податкових та неподаткових надходжень до субнаціональних бюджетів не відбулося;

практично у всіх країнах, дані яких за 2000 та 2015 рр. можна порівняти, скоротилася частка прибуткових податків у формуванні субнаціональних бюджетів (Грузія – з 69,0% до 8,4%, Казахстан – з 42,3% до 16,6%, Молдова – з 37,9 до 14,2%, РФ – з 50,2% до 29,2%, Україна – з 59,1% до 20,2%), хоча в абсолютному виразі в усіх цих країнах надходження від прибуткових податків зросли; виключення складають лише Білорусь (питома вага прибуткових податків збільшилася з 23,9% до 37,4%) та Киргизстан (з 19,2 до 35,2%);

в структурі власних податкових надходжень субнаціональних бюджетів таких країн, як Білорусь, Грузія, Киргизстан, Молдова та Україна з'явилися прибуткові податки з юридичних осіб; натомість в Казахстані вони більше не є частиною надходжень до субнаціональних бюджетів, а питома вага цих податкових надходжень в структурі субнаціональних бюджетів РФ скоротилася;

практично всі країни (крім РФ), скасували закріплення податків на використання капіталу як джерела формування субнаціональних бюджетів; меншу значущість у порівнянні з 2000 р. мають також майнові податки (в Грузії, наприклад, цей вид надходжень взагалі скасовано);

в цілому відзначається тенденція до закріплення за місцевими бюджетами певної частини податків на товари та послуги, наприклад,

акцизного податку; однак в тих, країнах (Білорусь, Казахстан, і мізерно – Прибалтійські країни), в яких це джерело доходів було характерним і в 2000 р., значущість відповідних надходжень скоротилася;

в структурі формування доходів субнаціональних бюджетів зникли і непритаманні цьому рівню бюджетної системи податки на міжнародні операції;

важливою тенденцією є збільшення питомої ваги міжбюджетних трансфертів у фінансуванні доходної частини субнаціональних бюджетів усіх аналізованих країн; виключення складає лише Киргизстан, відповідний показник якого в 2000 р. складав 64,0%, а в 2015 р. – 14,5%; відбувається централізація бюджетної системи РФ, Казахстану, України;

іншою важливою структурною зміною є поступове збільшення частки власних неподаткових надходжень у вигляді доходів від державної власності, реалізації товарів та послуг комунальних підприємств та інших власних неподаткових доходів.

В цілому за період 2007-2018 рр. доходи державного та місцевих бюджетів України в номінальному виразі зросли відповідно в 5,6 та 5,3 рази, а доходи зведеного бюджету – у 5,4 рази (рис. 4.3).

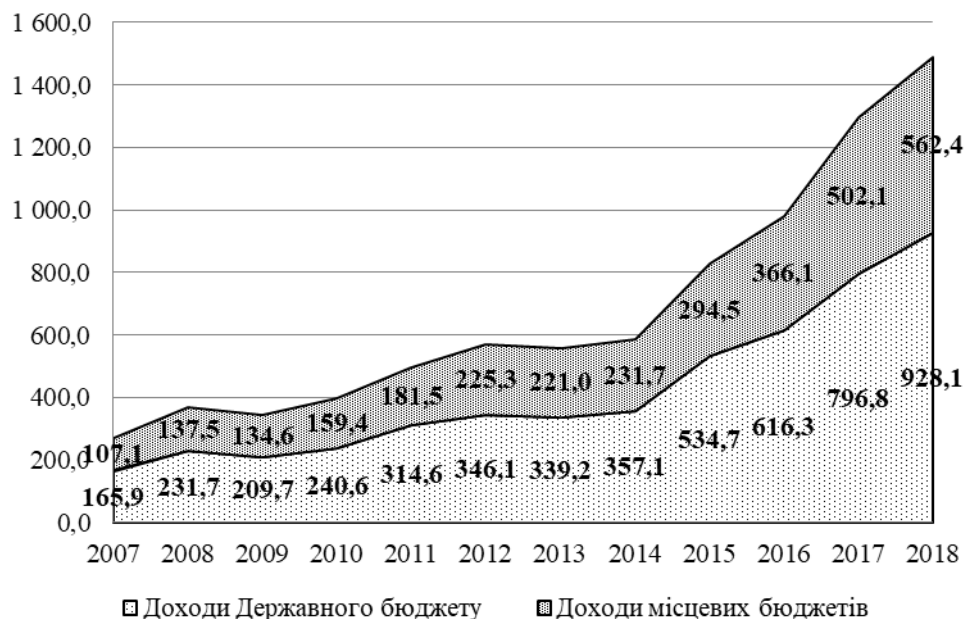

Рисунок 4.3 – Динаміка доходів державного та місцевих бюджетів в номінальному виразі (розраховано за даними [52])

В той же час у зіставних цінах 2007 року темпи зростання не настільки вражають: за 12 років доходи державного бюджету зросли на 35%, місцевих – на 26,8%, зведеного – на 30% (рис. 4.4).

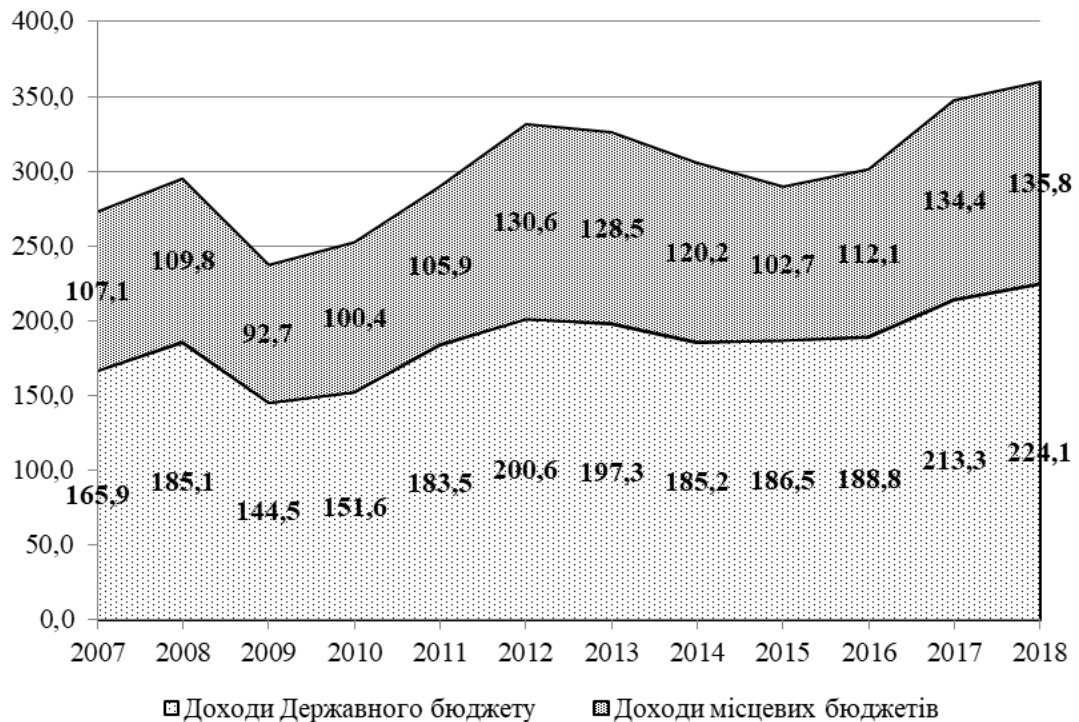

Рисунок 4.4 – Динаміка доходів державного та місцевих бюджетів в цінах 2007 р. (розраховано за даними [52, 53])

Реалізація реформи самоврядування в Україні суттєво змінила картину структурних пропорцій та якісних характеристик системи публічних фінансів та участі субнаціональної ланки у формуванні, розподілі та використанні публічних фінансових ресурсів.

Разом з тим, співвідношення між найбільш загальними показниками податково-бюджетного балансу залишилися незмінними – середня частка доходів місцевих бюджетів в доходах зведеного бюджету за період з 2007-2018 рр. становила 48 % і коливалася в межах 45-51 %. В той же час частка місцевих бюджетів у сукупних податкових надходженнях в середньому склала приблизно 25 %, і фактично в період 2014-2018 рр. була меншою ніж в період 2007-2011 р. (рис. 4.5).

Рисунок 4.5 – Показники частки місцевих бюджетів в окремих категоріях доходів зведеного бюджету України (розраховано за [52])

В структурі доходів місцевих бюджетів податкові надходження мають досить високу питому вагу – 40 % і їх частка протягом останнього десятиліття також залишалася практично незмінною (рис. 4.6).

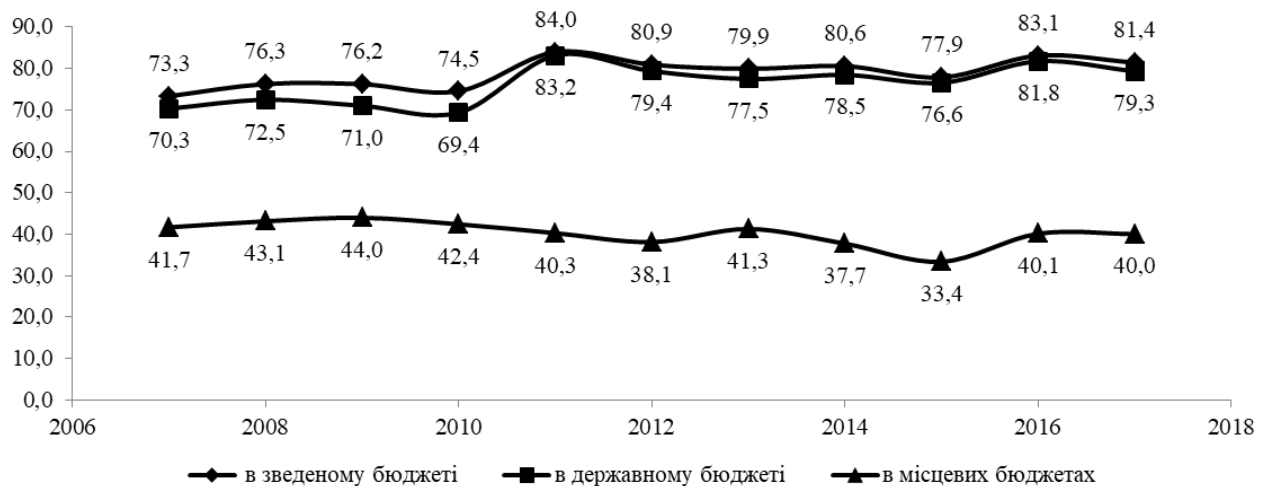

Рисунок 4.6 – Динаміка частки податкових доходів у державному, місцевих та зведеному бюджетах України (розраховано за [52])

У формуванні державного бюджету в 2013-2018 рр. провідну роль відігравали податкові надходження – їх середня частка за досліджуваний період склала 79,1% (табл. 4.3).

Таблиця 4.3 – Джерела формування доходів державного бюджету України в 2013-2018 рр., %

Статті доходів	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Податкові надходження	77,5	78,5	76,6	81,8	79,0	81,2
<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	18,2	14,7	14,9	18,5	17,9	20,3
Податок на доходи фізичних осіб	2,2	3,5	8,4	9,7	9,5	9,9
Податок на прибуток підприємств	16,0	11,2	6,5	8,8	8,4	10,4
<i>Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів</i>	4,1	5,3	7,4	7,2	6,1	4,9
<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	48,2	51,5	45,2	52,8	53,2	53,2
Податок на додану вартість	52,8	53,2	53,2	52,8	53,2	53,2
<i>Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)</i>	24,9	22,8	20,2	22,6	22,7	22,7
<i>Бюджетне відшкодування податку на додану вартість грошовими коштами</i>	-15,8	-14,1	-12,8	-15,3	-15,1	-14,2
<i>Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів</i>	28,5	30,0	26,0	29,4	31,6	31,8
Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	7,8	7,9	7,3	8,9	8,4	7,7
Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	2,6	4,7	4,5	5,7	5,3	5,1
<i>Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції</i>	3,9	3,5	7,5	3,3	3,1	2,9
Ввізне мито	3,9	3,5	7,5	3,2	3,0	2,9
Вивізне мито	0,0	0,1	0,1	0,1	0,1	0,1
<i>Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси</i>	1,7	1,7	1,4	0,0	0,0	0,0
<i>Інші податки та збори</i>	1,3	1,7	0,1	-0,1	-1,3	-0,1
Неподаткові надходження	21,5	19,1	22,4	16,8	16,2	17,7
<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	9,8	8,0	13,3	8,4	9,0	9,4
<i>Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності</i>	1,5	1,5	2,8	1,3	1,3	2,0
<i>Інші неподаткові надходження</i>	1,6	3,5	1,4	1,6	1,4	1,3
<i>Власні надходження бюджетних установ</i>	8,6	6,2	4,9	5,5	4,5	5,0
<i>Доходи від операцій з капіталом</i>	0,1	0,2	0,0	0,0	0,0	0,1
<i>Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій</i>	0,5	1,5	0,3	0,7	0,2	0,2
<i>Цільові фонди</i>	0,1	0,0	0,0	0,0	3,8	0,0
Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	99,5	99,4	99,4	99,3	99,2	99,2
<i>Офіційні трансферти</i>	0,5	0,6	0,6	0,7	0,8	0,8
Усього	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано за [52]

Серед податкових надходжень найбільшу вагу мали внутрішні податки на товари – їх середня частка склала трохи більше 50% всіх доходів. Фактично найбільший за величиною внесок у формування доходів державного бюджету зроблено надходженнями від ПДВ, який стягується при імпорті товарів на територію України (середня частка склала 29,6%), слід вказати, що збільшується і вага особистих прибуткових податків. Неподаткові надходження поступово втрачають значущість у формуванні доходів державного бюджету – їх частка скоротилася з 21,5% до 17,7%.

Всередині структури самих податкових надходжень слід відзначити тенденцію до скорочення значущості податку на прибуток підприємств та зовнішньоторговельні податки (рис. 4.7).

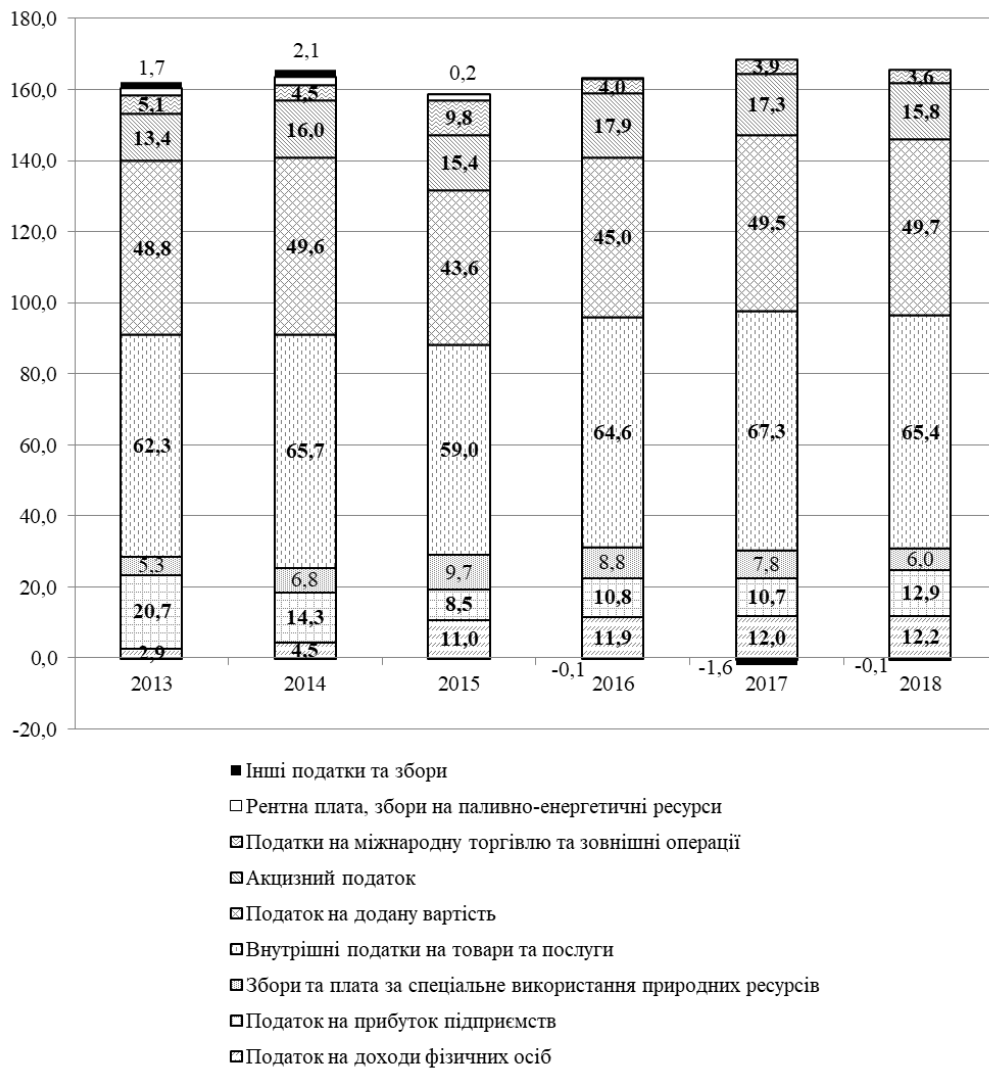

Рисунок 4.7 – Динаміка структури податкових надходжень до державного бюджету (розраховано за [52])

Рівень виконання державного бюджету у порівнянні з плановими показниками (після коригувань) склав у середньому 97,4%.

У формуванні місцевих бюджетів в 2013-2018 рр. провідну роль відігравали офіційні трансферти – їх середня частка за досліджуваний період склала 54,8%. (табл. 4.4).

Таблиця 4.4 – Джерела формування доходів місцевих бюджетів України в 2013-2018 рр., %

Статті доходів	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Податкові надходження	41,26	37,69	33,36	40,12	40,03	41,34
<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	29,53	27,11	20,10	23,17	23,33	26,22
Податок на доходи фізичних осіб	29,22	27,00	18,65	21,57	22,04	24,56
Податок на прибуток підприємств	0,31	0,11	1,45	1,61	1,29	1,65
<i>Податки на власність</i>	0,26	0,17	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>Збори, рентна плата та плата за спеціальне використання природних ресурсів</i>	6,79	6,28	0,73	0,69	0,49	0,86
<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	0,61	0,07	2,61	3,18	2,62	2,45
<i>Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів</i>	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00	0,00
<i>Місцеві податки і збори</i>	3,31	3,48	9,18	11,54	10,47	10,85
<i>Інші податки та збори</i>	0,76	0,58	0,73	1,54	3,12	0,97
Неподаткові надходження	5,49	5,29	6,84	5,97	5,17	4,98
<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	0,21	0,15	0,16	0,48	0,47	0,33
<i>Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності</i>	0,87	0,68	0,97	0,92	0,79	0,82
<i>Інші неподаткові надходження</i>	0,40	0,32	0,52	0,51	0,54	0,43
<i>Власні надходження бюджетних установ</i>	4,01	4,14	5,19	4,06	3,38	3,41
<i>Доходи від операцій з капіталом</i>	0,63	0,49	0,55	0,38	0,37	0,38
<i>Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій</i>	0,00	0,00	0,03	0,02	0,00	0,02
<i>Цільові фонди</i>	0,21	0,16	0,14	0,14	0,12	0,12
Разом доходів без урахування міжбюджетних трансфертів	47,58	43,63	40,92	46,63	45,71	46,85
Офіційні трансферти	52,42	56,37	59,08	53,37	54,29	53,15
Дотації	27,70	27,81	2,47	1,87	4,38	4,47
<i>Дотації вирівнювання з державного бюджету місцевим бюджетам (базова дотація)</i>	25,20	26,10	1,79	1,30	1,16	1,45
Субвенції	24,72	28,53	56,61	51,50	49,91	48,68

Джерело: розраховано за [52]

Серед специфічних явищ у структурі доходів місцевих бюджетів в Україні слід відзначити наступне:

значущим джерелом формування доходів місцевих бюджетів є ПДФО, хоча у порівнянні із 2013 р. його питома вага у структурі доходів місцевих бюджетів дещо скоротилася;

спад у абсолютній величині надходжень та у частці в структурі доходів демонструють податки на власність (величина 2018 р. складає лише 0,19% величини 2013 р.), рентні платежі (падіння абсолютного обсягу на 68% і зменшення частки в структурі на 3,7 процентних пункти);

відбулася переорієнтація структури офіційних трансфертів з дотацій на субвенції за цільовим характером на виконання делегованих повноважень.

Слід вказати, що структура податкових надходжень протягом років реформи децентралізації мала істотні трансформації (рис. 4.8): скоротилася частка прибуткових податків та рентних платежів та зросла значущість всіх майнових (з 0,7 до 13,4 %) та інших місцевих податків (з 8 до 12,8 %).

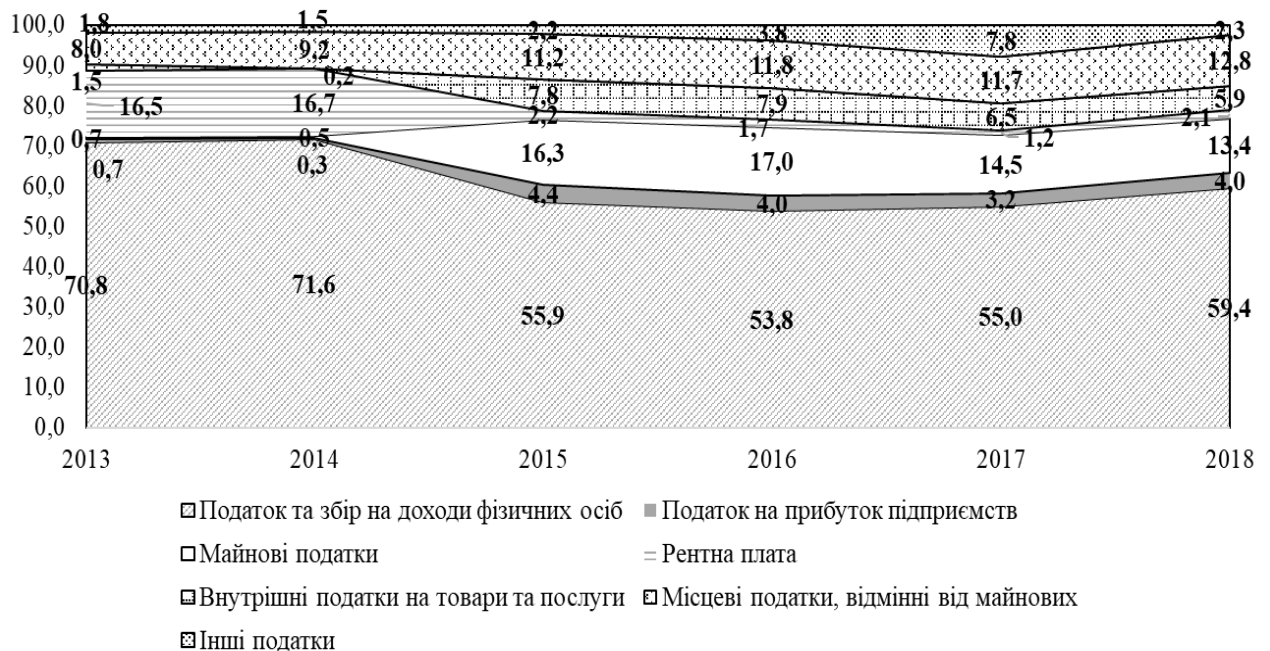

Рисунок 4.8– Структура податкових надходжень до місцевих бюджетів України в 2013-2018 рр. (розраховано за [52])

Підсумовуючи розгляд тенденцій зміни пропорцій формування доходів у системі національного та субнаціональних бюджетів України, слід звернути увагу на декілька негативних явищ та тенденцій:

знижується фіскальна ефективність податку на прибуток підприємств, через що державний бюджет спирається, в основному на непрямі податки на споживання і ПДФО, а місцеві – на ПДФО;

можна відзначити, що явно не використовується фіскальний потенціал майнових та рентних податків; через специфічну класифікацію податків на власність, на землю та на майно і особливості їх розподілу між бюджетами різних рівнів цей недолік легко сховати, однак майнові податки, які є основою податкових надходжень субнаціональних, зокрема локальних, бюджетів в багатьох країнах, в т.ч. розвинених, поки що відіграють невиправдано малу роль в Україні;

низька питома вага рентних податків взагалі слід вважати злочином проти держави та населення, оскільки саме експлуатація природних ресурсів є джерелом збагачення для практично всього великого бізнесу, а віддачі у вигляді податків немає.

4.2 Аналіз пропорцій видатків та незбалансованості місцевих бюджетів

Динаміка видатків зведеного бюджету України в 2007-2018 рр. за складовими наведена на рис. 4.9. Як можна побачити, в номінальному вигляді зростають обсяги витрат обох рівнів бюджетної системи України – Державного та місцевих бюджетів. В той же час, слід відзначити, що:

по-перше, у зіставних цінах 2007 року за 12 років видатки державного бюджету зросли на 37%, місцевих – на 31%, зведеного – на 35 (рис. 4.10);

по-друге, значущість місцевих бюджетів у фінансуванні видатків залишається практично незмінною: наприклад, в 2007 р. частка цієї ланки у

зведеному бюджеті складала 37,6%, в 2018 р. – 36,7% а в середньому – 35,5%;

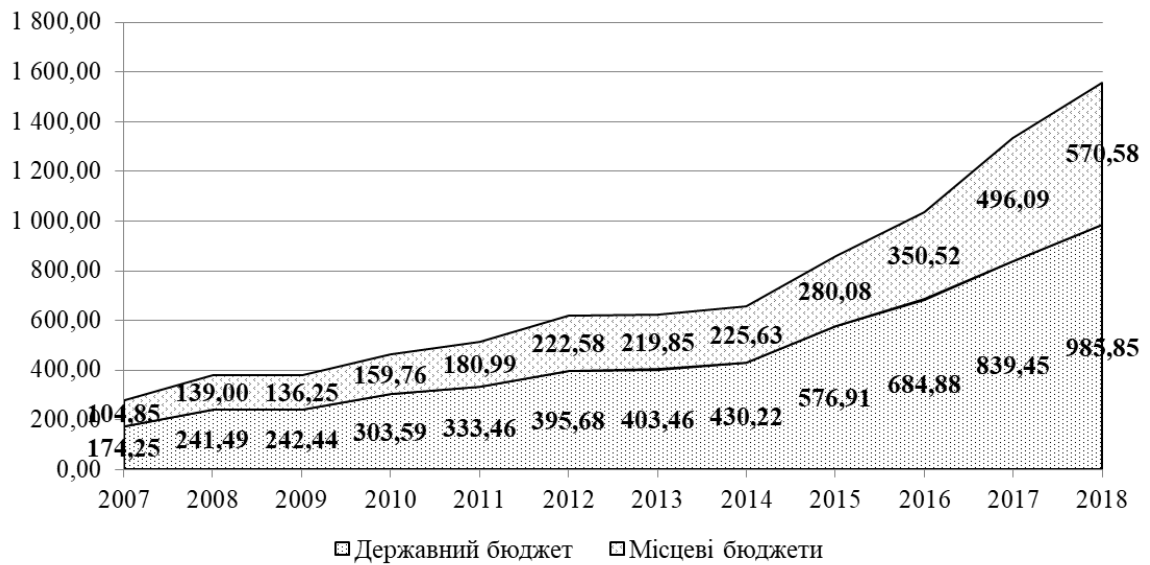

Рисунок 4.9 – Динаміка видатків державного та місцевих бюджетів України в 2007-2018 рр. у номінальному виразі, млрд грн (побудовано за [52])

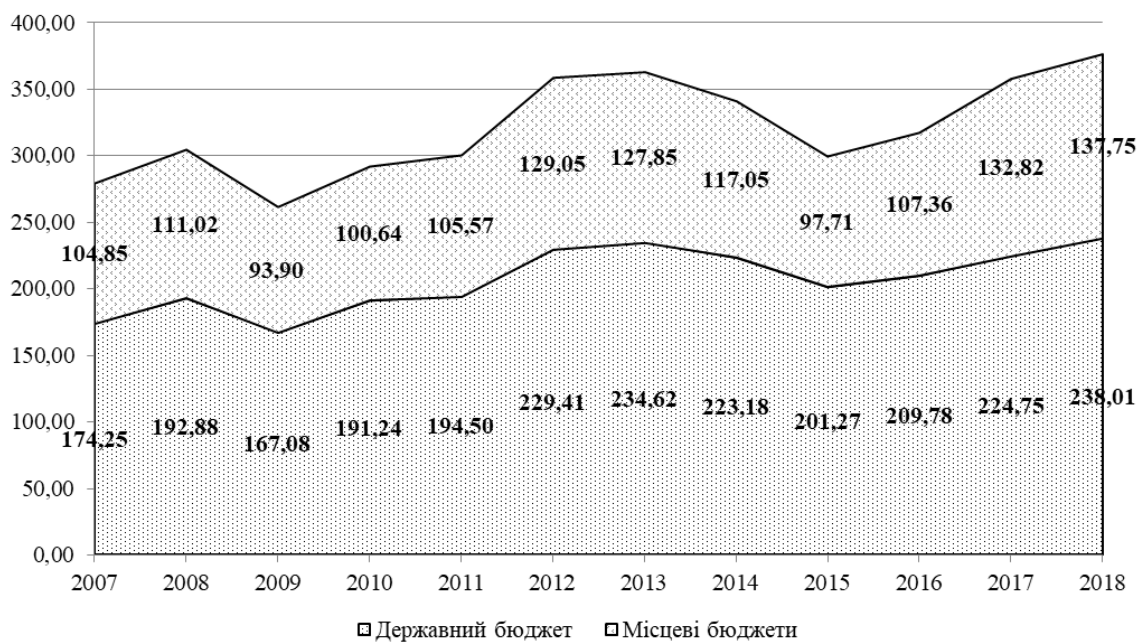
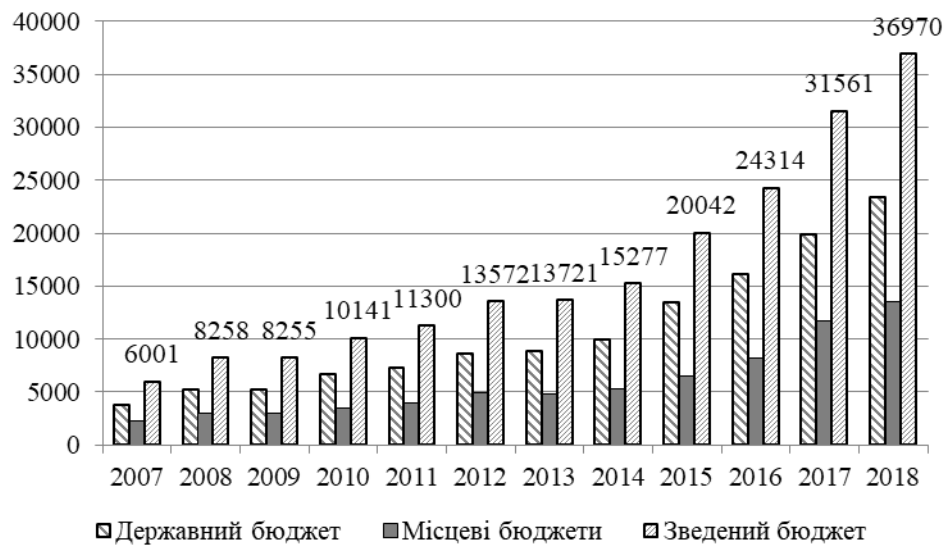

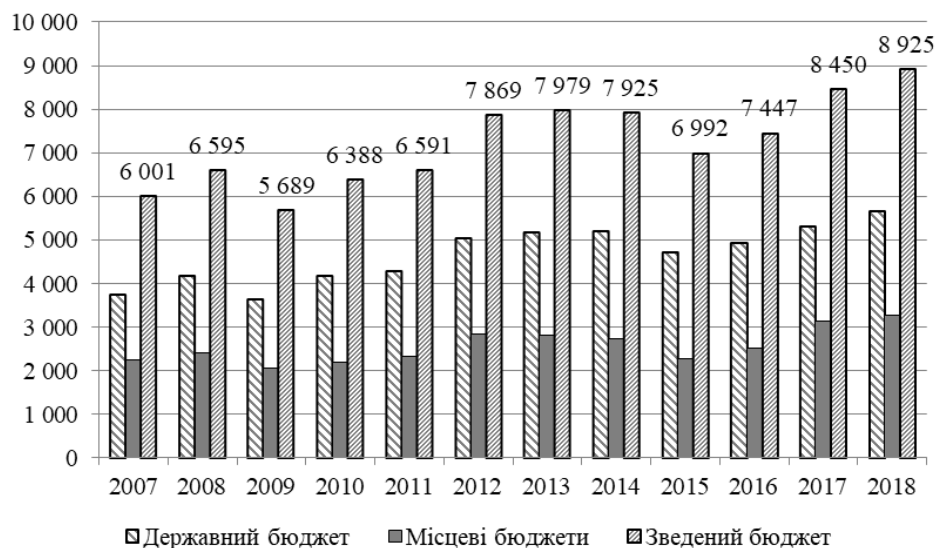
Рисунок 4.10 – Динаміка видатків державного та місцевих бюджетів України в 2007-2018 рр. у порівняних цінах 2007 року, млрд грн (побудовано за [52])

по-третє, номінальний і реальний виміри дає дуже різні значення

видатків на душу населення за категоріями бюджетів, до того ж така динаміка має різну тенденцію (рис. 4.11)

а)

б)

Рисунок 4.11 – Динаміка видатків державного та місцевих бюджетів України на душу населення в 2007-2018 рр. а) в номінальному виразі; б) у порівнянних цінах 2007 року, млрд грн (розраховано за [52, 53])

Дані табл. 4.5 свідчать, що в структурі видатків державного бюджету України певною мірою скорочуються реальні видатки (хоча і незначною мірою – з 71,6% у 2007 р. до 697% у 2018 р.), натомість зростають обсяги

трансфертів місцевим бюджетам. Найбільша частина видатків державного бюджету – це видатки на соціальний захист і забезпечення (в середньому – 19,1%); на другому місці – видатки на здійснення загальнодержавних функцій, в т.ч. макрорегулювання й обслуговування боргу (їх частка зросла з 12,4% у 2007 р. до 16,5% в 2018 р., в середньому – 16,1%).

Таблиця 4.5 – Напрями видатків державного бюджету України за функціональною класифікацією у 2013-2018 рр., %

Статті видатків	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальнодержавні функції	12,4	15,3	17,9	17,2	17,0	16,5
Оборона	3,7	6,4	9,0	8,7	8,9	9,8
Громадський порядок, безпека та судова влада	9,7	10,4	9,5	10,5	10,5	11,9
Економічна діяльність	10,2	8,0	6,4	4,6	5,6	6,5
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	0,2	0,1	0,1	0,2	0,3	0,4
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	1,9	1,3	0,8	0,6	1,3	1,4
Паливно-енергетичний комплекс	3,8	2,2	0,3	0,3	0,3	0,3
Інша промисловість та будівництво	0,1	0,1	0,0	0,1	0,2	0,4
Транспорт	3,5	3,4	4,0	2,2	2,5	2,8
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	0,03	0,03	0,02	0,02	0,02	0,03
Інші галузі економіки	0,2	0,7	0,9	0,8	0,7	0,8
Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	0,2	0,2	0,1	0,1	0,2	0,2
Інша економічна діяльність	0,2	0,1	0,1	0,1	0,1	0,2
Охорона навколишнього природного середовища	1,1	0,6	0,7	0,7	0,6	0,5
Житлово-комунальне господарство	0,024	0,026	0,004	0,002	0,002	0,030
Охорона здоров'я	3,2	2,5	2,0	1,8	2,0	2,3
Духовний та фізичний розвиток	1,3	1,1	1,1	0,7	0,9	1,0
Освіта	7,7	6,7	5,2	5,1	4,9	4,5
Соціальний захист та соціальне забезпечення	21,9	18,7	18,0	22,2	17,2	16,6
Разом функціональні видатки	71,3	69,6	69,8	71,5	67,5	69,7
Міжбюджетні трансферти	28,7	30,4	30,2	28,5	32,5	30,3
Всього видатків	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано за [52]

Серед інших фактів: низький рівень фінансування економічної діяльності, то того ж частка цього напрямку скоротилася з 10,2% до 6,5%, зростання видатків на оборону, викликане відомими подіями 2014 р. і до сьогодні; зменшується питома вага видатків на охорону здоров'я, освіту та духовний і фізичний розвиток.

Дані щодо структури видатків місцевих бюджетів в Україні представлені в табл. 4.6.

Таблиця 4.6 – Напрями видатків місцевих бюджетів України за функціональною класифікацією у 2013-2018 рр., %

Статті видатків	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальнодержавні функції	5,3	4,9	5,2	4,6	4,8	5,0
Оборона	0,0006	0,0009	0,0038	0,0024	0,0029	0,0000
Громадський порядок, безпека та судова влада	0,10	0,11	0,11	0,11	0,13	0,20
Економічна діяльність	4,3	4,1	6,8	9,9	11,3	13,5
Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	0,3	0,1	0,1	0,3	0,3	0,0
Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	0,1	0,0	0,5	0,4	0,4	0,1
Паливно-енергетичний комплекс	0,01	0,00	0,00	0,01	0,01	0,01
Інша промисловість та будівництво	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	2,0
Транспорт	1,7	1,9	2,9	4,0	5,8	7,4
Зв'язок, телекомунікації та інформатика	0,03	0,03	0,05	0,07	0,15	0,18
Інші галузі економіки	0,1	0,1	0,1	0,3	0,3	0,1
Інша економічна діяльність	2,1	1,9	3,1	4,8	4,3	3,7
Охорона навколишнього природного середовища	0,5	0,4	0,5	0,4	0,5	0,5
Житлово-комунальне господарство	3,5	7,8	5,6	5,0	5,5	5,3
Охорона здоров'я	22,1	20,6	21,3	18,0	17,3	16,3
Духовний та фізичний розвиток	3,9	4,0	3,4	3,4	3,3	3,3
Освіта	33,9	31,7	30,0	27,0	27,5	29,0
Соціальний захист та соціальне забезпечення	25,7	25,5	25,9	30,3	28,5	25,5
Разом функціональних видатків	99,3	99,1	98,9	98,8	98,8	98,7
Міжбюджетні трансферти	0,7	0,9	1,1	1,2	1,2	1,3
Всього видатків	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Джерело: розраховано за [52]

Основними статтями функціональних видатків на субнаціональному рівні в Україні є освіта (29,9% в середньому), соціальний захист та соціальне забезпечення (26,9% в середньому); відзначається зростання обсягів та частки видатків на економічну діяльність (в 2007 р. частка цього напрямку склала 4,3%, а в 2018 р. – вже 13,5%, в основному за рахунок перекладення на місцеві бюджети проблеми підтримки дорожньої інфраструктури); в той же час паралельно зі скороченням питомої ваги охорони здоров'я в державному бюджеті, така ж тенденція відзначається і в структурі місцевих бюджетів (в 2007р. – 22,1%, в 2018 р. – 16,3%).

В цілому державний бюджет протягом останніх років виконувався із дефіцитом, середня величина якого складала близько 59 млрд грн. В той же час місцеві бюджети, за виключенням 2018 р. були виконані з профіцитами, і лише в 2018 р. незбалансованість доходів та витрат місцевих бюджетів різко зростає (рис. 4.12).

Рисунок 4.12 – Динаміка співвідношення доходів та витратів державного та місцевих бюджетів в Україні в 2013-2018 рр. (розраховано за даними [52])

Розподіл бюджетних витратів за функціональною класифікацією між національним (Н) та субнаціональним (СН) рівнями наведений у табл. 4.7. Підхід до розподілу повноважень з реалізації функцій державного управління, який реалізовується в Україні, а головне – пропорції розподілу фінансування – цілком відповідають прикладам світової практики, в т.ч. розвинених країн, тобто насправді твердження нераціональності розподілу повноважень і структуризації обсягів витрат на їх реалізацію є дещо маніпулятивними, за виключенням програм економічного розвитку.

Такі твердження є справедливими лише у відношенні зв'язку цілей політики та структури фінансування відповідних витратів – якщо ставляться цілі прискорення економічного зростання, то частка витратів на економічну

діяльність не може дорівнювати 10-15% загальної суми витрат публічних фінансових ресурсів, а якщо, як у прикладі України, місцеву владу обтяжили с економічними повноваженнями, хоча ресурси місцевої влади на фінансування економічної діяльності складають лише 2% від загальних ресурсів, передбачених фінансування за даною статтею, то дійсно виникає багато питань.

Таблиця 4.7 – Частка національного та субнаціонального рівнів у фінансуванні публічних видатків за функціональною класифікацією в Україні, %

Роки	Рівень	Загально-державні	Оборона, гром. порядок, безп. та суд. влада	Економ. діяльність	Охорона НПС	ЖКТ	Охорона здоров'я	Дух. та фізичний розвиток	Освіта	Соцзахист і соцзабезпечення	Трансферти
2013	Н	81,2	99,6	99,5	32,7	8,8	62,9	9,5	78,4	54,3	67,2
	СН	18,8	0,4	0,5	67,3	91,2	37,1	90,5	21,6	45,7	32,8
2014	Н	85,7	99,7	99,3	22,0	11,2	37,4	9,5	76,1	53,0	69,5
	СН	14,3	0,3	0,7	78,0	88,8	62,6	90,5	23,9	47,0	30,5
2015	Н	87,7	99,7	99,1	17,5	1,4	42,2	10,0	75,9	55,2	70,5
	СН	12,3	0,3	0,9	82,5	98,6	57,8	90,0	24,1	44,8	29,5
2016	Н	87,9	99,7	99,7	47,5	76,3	0,1	16,5	29,3	26,9	58,8
	СН	12,1	0,3	0,3	52,5	23,7	99,9	83,5	70,7	73,1	41,2
2017	Н	85,7	99,6	98,7	7,8	0,6	38,1	8,4	71,5	51,4	65,9
	СН	14,3	0,4	1,3	92,2	99,4	61,9	91,6	28,5	48,6	34,1
2018	Н	85,1	99,5	98,2	6,4	9,0	42,9	9,8	70,1	49,7	67,3
	СН	14,9	0,5	1,8	93,6	91,0	57,1	90,2	29,9	50,3	32,7

Оцінка відносних показників формування структурних пропорцій доходної та видаткової частин субнаціональних бюджетів та зв'язку між ними наведена в табл. 4.8.

Їх аналіз свідчить про зниження фінансової самостійності субнаціональних бюджетів і підвищення залежності від міжбюджетних трансфертів, зокрема, освітньої та медичної субвенції, про що також свідчить зростання коефіцієнту покриття бюджетних видатків на реалізацію делегованих повноважень.

Таблиця 4.8 – Показники формування структурних пропорцій доходної та видаткової частин субнаціональних бюджетів та зв'язку між ними, %

Показники	2007	2010	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Коефіцієнт самостійності субнаціональних бюджетів	54,5	50,5	47,6	43,6	40,9	46,6	45,7	46,8
Коефіцієнт залежності субнаціонального бюджету від міжбюджетних трансфертів	45,5	49,5	52,4	56,4	59,1	53,4	54,3	53,2
Коефіцієнт стійкості бюджету	46,4	27,9	52,7	57,9	62,1	55,7	55,0	52,4
Коефіцієнт фінансової спроможності субнаціональних бюджетів за доходами, які беруться до уваги при визначення базової дотації	×	×	×	×	18,7	21,6	22,0	24,6
Коефіцієнт податкоспроможності субнаціональних бюджетів за доходами, які беруться до уваги при визначенні базової дотації	0,0	0,0	0,0	0,0	55,9	53,8	55,0	59,4
Коефіцієнт бюджетного покриття	-	57,3	-	52,2	50,1	59,1	66,6	57,8
Коефіцієнт бюджетного покриття з урахуванням базової дотації	-	88,2	-	83,9	52,3	60,7	73,1	59,6
Показник чутливості обсягу податкових надходжень до змін у майновому стані платників податків	3,1	2,9	0,7	0,5	16,3	17,0	14,5	13,4
Коефіцієнт покриття видатків на делеговані повноваження в сфері освіти	×	×	×	×	59,0	47,1	48,7	47,3
Коефіцієнт покриття видатків на делеговані повноваження в сфері ОЗ	×	×	×	×	77,9	70,7	89,7	86,3
Коефіцієнт стійкості бюджету за податковими надходженнями	-	41,7	-	38,7	35,1	41,9	40,5	40,8
Коефіцієнт вагомості дотації вирівнювання	38,2	55,3	48,1	46,3	3,0	2,4	8,1	2,7
Коефіцієнт бюджетної результативності, грн/ос.	1259,4	1762,2	2321,2	2360,4	2823,2	4017,3	5423,4	6258,5
Коефіцієнт бюджетної забезпеченості, грн./ос.	-	3496,6	-	5267,8	6563,1	8246,9	11723,5	13553,0

Серед позитивних явищ слід також назвати зростання стійкості бюджету та зростання фінансової спроможності за доходами, які беруться до уваги при розрахунку дотації вирівнювання. На відміну від розвинених країн досить низький рівень чутливості відзначається по відношенню до майнових податків, які складають вагому складову податкових надходжень в цих країнах.

Дані про рівень власного доходу місцевих бюджетів на душу населення представлені в табл. 4.9.

Таблиця 4.9 – Рівень доходів обласних бюджетів в Україні на душу населення, грн.

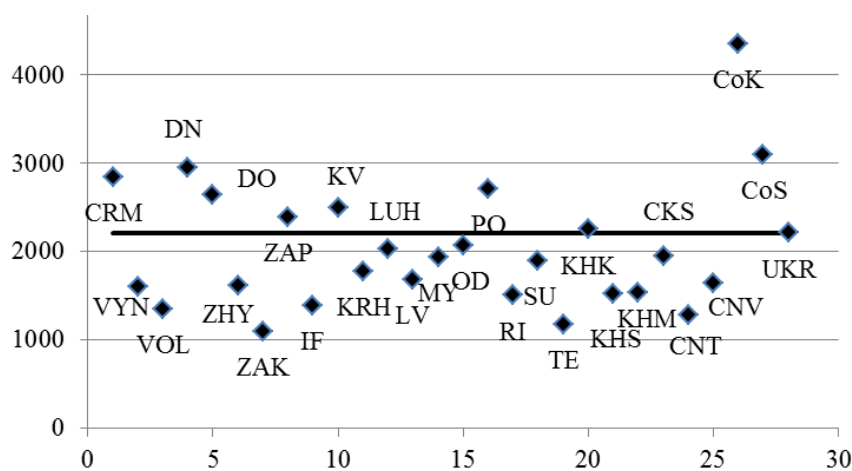
Регіони за NUTS 2	позначка	01.01.2018	01.01.2017	01.01.2016	01.01.2015	01.01.2014
Автономна Республіка Крим	CRM				2996	2850
Вінницька	VYN	3553	2366	1932	1746	1608
Волинська	VOL	2970	2118	1525	1395	1346
Дніпропетровська	DN	5555	4056	3366	3079	2955
Донецька	DO	2062	1663	2246	2867	2648
Житомирська	ZHY	3242	2217	1878	1720	1620
Закарпатська	ZAK	2468	1645	1254	1162	1092
Запорізька	ZAP	4989	3195	2633	2507	2396
Івано-Франківська	IF	2654	1860	1466	1396	1394
Київська	KV	5318	3546	2795	2733	2504
Кіровоградська	KRH	3690	2486	2083	1910	1778
Луганська	LUH	1129	981	1489	1990	2031
Львівська	LV	3929	2530	1905	1755	1687
Миколаївська	MY	3773	2541	2075	1959	1940
Одеська	OD	4510	2903	2340	2174	2071
Полтавська	PO	4858	3348	2699	2652	2714
Рівненська	RI	2686	1901	1616	1544	1504
Сумська	SU	3621	2442	2038	1962	1902
Тернопільська	TE	2428	1746	1312	1268	1174
Харківська	KHK	4185	2896	2405	2353	2250
Херсонська	KHS	3126	2140	1711	1586	1527
Хмельницька	KHM	3244	2266	1794	1708	1540
Черкаська	CKS	3777	2569	2063	1983	1945
Чернівецька	CNT	2786	1820	1368	1414	1283
Чернігівська	CNV	3533	2329	1887	1709	1638
м. Київ	CoK	9974	7627	5131	4494	4352
Севастополь (міськрада)	CoS				3292	3097
Середній по Україні	UKR	4007	2817	2355	2315	2212
Варіація, %	-	44,1	47,6	38,1	35,6	35,9

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України та Державної казначейської служби України [52, 53], а також звітів щодо виконання обласних бюджетів

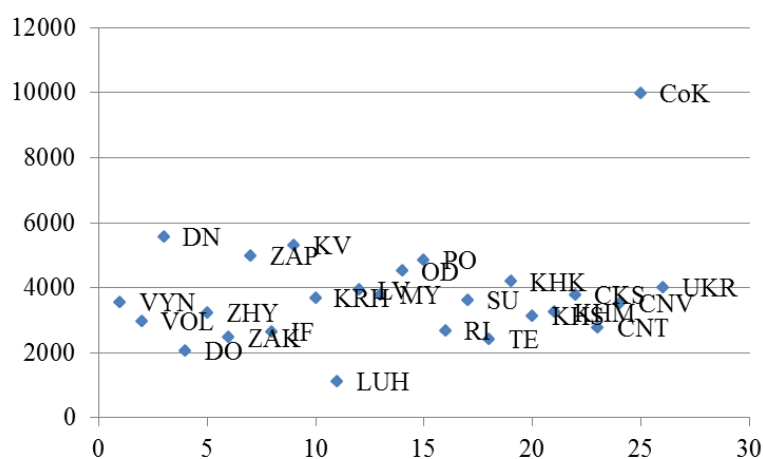
У 2014 р. 9 регіонів мали рівень власного доходу місцевих бюджетів на душу населення вище середньоукраїнського та лише 7 – у 2018 р. (рис. 4.13).

Як можна побачити з наданих даних, варіація показника є дуже високою (вище 30%), а до 2015 р. включила тенденцію до зростання, що свідчить про

збільшення територіальних диспропорцій у здатності місцевих громад отримувати власні доходи для бюджету.

а)

б)

Рисунок 4.13 – Розподіл регіонів за рівнями власних доходів на душу населення в а) 2014 р.; б) 2018 р.

Слід зазначити, що абсолютне зростання власного доходу місцевих бюджетів на душу населення обумовлений низкою факторів. Перш за все це інфляція. Крім того, з початку реформи децентралізації в Україні зросла частка податку на прибуток місцевих бюджетів (на сьогоднішній день 60% надходжень податку на доходи розподіляються до місцевих бюджетів), а офіційна мінімальна заробітна плата зросла, що позитивно вплинуло на базу за цей податок.

Дані про витрати місцевих бюджетів на душу населення представлені в табл. 4.10.

Таблиця 4.10 – Рівень видатків обласних бюджетів в Україні на душу населення, грн.

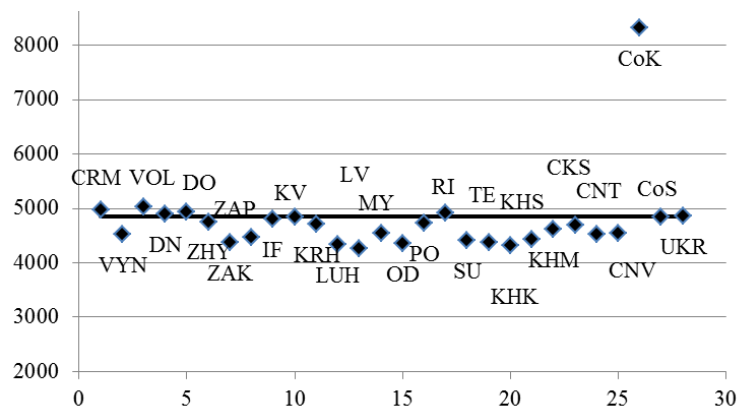
Регіони за NUTS 2	позначка	01.01.2018	01.01.2017	01.01.2016	01.01.2015	01.01.2014
Автономна Республіка Крим	CRM				5118	4967
Вінницька	VYN	8622	6865	5285	4662	4519
Волинська	VOL	9037	7339	5910	5354	5032
Дніпропетровська	DN	9585	7415	5343	4879	4902
Донецька	DO	3713	3203	3746	4616	4936
Житомирська	ZHY	8900	7013	5640	5094	4755
Закарпатська	ZAK	7930	6712	5141	4777	4374
Запорізька	ZAP	8920	6768	5003	4584	4466
Івано-Франківська	IF	8774	6996	5422	4947	4801
Київська	KV	9227	7345	5299	4861	4844
Кіровоградська	KRH	8768	7135	5387	4962	4714
Луганська	LUH	2768	2032	2897	4161	4331
Львівська	LV	8908	7050	5095	4572	4269
Миколаївська	MY	8255	6666	5081	4729	4535
Одеська	OD	8251	6596	5025	4400	4347
Полтавська	PO	9770	7205	5191	4742	4727
Рівненська	RI	8698	7224	5843	5310	4908
Сумська	SU	9000	6917	5139	4620	4405
Тернопільська	TE	8709	6588	5169	4725	4368
Харківська	KHK	8168	6348	5213	4269	4322
Херсонська	KHS	7865	6440	5211	4657	4426
Хмельницька	KHM	8743	6997	5353	4923	4618
Черкаська	CKS	9086	6988	5328	4790	4683
Чернівецька	CNT	8090	6461	5174	4878	4520
Чернігівська	CNV	8442	6776	5272	4597	4549
м. Київ	CoK	11404	9616	7647	6129	8317
Севастополь (міськрада)	CoS				4659	4837
Середній по Україні	UKR	8131	6476	5206	4804	4856
Варіація, %	-	20,4	20,6	15,0	7,9	15,7

Джерело: розраховано автором за даними Державної служби статистики України та Державної казначейської служби України [52, 53], звітів про виконання обласних бюджетів.

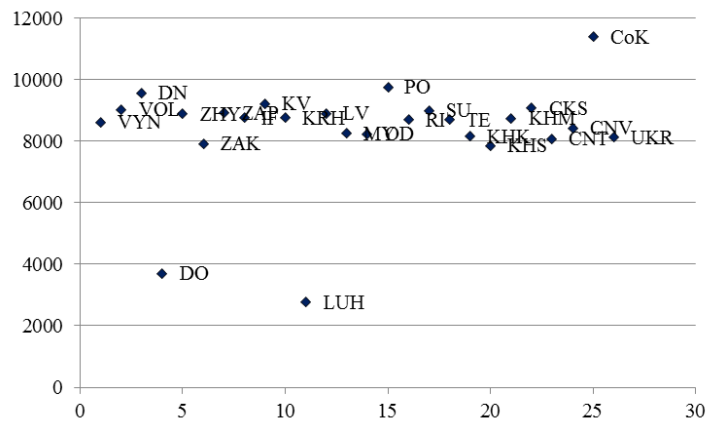
Після проведення реформ децентралізації більша частина українських видатків місцевих бюджетів на душу населення стала вищою, ніж середній рівень (рис. 4.14).

Крім того, рівень територіальних диспропорцій у витратах місцевих бюджетів на 1 мешканця є дещо нижчим ніж у доходах. Це вказує на

ефективність фіскального узгодження. У той же час слід звернути увагу на той факт, що коефіцієнт варіації зростає протягом всього аналізованого періоду.

а)

б)

Рисунок 4.14 – Розподіл регіонів за рівнями витрат на душу населення з обласних бюджетів в а) 2014 р.; б) 2018 р.

Причиною цього, з одного боку, було те, що в рамках реформи децентралізації місцеві органи влади отримали більше реальних обов'язків. З іншого боку, через різні причини, включаючи втрату важливих джерел доходу у Донецькій та Луганській областях, відтік населення з зони конфлікту до столиці, зменшення доходів через реструктуризацію зовнішніх зв'язків та зменшення обсягів діяльності підприємств у ряді регіонів, місцеві бюджети можуть не тільки забезпечити високий рівень витрат.

Розрахунок показника результативності політики фіскального вирівнювання дозволив визначити, що з точки зору вирівнювання не просто

податкоспроможності регіонів, а бюджетного забезпечення їх жителів така політика за умов сьогодення є нерезультативною.

Результати оцінки статистичної значущості відмінностей у вибірках показників обласних бюджетів у 2017-2018 рр. представлені в табл. 4.11.

Таблиця 4.11 – Оцінка статистичної значущості відмінностей середніх значеннях вибірках показників обласних бюджетів окремих областей України

Показники	наявність або відсутність відмінностей	
	в абсолютних значеннях	у частках у загальній сумі
Податкові надходження	+	+
Неподаткові надходження	+	+
Витрати загальнодержавного управління	-	-
Витрати на оборону, громадський порядок,	-	-
Витрати на економічну діяльність	+	-
Витрати на охорону НПС	+	+
Витрати на ЖКГ	-	-
Витрати на охорону здоров'я	-	-
Витрати на освіту	-	-
Витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення	+	+

* за рівня $p \geq 0,778$ за кількості ступенів свободи 24

Таким чином, статистично значущі відмінності у показниках виконання бюджетів спостерігаються за абсолютними витратами та частками таких статей, як: податкові надходження, неподаткові надходження, витрати на економічну діяльність, витрати на охорону НПС, витрати на соціальний захист та соціальне забезпечення, що підтверджує незбалансованість ресурсного забезпечення обласних бюджетів на виконання власних та делегованих повноважень

Оцінка динамічної збалансованості субнаціональних бюджетів на прикладі обласних бюджетів Донецької, Дніпропетровської, Запорізької областей в першу чергу базується на оцінці середніх величин динаміки показників трьох груп за роками

Результати розрахунків часткових та інтегрального коефіцієнту динамічної збалансованості представлені в табл. 4.12. Він показала, що всі обласні бюджети в розрізі часу мають недостатньо збалансований розвиток, причому за всіма групами оціночних показників.

Таблиця 4.12 – Оцінка динамічної збалансованості обласних бюджетів на прикладі трьох областей, 2015-2018 рр.

Обласні бюджети	Збалансованість динаміки за виконанням доходів		Збалансованість динаміки за виконанням видатків		Збалансованість розвитку за ознакою фінансової стійкості		Збалансованість динаміки	
	$K_{ЗР}^D$	характер	$K_{ЗР}^B$	характер	$K_{ЗР}^{FC}$	характер	$K_{ЗР}$	характер
Донецької області	0,457	недостатня	0,431	недостатня	0,622	достатня	0,474	недостатня
Дніпропетровської області	0,632	достатня	0,671	достатня	0,642	достатня	0,651	недостатня
Запорізької області	0,659	недостатня	0,553	недостатня	0,608	недостатня	0,603	недостатня

В підсумку оцінки результатів розрахунку показника результативності вирівнювання, показників, аналізу структури місцевих бюджетів та їх порівняння із світовою практикою було визначено наступні характерні податково-бюджетні дисбаланси в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні:

1) податкові дисбаланси: зниження фіскальної результативності оподаткування прибутку підприємств; нерівномірність податкової бази за адміністративно-територіальною ознакою; дисбаланс податкових надходжень від ПДФО за місцем роботи і необхідністю здійснення витрат на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист за місцем проживання за умов маятникової міграції; дисбаланс оподаткування самозайнятих як підприємців за єдиним податком та оподаткування заробітної платні офіційно найнятих працівників; недостатня фіскальна ефективність майнових податків (зокрема, фактично закріплених у вітчизняному законодавстві податків на власність та на майно) та ін.;

2) бюджетні дисбаланси: скорочення фінансової самостійності субнаціональних бюджетів на тлі проведення реформи адміністративної

децентралізації; надмірні витрати на загальну середню освіту, недостатня ефективність використання коштів; збільшення соціальної обтяженості місцевих бюджетів на тлі практично повної відсутності можливості реалізовувати програми економічного, передусім, інфраструктурного розвитку; збільшення частки видатків на економічну діяльність в структурі місцевих бюджетів (в 2013 р. – 4,3 %, 2018 р. – 13,5 %), попри нестачу власних доходів і покриття їх за рахунок Державного фонду регіонального розвитку або спеціальних субвенцій на інфраструктурний розвиток; поточні дефіцити низки субнаціональних бюджетів, суттєві часові розриви у виконанні доходів і видатків тощо;

3) податково-бюджетні: в Україні поступово реалізується найбільш поширений в світі підхід, в рамках якого видатки на освіту, медицину, охорону здоров'я, охорону НПС перекладаються на субнаціональний рівень, однак поки що малоефективними представляється збільшення витрат на управлінську функцію на субнаціональному рівні; неспіврозмірність потреби в коштах на реалізацію власних повноважень та фактичних ресурсів місцевих бюджетів; існування касових розривів по виконанню доходів та витрат; відсутність культури об'єднання зусиль територіальних громад із реалізації спільних проектів, особливо з урахуванням відмінностей у касовому виконанні доходів; відсутність прозорості звітності з виконання бюджетів попри вимогу законодавства, невідповідність реальної податкоспроможності та ефективності використання бюджетних ресурсів потенційним можливостям тощо.

4.3 Ситуаційні та інституційні чинники розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні та формування податково-бюджетних дисбалансів у ній

З метою виявлення передумов формування дисбалансів розглянемо докладніше основні етапи становлення системи публічних фінансів України і розвитку процесу фіскальної децентралізації (табл. 4.13).

Таблиця 4.13 – Основні етапи еволюції системи публічних фінансів в Україні після набуття незалежності

Етапи	Характеристики і зміни у бюджетній системі	Характеристики і зміни у податковій системі
1	2	3
1991-1994 рр., етап інерційного функціонування пізньюрадянської моделі бюджетної системи за умов створення нової податкової системи	• функціонування бюджетної системи на основі Закону «Про бюджетну систему Української РСР» і Закону «Про місцеві Ради народних депутатів Української РСР та місцеве самоврядування»; • регулювання бюджетних відносин щорічними законами про бюджет; • надмірна централізація публічних фінансових ресурсів; щорічне становлення нормативів відрахувань загальнодержавних податків та зборів до бюджетів субцентрального рівня на основі даних по доходах та видатках; • початок роботи над соціальними нормативами видатків; • інерційне виконання органами місцевого самоврядування повноважень, виходячи із радянської практики і відсутність чіткого розмежування переліку та обсягу повноважень між центром та місцями; • відсутність інституційного регулювання бюджетного процесу на місцях, зокрема відсутність чіткого розмежування бюджетних повноважень між гілками влади на одному рівні; • виконання місцевими підприємствами частини функцій з надання соціальних та інфраструктурних послуг (практика «шефства»); • прийняття бюджетних законів відбувалося після початку бюджетного року; • зростання дефіцитності місцевих бюджетів.	• утворена Податкова служба України у складі Міністерства фінансів. Законодавчо закріплені статус, функції та правові основи діяльності податкової служби в Україні. Основне місце в системі податкових органів відводилось державним податковим інспекціям, які були утворені на основі відділів державних доходів фінансових органів, підпорядкованих Міністерству фінансів; • на законодавчому рівні закріплено принципи побудови системи оподаткування в Україні, податки, збори інші обов'язкові платежі (податок на прибуток; податок на прибуток іноземних юридичних осіб від діяльності в Українській РСР; податок з обороту; акцизний збір; податок на додану вартість; податок на експорт й імпорт; податок на доходи; податок на фонд оплати праці колгоспників; прибутковий податок з громадян; плата за природні ресурси; плата за землю; лісовий доход; екологічний податок; державне мито; податок з власників транспортних засобів; мито), а також права, обов'язки і відповідальність платників та контролюючі функції податкових органів; • оподаткування прибутку здійснюється на рівні 30% з пільгами для інвестиційно-інноваційної діяльності; ставку ПДВ встановлено на рівні 28 %, згодом на початку 1993 р., ставку було знижено до 20 %, проте з 15.05.1993 р. її знову підвищено до 28 %. Ставка прибуткового податку з громадян становила 30 % у 1991-1992 рр., а мінімальна – 13% у 1991 р. та 12% у 1992 р.; Ставки прибуткового податку з громадян кілька разів переглядалися, внаслідок чого максимальну ставку було підвищено до 60 % (з 1.06.1993 р.) і до 90 % (1.12.1993 р.). При цьому мінімальна ставка податку знизилась до 10 % у 1993р.

Продовження табл. 4.13

1	2	3
1995-1997 рр. – перші спроби інституціоналізації публічних фінансових відносин	• ухвалення Закону України «Про бюджетну систему України» 1995 р. та Постанови ВРУ «Про затвердження Правил оформлення проекту Закону України про Державний бюджет України» 1996 р., якими започаткована формалізація бюджетного процесу; • надання права Верховній Раді АРК та місцевим радам визначати основні напрями бюджетної політики відповідно до власної компетенції; • заборона на міжбюджетні трансферти; • створення бюджетної класифікації (Постанова ВРУ «Про структуру бюджетної класифікації України» 1996 р.); • інституціоналізація місцевого самоврядування з прийняттям Конституції України 1996 р. та Закону України «Про місцеве самоврядування» 1997 р.; • поступове перекладення на місцеве самоврядування соціальних повноважень; прийняття бюджетних законів відбувалося після початку бюджетного року; • неврегульованість бюджетної політики органів самоврядування.	• вихід державної податкової адміністрації зі складу Міністерства фінансів, визнання центральним органом виконавчої влади, а податкові адміністрації в областях, районах, містах і районах у містах – самостійними одиницями, які не входять до складу місцевих державних адміністрацій, а також створення податкової поліції на основі підрозділів з боротьби із кримінальним приховуванням прибутків від оподаткування Міністерства внутрішніх справ України та працівників підрозділів податкових розслідувань; • проведене чітке розмежування загальнодержавних податків і зборів (19) від місцевих податків (2) та зборів (14)
1998-2001 рр. – етап упорядкування бюджетного процесу та розгалуження форм реалізації податкової політики	• посилення вимог щодо своєчасності затвердження бюджетів; • запровадження єдиних форм подання бюджетних запитів для головних розпорядників, порядку складання, затвердження і виконання кошторисів бюджетних установ та розпису бюджету, помісячного бюджетного розпису у розрізі головних розпорядників бюджетних коштів;	• Відбулась остаточна легітимізація податкової служби в Україні, таким чином, до її складу увійшли: Державна податкова адміністрація України; державні податкові адміністрації в АР Крим, областях, містах Києві та Севастополі; державні податкові інспекції в районах, містах, районах у містах; • Встановлюються суб'єкти, щодо яких застосовується спрощена система оподаткування, зазначається можливість застосування спрощеної системи оподаткування

Продовження таблиці 4.13

1	2	3
	• запровадження механізму касового виконання бюджетів і позабюджетних фондів через НБУ та уповноважені банки; • залучення до бюджетної системи позабюджетних фондів, крім, Пенсійного фонду та Фондів соціального страхування; • розмежування поточних видатків та видатків розвитку у бюджетах з визначенням джерел фінансування; • формування системи фіскального вирівнювання, функціонування якої забезпечувалося через норматив щоденного відрахування податків, зборів та інших платежів до Державного бюджету; • запровадження функціонування єдиного рахунку Державного казначейства України з обліку коштів державного бюджету.	• для реалізації державної політики у сфері виробництва та обігу спирту, алкогольних напоїв і тютюнових виробів, підвищення ефективності контролю в цій сфері, збільшення надходжень до бюджету у складі Державної податкової адміністрації України утворено Департамент з питань адміністрування акцизного збору і контролю за виробництвом та обігом підакцизних товарів як самостійний функціональний підрозділ; • з метою вдосконалення роботи щодо боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом, створення комплексної системи державного контролю за сумнівними операціями, що здійснюються суб'єктами підприємницької діяльності у складі ДПА України розпочинає функціонувати Департамент боротьби з відмиванням доходів, одержаних злочинним шляхом
2001-2015 рр. – поступове упорядкування функціонування субцентральних бюджетів та міжбюджетних відносин та упорядкування податкового законодавства	• початок процесу масового передавання суб'єктів надання суспільних послуг з державної у комунальну власність з одночасним розмежуванням джерел формування доходів державного та місцевих бюджетів; • створення системи дотацій до бюджетів регіонального рівня через встановлення переліку доходів, з яких формується дотація, встановлення щоденних нормативів відрахувань та механізму покриття нестачі джерел через фонд дотацій державного бюджету; • ухвалення Бюджетного кодексу України (2001 р.); • встановлення прямих міжбюджетних відносин державного бюджету з місцевими бюджетами	• запроваджено єдину ставку податку з доходів фізичних осіб – 13%, застосування податкового кредиту, податкові соціальні пільги, новий порядок перераховування податку до бюджету. Також надзвичайно важливим стало встановлення права платника податку на податковий кредит за наслідками звітного податкового року; • відбулася низка змін у напрямі зменшення податкового тягаря, зокрема зменшено ставку податку на прибуток підприємств до 25% а слідом – до 19%; • з метою зниження обсягів вилучення коштів з обороту суб'єктів підприємницької діяльності прийнято низку заходів зі своєчасного відшкодування ПДВ; • розпочато реорганізацію Державної податкової адміністрації України у Державну податкову службу України;

Продовження таблиці 4.13

1	2	3
	• удосконалення міжбюджетних відносин на основі аналізу динаміки соціально-економічних та фінансових показників розвитку окремих регіонів; • розроблення методики вартісної оцінки суспільних послуг, надання яких було делеговано органам місцевого самоврядування; • впровадження процесу децентралізації управління коштами через розробку адміністративної реформи; • ухвалення нової редакції Бюджетного кодексу України (2010 р.); • створення системи міжбюджетного вирівнювання на основі розрахунку «доходів та витрат місцевих бюджетів, що враховуються при визначення обсягу міжбюджетних трансфертів», кількості споживачів бюджетних послуг, нормативів бюджетної забезпеченості, автоматичного дотування / вилучення з місцевих бюджетів; посилення соціально спрямованості витрат місцевих бюджетів; • застосування механізму погашення боргів державного бюджету та Пенсійного фонду за рахунок коштів місцевих бюджетів.	• Відбулась кодифікація податкового законодавства, скасовано низку малоефективних податкових форм; • Державна податкова та митна служби були поєднані під началом Міністерства доходів та зборів України; відбулося значне скорочення митниць
З 2015 р. – етап фіскальної децентралізації і відставання податкової системи від потреб у зростанні фінансових ресурсів	• ухвалення нової редакції Бюджетного кодексу України (2015 р.); • підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів за рахунок встановлення нормативів відрахувань від податку на прибуток, екологічного податку, ПДФО, акцизного податку з виробленого та ввезеного на митну територію України пального, збору з роздрібного продажу підакцизних товарів;	• до основних проблем функціонуючої системи оподаткування в Україні, можна віднести: велику кількість малоефективних податків, що вимагають істотних адміністративних витрат; надмірну фіскальну спрямованість податкової системи; значну кількість нормативно-правових актів з питань оподаткування, якими повинні володіти і керуватися на практиці як платники податків, так і працівники органів державної фіскальної служби України;

Кінець таблиці 4.13

1	2	3
	• запровадження прямих міжбюджетних відносин між бюджетами ОТГ та Державним бюджетом; • започаткування системи вирівнювання за закріпленими загальнодержавними податками (податок на прибуток, ПДФО), залежно від індексу податкоспроможності; • чітке розмежування видів міжбюджетних трансфертів; • децентралізація видаткових повноважень у соціально-культурній сфері; • обмеження витрат місцевих бюджетів на утримання відповідних рад; • визначення фінансування інфраструктури та реалізацію місцевих програм виключно за рахунок доходів місцевих бюджетів.	• Державна податкова та митна служби поєднані у Державну фіскальну службу, однак в 2019 р. знову відбудеться поділ; • запроваджено новітні форми електронної взаємодії між фіскальними органами та бізнесом; • запроваджено декларування доходів для окремих категорій населення

Джерело: побудовано на основі [201, 134]

Розгляд вказаних етапів розгляд свідчить про одночасність перебігу декількох процесів: удосконалення інститутів функціонування бюджетної системи та оподаткування; збільшення обсягу фінансових ресурсів, які складають основу фінансової самостійності місцевих бюджетів і водночас відсутність в органів місцевого самоврядування здійснювати контроль за податковою базою за умови, що органи державної фіскальної служби виконують цю функцію недостатньо ефективно.

Слід звернути, що останнім часом відбувається поступове упорядкування міжбюджетних відносин і покращення відповідності між повноваженнями місцевого самоврядування та його фінансовими ресурсами. Це можна відслідкувати в ході аналізу умов формування бюджетів, починаючи з моменту початку реформи фіскальної децентралізації [237, 236, 238, 155, 226].

У зв'язку із проведенням податкової та бюджетної реформ у 2015 р. було змінено склад доходів загального та спеціального фондів місцевих бюджетів, а саме: дохідну базу загального фонду було розширено за рахунок надходжень від єдиного, екологічного податку, спеціального фонду – податку на нерухоме майно. При цьому для зміцнення дохідної частини загального фонду бюджету були запроваджені й нові податки і збори: акцизний податок в частині реалізованих суб'єктами господарювання роздрібною торгівлі підакцизних товарів; плата за надання інших адміністративних послуг; транспортний податок. Поряд з цим з 01.01.15 р. скасовано плату за провадження деяких видів підприємницької діяльності та збір за першу реєстрацію транспортного засобу. Крім того, для бюджетів міст обласного значення зменшено норматив відрахувань податку з доходів фізичних осіб з 75 % до 60 %, який є основним джерелом наповнення місцевих бюджетів.

Новацією 2016 р. став новий механізм забезпечення державою медичних та освітніх послуг через цільове надання міжбюджетних трансфертів у вигляді відповідних субвенцій;

В 2018 році основними новаціями є те, що:

1) до місцевих бюджетів зараховуватиметься: 5% рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату (крім рентної плати за користування надрами в межах континентального шельфу та/або виключної (морської) економічної зони України), з яких 2% – до обласних бюджетів та 3% – до бюджетів міст обласного значення, об'єднаних територіальних громад та районів (2% – до районного бюджету, 1% – до сільських, селищних та міських бюджетів у складі району); 100% єдиного податку, що сплачується платниками єдиного податку четвертої групи (сільгосптоваровиробники);

2) розподіл освітньої субвенції між місцевими бюджетами здійснюватиметься на основі нової формули, яка враховуватиме нормативну наповнюваність класів, що дасть змогу запровадити стимулюючий механізм під час проведення оптимізації мережі загальноосвітніх навчальних закладів;

3) розподіл медичної субвенції між місцевими бюджетами здійснюватиметься відповідно до Формули розподілу обсягу медичної субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам;

4) у складі спеціального фонду державного бюджету створюється Державний дорожній фонд; При цьому, 35% коштів фонду спрямовуватиметься на фінансове забезпечення будівництва, реконструкції, ремонту і утримання автомобільних доріг загального користування місцевого значення, вулиць і доріг комунальної власності у населених пунктах (у вигляді субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам) та виконання боргових зобов'язань за запозиченнями, залученими державою або під державні гарантії на розвиток мережі автомобільних доріг загального користування місцевого значення.

При формуванні бюджетів на 2019 р. необхідно враховувати наступне:

1) упорядкування питання ПДФО на доходи від оренди землі; зарахування ПДФО від доходів за здавання фізичними особами в оренду (емфітевзис) земельних ділянок, земельних часток: сьогодні податкові агенти

можуть здійснювати сплату ПДФО за орендовані ними землі за місцем свого знаходження або за місцем своєї податкової адреси Відповідно, територіальні громади, на територіях яких знаходяться відповідні земельні ділянки та проживають її орендодавці, не отримують жодних надходжень до місцевих бюджетів; тепер необхідно перераховувати такий ПДФО до бюджету за місцезнаходженням таких об'єктів оренди;

2) зарахування з 1 січня 2019 року 5 рентної плати за користування надрами для видобування корисних копалин загальнодержавного значення (крім рентної плати за користування надрами для видобування нафти, природного газу та газового конденсату) до бюджетів місцевого самоврядування за місцем видобутку відповідних корисних копалин (на сьогодні зараховується у пропорціях 25 до обласних бюджетів, 75 до державного бюджету); та зниження ставок рентної плати за користування надрами для видобування газового конденсату з 45 до 29 до 5000 м глибини залягання покладів та з 21 до 14 понад 5000 м глибини залягання покладів;

3) запровадження земельного податку за лісові землі та встановлення ставки податку за один гектар лісових земель: у попередньому варіанті податок за лісові землі справляється як складова рентної плати, що визначається податковим законодавством, тоді як нова редакція встановлює що податок за лісові землі складається з земельного податку та рентної плати;

4) до четвертої групи платників єдиного податку (сільськогосподарські товаровиробники) віднесені фізичні особи підприємці, які провадять діяльність виключно в межах фермерського господарства, зареєстрованого відповідно до Закону України «Про фермерське господарство», за умови виконання сукупності вимог, визначених податковим законодавством;

5) в розрахунку освітньої субвенції вперше враховано видатки на оплату праці педагогічних працівників загальноосвітніх навчальних закладів у зв'язку із поділом класів на групи при вивченні окремих предметів інклюзивно ресурсних центрів; загальноосвітніх навчальних закладів

приватної форми власності;

б) Субвенція не враховує видатки на надання первинної медичної допомоги, яка передбачена за бюджетною програмою МОЗ «Надання первинної медичної допомоги населенню», яка у 2019 році має здійснюватися Національною службою здоров'я України;

7) Починаючи з 2019 р усі місцеві бюджети повинні застосовувати програмно-цільовий метод бюджетування;

8) Затверджено оновлені Типові форми бюджетних запитів та Типову форму рішення про місцевий бюджет;

9) Передбачається продовжити дію пункту 20 Прикінцевих та перехідних положень Бюджетного кодексу України щодо надання права здійснювати утримання закладів дошкільної освіти та закладів культури з бюджетів сіл, селищ, міст районного значення.

В той же час попри поступові покращення в системі формування та використання бюджетних ресурсів у субнаціональній ланці з точки зору нормативно-правового забезпечення, невирішеними залишаються такі проблеми, як:

недосконала система розподілу повноважень між державою та місцевим самоврядуванням – відсутність чіткого розмежування та визначення категорій власних і делегованих повноважень в законодавстві, неузгодженість норм Бюджетного кодексу та Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні»;

незабезпеченість делегованих повноважень – делеговані повноваження органів місцевого самоврядування не забезпечені в повному обсязі фінансовими ресурсами необхідними для їх виконання, що значно знижує якість публічних послуг;

низька якість бюджетного планування; відсутність якісної системи планування, зокрема середньострокового, призводить до формування дефіциту місцевих бюджетів та погіршення якості публічних послуг, що надаються органами місцевого самоврядування;

недостатня ефективність місцевих податків та зборів – значна кількість та обсяги наданих державою пільг, відсутність повної бази інформації у відповідних реєстрах, недостатня гармонізація Податкового та Земельного кодексів, ускладнений доступ органів місцевого самоврядування до баз даних.

Вони ускладнюються такими чинниками, як:

негнучкість та неготовність держструктур, до системних змін; відсутність міжвідомчої координації;

значний тіньовий сектор економіки;

недостатній кадровий потенціал, низький рівень підготовки фахівців місцевого самоврядування (сіл та селищ);

політичні ризики, пов'язані з наявністю лобістських груп впливу, зацікавлених у збереженні недосконалого чинного законодавства.

несприйняття головними розпорядниками бюджетних коштів необхідності проведення реформ та опір у впровадженні будь-яких змін.

залежність місцевих бюджетів від нестабільних надходжень (наприклад податок на прибуток);

часта зміна пріоритетів бюджетної політики під впливом політичних факторів.

Враховуючи сказане, найзначущими передумовами податково-бюджетних дисбалансів в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів варто вважати наступні:

політичні (військово-політичні події з 2014 р. і по теперішній час; зумовленість планування бюджетних видатків міркуваннями політичної доцільності та обережності, в т.ч. популізмом, тощо); ідеологічно-поведінкові (загальне поширення патерналістських та утриманських настроїв, високі соціальні запити, поведінка ухилення від податків, особливості національної ділової культури та ін.);

економічні (недостатня інвестиційна привабливість та конкурентоспроможність вітчизняного реального сектору, виведення

капіталів за кордон, великий сектор тіньової зайнятості і заробітної платні, значний обсяг неофіційного фінансового обороту, низька платоспроможність населення, яка перешкоджає заходам з підвищення фіскальної результативності майнового оподаткування тощо);

організаційно-методичні (недостатня компетентність посадових осіб субнаціональних органів влади та місцевого самоврядування, відсутність дієвих механізмів податкового контролю реальних доходів населення та його майнового стану, відсутність дієвих механізмів контролю економності та ефективності використання бюджетних коштів та взаємодії місцевого самоврядування та органів контролю (податкового та фінансового) в частині наповнення бюджетів і забезпечення ефективності використання коштів; застаріла система організації надання соціальних послуг та доступу до освітньої, медичної та іншої інфраструктури та ін.).

Висновки до розділу 4

Результати дослідження, викладені у даному розділі, дозволяють зробити наступні висновки.

1. Реалізація реформи самоврядування в Україні суттєво змінила картину структурних пропорцій та якісних характеристик системи публічних фінансів та участі субнаціональної ланки у формуванні, розподілі та використанні публічних фінансових ресурсів. Разом з тим, співвідношення між найбільш загальними показниками податково-бюджетного балансу залишилися незмінними – середня частка доходів місцевих бюджетів в доходах зведеного бюджету за період з 2007-2018 рр. становила 48 % і коливалася в межах 45-51 %. В той же час частка місцевих бюджетів у сукупних податкових надходженнях в середньому склала приблизно 25 %, і фактично в період 2014-2018 рр. була меншою ніж в період 2007-2011 р. В

структурі доходів місцевих бюджетів податкові надходження мають досить високу питому вагу – 40 % і їх частка протягом останнього десятиліття також залишалася практично незмінною.

2. Проведений порівняльний аналіз пропорцій формування бюджетів в Україні та в країнах колишнього СРСР дозволяє стверджувати, що між характером адміністративно-територіального устрою (федеративність / унітарність), який традиційно вважається передумовою побудови інституційної архітектури бюджетної системи, та структурою надходжень у місцеві бюджети, як і за результатами аналізу, здійсненого у попередньому розділі, немає явно визначеного зв'язку. Країни колишнього СРСР обрали різноманітні підходи до формування доходної частини на місцевому рівні.

Суттєвими відмінностями в аналізованій структурі виступають лише рівень залежності від міжбюджетних трансфертів, закріплення частки прибуткових податків та спроможність місцевих громад генерувати власні неподаткові надходження. При цьому виявлені структурні трансформації свідчать про посилення централізації формування доходів місцевих бюджетів попри всі реформи з підвищення ролі місцевого самоврядування, посилення роботи із підвищення ефективності використання комунального (муніципального) майна. Варто констатувати також, що структура фінансування місцевих бюджетів більшою мірою відповідає моделі соціальної спрямованості їх формування і виконання, оскільки міжбюджетні трансферти спрямовані, в основному, на фінансування соціальних видатків.

На додаток, нажаль, відзначається проблема невідповідності між значущістю власних податкових надходжень до місцевих бюджетів практично всіх аналізованих країн та політикою посилення ролі місцевого самоврядування, оскільки податки на діяльність і доходи локальних підприємств та громад зменшують свою питому вагу в структурі джерел формування місцевих бюджетів.

3. Структура податкових надходжень протягом років реформи децентралізації мала істотні трансформації: скоротилася частка прибуткових

податків та рентних платежів та зросла значущість майнових (з 0,7 до 13,4 %) та інших місцевих податків (з 8 до 12,8 %). Оцінка видатків за функціональною класифікацією дозволяє говорити про поступове перекладення функцій держави, пов'язаних із соціальним розвитком та охороною навколишнього природного середовища на місцевий рівень. Оцінка показника результативності політики фінансового вирівнювання, проведена на прикладі обласних бюджетів за 2017 та 2018 рр. показала, що у порівнянні з 2017 р. у 2018 р. варіативність рівня витрат обласних бюджетів на душу населення відповідних областей без урахування трансфертів бюджетам більш низького рівня зросла. Оцінка динамічної збалансованості субнаціональних бюджетів на прикладі обласних бюджетів Донецької, Дніпропетровської, Запорізької областей показала, що всі обласні бюджети в розрізі часу мають недостатньо збалансований розвиток, причому за всіма групами оціночних показників.

В підсумку було визначено наступні характерні податково-бюджетні дисбаланси в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні:

1) податкові дисбаланси: зниження фіскальної результативності оподаткування прибутку підприємств; нерівномірність податкової бази за адміністративно-територіальною ознакою; дисбаланс податкових надходжень від ПДФО за місцем роботи і необхідністю здійснення витрат на освіту, охорону здоров'я, соціальний захист за місцем проживання за умов маятникової міграції; дисбаланс оподаткування самозайнятих як підприємців за єдиним податком та оподаткування заробітної платні офіційно найнятих працівників; недостатня фіскальна ефективності майнових податків (зокрема, фактично закріплених у вітчизняному законодавстві податків на власність та на майно) та ін.;

2) бюджетні дисбаланси: скорочення фінансової самостійності субнаціональних бюджетів на тлі проведення реформи адміністративної децентралізації; надмірні витрати на загальну середню освіту, недостатня ефективність використання коштів; збільшення соціальної обтяженості

місцевих бюджетів на тлі практично повної відсутності можливості реалізовувати програми економічного, передусім, інфраструктурного розвитку; збільшення частки видатків на економічну діяльність в структурі місцевих бюджетів (в 2013 р. – 4,3 %, 2018 р. – 13,5 %), попри нестачу власних доходів і покриття їх за рахунок Державного фонду регіонального розвитку або спеціальних субвенцій на інфраструктурний розвиток; поточні дефіцити низки субнаціональних бюджетів, суттєві часові розриви у виконанні доходів і видатків тощо;

3) податково-бюджетні: в Україні поступово реалізується найбільш поширений в світі підхід, в рамках якого видатки на освіту, медицину, охорону здоров'я, охорону НПС перекладаються на субнаціональний рівень, однак поки що малоефективними представляється збільшення витрат на управлінську функцію на субнаціональному рівні; неспіврозмірність потреби в коштах на реалізацію власних повноважень та фактичних ресурсів місцевих бюджетів; існування касових розривів по виконанню доходів та витрат; відсутність культури об'єднання зусиль територіальних громад із реалізації спільних проектів, особливо з урахуванням відмінностей у касовому виконанні доходів; відсутність прозорості звітності з виконання бюджетів попри вимогу законодавства, невідповідність реальної податкоспроможності та ефективності використання бюджетних ресурсів потенційним можливостям тощо.

4. Найзначущими передумовами таких дисбалансів визначено політичні (військово-політичні події з 2014 р. і по теперішній час; зумовленість планування бюджетних видатків міркуваннями політичної доцільності та обережності, в т.ч. популізмом, тощо); ідеологічно-поведінкові (загальне поширення патерналістських та утриманських настроїв, високі соціальні запити, поведінка ухилення від податків, особливості національної ділової культури та ін.), економічні (недостатня інвестиційна привабливість та конкурентоспроможність вітчизняного реального сектору, виведення капіталів за кордон, великий сектор тіньової

зайнятості і заробітної платні, значний обсяг неофіційного фінансового обороту, низька платоспроможність населення, яка перешкоджає заходам з підвищення фіскальної результативності майнового оподаткування тощо), організаційно-методичні (недостатня компетентність посадових осіб субнаціональних органів влади та місцевого самоврядування, відсутність дієвих механізмів податкового контролю реальних доходів населення та його майнового стану, відсутність дієвих механізмів контролю економності та ефективності використання бюджетних коштів та взаємодії місцевого самоврядування та органів контролю (податкового та фінансового) в частині наповнення бюджетів і забезпечення ефективності використання коштів; застаріла система організації надання соціальних послуг та доступу до освітньої, медичної та іншої інфраструктури та ін.).

5. Основні результати, отримані в даному розділі дослідження, опубліковані у [71, 198, 64, 147, 70, 177, 202].

5 КОНЦЕПТУАЛІЗАЦІЯ ШЛЯХІВ УДОСКОНАЛЕННЯ ПОЛІТИКИ ПРОТИДІЇ ПОДАТКОВО-БЮДЖЕТНИМ ДИСБАЛАНСАМ У РОЗВИТКУ СУБНАЦІОНАЛЬНОЇ ЛАНКИ ПУБЛІЧНИХ ФІНАНСІВ В УКРАЇНІ

5.1 Концепція формування політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні

Реформа адміністративної та фіскальної децентралізації вважається одним з найбільш великих урядових досягнень протягом останніх п'яти років. Разом з тим, хоча ця реформа була покликана подолати незбалансованість повноважень і фінансових ресурсів між різними рівнями влади та самоврядування, однак в ході практичної реалізації виявилось, що фінанси, пов'язані із регіональним та місцевим управлінням, наданням суспільних благ та послуг, мають ще й власні дисбаланси. З огляду на це питання наукової концептуалізації формування політики протидії цим дисбалансам, її узгодження із великою кількістю функціональних політик на макrorівні, збільшення можливостей субнаціонального рівня публічного управління реалізовувати самостійні заходи такої політики є важливою прикладною проблемою за умов сьогодення.

Питанням удосконалення фіскальної політики або її окремих частин присвячено чимало досліджень останнім часом.

Так, з наукових результатів Деркача М. напроми реалізації відповідних заходів можна згрупувати наступним чином:

а) в частині розподілу ресурсів та раціоналізації міжбюджетних відносин:

впровадження ефективного й дієвого міжрівневого розмежування загальнодержавних податків;

перегляд чинної системи місцевих податків і зборів із метою збільшення їх частки у структурі дохідної частини місцевих бюджетів;

б) в частині підвищення фінансової самостійності місцевих бюджетів:

перегляд елементів місцевих податків, єдиного податку для суб'єктів малого підприємництва;

здійснення податковими органами дієвий контроль нарахування й повноти перерахування суб'єктами господарювання податку з доходів фізичних осіб (одночасно з виплатою заробітної плати працівникам),

розробка механізму стимулювання місцевих органів влади до перевиконання доходів державного бюджету, які є джерелом надання дотації вирівнювання місцевим бюджетам;

в) в частині управління видатками місцевих бюджетів:

оптимізація витратних функцій місцевих органів влади, створення стимулів для підвищення ефективності їхньої діяльності;

тісна й узгоджена співпраця органів виконавчої влади, місцевого самоврядування, комісій із питань забезпечення надходжень до бюджетів, бізнесу та науки.;

жорсткий контроль економного та раціонального використання бюджетних коштів керівниками кожної бюджетної установи;

запровадження системи контролю та моніторингу ефективності й результативності бюджетних видатків;

жорсткий режим економії бюджетних витрат, насамперед на утримання органів виконавчої влади й місцевого самоврядування – за рахунок припинення збільшення чисельності працівників, придбання автотранспорту, мобільних телефонів, меблів тощо, впровадження енергозберігаючих технологій та ін. [55].

На дещо інших напрямках фіскального збалансування акцентують увагу Кир'язова Т. та Чулак Н.:

прийняття ефективного законодавства, забезпечення його стабільності, простоти й однозначності в трактуванні;

проведення інвентаризації діючих пільг та пільгових режимів з метою оцінки їх ефективності та доцільності;

необхідна переорієнтація податкової політики із суто фіскальних цілей на стимулювання економічного зростання;

з метою фінансування соціальних програм, державного будівництва та соціально-економічного розвитку держава потребує відчутного збільшення абсолютного обсягу бюджетних видатків, однак ця потреба не повинна ототожнюватися з можливістю значного збільшення позичкового фінансування бюджету, особливо – із зовнішніх джерел;

запровадження стратегічного бюджетного планування, яке надасть можливість збільшити доходи Державного бюджету;

для підвищення добробуту населення та стабільності соціального захисту населення необхідно забезпечити зростання реальних заробітних плат і соціальних платежів та стримувати зростання інфляції;

зростання конкурентоспроможності економіки держави, орієнтація на структурно-інноваційну модель економічного розвитку, збільшення інвестицій в реальний сектор економіки та модернізація базових галузей можливе за рахунок заохочення до застосування інновацій у виробництві;

забезпечення стабільної податкової політики, що сприятиме інвестуванню у вітчизняну економіку;

політична стабільність у державі [107].

Луцик-Дубова Т вважає магістральними напрямками управління бюджетною безпекою:

управління розміром дефіциту державного та місцевих бюджетів;

забезпечення адекватного планування доходів та витрат державного бюджету, недопущення декларативного, непідтвердженого економічними реаліями формування бюджету;

скорочення перерозподілу ВВП через державний бюджет до 30%;

активізація регіонального розвитку через цільові програми, що дозволить скоротити міжбюджетні трансферти в Україні;

мінімізація фінансування дефіциту державного бюджету через боргові зобов'язання.

раціоналізація структури бюджетних видатків, перенос їх частини в сферу недержавного фінансування;

вдосконалення системи контролю за використанням бюджетних коштів;

посилення платіжної дисципліни всіх суб'єктів господарської діяльності, що вимагає прийняття комплексних заходів з детінізації економіки, зокрема шляхом докорінної перебудови податкової системи – зниження ставок та скорочення кількості податків, спрощення системи платежів сприятимуть легалізації тіньового сегмента економіки та наповненню бюджету;

створення стабілізаційного фонду для компенсації впливу на Україну світових криз, неминучих у сучасному глобалізованому середовищі [142].

Інша частина дослідників акцентують увагу на забезпеченні економічного розвитку як передумові подолання податково-бюджетних дисбалансів (табл. 5.1).

Окремі фахівці акцентують увагу на удосконаленні процесу творення самої фіскальної політики. Так, Сігаш Т. вказує, що головним шляхом подолання бюджетних дисбалансів є удосконалення бюджетної системи, зокрема форм та методів планування бюджетів різних рівнів, ефективного використання бюджетних коштів, міжбюджетних стосунків; при цьому основні зусилля у бюджетній політиці держави повинні бути спрямовані на покращення системи управління фінансовими ресурсами, у тому числі їх перерозподілу через бюджет, досягнення реальної збалансованості бюджетної системи [213].

На значущості удосконалення бюджетного процесу акцентує увагу й І. Давидова: на її думку доцільним є впровадження стратегічного планування у роботу головних розпорядників бюджетних коштів та складання ними відповідних планів діяльності на поточний і наступні три бюджетні періоди.

Таблиця 5.1 – Підходи до удосконалення фіскальної політики з метою забезпечення економічного зростання

Автори	Зміст
1	2
Давидова І. [49]	Важливим є визначення пріоритетів бюджетної політики, у тому числі на середньострокову перспективу виходячи з основних засад соціально-економічного розвитку країни, удосконалення державного регулювання у сфері формування доходів бюджету, планування та використання видатків бюджету, міжбюджетних відносин; основні напрями бюджетної політики мають формуватися із пріоритетів, які визначають дієвий інноваційний розвиток економіки
Швець С. [252]	Запропоновано переорієнтувати основні засади податково-бюджетної політики у напрямі перерозподілу структури видатків на користь капітальних витрат; □ провести диверсифікацію джерел фінансування бюджетного дисбалансу зі зміщенням акценту у бік залучення коштів на зовнішньому ринку; □ започаткувати ревізію рестрикційної монетарної політики шляхом збільшення доступу комерційних банків до відносно дешевих грошових ресурсів НБУ через активізацію рефінансування на умовах дотримання вимог щодо використання отриманих коштів для кредитування реального сектора економіки; □ на етапі підвищення ступеня гнучкості обмінного курсу утримувати амплітуду валютних коливань у межах, які є значно меншими від темпів приросту бюджетних витрат, що дасть можливість протидіяти згортанню інвестиційного ринку у відповідь на помірну девальвацію; враховуючи трансмісійний механізм переносу дії зміни курсу обміну на процес ціноутворення за умови поступової лібералізації монетарної політики, не допускати розширення пропозиції грошової маси понад межі, які перевищують амплітуду валютних коливань; □ встановити обмеження на використання депозитними корпораціями цінних паперів уряду як засобу здійснення активних операцій, залишаючи при цьому можливість формування за допомогою зазначених фінансових інструментів резервних активів банків; □ провадити податково-бюджетне стимулювання сукупного попиту за допомогою послідовних заходів, які становлять сутність виключно задекларованих програмних документів уряду і не підвладні дії тимчасового впливу зміни політичної ситуації в країні; □ для активізації економічного зростання реального сектора економіки шляхом використання інвестиційного ресурсу, одним із джерел утворення якого є кредити комерційних банків, повинна проводитися поміркована політика внутрішніх державних запозичень, що не змінює умови формування попиту та пропозиції на ринку позичкового капіталу.
Крючкова І. [129]	Створення привабливого середовища і стимулів для підсектору роботодавців щодо капіталізації їхніх заощаджень, які наразі здебільшого виводяться з економічного обороту; гальмування підвищення соціальних стандартів; гармонізація рівнів оподаткування та соціальних внесків серед підсекторів домашніх господарств

Кінець таблиці 5.1

1	2
Язлюк Б. [264]	Одним з механізмів організації фінансування інфраструктурного розвитку на регіональному рівні повинен стати розвиток бюджетного субсидування муніципальних утворень. Таке субсидування повинно мати системний характер, підкорятися лінії стратегічного розвитку відповідного регіону в ув'язуванні зі схемою територіального планування й програмою соціально-економічного розвитку регіону. Це вимагає максимального використання програмної форми надання субсидій. За процедурою відбору муніципальних утворень (з урахуванням їх індивідуальних особливостей, об'єктивних потреб і ресурсних можливостей кожної конкретної території) повинно бути вирішене не менш важливе завдання оцінки повної ефективності конкретних інвестиційних проєктів.
Пасічний М. [173]	Управління дисбалансами може здійснюватися на дефіцитній основі, однак концептуалізації потребують підстави для визначення оптимального розміру, джерел фінансування бюджетного дефіциту та механізму його застосування з урахуванням запасу боргової стійкості, циклічності економічного розвитку та необхідності фінансування видатків бюджету для виконання державою відповідних функцій; пріоритетним напрямом використання державних позик на покриття дефіциту бюджету є капіталовкладення розвитку, за рахунок прибутку від яких здійснюється його погашення
Деркач М. [55]	Активізація малого бізнесу шляхом пошуку нових реальних форм розвитку підприємництва. Треба усунути адміністративні, економічні й організаційні бар'єри, які обмежують можливість утворення малих підприємств, їх діяльність і розвиток; сприяти створенню та функціонуванню мережі інформаційно-аналітичних центрів малого підприємництва. Окрім того, доцільно розробити короткострокові регіональні програми інноваційно-інвестиційної діяльності, встановивши найважливіші для території напрями інвестування, а також систему місцевих пільг для інвесторів, які здійснюватимуть пріоритетні проєкти.

Ці заходи мають бути спрямовані на результат з метою посилення відповідальності розпорядників бюджетних коштів за досягнення встановлених цілей, упорядкування і підвищення результативності та ефективності державних видатків; вагомим є проведення відповідної оцінки рівня дієвості та ефективності бюджетної політики, у тому числі в розрізі напрямів її дії із встановленням відповідних критеріїв оцінювання, зокрема це показники виконання планових рівнів доходів бюджету та видаткових зобов'язань, співвідношення зростання доходів та видатків бюджету, розміри та динаміка змін дефіциту бюджету та державного боргу країни, росту валового внутрішнього продукту, рівень внутрішнього споживання та рівень безробіття, збільшення фонду оплати праці працівників [49].

Як можна побачити з аналізу джерел, в літературі немає єдиної думки щодо змісту політики протидії податково-бюджетним дисбалансам, оскільки дослідники, як правило, зосереджуються або на дуже узагальненому огляді фіскальної збалансованості, або на конкретних проявах дисбалансів, що передбачає спрямованість рекомендацій на подолання саме цих дисбалансів. В низці досліджень рекомендації щодо політики фіскальної збалансованості носять дуже загальний, а значить декларативний характер.

В той же час необхідність саме такої політики визначається відсутністю комплексної уваги суб'єктів публічного управління в Україні до питань податково-бюджетних дисбалансів на субнаціональному рівні, функціональною неузгодженістю адміністративно-фіскальної децентралізації із заходами податкової політики, досягненням межі фіскальної результативності окремих податків, які формують доходну частину місцевих бюджетів. Слід підкреслити, що політика протидії (попередження, виявлення, управління) податково-бюджетними дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки має специфічну предметну область і відповідно пріоритети і завдання.

Так, наприклад, Слатвінська М. метою (сукупністю цілей першого порядку) фіскальної політики визначає фіскальне регулювання соціально-економічного розвитку, підвищення конкурентоздатності економіки та добробуту населення, макроекономічну стабільність, підвищення дієвості та адаптивності фіскальної політики. Завданнями ж – стійкість, збалансованість фіскальної системи та ефективність її функціонування; стимулювання інноваційно-інвестиційної діяльності; забезпечення соціальної захищеності; зниження рівня інфляції, безробіття, тіньової економіки; удосконалення управління централізованими фінансовими ресурсами [214].

Як можна побачити, збалансованість самої фіскальної системи та її ефективність розглядаються як важливий напрям фіскальної політики. Разом з тим, в переліку цілей і завдань в один ряд поставлені цілі економічного

регулювання в цілому, фінансового регулювання та удосконалення самої політики зокрема.

Концептуалізація політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів має метою окреслення загального контуру імперативних, програмних, методичних, організаційних та інформаційно-комунікаційних параметрів реалізації різних видів політики держави та місцевого самоврядування для отримання комплексу взаємопов'язаних механізмів протидії виникненню, нагромадженню та комплексуванню податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів.

Принципова відмінність даного підходу є те, що ця політика розглядається не як самостійний функціональний напрям державної політики (тобто вона не є відносно автономною як валютна, боргова, податкова, конкурентна абощо). Така позиція пов'язана, по-перше, із обґрунтованою вище ідеєю про значущість передумов виникнення дисбалансів для управління ними, по-друге, що не всі передумови можуть бути ефективно прибрані з використанням заходів лише фінансової або фіскальної політики, чи принаймні, генерувати імпульс до утворення дисбалансів меншої сили, ніж без свідомого управлінського впливу. В даному випадку це означає, що політика протидії податково-бюджетним дисбалансам є комплексним продуктом державних органів та органів місцевого самоврядування, який комбінує заходи різних функціональних політик (на чолі з фіскальною, звісно), що спрямовані прямо або непрямо на подолання передумов виникнення таких дисбалансів на національному і субнаціональному рівнях публічних фінансів.

Зазначене актуалізує питання про принципи реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів.

Пасічний М. відзначає, що принципами формування фінансової політики мають бути такі, як:

адаптивність фінансової політики, який полягає в перманентному перегляді та актуалізації цілей і завдань політики залежно від динамічних змін ендогенних і екзогенних факторів, циклічності економічного розвитку, структурних перетворень фінансового сектора, трансформації інституційного середовища;

комбінаційна варіаційність: спрямованість фінансової політики на довгостроковий розвиток супроводжується комбінаційною варіацією фінансово-економічних методів, інструментів і важелів для досягнення її оновлених завдань на певному етапі суспільного розвитку

альтернативність – проведення державної фінансової політики на ідентичній стадії циклу в країнах із відмінним рівнем економічного розвитку або тієї ж країни в історичній ретроспективі реалізується в різний спосіб через суттєві розбіжності у теоретико-методологічних положеннях економічної науки, компетентність, ситуативну складність;

системність – враховуючи багатогранність інструментарію фінансової політики для виконання стратегічних завдань щодо підтримки стійких темпів економічного зростання чи покращення матеріального добробуту населення, важливо застосовувати такі інструменти і важелі, що не перешкоджають досягненню фінансової стабільності; реалізація зазначеного потребує належної координації між її основними складовими та врахування різних за часовою протяжністю лагових ефектів при реалізації податкових, бюджетних чи монетарних регулятивних заходів;

необхідність комунікації – доцільним є налагодження багатоканальної комунікаційної політики владних інституцій, відповідальних за розробку фінансової політики із громадянським суспільством;

координація – узгодження діяльності фіскальних і монетарних інституцій може здійснюватися через їх операційну співпрацю при розробці та досягненні конкретних завдань фінансової політики або створення і дотримання системи фундаментальних правил такої взаємодії;

інституційна визначеність – ефективність державної фінансової політики нерозривно пов'язана з інституційним середовищем її формування; однією з проблем при формуванні податкової, бюджетної чи грошово-кредитної політики є використання зарубіжного досвіду шляхом імплементації відповідного законодавства без врахування можливостей його адаптації у вітчизняну практику, нехтуючи економічними реаліями та суспільною думкою;

гласність – прозорість та публічність сприяє досягненню суспільного компромісу щодо встановлення рівня оподаткування і бюджетних видатків, напряму спрямування бюджетних асигнувань, ступеня фіскальної децентралізації тощо;

нейтральність – за умов недостатнього розвитку інститутів стимулюючі заходи фінансової політики відчутно позитивно не впливають на фундаментальні фактори [174].

Більш цікавим є підхід Слатвінської М., яка на відміну від Пасічного М., звертає увагу на специфічних принципах фіскальної політики за умов її модернізації. З урахуванням авторського підходу до структуризації самої фіскальної політики ці принципи згруповані наступним чином:

принципи податкової політики: фіскальної достатності, рівності, соціальної справедливості, гнучкості, економічності оподаткування, визначеності, загальності оподаткування, рівність усіх платників перед законом недопущення будь-яких проявів податкової дискримінації; невідворотність настання визначеної законом відповідальності, презумпція правомірності рішень платника податку, рівномірність та зручність сплати, єдиний підхід;

принципи бюджетної політики: єдності, збалансованості, самостійності, повноти, ефективності та результативності, субсидіарності, цільового використання бюджетних коштів, справедливості і неупередженості, наступності (послідовність) звітності і неподільної відповідальності, еквівалентності фіскального обміну, реалістичності.

принципи соціальної політики: соціальної справедливості, соціальної безпеки, соціальної згуртованості, соціальної рівності, соціальної захищеності, субсидіарності, соціального прогресу і розвитку, обґрунтованих соціальних нормативів і відрахувань, недопущення масового зубожіння населення; суспільної доцільності, економічної ефективності соціальних програм; фінансування соціальної сфери на змішаній державно-приватній основі;

принципи боргової політики: зниження вартості обслуговування державного боргу при наступних запозиченнях, заміна короткострокових запозичень на довгострокові, забезпечення рівномірності та уникнення значних пікових боргових виплат, безумовності, оптимальності структури боргових зобов'язань держави [215].

Відзначаючи широту змісту наведених принципів, все ж слід звернути увагу на той факт, що у їх трактуванні авторка виходить за межі фіскальної політики і декларує в якості принципів останньої принципи соціальної політики (а вона має відмінності від політики соціального забезпечення, яка є одночасно складовою фіскальної політики держави, тобто перерізом предметної області обох політик), субсидіарності (це принцип радше не фіскальної політики, а політики адміністративно-територіальної).

Разом з тим, наведені підходи можуть бути використані при визначенні загальних та специфічних принципів політики протидії податково-бюджетним дисбалансам в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів. До їх числа варто віднести:

Серед них:

загальні:

об'єктивність – явища податково-бюджетних дисбалансів мають розглядатися у свій їх складності, багатогранності, суперечливості, з урахуванням позитивних та негативних наслідків; відповідно політика протидії цим дисбалансам також повинна виходити із урахування всієї

повноти змістових аспектів податково-бюджетних дисбалансів та передумов їх виникнення;

релевантність – релевантність виступає як міра відповідності отриманого результату бажаному, тому основний зміст принципу релевантності полягає у необхідності забезпечення відповідності завдань, механізмів та інструментарію політики протидії дисбалансам тим викликам, які ставлять перед органами державної влади та місцевого самоврядування реалії публічних фінансів, економічного та інституційного середовища їх функціонування; з цим принципом щільно пов'язаний принцип гнучкості або адаптивності, оскільки релевантність визначається не тільки цілями державної або самоврядної політики в цілому, а й ситуативними шоками або обставинами, що тягне за собою необхідність певною мірою пристосовувати зміст політики протидії податково-бюджетним дисбалансам до ситуації;

науковість – політика протидії податково-бюджетним дисбалансам має ґрунтуватися на точному урахуванні закономірностей їх виникнення та прояву, реалізації наслідків та урахуванні можливостей (кадрових та фінансових ресурсів, правових норм) застосування тих або інших інструментів управління дисбалансами та їхніми наслідками;

досяжність цілей – метою політики протидії податково-бюджетним дисбалансам не може бути досягнення необґрунтованого, але бажаного стану або благозвучна банальність, цілі повинні мати конкретний вираз і вимір;

відкритість – реалізація політики повинна мірою допускати безпосередню участь зацікавлених осіб у її розробці та реалізації; виявляється у забезпеченні активного і реального впливу громадян та їх колективів на зміст публічно-управлінської діяльності через постановку вимог перед органами публічної влади щодо прийняття певних рішень, здійснення дій або утримання від них;

прозорість – реалізація політики повинна передбачати певну міру обізнаності громадян стосовно сутнісних проявів матеріальної і процесуальної сторони діяльності органів державної влади та місцевого

самоврядування з протидії податково-бюджетним дисбалансам, в т.ч. за рахунок широкої інформаційної кампанії задля забезпечення зрозумілості широкій громадськості їх (органів) обумовленості, змісту і сенсу; виявляється у тому, що окремі громадяни та їх колективи, на які поширюється, або яких так чи інакше стосується рішення або дії органу публічної влади мають бути щонайповніше обізнані про них і те, яким чином вони (рішення або дії) будуть здійснені;

результативність – при розробці заходів політики протидії податково-бюджетним дисбалансам усі учасники мають прагнути досягнення цілей, запланованих на основі спільної національної системи цінностей і завдань інноваційного розвитку економіки, шляхом забезпечення якісного надання послуг, гарантованих державою або органами місцевого самоврядування;

економність – реалізація заходів політики протидії податково-бюджетним дисбалансам має здійснюватися при залученні мінімального (доцільного) обсягу бюджетних коштів та досягнення максимального результату при використанні визначеного бюджетом обсягу коштів

компетентність – реалізація заходів політики протидії податково-бюджетним дисбалансам має здійснюватися на основі того, що реалізатори мають знання, обізнаність, досвід соціально-професійної діяльності або прагнуть такого досвіду;

системність – розгляд політики протидії податково-бюджетним дисбалансам як складної динамічної системи, тобто сукупності елементів, що знаходяться у взаємозв'язку і взаємозалежності один від одного і які утворюють певну цілісність, певну єдність.

безперервність – політика протидії податково-бюджетним дисбалансам має реалізовуватися постійно, з урахуванням часової перспективи;

інституційна визначеність – результативність політики залежатиме від досвіду регуляторних дій у відповідній предметній області, специфіки податкової поведінки та бюджетної дисципліни, рівня корупційності, якістю

діяльності контрольних суб'єктів., інституційних особливостей грошового обігу (форм і значущості офіційного та неофіційного обігу) тощо;

спеціальні:

адміністративна простота – реалізація заходів політики протидії податково-бюджетним дисбалансам має виходити із необхідності забезпечити простоту адміністративних процедур, комунікації, взаємодії різних органів державної влади та місцевого самоврядування

необхідна доцільність – оптимізація використання ресурсів та конкретність цілей політики протидії податково-бюджетним дисбалансам визначають, що механізми та інструментарій її реалізації мають виходити з постійної оцінки у вимірі «результат – ресурси – складність досягнення», а також із необхідності вибору інструментів впливу на податково-бюджетні дисбаланси з урахуванням їх порівняльної продуктивності;

узгодженість фіскальної та грошово-кредитної політики – розробка заходів політики протидії податково-бюджетним дисбалансам має виходити з розуміння, що оскільки гроші є матеріальним носієм фінансів, то будь-які заходи фіскального характеру матимуть вплив на параметри грошово-кредитної системи і навпаки;

постійне покращення – досягнення цілей політики протидії податково-бюджетним дисбалансам має враховувати мінливість ситуації, через що передбачати постійний цикл удосконалення політики, її узгодження із функціональними напрямками державної політики, зокрема, макрофіскальної, соціальної, структурної, зайнятості та ін.;

інформаційна підтримка – реалізація заходів політики протидії податково-бюджетних дисбалансів для зменшення спротиву має ґрунтуватися на постійній комунікації з цільовими групами застосування того або іншого інструменту.

Формування політики протидії податково-бюджетним дисбалансам має здійснюватися на основі чотирьох імперативів (рис. 5.1):

Рисунок 5.1 – Концепція формування політики протидії податково-бюджетним дисбалансам

спрямованість на передумови та механізм виникнення дисбалансу означає, що попри те, що подолання саме проявів та наслідків податково-бюджетних дисбалансів потребує відносно менше часових та фінансових ресурсів, спрямованість політики на попередження виникненню дисбалансів сприятиме зменшенню витрат ресурсів та економічних втрат у майбутньому;

ситуативна пріоритетність монетарних або фіскальних цілей – наукою та досвідом доведено, що реалізація заходів фіскальної та грошово-кредитної політики, особливо в разі їх спрямованості на ситуативно протилежні цілі (наприклад, стимулювання економічного зростання та зменшення дефіциту публічних фінансових ресурсів), може мати ефект, протилежний запланованому; тому реалізація заходів обох видів політик має бути ситуативно скоординованою;

досягнення результативності в разі координації та об'єднання зусиль – з одного боку, єдність системи публічних фінансів як такої передбачає неможливість досягнення результату шляхом впливу лише на один з її елементів – субнаціональну ланку публічних фінансів або її рівні; з огляду на це реалізація заходів протидії податково-бюджетним дисбалансам має здійснюватися комплексно та на всіх рівнях систем; з іншого боку – результативність заходів політики залежить від координації політики, координації зусиль різних органів влади, узгодження та об'єднання ресурсів;

розподіл пріоритетів за характером стратегічної спрямованості – даний імператив щільно пов'язаний із першим і передбачає, що з огляду на інерційність механізмів виникнення дисбалансів зусилля і очікувані цілі слід розподіляти за часом та стратегією реалізації.

Представлені імперативи дозволяють:

по-перше, сконцентруватися на причинах формування податково-бюджетних дисбалансів більшою мірою, ніж на подоланні їх наслідків;

по-друге, врахувати поточну ситуацію із об'єктивними та суб'єктивними причинами недостатньої якості публічного управління на субнаціональному рівні;

по-третє, забезпечити конкретизацію заходів реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам.

Структуризація пріоритетних завдань реалізації запропонованої концепції пов'язана із характером керованості соціально-економічних, зокрема, фінансових процесів, які лежать в основі відповідних механізмів формування податково-бюджетних дисбалансів, і дозволяє більш раціонально розподілити ресурси на реалізацію заходів макроекономічного регулювання.

Так, до стратегічних пріоритетів реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам слід віднести:

мінімізацію передумов формування податково-поведінського, ідеологічного, податково-ресурсного механізмів виникнення дисбалансів;

формування раціональної структури повноважень національних і субнаціональних суб'єктів публічного управління і приведення у відповідність фінансування їх здійснення;

До оперативних:

мінімізацію передумов формування комплексу організаційних, виробничо-ресурсного та волонтаристського механізмів виникнення дисбалансів;

пошук нових форм та методів збільшення доходів та раціоналізації витрат бюджетів;

До тактичних:

мінімізацію передумов формування кадрово-кваліфікаційного механізму виникнення дисбалансів;

створення надійної інформаційно-аналітичної бази ухвалення регуляторних рішень;

усунення поточних дисбалансів та наслідків усіх дисбалансів в рамках поточної ситуації.

Методичний рівень концепції передбачає низку взаємопов'язаних механізмів, які охоплюють достатньо широке коло методів впливу і не обмежуються лише фінансовими важелями та інструментарієм.

Урахування особливостей набору податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні дозволяє сформувати релевантний набір механізмів, представлений наступними групами:

а) економічні:

- 1) політика доходів та зайнятості;
- 2) структурна політика;
- 3) завершення реформи охорони здоров'я і освіти;
- 4) удосконалення макрорегулювання;

б) адміністративні:

- 1) завершення реформи адміністративної та фіскальної децентралізації;
- 2) запровадження проектного управління у співробітництві між ОТГ /

районами;

3) покращення якості публічного управління

в) фінансові

- 1) боротьба з відмиванням грошей, ухиленням від податків;
- 2) підвищення фіскальної результативності окремих податків;
- 3) перерозподіл низки податків до спецфонду
- 4) скорочення програм прямого фінансування

г) інформаційно-аналітичні

1) розробка методичних засад аудиту ефективності використання бюджетних коштів;

2) розробка методичного забезпечення оцінки доходів населення;

3) навчання посадових осіб місцевого самоврядування та державних службовців;

4) забезпечення прозорості та доступності бюджетної інформації.

Організаційний рівень передбачає формування відповідного організаційного, методичного та інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації механізмів, які передбачені концепцією.

Таким чином, концептуалізація ідеї протидії виникненню, нагромадженню та комплексуванню податково-бюджетних дисбалансів ґрунтується на визначенні низки загальних та специфічних принципів, визначенні імперативів боротьби з дисбалансами, структуризації пріоритетних завдань зазначеної політики за характером їхньої спрямованості в часовому вимірі та відповідних механізмів. Формування комплексу останніх має здійснюватися виходячи із глибинного укорінення низки податково-бюджетних дисбалансів в економічних та позаекономічних явищах та передумовах.

5.2 Механізми підвищення дієвості протидії податково-бюджетним дисбалансам

Серед вітчизняних та зарубіжних авторів, які у власних дослідженнях тією або іншою мірою висвітлювали проблематику подолання бюджетних, податкових або фіскальних в цілому дисбалансів, слід назвати Деркача М. [55], Десятнюк О. [57], Дороша В. [82], Крючкову І. [129], Кудряшова В. [130], Микитюк І. [152], Afonso A. [267], Шемаєву Л. [253], Шумську С. [257] та ін. Разом з тим, більшість зазначених вчених розглядають заходи боротьби з податково-бюджетними дисбалансами, в основному, на макрорівні і з позицій змісту лише фіскальної політики. Разом з тим, передумови виникнення податково-бюджетних дисбалансів як на національному, так і на субнаціональному рівні мають не тільки фінансову природу, і більше того – не тільки економічну. З огляду на це розгляд механізмів політики протидії податково-бюджетним дисбалансам варто розглядати у більш глобальному

аспект, враховуючи їх специфіку на субнаціональному рівні публічної фінансової системи і системи публічного управління в цілому.

В рамках традиційного підходу, що передбачає функціональну класифікацію видів державної політики (політика пов'язана із певною функціональною сферою життя суспільства і використанням інструментарію, який притаманний відносинам в цій сфері), питання податково-бюджетних дисбалансів належить по предмету ведення фіскальної політики держави. Слово «фіск» найбільш широко тлумачиться як «державна скарбниця» [217], тому фіскальна політика – це політика управління казною. Як зазначає Т. Желюк, фіскальна політика об'єднує бюджетну та податкову політику й охоплює заходи держави щодо мобілізації фінансових ресурсів, їх розподілу та використання на основі фінансового законодавства для реалізації соціально-економічних цілей розвитку суспільства в рамках стимулюючої чи стримуючої політики. Основними цілями фіскальної політики є: погодження коливань економічного циклу; забезпечення стійкого економічного зростання; досягнення високого рівня зайнятості; збалансування державного бюджету. По суті, ці цілі лежать у площині стабілізаційної політики держави і реалізуються через дискреційні та недискреційні інструменти [89, с. 124]. Їх можна звести до наступної таблиці (табл. 5.2).

Конкретизація заходів протидії податково-бюджетним дисбалансам з використанням зазначених інструментарій є доволі широкою. Систематизація релевантних підходів (Желюк Т. [89], Деркач М. [55], Крючкова І. [129], Лебеда Г. [137], Десятнюк О. [57], Юрченко Ю. [263], Швець С. [252] та ін.) дозволяють сформулювати найбільш розповсюджені рецепти забезпечення збалансованості:

- 1) для подолання відтворювальних дисбалансів необхідно забезпечити підтримку внутрішнього інвестування за рахунок розвитку інститутів спільного інвестування; проектного інвестування, зокрема, проектів у рамках державно-приватного партнерства; та венчурного інвестування;

Таблиця 5.2 – Інструменти фіскальної політики

Недискреційні	Дискреційні
прогресивне оподаткування доходів; прив'язка ставок оподаткування до динаміки індексів споживчих цін, індексів цін виробників промислової продукції щодо деяких податків і зборів; система соціального страхування на випадок безробіття; монетизація соціальних пільг з упорядкуванням переліку отримувачів таких пільг і встановленням економічно та соціально обґрунтованих нормативів споживання відповідних послуг; автоматичне відшкодування ПДВ тощо	визначення міжбюджетних трансфертів; здійснення державних закупівель; контроль за правомірністю отримання податкових пільг та їх цільовим використанням; інвестиційний податковий кредит на інвестиції у базові інновації; звільнення від оподаткування частини прибутку, що спрямовується на реінвестування; реалізація пріоритетних державних інвестиційних програм (проектів) з урахуванням оцінки їх економічної ефективності; надання державних гарантій і відшкодування відсотків за кредитними зобов'язаннями ключових галузей економіки; здійснення державних капіталовкладень в сферу суспільної інфраструктури та створення робочих місць, розширення кола осіб, на які поширюються програми страхування від безробіття, та збільшення розміру допомоги по безробіттю; секвестр бюджетів; боргова політика (емісія боргових зобов'язань та їх обслуговування); запровадження або скасування прискореної амортизації тощо

Джерело: узагальнено автором на основі [89, 5].

2) для подолання секторальних дисбалансів необхідно вектор фіскальної підтримки перемістити у сферу реального сектору, який може створити більше робочих місць, а державі – сконцентруватися на використанні потенціалу ринку боргових цінних паперів;

3) ресурси за рахунок боротьби з податковими гаванями та запровадження податку на спекулятивні фінансові операції доцільно спрямувати в інвестування галузей п'ятого та шостого технологічних укладів, в інтелектуальний капітал, максимально підтримуючи розвиток його основних несучих галузей - науки, освіти, охорони здоров'я, забезпечуючи їх належне фінансування;

4) для подолання дисбалансів, пов'язаних із системою соціального забезпечення автор рекомендує посилення орієнтації на найбільш вразливі верстви населення (пенсіонерів з низькою пенсією, багатодітні сім'ї,

інвалідів, молодь, безробітних); дотримання співвідношення розміру соціальної виплати з реальною потребою в її одержанні; забезпечення адресності та максимальної прозорості у наданні виплат; підвищення ефективності медичного обслуговування та часткового покриття витрат за рахунок споживачів; делегування функцій із соціального забезпечення приватним інститутам за умов збереження повного чи часткового державного фінансування; корпоративних і комбінованих приватно-державних соціальних програм;

5) з метою подолання ефекту витіснення пропонується довгострокова стратегія управління державним боргом.

6) з метою підвищення ефективності використання бюджетних коштів підкреслено дієвість запровадження системи контролю та моніторингу ефективності й результативності бюджетних видатків, жорсткого режиму економії бюджетних витрат, насамперед на утримання органів виконавчої влади й місцевого самоврядування за рахунок припинення збільшення чисельності працівників, придбання автотранспорту, мобільних телефонів, меблів, оптимізації мережі бюджетних установ, упровадження енергозберігаючих технологій, встановлення мораторію на використання коштів місцевих бюджетів для започаткування робіт із капітального ремонту й реконструкції об'єктів соціально-культурної сфери, крім аварійних; забезпечення ефективного управління комунальним майном і нерухомістю, вирішення земельних питань;

7) з метою забезпечення збалансованості функціонування податкової системи: забезпечення стабільності податкового законодавства та позбавлення його від політичного популізму; зменшення загального податкового тягара, податкове стимулювання розвитку малого та середнього бізнесу, передусім, інноваційного; спрощення податкової та бухгалтерської звітності та зниження трансакційних витрат оподаткування; проведення роботи з керівниками підприємств усіх форм власності щодо легалізації праці на цих підприємствах та її належної оплати; недопущення виникнення нової

та скорочення наявної податкової заборгованості; посилення контролю за відшкодуванням ПДВ, посилення боротьби з тіньовою економікою та ін.

8) удосконалення якості самої фіскальної політики: розроблення механізмів визначення пріоритетності бюджетних видатків як альтернативи їх швидкому нарощуванню в період зростання і секвестру в період кризи; розроблення критеріїв оцінки ефективності витрачання бюджетних коштів, упровадження більш досконалої системи бюджетування, чітко орієнтованої на конкретний результат; удосконалення бюджетного процесу і забезпечення його безперервності, коли фінансування певних робіт здійснюється без прив'язки до формальних рамок календарного року, оскільки невизначеність стосовно здійснення державних витрат, які за своєю логікою переходять з одного бюджетного року в інший, не сприяє посиленню фінансової стабільності;

Разом з тим, слід відзначити, що зазначені рецепти, по-перше, є неоднорідними за рівнем конкретизації, по-друге, подекуди суперечать один одному, по-третє, в окремих випадках не протидіють, а сприяють виникненню дисбалансів. Така ситуація зумовлена тим фактом, що більшість із них спрямовано на самі дисбаланси, а не на причини або передумови їх виникнення.

Натомість, формування комплексу механізмів державної політики в сфері протидії податково-бюджетним дисбалансам в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів, має здійснюватися, виходячи із глибинного укорінення низки податково-бюджетних дисбалансів в економічних та позаекономічних явищах та передумовах. З урахуванням цієї тези та наявних в літературі і апробованих практикою підходів, можна запропонувати наступний перелік (табл. 5.3).

Більш докладно їх можна розкрити в наступних положеннях.

1. Політика доходів та зайнятості повинна реалізовуватися у низці напрямів.

Таблиця 5.3 – Механізми реалізації концепції протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів

Механізми	Зміст методів, важелів та інструментарію	Суб'єкти
1	2	3
політика доходів та зайнятості	впровадження земельної реформи; податкова амністія; фінансування програм перекваліфікації;	ВРУ, ДФС
структурна політика, реформування ОЗ та освіти	співробітництво із міжнародними кредитними інститутами для кредитування МСБ в пріоритетних галузях; поширення практики конкурсної підтримки МСБ, проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень; формування механізму фінансування ОЗ за функціональними ланками; оптимізація системи закладів середньої, проф.-тех., вищої освіти	КМУ, МОЗ, МОН, Мінфін, МЕРТ
удосконалення макрорегулювання	розширення державних запозичень на внутрішньому ринку; відновлення фіскальної консолідації; контроль дефіциту	ВРУ, Мінфін
завершення реформи децентралізації	перегляд повноважень за принципами субсидіарності та ефекту масштабу; вирішення питань щодо повноважень районів та регіонів та їх фінансування;	ВРУ, КМУ
запровадження проектного управління у співробітництві між ОТГ / районами	реалізація проектів розвитку інфраструктури на засадах об'єднання фінансування декількох ОТГ або декількох районів, попередня експертиза ефективності подібних проектів в Держаудитслужбі	КМУ, Мінфін, органи місцевого самоврядування, Держаудит
покращення якості публічного управління	подальше запровадження стандартів якості та автоматизація надання адміністративних послуг; запровадження стандартів New Public Management та Good Governance; запровадження системи контролю результативності праці посадових осіб	Мінрегіон, КМУ, ВРУ
боротьба з відмиванням грошей, ухиленням від податків	зменшення порогу обов'язковості безготівкових розрахунків, усунення можливості «ручного» визначення переліку офшорних зон, запровадження податку на виведений капітал, посилення відповідальності за неповноту або недостовірність первинного фінансового моніторингу; врегулювання статусу е-грошей та електронної комерції	НБУ, Держфінмоніторинг
перерозподіл низки податків до спецфонду	використання надходжень від рентного та екологічного податку для реалізації місцевої політики охорони НПС за програмно-цільовим методом	ВРУ, ДФС, Мінфін, органи місцевого самоврядування

Кінець таблиці 5.3

1	2	3
підвищення фіскальної результативності окремих податків	запровадження прогресивної шкали ПДФО; диференціація ставок ПДВ за категоріями товарів; додавання критерію використання найманної праці для застосування єдиного податку; підвищення рентних податків та розширення бази оподаткування ними; контроль за правом власності на майно;	ВРУ, ДФС, Мінфін
скорочення програм прямого фінансування	скорочення прямої фінансової підтримки сільського господарства; монетизація пільг; перегляд окремих видів субсидій та допомог; консолідація програм соціальної допомоги	ВРУ, МЕРТ, Мінфін, Мінсоцполітики
інформаційно-аналітичні	розробка і апробація методичних засад аудиту ефективності використання бюджетних коштів за видами економічної діяльності; запровадження методики непрямого оцінювання доходів; розробка стандартів оприлюднення бюджетної звітності тощо	Рахункова плата, Держаудитсулжа, ДФС, Мінфін

1.1. Впровадження земельної реформи – законодавче врегулювання питання прав власності на землю, форм ; податкова амністія; фінансування програм перекваліфікації. Тут можна скористатися досвідом Великої Британії: інвестори (власники великого капіталу, банки, страхові компанії, інвестфонди тощо) можуть купувати у земельних пайщиків за їх згодою їхню землю разом із рухомим і нерухомим майном, але обов'язковою умовою цих угод є збереження за фермером права: 1) продовження господарювання на фермі і землі; 2) капіталізації коштів, виручених від продажу земельної ділянки і ферми, в її модернізацію; 3) бути власником докапіталізованої частини землі та активів ферми; 4) повернення докапіталізованої частки активів землі і ферми у разі закінчення або припинення договору оренди.

Для запровадження ринку землі необхідно здійснити наступні кроки.

Ухвалення закону про ринок землі, який визначатиме початок, порядок і процедуру купівлі-продажу земель різного призначення;

Запровадження обов'язкового правила здійснення операцій купівлі-продажу земельних ділянок виключно на організованих відкритих торгах під контролем державних фіскальних органів з метою забезпечення прозорості

щодо покупців та продавців, умов торгів, цін, оцінки вартості земельних ділянок та відповідних податкових платежів;

Забезпечення доступу фіскальних органів до реєстрів власників земельних ділянок з метою контролю бази оподаткування земельним податком та руху прав на землю; непрямого контролю доходів покупців та продавців на ринку землі;

Встановлення низки адміністративних вимог, в т.ч., заборона перепродажу ділянки протягом певного часового періоду; встановлення ліміту купівлі землі на одного покупця; встановлення вимог щодо розкриття інформації та перевірка кінцевих вигодонабувачів від купівлі землі з метою попередження концентрації власності на землю в певних руках, попередження скупівлі землі, що загрожує національній безпеці; встановлення законодавчих умов щодо використання земельних ділянок за цільовою ознакою і в разі невідповідності – визначення договору про купівлю нікчемним;

Встановлення квот на продажу земель сільгосппризначення за часовими періодами – таким чином буде забезпечуватися поступовість надходження прав на землю на ринок і не відбудеться обвал ціни через надмірну пропозицію; тим часом для покупців земель при укладенні договорів купівлі-продажу може бути передбачене виняткове право на оренду суміжних ділянок і виняткове право першочерговості викупу їх в разі дотримання умови про цільовий характер використання землі;

З метою недопущення тотального рейдерського переділу орендованих земель (чого небезпідставно побоюються аграрії — і господарники, і селяни) доцільно гарантувати правочинність усіх раніше укладених договорів оренди і застави земельних паїв до завершення терміну їх дії.

1.2 Посилення контролю за використанням праці та офіційною виплатою заробітної платні. Зокрема, необхідно:

розробити систему критеріїв ризикованості роботодавців, які стануть основою моніторингу таких роботодавців за ознаками виплати заробітних

план певній кількості персоналу в обсягах, менших, ніж встановлений законом мінімальний рівень заробітної платні, в т.ч. з причин неповної зайнятості, роботи за цивільно-правовими договорами, роботи в термін, який є менше, ніж період нарахування єдиного соціального внеску тощо;

сформувати вичерпний перелік підстав для проведення інспекції з праці та відповідальності суб'єкта господарювання за недопущення інспектора до виконання власних посадових обов'язків.

1.3 Продовжувати з урахуванням об'єктивних ситуативних можливостей політики збільшення розміру мінімальної заробітної плати, а також перегляду закріплення окремих професійних назв робіт за тарифними ставками, що передбачають оплату праці в розмірі меншому, ніж мінімальна заробітна плата.

2. Заходи структурної політики та реформи секторальної децентралізації.

2.1 Співробітництво із міжнародними кредитними інститутами для кредитування МСБ в пріоритетних галузях; поширення практики конкурсної підтримки МСБ, проведення фундаментальних та прикладних наукових досліджень.

2.2 Завершення реформи в сфері децентралізації освіти:

розробити типовий інвестиційний проект оптимізації надання освітніх послуг у громаді з метою визначення потреби у капітальних витратах на оновлення освітньої інфраструктури у громадах;

запровадити чіткий розподіл повноважень між державою та органами місцевого самоврядування щодо управління освітою, що спростить процедуру оптимізації навчальних закладів, зменшить бюрократичні бар'єри через надання органам місцевого самоврядування автономії в управлінні комунальними закладами освіти та сприятиме оперативному вирішенню актуальних проблем навчальних закладів; зокрема, це стосується виправлення ситуації, коли попри наявні у чинному законодавстві норми щодо фінансування з державного бюджету видатків, пов'язаних з оплатою

праці вчителів, повністю на місцевий бюджет було перекладено фінансування: поділу класів на групи при вивченні окремих предметів; інклюзивно-ресурсних центрів; груп подовженого дня; годин індивідуального навчання.

2.3 Формування механізму фінансування охорони здоров'я за функціональними ланками. Зокрема, це стосується:

визначення джерел фінансування надання медичних послуг;

завершення розробки комплексу клінічних протоколів для первинної та вторинної ланок;

контролю за призначеннями діагностичних процедур, лікарських засобів на рівні медичних закладів та установ фінансування охорони здоров'я.

3. Удосконалення макрорегулювання: розширення державних запозичень на внутрішньому ринку; відновлення фіскальної консолідації; контроль дефіциту;

4. Завершення реформи децентралізації

4.1 перегляд повноважень за принципами субсидіарності та ефекту масштабу; вирішення питань щодо повноважень районів та регіонів та їх фінансування;

4.2 запровадження проектного управління у співробітництві між ОТГ / районами, реалізація проектів розвитку інфраструктури на засадах об'єднання фінансування декількох ОТГ або декількох районів, попередня експертиза ефективності подібних проектів в Держаудитслужбі;

5. Покращення якості публічного управління:

подальше запровадження стандартів якості та автоматизація надання адміністративних послуг;

запровадження стандартів New Public Management та Good Governance;

запровадження системи контролю результативності праці посадових осіб

6. Боротьба з відмиванням грошей, ухиленням від податків:

зменшення порогу обов'язковості безготівкових розрахунків;
усунення можливості «ручного» визначення переліку офшорних зон,
запровадження податку на виведений капітал;
посилення відповідальності за неповноту або недостовірність
первинного фінансового моніторингу;
врегулювання статусу е-грошей та електронної комерції;
посилення контролю економності державних закупівель, в т.ч. розробка
методики моніторингу та оцінки такої економності.

7. Підвищення фіскальної результативності окремих податків.
Фіскальна ефективність податку по суті є здатністю податкової системи
забезпечувати оптимальне співвідношення доходів бюджету від податку з
витратами на його адміністрування. В контексті вітчизняних проблем
фіскальну ефективність слід підвищувати за податком на доходи фізичних
осіб, майновими податками, в т.ч. земельним за природою близький до
майнових, а також рентними податками. Це можливо не весь перелік, але за
сучасних обставин керованість фіскальної ефективності цих податків є, на
мою думку, найвищою.

7.1. Підвищення фіскальної ефективності ПДФО:

запровадження прогресивної ставки оподаткування;
посилення контролю за базою оподаткування з використанням
непрямих методів оцінювання доходів (передусім за видатками), особливо
для самозайнятих осіб;

запровадження загальнообов'язкового декларування доходів та майна;
запровадження одноразової податкової амністії при декларуванні
доходів та майна (причому саме у такій послідовності, щоб спочатку були
розроблені механізми виявлення ухилення від оподаткування, а слідом лише
запроваджена податкова амністія);

запровадження механізму розподілу надходжень від ПДФО до певного
бюджету за заявою платника – запобігання ситуації, коли ПДФО стягується в

бюджет за місцем реєстрації працедавця, а споживання суспільних благ – за місцем фактичного проживання платника податку);

підвищення рівня оподаткування доходів і майна, а також соціального оподаткування самостійно зайнятих працівників та ФОПів з метою вирівнювання умов оподаткування найманих працівників, ФОПів та самозайнятих, зокрема, оподаткування самозайнятих та ФОПів за ставками ПДФО та ЄСВ, військового збору, аналогічними до найманих працівників, окрім варіанту, коли ФОПи офіційно використовують найману працю, що має стати однією з обов'язкових підстав для застосування ними спрощеної системи оподаткування; зазначені заходи доцільно реалізовувати одночасно з посиленням методів контролю за доходами.

7.2 Підвищення фіскальної ефективності майнових податків:

підвищення ставок податку на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки та запровадження прогресивної шкали для предметів розкоші;

надання податковим органам доступу до реєстру прав власності на нерухоме майно, відмінне від земельної ділянки для контролю повноти визначення переліку об'єктів оподаткування та податкової бази;

підвищення в середньостроковій перспективі (після впровадження ринку землі) ставок податку на землю.

7.3 Підвищення фіскальної ефективності рентних податків

розширення об'єктів оподаткування рентною платою за рахунок нерудних корисних копалин, які ще незазначені у ст. 252.20 Податкового кодексу;

визначення ставки оподаткування залежно від кон'юнктури світових ринків ресурсів з певним лагом змін (2-3 роки).

7.4 Диференціація ставок ПДВ за категоріями товарів

7.5 Додавання критерію використання найманої праці для застосування єдиного податку; підвищення рентних податків та розширення бази оподаткування ними;

7.6. Перерозподіл низки податків до спецфонду використання надходжень від рентного та екологічного податку для реалізації місцевої політики охорони НПС за програмно-цільовим методом.

8. Скорочення програм прямого фінансування:

скорочення прямої фінансової підтримки сільського господарства;

перегляд обсягу пільг та їх монетизація (в разі доцільності) з метою усунення публічного посередництва у відносинах між надавачем та отримувачем товарів або послуг

перегляд окремих видів субсидій та допомог; консолідація програм соціальної допомоги;

запобігання підвищення соціальних стандартів з мотивів політичного популізму до істотного покращення економічної ситуації в країні.

9. Інформаційно-аналітичні:

розробка і апробація методичних засад аудиту ефективності використання бюджетних коштів за видами економічної діяльності;

запровадження методики непрямого оцінювання доходів;

розробка стандартів оприлюднення бюджетної звітності тощо

В цілому слід сказати, що конкретний перелік та зміст механізмів податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів, які необхідно застосувати в рамках загальнодержавної та місцевої політики за умов сьогодення, по-перше, має орієнтуватися на ситуативну множину дисбалансів та передумови їх формування; по-друге – враховувати не тільки економічні механізми, а й механізми, які створюють середовище реалізації економічних відносин в країні та в окремих громадах, макроекономічну та регіональну кон'юнктуру.

Їх реалізація пов'язана із необхідністю узгодження макрорегулювання, податкової, бюджетної політики, політики контролю за податковими та неподатковими надходженнями та використанням бюджетних ресурсів тощо.

Разом з тим, навіть у першому наближенні до розгляду шляхів реалізації запропонованих механізмів, видно, що вони потребують значної

роботи з удосконалення організаційного, методичного, інформаційного забезпечення,

5.3 Напрями інформаційного, методичного та організаційного забезпечення реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам

Будь-які, навіть дуже раціональні і корисні ідеї, можуть лишитися нереалізованими саме через брак інформаційної, методичної, організаційної, правової, фінансової підтримки. Особливо це стосується тих ідей, які передбачають істотні зміни у процесі творення та реалізації публічної політики. Як показав досвід реформи децентралізації в Україні, дуже значною перешкодою на шляху змін стали:

- брак інформації про ідеологію та механізми реалізації передачі повноважень та ресурсів;

- нестача знань, компетентного досвіду не тільки щодо реалізації органами самоврядування об'єднаних територіальних громад власних та делегованих повноважень, а й щодо бюджетного процесу, використання призначених асигнувань та ін.;

- небажання брати на себе відповідальність і, водночас, невиправдана сміливість у адміністративних та фінансових рішеннях на місцях;

- неузгодженість окремих секторальних стратегій децентралізації (стосовно освіти, охорони здоров'я, безпеки), ускладнена недосконалістю галузевого законодавства;

- відсутність інформації для прийняття рішень або порівняння власних дій із діями в інших громадах;

- відсутність механізмів попередження зловживань адміністративною владою на місцях;

недосконалість механізмів або інструментів контролю за діями субнаціональної ланки публічного управління та публічних фінансів, особливо на найнижчому рівні та ін.

З огляду на сказане дуже важливою складовою концепції формування політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів має стати визначення напрямів покращення різних видів її забезпечення.

Передусім, варто розібратися, які саме види забезпечення реалізації фіскальної (і не тільки) політики існують:

В дослідженні З. Лободіної до числа напрямів такого забезпечення віднесено:

правове – сукупність прийнятих органами державної влади та місцевого самоврядування правових актів, які регламентують бюджетні відносини (Конституція України, Бюджетний кодекс України, Податковий кодекс України, закони про Державний бюджет України на відповідний рік, закони та інші правові акти, які регламентують порядок складання, розгляду, затвердження, виконання, звітування про виконання бюджетів різних рівнів, здійснення бюджетного контролю тощо);

інформаційне – сукупність форм документів, в яких відображається інформація (показники, методика їх розрахунку тощо) щодо стану соціально-економічного розвитку держави, її діяльності, формування і використання бюджетних коштів та ін.

організаційне – система органів державної влади та місцевого самоврядування, до повноважень яких належить розробка і прийняття рішень щодо управління бюджетними потоками, бюджетними ресурсами, організації діяльності держави тощо [140].

Пасічний М. в складі механізму формування фінансової політики виокремлює такі складові як:

інформаційне забезпечення – формування системи значущих соціально-економічних показників для одержання найбільш об'єктивної і

достовірної інформації при формулюванні напрямів і конкретних параметрів фінансової політики країни, прогнозування, планування, аналіз, моніторинг і контроль;

прогнозування – науково-обґрунтований процес розробки фінансово-економічних прогнозів на близьку та віддалену перспективу, що ґрунтується на вивченні закономірностей розвитку відповідного комплексу економічних явищ і процесів із визначенням альтернативних шляхів та термінів досягнення пріоритетних цілей;

планування – передбачає формулювання конкретних завдань політики у чітко окресленій нормативним актом перспективі, а також способів, засобів і ресурсного потенціалу їх вирішення, базуючись на даних прогнозування.

фінансовий моніторинг і контроль передбачає низку контрольних дій (спостереження, діагностика, ідентифікація, порівняльна оцінка, перевірка) щодо своєчасного виявлення відхилень фактичних результативних показників фінансової політики від планових та слугує підґрунтям для прийняття управлінських рішень, спрямованих на покращення наявної ситуації [174].

В рамках інституційного забезпечення бюджетного процесу Т. Бугай виділяє такі інструменти, як: стратегічне бюджетне планування, транспарентність бюджетного процесу, стабільність інституційного забезпечення, фінансове стимулювання і санкції, внутрішній контроль інституцій, електронний портал бюджетної системи «Електронний бюджет», бюджетна децентралізація, бюджетний моніторинг та програмно-цільовий метод [21].

В інших дослідженнях ([224, 106, 194, 153, 131]) поняття забезпечення або не розглядається прямо, або стосується окремих часткових випадків підтримки реалізації або покращення тих або інших складових фіскальної політики.

Варто зазначити, що розгляд системи забезпечення реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної

ланки публічних фінансів має виходити з певних передумов:

комплекс забезпечення або система підтримки політики є складовою кожного з механізмів її реалізації;

оскільки ця політика має комплексний і міждисциплінарний характер, то і комплекс її забезпечення охоплюватиме достатньо широке коло заходів підтримки політики доходів, підвищення фіскальної ефективності податків, удосконалення фінансового контролю, проведення адміністративної реформи тощо;

специфіка політики, яка проявляється у наявності щонайменше двох агрегованих рівнів суб'єктів її реалізації – національного та субнаціонального (не кажучи вже про наявність агентів контролю, а саме: валютного, податкового, фінансового моніторингу тощо), то і заходи забезпечення повинні передбачатися з урахування поділу повноважень з реалізації політики цих суб'єктів.

В цілому з урахуванням традиційних підходів доцільно відокремити наступні напрями забезпечення реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів.

Інформаційне забезпечення являє собою систему джерел, форм та каналів надання (передавання) інформації для прийняття рішень всіма учасниками податково-бюджетних відносин на національному та субнаціональному рівнях; вона має включати:

нормативно-правові та інші правові акти, які регламентують або надають правової форми публічним відносинам, зокрема публічним фінансам, на національному та субнаціональному рівнях;

розробку й удосконалення форм податкової, бюджетної та інших видів статистичної звітності;

перелік показників такої звітності; змістові напрями аналітичних матеріалів;

комплекс електронних баз даних, їх інтерфейс, технологічні засоби

авторизації, автентифікації, правила розмежування доступу до окремих складових інтерфейсу;

комплекс заходів забезпечення сумісності архітектури та інформаційних потоків між відомчими базами даних (реєстрами);

підходи до оприлюднення даних (забезпечення їх публічності та прозорості);

комплекс інформаційно-роз'яснювальних заходів, в т.ч. підготовку навчальних, інформаційних матеріалів, побудову каналів комунікації між органами державної влади, що реалізують різні напрями політики, між органами державної влади (зокрема, їх територіальними підрозділами) та органами місцевого самоврядування; між органами публічного управління та громадськістю тощо.

З урахуванням специфіки передумов формування податково-бюджетних дисбалансів у системі субнаціональних публічних фінансів в Україні основними напрямками удосконалення інформаційного забезпечення мають стати такі:

1) впорядкування стандарту оприлюднення даних про виконання всіх субнаціональних бюджетів, тобто конкретизація норм ст. 28 Бюджетного кодексу постатейно за функціональною та економічною класифікаціями видатків та кредитування;

Для оцінки нерівномірності у показниках виконання бюджетів, ухвалення рішень щодо напрямів підвищення ефективності використання публічних фінансових ресурсів важливо, щоб відповідні дані, по-перше, оприлюднювалися вчасно, а по-друге, щоб вони були порівнянними за змістом; нажаль за умов сьогодення далеко не всі розпорядники субнаціональних бюджетів оприлюднюють інформацію про їх виконання, а по-друге – форма надання такої інформації дуже різниться. З огляду на це необхідним вбачається:

- посилити контроль та відповідальність за щоквартальне (в межах строків, визначених законом) звітування наростаючим підсумком

про виконання обласних, районних, міських, селищних, сільських бюджетів, бюджетів об'єднаних територіальних громад; на офіційних сайтах розпорядників цих бюджетів

- зобов'язати публікувати затверджене рішення про бюджети та всі доповнення до нього на офіційних сайтах розпорядників місцевих бюджетів;
- внести зміни до Бюджетного кодексу України в частині визначення партисипативних бюджетів (фондів) – публічно-приватних та таких, що формуються в разі добровільного об'єднання зусиль громад при реалізації спільних проектів; визначити, що рішення про формування таких бюджетів (фондів) мають публікуватися на офіційних сайтах розпорядників цих бюджетів, а також всіх учасників (у випадку фондів, що формуються для фінансування спільних проектів декількох громад); зобов'язати розпорядників публікувати щоквартально (наростаючим підсумком) звітність про виконання таких бюджетів (освоєння фондів);

- 2) розвиток бази даних про показники публічних фінансів, яка буде зв'язана з користувацьким інтерфейсом (на зразок «Governmental finance statistics» від МВФ) в якості офіційного джерела інформації;

Здійснення аналізу параметрів функціонування системи публічних фінансів, зокрема, її субнаціональної ланки потребує інформаційної бази та інструментарію зведення, групування і, можливо, аналізу такої інформації в рамках єдиної інформаційно-довідкової бази даних. На сьогодні в тестовому режимі працює Державний веб-портал бюджету для громадян «Open Budget» [54], який дає змогу отримати інформацію про агреговані показники виконання бюджетів за доходами, видатками (за програмною, економічною, функціональною класифікацією), фінансуванням (за типами боргових зобов'язань та типом кредитора), трансфертами за 2018 та 2019 роки. Разом з тим основними недоліками цього веб-порталу, які потребують його

доопрацювання, є:

відсутність будь-яких даних за періоди до 2018 р.;

відсутність методологічних пояснень щодо основних категорій даних, класифікацій тощо;

незрозумілість інтерфейсу, зокрема, інтерфейсу та змінних Boost-аналізу;

неможливість обирати для порівняння показники однакових за типом бюджетів;

незручність, а в деяких випадках – неможливість комбінування ознак зведення та групування інформації для формування первинних даних для аналітики різної спрямованості.

- 3) регламентація звітності про використання коштів державно-приватного партнерства (в т.ч. фандрайзингу, партисипативних бюджетів) для проведення громадського аудиту та надання таким матеріалам процесуальної значущості для Рахункової палати та Держаудитслужби України).

Як вже було зазначено вище, необхідно зробити прозорими всі новітні форми бюджетування. Зараз у статистичних даних про виконання бюджетів існує категорія «42000000 [Надходження – І.Д.] Від Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ», яка включає підкатегорії 42020000 Гранти (дарунки), що надійшли до бюджетів усіх рівнів; 42030000 Надходження в рамках програм допомоги Європейського Союзу, урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ (в т.ч. за видами: надходження в рамках програм секторальної бюджетної підтримки Європейського Союзу; інша допомога, надана Європейським Союзом; надходження в рамках програм допомоги урядів іноземних держав, міжнародних організацій, донорських установ), а також категорія «50000000 Цільові фонди», яка включає єдину під категорію «Цільові фонди, утворені Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування та місцевими органами виконавчої

влади». Партисипативні бюджети в залежності від джерел фінансування (внески від приватних суб'єктів господарювання та фандрайзинг – це цільові фонди, внески від міжнародних донорських організацій – за першою категорією). Разом з тим, по-перше, звітність про виконання цих статей на сьогодні доступна широкому загалу лише у вигляді окремої цифри (у кращому випадку – декількох цифр програмної, функціональної або економічної класифікації); по-друге, донори (чи то міжнародні організації, чи то приватні особи або підприємства) не мають жодної можливості перевірити точність, вірогідність, повноту інформації, що лежить в основі тих даних і повноважень перевірити це самостійно. Крім того, використання нових форм бюджетування може прикривати незаконні заходи з фінансування політичних партій або зловживання місцевою владою адміністративним становищем, коли примусові стягнення з певних осіб маскуються під партисипативне партнерство. З огляду на це доцільною є:

розробка форми звітності про формування та використання таких фондів, зокрема, розкриття в них інформації про донорів (юридичних та фізичних осіб, в т.ч. благодійних та релігійних організацій, політичні партії);

розкриття напрямів використання коштів, в т.ч. за програмною та економічною класифікаціями видатків бюджету;

визначення у Бюджетному кодексі статусу розпорядника (управителя) партисипативного бюджету (фонду), відмінного від органів місцевого самоврядування та можливості передавання бюджетних коштів у розпорядження такого розпорядника.

- 4) законодавча регламентація переліку офшорних зон із прив'язкою до даних МВФ;

Наразі перелік офшорних зон, через які виводиться капітал та прибуток походженням з України, визначається Кабінетом Міністрів України в, що називається, «ручному режимі». Не всі юрисдикції, які є офшорними зонами, включені до цього переліку, є досвід виключення і наступного включення певних юрисдикцій до цього списку. Слід врегулювати порядок формування

переліку і прив'язати його до визначення офшорних зон Міжнародним валютним фондом.

- 5) роз'яснення щодо ролі громад та відповідальності ОМС за реалізацію місцевої політики та ефективності використання публічних коштів;

Реформа децентралізації викрила важливу проблему – довгий історичний досвід сприйняття держави в дусі патерналізму (держави за все відповідає, і за це їй делегується право управляти всім, в т.ч. публічними фінансовими ресурсами, навіть за умови, що таке управління далеко від ефективності) і широке розповсюдження утриманських настроїв на кшталт «держави мені винна, а в усьому іншому – я не можу або всі так роблять» призвели до декількох моментів:

в уяві пересічної людини немає чіткого розмежування того, що є сферою відповідальності держави, а що – місцевої влади; в більшості проблем і недоліків публічного управління звинувачують саме державу, та ще й персоніфіковано – конкретних вищих посадових осіб;

суспільство не виробило досі дієвих механізмів перетворення наслідків громадського контролю за діяльністю держави та місцевого самоврядування у механізми несення відповідальності та механізми оперативного коригування ситуації.

За цих умов необхідно продовжувати комунікаційну роботу з населенням, особливо в тих ОТГ, які знаходяться в процесі створення щодо:

роз'яснення змісту відповідальності шаблів публічного управління та конкретних його органів перед громадою в тих або інших питаннях;

забезпечення прозорості бюджетування та звітності про виконання бюджетів, можливостей використання цієї інформації для громадського контролю;

розповсюдження інформації про кращі практики місцевого самоврядування, кращі проекти розвитку

- б) завершення впровадження інформаційної системи підтримки

соціальної політики «E-social»;

Одна з проблем розвитку системи публічних фінансів, яка має особливу гостроту саме на рівні субнаціональної ланки, – це обтяженість бюджетів соціальними витратами (вже не кажучи про дефіцитність Пенсійного фонду та Фонду соціального страхування). Однією з передумов такої ситуації є невпорядкованість соціальних пілг, видів соціальної допомоги, а також недостатня верифікація суб'єктів її отримання. Розробка системи електронної підтримки реалізації соціальної політики «E-social» вже розпочата, однак її перебіг є дуже повільним, хоча це й дає можливості покращити функціонал. Основними завданнями, які має реалізовувати зазначена система з точки зору політики протидії податково-бюджетним дисбалансам, повинні стати наступні:

можливість персоніфікованого обліку отримувачів соціальної допомоги та соціальних послуг, в т.ч. з використанням вбудованого інструментарію формування статистичних даних щодо кількості та обсягів надання соціальної допомоги і соціальних послуг в розрізі всіх категорій отримувачів (а значить, інтеграція з відомчими інформаційними системами), територіальної локалізації;

можливість верифікації законності вимог користувача щодо обсягів та видів соціальної допомоги та соціальних послуг;

покращення продуктивності праці робітників сфери соціального забезпечення за рахунок автоматизації адміністративних процесів та процесів надання соціальних послуг (в межах доцільності), яке відобразиться на об'єктивно обґрунтованій оптимізації чисельності таких робітників;

можливість контролю законності, економності здійснення соціальних видатків розпорядниками бюджетних коштів всіх рівнів.

- 7) повне оприлюднення всіх результатів (крім тих, що є державною таємницею) фінансового аудиту діяльності установ, підприємств, організацій, що отримували бюджетні кошти на офіційних інтернет-сторінках органів державного фінансового контролю (Рахункова

палата, Державна аудиторська служба України) та інтернет-сторінках тих установ або організацій, щодо яких здійснювався фінансовий аудит, або на сторінках органів влади (місцевого самоврядування), у веденні яких знаходяться такі установи або організації;

- 8) запровадження сервісу «Кабінет платника податків» для всіх фізичних осіб в разі запровадження всезагального обов'язкового декларування доходів на щорічній основі;
- 9) регламентація порядку перерахування коштів від податку на доходи фізичних осіб до місцевих бюджетів за місцем проживання (а не за місцем реєстрації суб'єкта, який виплачує ці доходи) і внесення необхідних програмних змін у систему «Єдине вікно подання електронної звітності» та платіжну систему Державної казначейської служби України;
- 10) впровадження системи «Електронна акцизна марка» для контролю за обігом підакцизних товарів, зокрема для збільшення обсягів надходжень до місцевих бюджетів частини акцизного податку за роздрібну торгівлю підакцизними товарами.

Організаційне забезпечення являє собою сукупність заходів із удосконалення організації розподілу функцій та завдань з реалізації політики між органами державної влади та місцевого самоврядування, удосконалення організаційної структури самих цих органів та організації процесів із виконання таких завдань. До числа найбільш важливих заходів організаційного забезпечення протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів слід віднести наступні:

- 1) організація навчання посадових осіб місцевого самоврядування та державних службовців стандартам надання публічних послуг;
- 2) організація підвищення кваліфікації керівних кадрів бюджетних організацій та підприємств в частині обліково-фінансової грамотності, знання вимог законодавства про працю,

оподаткування, бюджетних обмежень, проектного фінансування, як з точки зору економічного змісту, так і з точки зору правового оформлення та методики підготовки п необхідної документації;

- 3) перегляд якісної складової оцінки результативності службової діяльності державних службовців, посадових осіб місцевого самоврядування, керівників та управителів підприємств комунальної форми власності з точки зору стандартів надання публічних послуг та благ, бюджетної грамотності тощо, особливо під час атестації публічних службовців і при проведенні оцінки діяльності органами місцевого самоврядування підзвітних та підконтрольних установ та підприємств.
- 4) організація семінарів із методології діджиталізації для всіх функціональних ланок публічного управління та місцевого самоврядування; програми таких семінарів мають включати навчання навичкам аналізу адміністративних процесів, функціонально-вартісного аналізу, стандартизації, розробки технічних завдань на автоматизацію публічної діяльності, впровадження електронного документообігу в органах державної влади та місцевого самоврядування;
- 5) організація підвищення кваліфікації службовців Державної аудиторської служби України, а також посадових осіб місцевого самоврядування, керівників і посадовців комунальних підприємства та установ методичним засадам здійснення аудиту ефективності;
- 6) запровадження постійного процесу підвищення кваліфікації для аудиторів з урахуванням такої галузевої специфіки аудиту;
- 7) запровадження процесу підвищення кваліфікації осіб, що обіймають керівні посади в установах, організаціях, підприємствах, які отримують бюджетне фінансування тощо;
- 8) посилення контролю за суб'єктами первинного фінансового

моніторингу в частині сумлінності виконання ними делегованих функцій боротьби з відмиванням грошей, зокрема це стосується нотаріусів.

Методичне забезпечення – це комплекс рекомендацій, інструкцій, регламентів, положень, які визначають порядок здійснення адміністративних процесів із реалізації заходів політики. До числа напрямів удосконалення методичного забезпечення слід віднести:

- 1) розробку методичних рекомендацій (стандартів) щодо аудиту ефективності використання бюджетних коштів як за видами економічної діяльності розпорядників, так і в аспекті планування видатків бюджетів, а також в аспекті проектного фінансування за участю різних суб'єктів (громад, в т.ч. ОТГ, одного рівня, громад різного рівня, за участю держави, за участю приватних донорів);

Формування змісту методики аудиту ефективності в галузевому розрізі – на теперішній час затверджені методики фінансового аудиту мають надто загальний характер і не дозволяють при визначенні програми аудиту, об'єктів аналізу забезпечити повноту охоплення фінансовим контролем специфіки основної діяльності розпорядників бюджетних коштів; мається на увазі, що за умов оптимізації штату Рахункової палати та Державної аудиторської служби неможливо без належної методичної підтримки забезпечити однакову якість аудиту одним і тим же аудитором при перевірці обґрунтованості тарифів на послуг ЖКГ та при перевірці ефективності використання коштів на позашкільну освіту.

- 2) розробку методики непрямого оцінювання доходів населення в якості виявлення резервів оподаткування ПДФО;

Необхідність такого інструменту в Україні за сучасних умов визначається двома обставинами. З одного боку, це цілком відомий дефіцит публічних фінансових ресурсів у порівнянні з потребою у коштах на фінансування програм економічного розвитку, розвитку інфраструктури, соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я тощо. З іншого боку –

тіньовий сектор економіки України за найбільш поміркованими підходами оцінюється від 25 до 50% ВВП, і особливу значущість в контексті забезпечення податкоспроможності на місцевому рівні має тіньовий характер зайнятості та виплати заробітної плати.

В дослідженнях Воронкової О. непрямі методи визначення податкових зобов'язань являють собою комплекс заходів, спрямованих на отримання детальної і достовірної інформації щодо діяльності платника з інших ніж його звітність та бухгалтерські документи джерел, а їх суть полягає в тому, що для визначення об'єкта оподаткування порівнюються витрати платника податків, пов'язаних з функціонуванням виробництва, та задекларовані доходи або прибутки [38, 36]. Ідея впровадження непрямой оцінки є не новою для вітчизняної практики – в 2002 р. було затверджено методику визначення сум податкових зобов'язань саме з використанням непрямих методів [189]. В той же час, відповідний механізм виявився недієвим для виявлення та використання резервів оподаткування доходів фізичних осіб. Із запровадженням загальнообов'язкового декларування доходів, інтеграції податкових реєстрів, казначейського обліку та реєстрів власності доцільно для посадових осіб місцевого самоврядування та державних службовців або вибірково за певними критеріями – для всіх інших фізичних осіб, застосовувати зазначений інструмент. Разом з тим, його запровадження потребує наступних кроків:

забезпечення прозорості фінансів у сферах, які можуть потребувати платежів у великих розмірах (наприклад, медицина або освітні послуги у вигляді репетиторства, центрів розвитку тощо)

зменшення ліміту готівкових операцій (до 20 тис. грн за умов сьогодення);

запровадження загальнообов'язкового декларування доходів та майна з проведенням разової податкової амністії;

прив'язка всіх операцій понад певну суму до індивідуального податкового номера (передусім, це туристичні поїздки, купівля рухомого та

нерухомого майна);

розробка критеріїв, за якими особа автоматично підпадає під дію непрямих методів контролю (невідповідність між доходами та видатками або приростом майна за результатами автоматичної звірки декларації та даних про витрати за ІПН, отримання доходів у готівковій формі, купівля предметів розкоші, злиwkів з коштовних металів, володіння більше, ніж одним об'єктом нерухомості на одну особу та, можливо, інші).

- 3) розробку методичних документів щодо аудиту ефективності спільних проектів декількох громад;
- 4) розробку методики оцінки нерівномірності використання бюджетних коштів як засобу реалізації соціально-економічної політики тощо.

Таким чином, реалізація механізмів політики протидії податково-бюджетним дисбалансам потребує конкретизації напрямів удосконалення організаційного, інформаційного та методичного забезпечення. Як можна побачити, вони мають бути спрямовані на підвищення прозорості виконання бюджетів і забезпечення інформаційної бази для аналізу і своєчасного виявлення дисбалансів у їх виконанні, збільшення ресурсної бази місцевих бюджетів та підвищення ефективності використання бюджетних коштів тощо.

Висновки до розділу 5

З результатів дослідження, викладених у даному розділі, можна зробити наступні висновки.

1. Необхідність концепції формування політики протидії податково-бюджетним дисбалансам визначається відсутністю комплексної уваги суб'єктів публічного управління в Україні до питань податково-бюджетних дисбалансів, функціональною неузгодженістю адміністративно-фіскальної

децентралізації із заходами податкової політики, досягненням межі фіскальної результативності окремих податків, які формують доходну частину місцевих бюджетів. Концептуалізація ідеї протидії виникненню, нагромадженню та комплексуванню податково-бюджетних дисбалансів ґрунтується на визначенні низки загальних та специфічних принципів, визначенні імперативів боротьби з дисбалансами, структуризації пріоритетних завдань зазначеної політики за характером їхньої спрямованості в часовому вимірі. Представлені імперативи дозволяють: по-перше, сконцентруватися на причинах формування податково-бюджетних дисбалансів більшою мірою, ніж на подоланні їх наслідків; по-друге, врахувати поточну ситуацію із об'єктивними та суб'єктивними причинами недостатньої якості публічного управління на субнаціональному рівні; по-третє, забезпечити конкретизацію заходів реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам. Структуризація пріоритетних завдань реалізації запропонованої концепції пов'язана із характером керованості соціально-економічних, зокрема, фінансових процесів, які лежать в основі відповідних механізмів формування податково-бюджетних дисбалансів, і дозволяє більш раціонально розподілити ресурси на реалізацію заходів макроекономічного регулювання. Методичний рівень концепції передбачає низку взаємопов'язаних механізмів, які охоплюють достатньо широке коло методів впливу і не обмежуються лише фінансовими важелями та інструментарієм.

2. Формування комплексу зазначених механізмів здійснювалося виходячи із глибинного укорінення низки податково-бюджетних дисбалансів в економічних та позаекономічних явищах та передумовах. Організаційний рівень передбачає формування відповідного організаційного, методичного та інформаційно-аналітичного забезпечення реалізації механізмів, які передбачені концепцією. Склад механізмів охоплює механізми підвищення дієвості політики доходів та зайнятості; структурної політики, реформування ОЗ та освіти; удосконалення макрорегулювання; завершення реформи

децентралізації; запровадження проектного управління у співробітництві між ОТГ / районами; покращення якості публічного управління; боротьби з відмиванням грошей, ухиленням від податків; підвищення фіскальної результативності окремих податків; скорочення програм прямого фінансування та ін.

3. Застосування заходів, передбачених наведеними механізмами потребує розвитку організаційного, інформаційного та методичного забезпечення. Зокрема, в частині організаційного забезпечення потребують посилення уваги наступні напрями: організація навчання посадових осіб місцевого самоврядування та державних службовців стандартам надання публічних послуг, стандартам здійснення аудиту ефективності; запровадження процедур змістової оцінки результативності діяльності зазначених осіб; посилення контролю за суб'єктами первинного фінансового моніторингу в частині сумлінності та ін.

До основних напрямів інформаційного забезпечення належать: впорядкування стандарту оприлюднення даних про виконання всіх субнаціональних бюджетів, тобто конкретизація норм ст. 28 Бюджетного кодексу постатейно за функціональною та економічною класифікаціями видатків та кредитування; створення бази даних про показники публічних фінансів, яка буде зв'язана з користувацьким інтерфейсом (на зразок «Governmental finance statistics» від МВФ) в якості офіційного джерела інформації; регламентація звітності про використання коштів державно-приватного партнерства (в т.ч. фандрайзингу, партисипативних бюджетів) для проведення громадського аудиту та надання таким матеріалам процесуальної значущості для Рахункової палати та Держаудитслужби України); законодавча регламентація переліку офшорних зон з прив'язкою до даних МВФ; роз'яснення щодо ролі громад та відповідальності ОМС за реалізацію місцевої політики та ефективності використання публічних коштів та ін.

До числа напрямів удосконалення методичного забезпечення слід

віднести: розробку методичних рекомендацій (стандартів) щодо аудиту ефективності використання бюджетних коштів як за видами економічної діяльності розпорядників, так і в аспекті планування видатків бюджетів, а також в аспекті проектного фінансування за участю різних суб'єктів (громад, в т.ч. ОТГ, одного рівня, громад різного рівня, за участю держави, за участю приватних донорів); подальше розповсюдження кращих практик бюджетного планування і проектного фінансування; розробку методики непрямого оцінювання доходів населення в якості виявлення резервів оподаткування ПДФО; розробку методики оцінки нерівномірності використання бюджетних коштів як засобу реалізації соціально-економічної політики тощо.

4. Основні результати і рекомендації, викладені в даному розділі дисертації, були опубліковані у [71, 76, 61, 77].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоноване нове вирішення важливої наукової та прикладної проблеми – обґрунтування теоретико-методологічних і науково-методичних засад оцінки податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів і попередження та подолання наслідків їхньої появи. Результати дослідження дозволили сформулювати наступні висновки.

1. Субнаціональна ланка публічних фінансів об'єктивно існує і повинна розглядатися як окреме явище економічного буття в змісті сукупності відносин субнаціональних публічних суб'єктів між собою та з іншими економічними суб'єктами з приводу створення, розподілу та використання публічних і публічно-приватних грошових фондів, що обслуговують перерозподіл суспільного продукту (багатства) через відповідні субнаціональні бюджети під час виконання субнаціональними публічними суб'єктами власних та делегованих повноважень в територіальній громаді (адміністративно-територіальній одиниці). Зазначена об'єктивність обумовлюється низкою структурних та функціональних передумов та чинниками, які реалізують ці передумови у конкретному вигляді архітекtonіки субнаціональної ланки публічних фінансів управління. В свою чергу, остання є конкретною передумовою і середовищем виникнення дисфункціональності як самих публічних фінансів так і механізмів управління ними.

2. Податково-бюджетні дисбаланси доцільно розуміти як всі прояви кількісної невідповідності (розривів) між доходною та видатковою частинами бюджетів, непропорційності в структурі кожної з них, а також якісної невідповідності параметрів податкової та бюджетної політики завданням публічного управління та цілям соціального-економічного розвитку, що виникають в результаті дисфункціональності публічних

фінансів та управління ними. В руслі даного підходу для виявлення самих дисбалансів, оцінки механізмів їх виникнення і розробки відповідної політики протидії доцільно використовувати розширений перелік класифікаційних ознак: змістової, структурної, ситуаційної, циклічної, просторової, управлінської, динамічної, ознак сфери виникнення, порядку виникнення та комплексності характеру.

3. Підвищення дієвості політики управління дисбалансами на субнаціональному рівні публічних фінансів має ґрунтуватися на уявленні про розмаїття та особливості механізмів формування та виникнення таких дисбалансів. Зокрема концептуалізовано, що комплекс згаданих механізмів охоплює економічні, організаційні та інституційні типи і відповідні їм види та підвиди, а також сполучення окремих підвидів механізмів в рамках конкретної ситуації. Диференціація механізмів та, відповідно вибір заходів з протидії їх реалізації має враховувати передумови виникнення та трансформації дисбалансу; важелі, суб'єкти і трансмісійні шляхи розповсюдження впливу, властивості механізму – схильність до циклічного функціонування, здатність утворювати комплекси з іншими механізмами, спроможність до акумуляції дисбалансів, здатність до зростання масштабності або подолання локального характеру дисбалансів.

4. Методологія дослідження податково-бюджетних дисбалансів має базуватися на уявленні про дисбаланс як прояв неоднорідності поля (сфери) реалізації певного виду фінансових та управлінських відносин, що може бути оцінений специфічним методом. Серед найбільш релевантних та продуктивних методів варто використовувати структурно-динамічний, кластерний методи, інституційно-ситуаційний аналіз, коефіцієнтний аналіз доходів та видатків, а також зв'язку між ними. Важливим елементом методології дослідження податково-бюджетних дисбалансів має бути забезпечення порівнянності даних з точки зору їх економічного змісту та прийнятих в тій або іншій країні, або в той або інший час класифікаторів в сфері фінансової діяльності.

5. На підставі узагальнення підходів до проведення оцінки автономії, стійкості, раціональності формування та виконання бюджетів було уточнено зміст переліку таких показників з огляду на дві визначальні обставини: охоплення різних видів податково-бюджетних дисбалансів та наявність і доступність вихідної інформації для розрахунку. Застосування цих положень рекомендовано з урахуванням низки методологічних застережень. Обґрунтовано, що часткову та комплексну кількісну оцінку статичних податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів доцільно здійснювати в розрізі окремих показників виконання доходів та видатків на душу населення, порівняння структур доходів та видатків, динамічному аналізі відмінностей в середніх величинах вибірок окремих показників. Крім того, в якості оцінки результативності політики вирівнювання варто використовувати співвідношення різниці у варіації витрати субнаціональних бюджетів на душу населення та обсягу трансфертів з державного бюджету.

6. Оцінку динамічної збалансованості субнаціональних бюджетів запропоновано здійснювати з використанням моделі динамічного нормативу упорядкування часткових показників виконання бюджетів: виконання доходів (загальні доходи, власні податкові надходження, власні неподаткові надходження); виконання видатків (видатки без урахування трансфертів на душу населення, видатки на загальнодержавні функції, оборону, правопорядок та судову владу, видатки на економічну діяльність та видатки на освіту та охорону здоров'я, видатки на соціальний захист та соцзабезпечення); фінансової самостійності та стійкості (коефіцієнти фінансової самостійності, стійкості бюджету та бюджетного покриття).

7. Проведений порівняльний аналіз структури виконання бюджетів різного рівня у федеративних та унітарних країнах дозволив визначити, що попри наявність певних відмітних особливостей, однозначного взаємозв'язку між типом державного устрою та джерелами доходів бюджетів різних рівнів не існує. У федеративних країнах у формуванні доходної частини

субнаціональних бюджетів відносно більш значущими є власні податкові і неподаткові надходження, в унітарних – трансферти. Виділено переважні та екстремальні випадки підходів до фінансування витрат, однак загальною тенденцією є перекладення повноважень і фінансування програм соціального забезпечення, освіти, охорони здоров'я й економічного розвитку на субнаціональний рівень. Виявлено, що структура доходів та видатків бюджетів практично всіх рівнів є більш стабільною у розвинених країнах і більш рухливою у країнах з економікою emerging-типу. При цьому помітної фіскальної децентралізації у федеративних країнах не відзначено.

8. Узагальнення підходів до реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам дозволило виділити чотири групи відповідних інструментів (економічні, інституційно-контрольні, політичні та організаційно-методичні) і виявити, що попри широке використання економічних, останнім часом увага повертається до інституційно-контрольних і організаційно-методичних інструментів як засобів використання прихованих резервів підвищення якості виконання бюджетів.

9. Проведений аналіз тенденцій розвитку системи публічних фінансів України, зокрема її субнаціональної ланки, дозволив визначити, що до числа найбільш помітних дисбалансів податково-бюджетного змісту належать: нерівномірність податкової бази та бюджетної забезпеченості за адміністративно-територіальною ознакою недостатня фіскальна результативність окремих податків, дисбаланси формування податкової бази місцевого самоврядування, підвищення соціально-інфраструктурної обтяженості місцевих бюджетів за невідповідності ресурсів, відсутності відпрацьованих механізмів консолідації зусиль; скорочення фінансової самостійності субнаціональних бюджетів; існування касових розривів по виконанню доходів та витрат; відсутність прозорої звітності з виконання бюджетів попри вимогу законодавства тощо.

10. При формуванні пріоритетів державної політики протидії виникненню та подолання наслідків прояву податково-бюджетних

дисбалансів слід враховувати як економічні передумови їх формування та нагромадження, так і позаекономічні, серед яких найбільш значущими є політичні, ідеологічно-поведінкові, організаційно-методичні.

11. Обґрунтовано, що концепція формування політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів має ґрунтуватися на наступних імперативах: переважна спрямованість на передумови та механізм виникнення дисбалансу, а не на сам дисбаланс; досягнення результативності в разі координації та об'єднання зусиль; розподіл пріоритетів за характером стратегічної спрямованості; ситуативна пріоритетність монетарних або фіскальних цілей. Запропоновану концепцію структуровано на рівні принципів, пріоритетів, механізмів та організаційно-методичного рівня.

12. Механізми реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам необхідно добирати з урахуванням наступних обставин: найбільш значущих видів податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів в Україні, спрямованість на управління тими соціально-економічними, зокрема, фінансовими процесами, які лежать в основі механізмів формування відповідних дисбалансів. Зазначені механізми конкретизовані з огляду на зміст важелів та інструментів, а також за суб'єктами реалізації.

13. Для реалізації запропонованих в дисертації механізмів політики протидії податково-бюджетним дисбалансам було визначено напрями удосконалення організаційного, інформаційного та методичного забезпечення, які спрямовані на збільшення податкових доходів, підвищення прозорості виконання бюджетів, підвищення ефективності використання бюджетних коштів тощо.

14. В цілому проведені дослідження дало змогу визначити, що виникнення і поглиблення податково-бюджетних дисбалансів у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів щільно пов'язане із загальними рисами будови і архітекtonіки фінансової системи; ситуаційних чинників

виконання доходної та видаткової частин субнаціональних бюджетів, і комплексу інституційних, економічних, організаційних передумов, які визначають конкретні форми реалізації публічних фінансів на всіх рівнях. На етапі сьогодення традиційного підходу, в рамках якого протидія податково-бюджетним дисбалансам розглядається як частина політики загальнодержавної макроекономічної стабілізації, вже стає замало. Необхідність приділення уваги деталям субнаціонального масштабу й обумовило концептуалізацію спеціальної політики протидії податково-бюджетним дисбалансам та конкретизацію механізмів та заходів з її реалізації, виходячи зі впевненості, що комплексний і всеосяжний за рівнями управління характер уваги до дисбалансів зробить систему публічних фінансів результативнішою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Ажнюк М.О. Основи економічної теорії. К., Знання, 2008. 368 с.
2. Амбрик Л.П. Податкова поведінка: теоретичний базис та практичні аспекти. *Ефективна економіка*. 2017, 8. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5729>.
3. Анастасова К. А. Механізм фінансового забезпечення розвитку аграрних підприємств. *Молодий вчений*. 2017, 1.1. С. 1-5.
4. Антонов М. С. Впровадження фіскальних правил як основи управління борговою стійкістю в Україні в умовах проциклічності фіскальної політики. *Бізнес Інформ*. 2016, 6. С. 197-203
5. Бантон В. Д. Л., Тарангул В. І. Фіскальна політика та механізм її реалізації. *Інвестиції: практика та досвід*. 2010, 21. С. 30-35.
6. Бардаш С. В., Баранюк Ю. Р. Поняття і склад публічних фінансів як об'єкта державного фінансового аудита. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2016, 6(1). С. 34-37.
7. Батченко Л.В., Дмитриченко Л.І., Мойсеєнко К.Є., Ткаченко О.Г., Кулик Є.І. Економіка Європейського Союзу та порівняльний аналіз соціально-економічних систем країн Європи: Підручник. Донецьк: ДонДУУ, 2008. 201 с.
8. Башко В. Й. Ефект витіснення: аналіз причинно-наслідкових зв'язків. *Економіка і прогнозування*. 2008, 4. С. 82–96.
9. Башко В. Й. Фіскальна стійкість та бюджетні правила в Україні. *Фінанси України*. 2017, 6. С. 26-37.
10. Березовська С. В. Співвідношення понять «місцеві фінанси» та «фінанси органів місцевого самоврядування». *Актуальні проблеми держави і права*. 2013, Вип. 70. С. 433-441.

11. Білінський Д. О. Місцеві бюджети як складова публічної фінансової системи. *Університетські наукові записки*. 2012, 4. С. 305-308.
12. Білінський Д. О. Про доцільність визначення в законодавстві поняття «публічна фінансова система України». *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2016, 1. С. 162-166.
13. Білінський Д. О. Про правові засади функціонування публічної фінансової системи України. *Науково-інформаційний вісник Івано-Франківського університету права імені Короля Данила Галицького*. 2015, 12. С. 77-81.
14. Білінський Д. Публічний інтерес як вихідна засада структурування фінансової системи. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2013, № 3. С. 157-162
15. Богдан Т. П. Фіскальні правила як важлива складова прогресивних фіскальних інститутів. *Фінанси України*. 2016, 4. С. 7-26.
16. Бондаренко О. С., Селіверстова Л. С., Адаменко І.П. Особливості формування архітектури фінансової системи. *Бізнес Інформ*. 2017, 10. С. 301-305.
17. Бондарук Т. Г. Становлення інституту місцевих фінансів. *Формування ринкових відносин в Україні*. 2011, 5. С. 208-212.
18. Борисевич С. Публічне право, політика та управління в Україні. *Науковий вісник Академії муніципального управління: Серія «Управління»*. 2013, 3. С. 26-34.
19. Бородушко Е.С. Принципы и методы оценки дисбалансов экономической системы как источника угроз национальной безопасности. *Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России*. 2011, 1 (49). С. 147–151.
20. Бублик І. І. Шляхи стабілізації бюджетної системи України. *Вісник Національного університету "Львівська політехніка"*. 2006, № 570. С. 183–189.

21. Бугай Т. Система інституційного забезпечення бюджетного процесу в Україні. *Вісник Київського національного торговельно-економічного університету*. 2015, 2. С. 103-118.
22. Бурлака В.В., Кучеренко С.І., Мазоренко Д.І., Тищенко Л.М.. Основи теорії механізмів і машин. Курс лекцій. Підручник. Харків, 2009. 340 с.
23. Бюджетний кодекс України від 08.07.2010 № 2456-VI (в редакції від 14.05.2017 р.) URL: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/2456-17>.
24. Briotti M. Economic Reactions to Public Finance Consolidation: a Survey of the Literature. European Central Bank Occasional Paper № 38, 2005. URL: <https://www.ecb.europa.eu/pub/pdf/scrops/ecbocp38.pdf?b1589a08e64f6378e7dbc270a3c07af5>
25. Валуйський І. А. Специфічні небезпеки моделей фінансування місцевих бюджетів. *Економічний простір*. 2015, 104. С. 57-67.
26. Василик О. Д. Теорія фінансів. К., НІОС, 2003. 416 с.
27. Васільєва Т. А., Луняков О.В. Фінансові цикли та фінансові дисбаланси в економіці. *Економіка і регіон*. 2013, 3. С. 124-130.
28. Вдовенко С. М., Шульга Ю. В. Проблеми та перспективи формування сучасної системи публічних фінансів в Україні. *Науковий вісник Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1: Економіка*. 2012, 2. С. 166-170.
29. Виговська Н. Г. Місцеві фінанси як об'єкт державного фінансового контролю. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету (економічні науки)*. 2013, 2(1). С. 81-87.
30. Виговська Н. Г. Місцеві фінанси як основа розвитку системи горизонтального бюджетного регулювання. *Економічний вісник Донбасу*. 2013, 1. С. 92-96
31. Винниченко Н. В., Супрученко А. С. Особливості застосування кластерного аналізу в управлінні дебіторською заборгованістю. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. 2017. 1(2). С. 39-43.

32. Владимиров К. М. Місцеві фінанси : навч. посібник / К. М. Владимиров, Н. І. Чуйко, О. Ф. Рогальський. Херсон : Олді-плюс, 2006. 352 с.
33. Власюк Н. І., Мединська Т.В., Мельник М.І Місцеві фінанси : навч. посібник. К., Алерта, 2011. 328 с.
34. Волохова І. С. Історичні аспекти теорії та практики місцевих фінансів. *Вісник соціально-економічних досліджень*. 2012, Вип. 1. С. 289-296.
35. Воронкова О., Першко Л. Фіскальні результати формування місцевих бюджетів у сучасних умовах бюджетної децентралізації. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського. Економічні науки*. 2018, 2(11). С. 131–139.
36. Воронкова О.М. Визначення податкових зобов'язань непрямыми методами: проблеми та перспективи. *Збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2009, 1. С. 69-76.
37. Воронкова О.М. Підвищення ефективності податкового контролю в аспекті забезпечення національної фінансово-економічної безпеки [підрозділ 4.4. В кн. Нова траєкторія розвитку національної економіки: мікро-, макро- та прикладні аспекти: монографія / за ред. О. В. Покатаєвої, М.В. Болдуєва, Г. Ю. Кучерової. Запоріжжя, КПУ, 2017. С. 329–343.
38. Воронкова О.М. Проблеми та перспективи визначення податкових зобов'язань непрямыми методами. *Збірник наукових праць Міжрегіональної фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. 2011, 1. с. 45-51.
39. Воронкова О.М. Управління податковими ризиками у сучасній системі фінансової безпеки України. *Вісник Черкаського університету. Серія Економічні науки*, 2018. 3. С. 10–17.

40. Вылкова Е.С. Методические подходы к оценке уровня справедливости налогового законодательства. *Экономика. Налоги. Право*. 2017. 4. С. 6-13.
41. Гаркуша О. Ю., Смирнов Є. М. Комплексна оцінка збалансованості розвитку виноробних підприємств : науково-методичний аспект. *Економічний нобелівський вісник*. 2014, 1 (7). С. 95–103.
42. Гасюк І. Механізм фінансового регулювання розвитку сфери фізичної культури та спорту в Україні. *Теоретичні та прикладні питання державотворення*. 2013, 12. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/tppd_2013_12_6
43. Глаголева І. І., Берко А. Ю. Застосування кластерного аналізу для опрацювання даних земельного кадастру. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Інформаційні системи та мережі*. 2014, 783. С. 420-429.
44. Гончаренко М. В. Сутність фінансового механізму реалізації стратегії сталого розвитку території. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014, 1. С. 59-66.
45. Гончаренко О.М. Діагностика та інструментарій оцінки стійкого розвитку підприємства. *Праці Одеського політехнічного університету*. 2011, 2. С. 312-319.
46. ГОСТ Р ИСО 16269-7-2004 Статистические методы. Статистическое представление данных. Медиана. Определение точечной оценки и доверительных интервалов. М., ИПК «Издательство стандартов», 2004. 11 с.
47. Грובהва В. П. Особливості місцевого самоврядування в Німеччині. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. : Юридичні науки*. 2015, 3-2, Т. 1. С. 30-33.
48. Губені Ю. Е. Фінансова неспроможність місцевого самоврядування. *Наукові записки [Національного університету "Острозька академія"]*. Сер. : *Економіка*. 2009, 11. С. 26-31

49. Давидова І. І. Бюджетна політика економічного зростання. *Економіка та держава*. 2018, 8. С. 113-118.
50. Далевська Т. А. Основні теорії та моделі місцевих фінансів. *Економічний вісник університету*. 2015, 27(1). С. 155-162.
51. Дем'янчук О. І. Децентралізація фінансових ресурсів місцевими бюджетами України. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Сер. : Економіка*. 2013, 21. С. 139-143.
52. Державна казначейська служба України. URL: <http://www.treasury.gov.ua>
53. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
54. Державний веб-портал бюджету для громадян «Open Budget». URL: <https://openbudget.gov.ua>.
55. Деркач М. І. Сучасна державна політика у сфері подолання статичного й динамічного дисбалансів місцевих бюджетів. *Фінанси України*. 2011, 4. С. 55-64.
56. Дерлиця А. Ю. Суспільні фінанси та феномен публічності: семантична конструкція, історична формація, теоретична концепція. *Фінанси України*. 2018, 11. С. 106-123.
57. Десятнюк О. М., Амбрик Л. П. Дисбаланс податкової системи: причини и пути преодоления. *Науковий вісник Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)*. 2013, 1. С. 45-50.
58. Длугопольський О., Жуковська А. Досвід країн ЄС у запровадженні фіскальних правил і норм як реакція на прояви світової фінансово-економічної кризи. *Економіст*. 2013, 4. С. 21-24.
59. Долозіна І. Л. Адміністрування податків, як засіб досягнення корпоративної соціальної відповідальності. *Політика корпоративної соціальної відповідальності в контексті сталого соціально-економічного розвитку*: матер. І міжнар. наук.-практ. конф. (5-6 грудн. 2013 р., м. Донецьк). Донецьк, ДонДУУ, 2013. С. 178-180.

60. Долозіна І. Л. До питання про сутність місцевих фінансів як економічної категорії. *Причорноморські економічні студії*. 2016, вип. 12, ч. 2. С. 217-223.
61. Долозіна І. Л. Механізми протидії податково-бюджетними дисбалансами в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. 36, ч. 2. С. 169-172.
62. Долозіна І. Л. Особливості інституційної архітектури субнаціональної ланки публічних фінансів в окремих європейських країнах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016, вип. 10, ч. 1. С. 162-166.
63. Долозіна І. Л. Особливості формування податкових надходжень у дохідну частину бюджету України в 2015-2016 рр. *Стратегічний потенціал державного та територіального розвитку*: матер. Міжн. наук.-практ. конф. (3-4 жовт. 2017 р., м. Маріуполь). Маріуполь, ДонДУУ, 2017. С. 67-69.
64. Долозіна І. Л. Оцінка показників пропорційності виконання місцевих бюджетів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018, 32. С. 193-196.
65. Долозіна І. Л. Підходи до кількісного оцінювання податково-бюджетних дисбалансів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017, 27, Ч.3. С. 33-37.
66. Долозіна І. Л. Структура доходів бюджетів національного та субнаціонального рівня в унітарних країнах. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2017, 1. С. 112-120.
67. Долозіна І. Л. Структура та динаміка витрат за функціональною класифікацією на субнаціональному рівні у федеративних країнах. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2016, 12. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>

68. Долозіна І. Л. Структура та динаміка витрат за функціональною класифікацією на національному рівні у федеративних країнах. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2016, 10. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
69. Долозіна І. Л. Сутність та класифікація податково-бюджетних дисбалансів. *Вісник Східноукраїнського університету імені Володимира Даля: наук. журн.* 2017, № 6(236). С. 89-93.
70. Долозіна І. Л. Тенденції динаміки показників виконання бюджетів в Україні. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2014, 11. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
71. Долозіна І. Л. Теоретико-методологічні засади політики управління податково-бюджетними дисбалансами за умов фіскальної децентралізації. Краматорськ, ДДМА, 2019. 387 с.
72. Долозіна І. Л. Ухилення від сплати податків як результат взаємодії платника податків та держави. *Регіональний розвиток – основа розбудови української держави: матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (9-10 квіт. 2013 р., м. Донецьк)*. Донецьк: ДонДУУ, 2013. С. 46-49.
73. Долозіна І. Л. Фінансування структурних змін в економіці: досвід Польщі. *Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку: зб. наук. праць ДонДУУ. Серія «Економіка»*. 2017, Т. XVIII, вип. 303. С. 226-234.
74. Долозіна І. Л. Характеристика структури видатків бюджетів в унітарних країнах. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2016, 1 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/>
75. Долозіна І. Л., Кислюк А. П. Регулювання волатильності податкових надходжень до бюджету на різних фазах економічного розвитку. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2017. №1 (40). С. 101-106.
76. Долозіна І.Л. Комплексне забезпечення реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки

- публічних фінансів. *Вісник Одеського національного університету. Економіка*. 2018, 23, 8(73). С. 141-146.
77. Долозіна І.Л. Концептуалізація політики протидії податково-бюджетним дисбалансам. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018, 22, ч. 3. С. 181-184.
78. Долозіна І.Л. Основні теоретико-методологічні підходи до аналізу податково-бюджетних дисбалансів. *Розвиток міжнародних відносин та зовнішньоекономічної діяльності підприємств за сучасних умов: Матер. V Міжн наук.-практ. Інтернет-конференції молодих вчених (м. Донецьк, 26 жовт. – 26 лист. 2012 р.)*. Донецьк, ДонДУУ, 2012. С. 254-258.
79. Долозіна І.Л. Теоретичні і практичні особливості фіскального вирівнювання. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності: мат. між нар. наук. конф. (6-7 грудн. 2017 р., м. Кременчук)*. Кременчук, КрНУ, 2017. С. 31-33.
80. Долозіна І.Л. Фіскальна рівновага і субсидіарність як передумова децентралізації. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності: мат. між нар. наук. конф. (1-2 грудн. 2016 р., м. Кременчук)*. Кременчук: КрНУ, 2016. С. 31-33.
81. Дорош В. Ю. Досвід США у вирівнюванні вертикальних фіскальних дисбалансів. *Економічні науки. Серія : Облік і фінанси*. 2014, 11(1). С. 59-64.
82. Дорош В. Ю., Косинський І. М. Європейські імперативи вирівнювання фінансових дисбалансів територій. *Економічний форум*. 2015, 2. С. 272-280.

83. Древаль Ю. Д. До питання про сутність та зміст механізмів державного управління. *Вісник Національного університету цивільного захисту України. Серія : Державне управління.* 2014, 1. С. 57-63.
84. Дубинина Н. А., Усков В.В. Подходы к оценке сбалансированности развития предприятий. *Вестник Астраханского государственного технического университета. Серия: Экономика.* 2011, 1. С. 164-172.
85. Дудченко В. Ю. Фінансово-бюджетна система Німеччини: сучасний стан і проблеми функціонування. *Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України.* 2014. Вип. 38. С. 134-143.
86. Дяченко С.А. Розвиток методів управління місцевими фінансами в умовах реформи децентралізації. *Державне управління: удосконалення і розвиток.* 2018, 12. URL: http://www.dy.nauka.com.ua/pdf/12_2018/29.pdf.
87. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. К., НАДУ, 2011. Т. 4 : Галузеве управління / наук.-ред. колегія : М. М. Іжа (співголова), В. Г. Бодров (співголова) та ін. 2011. 648 с.
88. Енциклопедія державного управління : у 8 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України ; наук.-ред. колегія : Ю. В. Ковбасюк (голова) та ін. Т. 2: Методологія державного управління / наук.-ред. колегія: Ю. П. Сурмін (співголова), П. І. Надолішній (співголова) та ін. К, НАДУ, 2011. 692 с.
89. Желюк Т. Подолання фіскальних дисбалансів у системі антикризової політики держави. *Світ фінансів.* 2013, 1. С. 123-133.
90. Зайчикова В. В. Особливості законодавства про місцеві суспільні фінанси в Румунії. *Наукові праці НДФІ.* 2007, 2. С. 44-50.
91. История экономических учений : Учеб. пособ. / В. С. Автономов, О. И. Ананьин, Н. А. Макашева и др. М. : Инфра-М, 2009. 784 с.
92. Іващенко М.В. Мотиви фінансової поведінки домогосподарств та вплив неекономічних чинників на її характер. *Проблеми системного підходу в*

- економіці* : зб. наук. пр. Інституту економіки та менеджменту Національного авіаційного університету. 2010, 4. URL: http://www.nbuiv.gov.ua/e-journals/PSPE/2010_4/Ivaschenko_410.htm.
93. Іващенко О. А. Потоки капіталу в контексті проблеми платіжних дисбалансів: аналіз теоретичних засад та практичних моделей. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013, 112(2). С. 95-101.
94. Іващенко О. А. Потоки капіталу в контексті проблеми платіжних дисбалансів: аналіз теоретичних засад та практичних моделей. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2013, 112(2). С. 95-101.
95. Ілляшенко П. Поведінкові фінанси: історичний огляд і основні засади. URL: <https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=47782938>.
96. Історія економічних учень : Підруч. /Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко, А. М. Поручник та ін.; За заг. ред. Л. Я. Корнійчук, Н. О. Татаренко. К. : КНЕУ, 2001. 564 с.
97. Історія економічних учень : Підруч. / В. Д. Базилевич, Н. І. Гражевська, П. М. Леоненко [та ін.]; за ред. В.Д. Базилевича. К. : Знання, 2004. 1300 с.
98. Каламбет С. В., Іванов С. В., Ярош О. Г. Місцеві фінанси в умовах трансформації економіки України. *Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля*. 2014, 8. С. 46-49.
99. Карлін М. Децентралізація управління місцевими фінансами в розвинутих федеративних та унітарних країнах: досвід для України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016, 2. С. 103-110.
100. Карлін М. Децентралізація управління місцевими фінансами в розвинутих федеративних та унітарних країнах: досвід для України. *Економічний часопис Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. 2016, 2. С. 103-110.

101. Карпець С. Л. Дисбаланси показників соціально–економічного розвитку регіонів України в умовах адміністративно–територіальної реформи. *Формування ринкових відносин в Україні*. 201, 4. С. 187-194
102. Карпинский Б. А. Стратегиология развития экономической системы государства: основы, финансовые вызовы, диспропорции // Финансовое управление развитием экономических систем: монография / О. О. Ардасова, Д. А. Демин, Б. А. Карпинский и др. / под общ. ред. С. С. Чернова. Новосибирск: СИБ-ПРИНТ, 2012. 217 с.
103. Карпінський Б. А., Герасименко О.В. Основи збалансованості фінансової системи держави. *Фінанси України*. 2003, 1. С. 77–81.
104. Карпінський Б.А. Збалансованість фінансової системи: методологія, оцінка, порівняння : монографія. Львів : Логос, 2005. 496 с.
105. Касперович Ю.В. Фіскальна безпека держави в умовах гібридної війни: аналітична доповідь. Київ, Фенікс, 2019. 128 с.
106. Кашпур Л.М. Удосконалення податкової політики в умовах розвитку громадянського суспільства в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр. ... спеціальність 25.00.02 «Механізми державного управління». К., НАДУ, 2016. URL: <http://academy.gov.ua/pages/dop/137/files/86cded02-e57e-4fe2-addc-c38e184c1c2c.pdf>.
107. Кир'язова Т. О., Чулак Н. І. Доходи державного бюджету України: проблеми формування та можливі джерела збільшення. *Економіка. Фінанси. Право*. 2017, 2(2). С. 40-44.
108. Кириленко О. П. Формування інституційного забезпечення прозорості бюджетного процесу в Україні. *Фінанси України*. 2017, 8. С. 80-94.
109. Кириленко О. П. Формування інституційного забезпечення прозорості бюджетного процесу в Україні. *Фінанси України*. 2017, 8. С. 80-94.
110. Кириленко О., Вацлавський О. Бюджетний контроль при плануванні місцевих бюджетів. *Світ фінансів*. 2018, 4 (57). С. 40-51.

111. Кірілюк Р. П. Фінансова криза на підприємстві: фактори виникнення та механізм попередження. *Економіка. Управління. Інновації*. 2013, 1. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/eui_2013_1_24
112. Коверга С. В., Гайдатов А. В. Анализ теоретических подходов к определению сбалансированности и дисбалансов в экономических системах. *Культура народов Причерноморья*. 2010, 196. С. 123-126.
113. Коверга С. В., Прищенко А.С. Причины, проявления и последствия дисбалансов в функционировании промышленных предприятий. *Маркетинг інновацій і інновації в маркетингу* : збірн. тез доп. VII Міжнар. наук-практ.конф. (26–28 вересня 2013 р., м. Суми). Суми, ТОВ «ДД «Папірус», 2013. С. 134-135.
114. Коверга С. В. Развитие категориального аппарата системы сбалансированного функционирования и развития экономических систем. *Современный научный вестник. Серия: Экономические науки, государственное управление*. 2012, 23 (135). С. 85-91.
115. Козаченко Ю. П. Місцеві фінанси як важливий ресурс місцевого самоврядування: теоретичний підхід. *Актуальні проблеми державного управління*. 2014, 1. С. 124-131.
116. Козюк В. В. Експансія кредиту в системі макрофінансових дисбалансів. *Фінанси України*. 2010, 1. С. 54-65.
117. Козюк В. Макротеоретична етимологія фіскальних правил. *Світ фінансів*. 2015, 1. С. 7-22.
118. Козюк В. Монетарні аспекти розвитку поглядів на проблему забезпечення глобальної фінансової стабільності. *Вісник НБУ*. 2007, 4. С. 34–39.
119. Коляда Т. А. Бюджетна стратегія як інструмент подолання структурних дисбалансів дохідної частини бюджету України. *Фінанси України*. 2014, 5. С. 61-73.
120. Корецька С. О. Аналіз категоріального апарату публічних фінансів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011, 19. С. 25-27.

121. Корнеєв В. В. Поведінкові фінанси та інвестування в експлояційній економіці. *Економічна теорія*. 2009, 3. С. 40–49.
122. Корнеєв М. В. Забезпечення розвитку фінансового сектору у контексті попередження дисбалансів руху фінансових ресурсів в економіці. *Агросвіт*. 2015, 11. С. 57-60.
123. Косаріна В. П., Тимошенко О. В. Економічна природа й сутність фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. *Фінанси України*. 2010. 5. С. 118-125.
124. Косаріна В. П., Тимошенко О.В. Економічна природа й сутність фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування. *Фінанси України*. 2010, 5. С. 118-125.
125. Костирко Л.А., Велентейчик Н. Ю. Методичні засади комплексного аналізу фінансової стійкості місцевих бюджетів. *Фінансовий простір*. 2016, 1. С. 83-89.
126. Кравченко В.І. Фінанси України: сучасні виклики і проблеми розвитку. *Економіка та держава*. 2013, № 5. С. 9-13.
127. Кравчук Н. Глобальні фіскальні розриви і дисбаланси: інституційні та дистрибутивні ефекти. *Світ фінансів*. 2012, 4. С. 73-92.
128. Крук О. М. Якісна оцінка фінансової стійкості місцевого бюджету. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2011, 3 (24). С. 133-137.
129. Крючкова І. В. Дисбаланси доходів і витрат в інституційних секторах економіки України. *Економіка і прогнозування*. 2014, 3. С. 20-31.
130. Кудряшов В. П. Механізми фінансування державного бюджету в умовах подолання фіскальних дисбалансів. *Економіка України*, 2016, 7. С. 3-20.
131. Курносів О.В. Удосконалення механізмів державної податкової політики в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр. ... спеціальність 25.00.02 «Механізми державного управління». Миколаїв, ЧНУ ім..

- Петра Могили. 2018. URL: <https://chmnu.edu.ua/wp-content/uploads/2018/03/Disertatsiya-Kurnosov.pdf>.
132. Куценко Т. Ф. Публічні фінанси в Україні: зміст та структура з урахуванням сучасних тенденцій розвитку. *Економіка та держава*. 2016, 6. С. 62-66.
133. Куценко Т.Ф. Публічні фінанси в Україні: зміст та структура з урахуванням сучасних тенденцій розвитку. *Економіка та держава*. 2016, 9. С. 62-66.
134. Лазур С.П. Етапи розвитку податкової системи України: завдання для подальшого функціонування. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2016, 1(47), Т. 2.90. С. 89-94.
135. Лактіонова О. А. Оцінка ефективності можливого впровадження фіскального правила витрат у ретроспективі в Україні. *Проблеми економіки*. 2016, 1. С. 249-257.
136. Лебеда Г. Швець С. Макроекономічна збалансованість розвитку бюджетного сектора економіки України. В кн.: *Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні* : кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук Скрипниченко М.І.; НАН України, ДУ Інститут економіки та прогнозування НАН України. К., 2015. 544 с.
137. Лебеда Г.Б. Бюджет та збалансований розвиток економіки України. В кн.: *Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні* : кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук Скрипниченко М. І.; НАН України, ДУ Інститут економіки та прогнозування НАН України. К., 2015. 544 с.
138. Лисяк Л. В. Бюджетна політика у системі державного регулювання соціально-економічного розвитку України : монографія. К. : ДННУ АФУ, 2009. – 600 с.
139. Литвин О. П. Правовий зміст спеціальних принципів здійснення управління місцевими фінансами в Україні. *Форум права*. 2011, 1. С. 586-589.

140. Лободіна З. Теоретико-методологічні засади бюджетного механізму. *Вісник Тернопільського національного економічного університету*. 2018, 1. С. 45-55.
141. Луняков О. В. Формування, аналіз та регулювання дисбалансів у фінансовому секторі економіки України: автореф. дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит; ДВНЗ «Укр. акад. банк. справи Нац. банку України». Суми, 2013. 41 с.
142. Луцик-Дубова Т. Управління бюджетною безпекою України. *Галицький економічний вісник*. 2013, 3. С. 17-23.
143. Люта О. В., Боярко І. М., Пігуль Н. Г. Удосконалення методів оцінювання фінансової стійкості місцевого бюджет. *Актуальні проблеми економіки*. 2012, 9. С. 194-201.
144. Ляденко Т. В. Місцеві бюджети в організаційно-економічному механізмі управління фінансами регіону. *Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Економіка*. 2011, Вип. 10. С. 208-212.
145. Макроекономіка : Підручн. / В. Д. Базилевич, К. С. Базилевич, Л. О. Баластрик; за ред. В. Д. Базилевича. К. : Знання, 2008. 743 с.
146. Мамаєва Г. С. Науково-методичний підхід до оцінки збалансованості стійкого розвитку торговельного підприємства. *Економіка Криму*. 2013, 1(42). С. 131-136.
147. Марина А. С., Долозіна І. Л., Мальований Б. Ю. Виконання державного бюджету як фактор забезпечення економічної безпеки держави. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2017, 12
URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/>
148. Марина А.С., Долозіна І.Л. Система фінансової безпеки країни. *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2012, XIII. 256. С. 245-252.
149. Мельник Т., Касянок К. Ідентифікатори фінансових дисбалансів.

Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право. 2016, 5. С. 5–15.

150. Меркулова Т. В. Налоговое поведение: институциональные аспекты анализа. *Научные труды ДонНТУ. Серия: экономическая.* 2005, 89-3. С. 159-165.
151. Методика розрахунку рівня економічної безпеки України: наказ Міністерства економіки України від 29 жовтня 2013 року № 1277. URL: http://www.me.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=97980&cat_id=38738.
152. Микитюк І. С. Теоретичні основи збалансованості бюджетної системи України. *Економічний вісник університету.* 2013. Вип. 20(1). С. 162-167.
153. Мироненко І.С. Адміністративно-правові засади діяльності державної фіскальної служби України: дис. ... канд. юр. наук ... спеціальність 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». Львів, 2017. URL: <http://er.nau.edu.ua/bitstream/NAU/29196/1/Дисертація%20Мироненко%20І.С..pdf>.
154. Михайлов А. Н., Долозіна І. Л. Формирование налоговой системы как этап процесса стратегического государственного управления. *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка».* 2013, Т. XIV, 259. С. 221-233.
155. Мінфін визначив основні параметри для формування місцевих бюджетів на 2019 рік. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/9395>.
156. Місцеве самоврядування у Федеративній Республіці Німеччини. URL: <http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/LIBRARY/catalog/analit/deu006.txt>.
157. Мойсеєнко К. Є., Долозіна І. Л. Трансформація структури джерел формування доходної частини місцевих бюджетів в окремих країнах колишнього СРСР. *Менеджер: Вісник Донецького держ. ун-ту управління.* 2017, 4(77). С. 134-145.

158. Мойсеєнко К. Є. Механізм функціонування і розвитку соціально-економічної системи. *Перспективи розвитку економіки України в контексті європейської інтеграції* : зб. наук. пр. Донецького держ. ун-ту управління. Серія «Економіка». 2009, Т. X, 123. С. 151-164.
159. Молдаван О.О. Державні фінанси України: досвід та перспективи реформ. К., НІСД, 2011. 380 с.
160. Нестеренко А. С. Місцеві фінансові ресурси як форма публічних фінансових ресурсів. *Актуальні проблеми держави і права*. 2004, Вип. 22. С. 363-369.
161. Нижник Н.Р., Машков О. А. Системний підхід в організації державного управління / за заг. ред. Н. Р. Нижник. К., Вид-во УАДУ, 1998. 160 с.
162. Ніколаєва О. М. Місцеві фінанси. К., Центр навч. літ-ри, 2013. 354 с.
163. Новосьолова О. С. Економічна природа фінансових дисбалансів та їх вплив на макроекономічну динаміку. *Молодий вчений*. 2016, 3. С. 138-142.
164. Нусратуллин В.К. Неравновесная экономическая теория – новое направление теоретических исследований в экономике. *Вестник Челябинского университета. Сер. 8: Экономика. Социология. Социальная работа*. 2002, 1. С. 64-70.
165. Олексій У. О. Поняття публічних фінансів як об'єкта парламентського контролю. *Вісник Чернівецького факультету Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2017, 1. С. 77-85.
166. Опарін В. М., Федосов В. М., Юхименко П. І. Публічні фінанси: генеза, теоретичні колізії та практична концептуалізація. *Фінанси України*. 2017, 2. С. 110-128.
167. Оплотнік Ж. Я., Брезовнік Б. Фінансування місцевого самоврядування і витрати муніципалітетів у Словенії. *Актуальні проблеми економіки*. 2012, 12. С. 427-439.

168. Осецька Д. В. Фіскальні правила в механізмі макроекономічної політики: міжнародний досвід. *Вісник Академії митної служби України. Серія : Економіка*. 2015, 1. С. 88-94.
169. Остапенко Я. С. До проблеми визначення факторів, що обумовлюють вчинення службового підроблення як корупційного правопорушення. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : Право*. 2015, 33(2). С. 116-120.
170. Острович С. Е. Про матеріально-фінансову основу місцевого самоврядування в Україні. *Форум права*. 2010, 1. С. 283-287.
171. П'ятницький Д.В. Поведінкові фактори у розвитку фінансової нестабільності в Україні. В кн. *Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні : кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук Скрипниченко М.І.; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*. К., 2015. 544 с.
172. Пансков В. Г. Принцип справедливости и его отражение при налогообложении физических лиц в российской налоговой системе. *Этап*. 2016, 3. – С.58-72.
173. Пасічний М. Д. Бюджетний дефіцит у системі фінансової політики України. *Вісник ДДФА. Економічні науки*. 2014, 1. С. 137-144.
174. Пасічний М. Методологічні засади формування фінансової політики країни. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2018, 3. С. 116–130.
175. Перощук З. І. Бюджетна система України як фінансово-правовий інститут забезпечення функцій держави та органів місцевого самоврядування. *Форум права*. 2014, 3. С. 284–289.
176. Перспективы развития мировой экономики. Преодоление высоких уровней долга и вялого роста / *Обзоры мировой экономики и финансов: Пер. с англ.* Вашингтон: МВФ, 2012. URL: <http://www.imf.org/external/russian/pubs/ft/weo/2012/02/pdf/texttr.pdf>.

177. Пипко С. О., Долозіна І. Л. Ефективність реалізації податкової політики в Україні шляхом удосконалення оподаткування прибутку промислових підприємств *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2012, XIV, 278. С. 245-252.
178. Пипко С.О. Податкові важелі інвестиційного розвитку суб'єктів малого та середнього бізнесу: дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит». Донецьк, 2014. 194 с.
179. Пирогов В.В., Філімохін Г.Б., Невдаха Ю.А. Теорія машин і механізмів. Ч. 1. Кропивницький, ЦНТУ, 2017. 88 с.
180. Пісковець О. В. Теоретичні аспекти формування економічного механізму ефективної діяльності підприємства. *Економіка. Менеджмент. Бізнес*. 2017, 3. С. 95-101.
181. Повстяна А. С. Забезпечення фінансової автономії органів місцевого самоврядування. *Економіка та держава*. 2010, 6. С. 122-124.
182. Погорелов Ю. С. Модель оцінки розвитку підприємства. *Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Економіка та управління підприємствами*. 2010, 5. С. 46-55.
183. Погребняк С.П. Поділ права на публічне і приватне (загальнотеоретичні аспекти). *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2006, 12. С. 3-17.
184. Поленчук В.М., Наумов О.Б. Економічний механізм розвитку підприємств у історичному досвіді ринкових трансформацій. *Економічні інновації: Зб. наук. пр.* 2011, 45. С. 189-196.
185. Полікарпова О. С. Фінансові дисбаланси та макропруденційна політика у валютному союзі. *Проблеми економіки*. 2015. 4. С. 46-52.
186. Попович П.Я. Економічний аналіз діяльності суб'єктів господарювання. К., Знання, 2008. 630 с.
187. Посикалюк О.О. До питання про поняття юридичної особи публічного права. *Університетські наукові записки*. 2015, 1(53). С. 46-59.

188. Про бюджетну класифікацію: наказ Міністерства фінансів України від 14.01.2011 № 11. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/rada/show/v0011201-11/paran25>.
189. Про затвердження Методики визначення сум податкових зобов'язань за непрямими методами: Постанова Кабінету Міністрів України від 27.05.2002 р. № 697. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/697-2002-%D0%BF>.
190. Про організацію роботи зі складання Державною казначейською службою України бюджетної звітності про виконання Зведеного бюджету України, Державного бюджету України і місцевих бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя: наказ Міністерства фінансів України від 30.01.2018 р. №41. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0041201-18>.
191. Про організацію роботи зі складання Державною казначейською службою України звітності про виконання Зведеного бюджету України, Державного бюджету України і бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя: наказ Міністерства фінансів України від 28.12.2011 р. № 1774. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1774201-11>.
192. Проноза П. В. Сутність понять «дисбаланси» і «диспропорції» в економіці та класифікації їх видів. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія : Економіка і менеджмент*. 2015, 11. С. 20-25.
193. Пушкарь А. И., Потрашкова Л. В. Моделирование управления развитием предприятий на основе согласования интересов экономических субъектов. *Экономическая кибернетика*. 2003, 1-2(19-20). С. 22-33.
194. Ракул О. Щодо трансформації фіскальної політики України відповідно до вимог сьогодення. *Підприємництво, господарство і право*. 2017, 1. С. 144-148.

195. Региональная статистика / Под ред. В. М. Рябцева, Г. И. Чудилина. М., МИД, 2001. 380 с.
196. Резнікова Н. В. Теоретико-методологічні підходи до визначення природи економічних дисбалансів в контексті кризових потрясінь. *Вісник Донецького національного університету*. 2012, 1. С. 153-157.
197. Резнікова Н. В., Відякіна М. М. Роль золота в подоланні фундаментальних дисбалансів сучасної фінансової архітектури. *Бюлетень Міжнародного Нобелівського економічного форуму*. 2013, 1. С. 283–289.
198. Рекова Н. Ю., Веріга Г. В., Чистюхіна Ю. А., Долозіна І. Л., Мойсеєнко К. Є., Рагуліна Н. В., Олешко О. О. Трансформація місцевих фінансів пост-конфліктних територій на засадах фіскальної децентралізації : монографія / за заг. ред. проф. Н. Ю. Рекової. Краматорськ, ДДМА, 2017. 300 с.
199. Рекова Н. Ю., Долозіна І. Л., Мойсеєнко К. Є., Андрущенко О. Ю., Луценко В. І., Чистюхіна Ю. А., Мельник С. В. Порівняльний аналіз інституційної архітектури бюджетних систем: світовий досвід та Україна: монографія / За заг. ред. проф. Н. Ю. Рекової. Покровськ, ДВНЗ «ДонНТУ, 2017. 306 с.
200. Рекова Н. Ю., Пипко С. О., Долозіна І. Л., Волкогон С. О., Кислюк А. П., Мельник С. В. Актуальні питання формування податкової політики стимулювання економічного розвитку за умов обмеженості фіскальних ресурсів : монографія / за заг. ред. проф. Н. Ю. Рекової. Краматорськ, ДДМА, 2016. 396 с.
201. Рекова Н. Ю. Економічний аналіз та аудит результатів реалізації політики фіскальної децентралізації: методологія, методи та інструменти: монографія. Краматорськ : ДДМА, 2018. 559 с.
202. Рекова Н. Ю., Долозіна І. Л. Напрямки децентралізації громадських доходів і витрат на пост-конфліктних територіях. *International Scientific Conference «Integrated business structures: models, processes,*

- technologies*»: Conference Proceedings (25 Nowem. 2016, Chisinau, Republik of Moldova). – Chisinau, Baltija Publishing. PP. 188-190.
203. Рогач О. І. Світові фінанси: посилення нестабільності та глобальних дисбалансів. *Актуальні проблеми міжнародних відносин*. 2012, 111(2). С. 12-19.
204. Романенко О. Р. Фінанси: Підручник. К, Центр навчальної літератури, 2004. 312 с.
205. Саати Т. Принятие решений. Метод анализа иерархий. М., Радио и связь, 1993. 320 с.
206. Савостенко Т. О., Матвеева О. Ю. Система фінансового забезпечення місцевого самоврядування Франції в умовах децентралізації управління: досвід для України. *Теорія та практика державного управління*, 2010, 2. С. 271-278.
207. Савченко Т.Г., Качаєв О.С. Класифікація моделей економічної рівноваги. *Вісник Української академії банківської справи*. 2009, 2. С. 22–30.
208. Сакс Дж. Д., Ларрен Ф. Б. Макроэкономика. Глобальный подход: Пер. с англ. /Под ред. С.М. Мовшовича, А. А. Фридмана, М. И. Левина. М., Дело, 1996. 848 с.
209. Сафонов Ю., Осадчук Ю. Реалізація організаційно-економічного механізму фінансового забезпечення розвитку споживчої кооперації. URL: <http://ir.kneu.edu.ua/bitstream/handle/2010/20117/273-278.pdf?sequence=1>.
210. Селіверстова Л. С., Адаменко І. П. Фінансова система України: особливості функціонування та напрями удосконалення. *Економіка та держава*. 2018, 6. С. 17-20.
211. Серебрянська Д. М. Історичний розвиток формування наукових поглядів на сферу місцевих фінансів і сферу розподілу функцій між органами влади. *Зб. наук. праць Національного університету державної податкової служби України*. 2012, 2. С. 226-237.

212. Сідельникова Л. П. Диспропорції податкової складової бюджетних ресурсів держави та шляхи їх усунення. *Наукові записки [Національного університету «Острозька академія»]. Економіка*. 2013, 23. С. 183-188.
213. Сіташ Т. Д. Формування та перспективи розвитку бюджетної системи України. *Економічний форум*. 2014, 4. С. 254-259.
214. Слатвінська М. О. Методологічний інструментарій дослідження фіскальної політики. *Науковий вісник ОНЕУ*. 2018, 10 (262). С. 178–206.
215. Слатвінська М. О. Фіскальна політика: теорія, методологія, практика: монографія. Одеса, Атлант, 2018. 462 с.
216. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Т. 4 : І-М / ред. тому: А. А. Бурячок, П. П. Доценко. Київ : Наук. думка, 1973. 840 с.
217. Словник української мови: [в 11 т.] / АН Української РСР, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні ; редкол.: І. К. Білодід (голова) [та ін.]. Т. 10: Т-Ф. Київ, Наук. думка, 1979. 658 с.
218. Сментина Н. В. Застосування моделі динамічного нормативу для оцінки ефективності функціонування соціально-економічних систем за результатами реалізації стратегій. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. Серія: економічні науки. 2014, 10 (287). С. 44-50.
219. Смирнов Е. Н., Гаркуша А.Ю. Комплексная оценка развития винодельческих предприятий : научно-методические основы и практический инструментарий. В кн.: Социально-экономические векторы в развитии национальных экономик : Болгария, Украина : моногр. / Под общ. ред. А. Шубина. Донецк, ООО «Восточный издательский дом», 2014. С. 429–462.
220. Смовженко Т. С., Стеблій Г. Я. Наукова полеміка між кейнсіанцями і монетаристами щодо форм державного впливу на національну

- економіку. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України. Проблеми інтеграції України у світовий фінансовий простір*. 2014, 1 (105). С. 394-402.
221. Сопощко О. Ю. Визначення сутності економічного механізму управління постачаннями. *Управління проектами, системний аналіз і логістика*. 2015, 16(2). С. 75-84.
222. Спільник І. Оцінка динамічності та збалансованості розвитку підприємства як економічної системи. *Економічний аналіз: зб. наукових праць*. 2010, 7. С. 342-345.
223. Степанова О.В. Світові моделі фіскальної децентралізації в охороні здоров'я: розвиток між бюджетною консолідацією та ринком. *Ефективна економіка*, 2016, 11. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5275>.
224. Сучасна парадигма фіскальної політики України в умовах формування суспільства сталого розвитку : моногр. / за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. А. І. Крисоватого. Тернопіль, ТНЕУ, 2015. 460 с.
225. Тарасевич Л. С., Гальперин В. М., Леусский А. И. Макроэкономика: Учеб. Общ. ред. Л. С. Тарасевича. М., Высшее образование, 2006. 654 с.
226. Татарин Н.Б, Снітко С.О. Особливості формування місцевих бюджетів в умовах створення об'єднаних територіальних громад. *Економіка і суспільство*. 2018, 16. С. 822-827.
227. Тельнова Г. В. Теоретичні засади національної фінансової архітектури України. *Менеджер*. 2014, 1. С. 88-94.
228. Тельнова Г.В. Розвиток фінансової архітектури інтегрованої корпоративної структури: монографія. Донецьк, Ноулідж, Донец. відня, 2013. 435 с.
229. Теорії механізмів і машин. Конспект лекцій / укл: Романюк О.Д. – Дніпродзержинськ, ДДТУ, 2016. 112 с.

230. Тимошенко О.В. Оцінка фінансової спроможності місцевих бюджетів у забезпеченні соціально-економічного розвитку регіонів. *Інвестиції: практика та досвід : наук.-практ. журн.* 2014, 8. С. 30-35.
231. Трещов М. М., Мунько А. Ю. Місцеві фінанси та місцеві бюджети: точки дотику та відмінності понять. *Ефективність державного управління.* 2015. Вип. 42. С. 183–190.
232. Трунова О. В. Застосування методу саати при прийнятті управлінських рішень. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки.* 2013, 108.1. – URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VchdpuP_2013_1_108_34.
233. Турило А. М., Святенко С. В., Турило А. А. Діагностика економічного розвитку підприємства на основі показників еластичності та адаптованості. *Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку : зб. наук. пр.* Львів, Видавництво Львівської політехніки, 2012. – С. 394–398.
234. Тюрин Ю.Н., Василевич А.П. К проблеме обработки рядов ранжировок. В кн.: *Статистические методы анализа экспертных оценок.* – М., Наука. 1977. С. 106-144.
235. Усков І. В. Моделі бюджетного устрою у системі місцевих фінансів *Економіка і регіон.* 2011, 2. С. 19-23.
236. Формування місцевих бюджетів на 2018 рік: міжбюджетні трансферти. Частина II. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/6571>.
237. Формування місцевих бюджетів на 2018 рік: обсяги міжбюджетних трансфертів. Частина III. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/6634>.
238. Формування місцевих бюджетів на 2018 рік: особливості розрахунків. Частина I. URL: <https://decentralization.gov.ua/news/6540>.
239. Харитонов О.І., Харитонов Є.О. Дихотомія «публічне право – приватне право» та деякі питання визначення структури національного права. *Університетські наукові записки.* 2005, 3(15). С. 6-11.
240. Хомутенко А. В. Прагматика та семантика термінів фінансової науки

- «суспільні фінанси», «публічні фінанси» та «державні фінанси». *Фінанси України*. 2017, 1. С. 111-126.
241. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. №435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n440>
242. Чапкова С. Питання роботи органів місцевої влади. В кн. *Державні фінанси: Теорія і практика перехідного періоду в Центральній Європі*: К., Основи, 1998. С. 497–499.
243. Чатрі І. Фіскальна децентралізація і субнаціональні фінанси: зміцнення спроможності на місцевому рівні. URL: <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/Fiscal-decentralisation-and-subnational-finance-UKR.pdf>.
244. Чернеженко О. М. Фінансові основи місцевого самоврядування у Швейцарії. *Вісник Академії адвокатури України*. 2013, 1. С. 37-44.
245. Чікіта І. Б. Місцеві бюджети в умовах демократизації суспільства: автореф. дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08 «Гроші, фінанси та кредит» / І. Б. Чікіта ; Нац. банк України, Ун-т банк. справи, 2010. 20 с.
246. Чорна Н. Зарубіжний досвід формування місцевих бюджетів та можливості його застосування в Україні. URL:<http://oldconf.neasmo.org.ua/node/734>.
247. Чубукова И. А. Data Mining: учебное пособие. М.: Интернет-университет информационных технологий, БИНОМ, Лаборатория знаний, 2006. 328 с.
248. Чугріна О.Р. Європейські субнаціональні системи: модернізація та інтеграція. *Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили]. Сер. : Історія*. 2010, Т. 140, Вип. 127. С. 96-99.
249. Шаталова Н. О. Місцеві бюджети і міжбюджетні стосунки як основа ресурсного забезпечення планування розвитку міста: автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр. : 25.00.04 «Міське самоврядування» / Н. О. Шаталова ; Донец. держ. ун-т упр. – Донецьк, 2010. – 20 с.
250. Швандар К. В., Анисимова А. А. Налоговая справедливость и благосостояние населения в условиях различных типов налоговых

- систем. *Финансовая аналитика: проблемы и решения*. 2016, 31 (313). С. 29-41.
251. Швець С. Моделювання впливу бюджетного дисбалансу на основні макроекономічні показники. В кн. *Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні : кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук Скрипниченко М.І.; НАН України, ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»*. К., 2015. 544 с.
252. Швець С. Проблема нарощення інвестиційного потенціалу економіки України в умовах посилення бюджетного дисбалансу. *Економіст*. 2013, 12. С. 6-11.
253. Шемаєва Л.Г., Корень Н.В. Оцінка дисбалансів у бюджетній сфері та шляхи їх подолання. Аналітична записка. НІСД. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/1800/>
254. Шиліна Г.М. Формування фінансового потенціалу місцевих бюджетів: автореф. ... канд. екон. наук. ... спеціальність: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Краматорськ, ДДМА, 2016. 20 с.
255. Шиліна Г.М. Формування фінансового потенціалу місцевих бюджетів: дис. ... канд. екон. наук: спеціальність: 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит. Краматорськ, ДДМА, 2016. 212 с.
256. Шинкоренко Т. П. Макроекономічні шоки: теоретичні та емпіричні аспекти. *Економіка і прогнозування*. 2010, 2. С. 44-60.
257. Шумська С. Фінансова рівновага та фінансові дисбаланси. В кн.: *Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні : кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук Скрипниченко М.І. ; НАН України, ДУ Інститут економіки та прогнозування НАН України*. К., 2015. 544 с.
258. Шумська С.С. Взаємозв'язок дисбалансів у фінансовій сфері В кн.: *Моделі ідентифікації макроекономічних дисбалансів в Україні : кол. моногр. / за ред. д-ра екон. наук Скрипниченко М.І. ; НАН України, ДУ Інститут економіки та прогнозування НАН України*. К., 2015. 544 с.

259. Щербакова В. І., Манєров Г. М. Проблеми оцінки фінансової стійкості місцевих бюджетів в умовах ринкової економіки. *Економічний вісник Донбасу*. 2011. 2 (24). С. 94-99.
260. Щетилова Т.В. Оценка глобальных дисбалансов в развитии макроэкономических систем. *Основы экономики, управления и права*. 2012, 6. С. 106-111.
261. Щодо затвердження єдиних (місячних, квартальних та річних) форм звіту про виконання Зведеного бюджету України та зведених форм звіту про виконання Державного бюджету України та бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя: наказ Державного казначейства України від 30.01.2007 р. №25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0025506-07>.
262. Щодо затвердження форм фінансової та бюджетної звітності про виконання Зведеного бюджету України, Державного бюджету України і бюджетів Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя: наказ Державного казначейства України від 29.10.2010 р. №400. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0400506-10>.
263. Юрченко В. Сучасні тенденції усунення регіональних диспропорцій та визначення податкового потенціалу регіону. *Ринок цінних паперів України*. 2013. 11-12. С. 3-10.
264. Язлюк Б. О. Аналіз та оцінка негативного впливу бюджетних обмежень на інфраструктурний розвиток регіонів. *Економічний аналіз* : зб. наук. праць Тернопільського національного економічного університету, 2013, 14, 1. С. 194-199.
265. Afonso A., Ebert W., Schuknecht L., Then M.. Quality of Public Finances and Growth. European Central Bank. Working Paper Series. 2005, 438. 45 p.
266. Afonso A., Luca A., Furceri D. Fiscal policy responsiveness, persistence, and discretion. *Public Choice*. 2010, 145(3-4). PP. 503-530.

267. Afonso, A. and Tovar Jalles, J. (2015). Fiscal sustainability: a panel assessment for advanced economies. *Applied Economics Letters*. 2015, 026, 22 ,11, 2015. PP. 925-929.
268. Albouy D. Evaluating the efficiency and equity of federal fiscal equalization. *Journal of Public Economics*. 2012, 96(9-10). PP. 824-839.
269. Alesina A., Carloni D., Lecce G. The electoral consequences of large fiscal adjustments. URL: <https://pdfs.semanticscholar.org/4df6/8bbfe263757e63475e4af05c09cb5f3eaeaf.pdf>.
270. Alesina A., Perotti R. Budget deficits and budget institutions. In: Fiscal institutions and fiscal performance. NBER, University of Chicago Press, 1999. PP 13-36. URL: <https://www.nber.org/books/pote99-1>.
271. Alm J., Kirchler E., Muehlbacher S. Combining Psychology and Economics in the Analysis of Compliance: From Enforcement to Cooperation, *Economic Analysis and Policy*. 2012, 42(2). PP. 133-152.
272. Arikian G.G. Fiscal decentralization: A remedy for corruption? *International Tax and Public Finance*. 2004, 11(2). PP. 175-195.
273. Balassone F, Franco D. EMU Fiscal Rule: a New Answer to an Old Question?, Bank of Italy, Research Department, 2001, 11. URL: <https://www.cepal.org/ilpes/noticias/paginas/2/11542/fiscalrules.pdf>.
274. Barro R. The Ricardian approach to budget deficits. *The Journal of Economic Perspectives*. 1989, 2. PP. 37-54.
275. Berkhin, P. (2006). A survey of clustering data mining techniques. In Jacob Kogan, Charles Nicholas, and Marc Teboulleeds. *Grouping Multidimensional Data: Recent Advances in Clustering*, Springer, pp. 25-71.
276. Besley T., Coate S. Centralised versus decentralised provision of local public goods: a political economy approach. *Journal of Public Economics*. 2003. 87.
277. Besley T., Smart M. Fiscal restraints and voter welfare. *Journal of Public Economics*. 2007, 91. PP. 755–773.

278. Bird R. M., Tarasov A. V. Closing the gap: Fiscal imbalances and intergovernmental transfers in developed federations. *Government and Policy*. 2004. 22(1). PP. 77-102.
279. Blanchard O., Giavazzi F. Improving the SGP through a proper accounting of public investment. London, Centre for Economic Policy Research? 2004. URL: https://cepr.org/active/publications/discussion_papers/dp.php?dpno=4220.
280. Blejer M. I., Cheasty A. The Measurement of Fiscal Deficits: Analytical and Methodological Issues. *Journal of Economic Literature*. 1991, 29, 4. PP. 1644-1678.
281. Blöchliger H., Égert B. Decentralisation and Economic Growth – Part 2: The Impact on Economic Activity, Productivity and Investment. OECD Working Paper on Fiscal Federalism № 15. Paris, OECD Publishing, 2013.
282. Blöchliger H., Égert B., Fredriksen K. Fiscal Federalism and its Impact on Economic Activity, Public Investment and the Performance of Educational Systems. OECD Economics Department Working Papers № 1051. Paris, OECD Publishing, 2013.
283. Blöchliger H., Nettley M. Sub-central Tax Autonomy: 2011 Update. OECD Working Papers on Fiscal Federalism. 2015. 20. 8 p.
284. Blöchliger H., Pinero-Campos J. Tax Competition between Sub-Central Governments. OECD Network on Fiscal Relations across Levels of Government. 2011. COM/CTPA/ECO/GOV/WP (2011), 13. 45 p.
285. Bohn, H. Are stationarity and cointegration restrictions really necessary for the intertemporal budget constraint? *Journal of Monetary Economics*. 2007, 54, 1837–47. doi:10.1016/j.jmoneco.2006.12.012.
286. Bordignon M., Cerniglia F., Revelli F. Yardstick competition in intergovernmental relationships: theory and empirica prediction. *Economics Letters*. 2004, 83. PP. 325–333.

287. Borio C, White W. Whither Monetary and Financial Stability? The Implications of Evolving Policy Regimes. BIS Working Paper. 2004, 47. P. 1-51.
288. Borio C. Monetary and Prudential Policies at a Crossroads? New challenges in the New Century. BIS Working Papers. 2006, 193. P. 2-28.
289. Borio C., English W., Filardo A. A Tale of Two Perspectives: Old and New Challenges for Monetary Policy. *BIS Papers*. 2003, 19. P. 1-59.
290. Borio C., Filardo A. Back to the Future? Assessing the Deflation Record. *BIS Working Paper*. 2004, 152. P. 1-61.
291. Borio C., Lowe Ph. Securing Sustainable Price Stability: Should Credit Come Back From the Wilderness? *BIS Working Paper*. 2004, 157. P. 1-51.
292. Bradford N. Place-Based Public Policy: Towards a New Urban and Community Agenda for Canada. Ottawa: CPRN2005.
293. Braithwaite V. Taxing Democracy. URL: <https://dspace.flinders.edu.au/xmlui/bitstream/handle/2328/13626/Wenzel%20Taxing%20Democracy.pdf?sequence=1&isAllowed=y>
294. Brennan, D., Buchanan J. (1980). The Power to Tax: Analytical Foundations of a Fiscal Constitution. URL: <http://oll.libertyfund.org/title/2114>.
295. Catao, L., Terrones E.M. Fiscal Deficits and Inflation. IMF Working Paper WP/03/65. Washington, D.C.: IMF, 2003. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/30/Fiscal-Deficits-and-Inflation-16352>
296. Catrina I. L. Budget Constraints and Political Behavior in Democracy. *Procedia Economics and Finance*. 2014, 15. P. 214-220.
297. Cevdet, A., Alper E.C., Ozmucur S. Budget Deficit, Inflation and Debt Sustainability: Evidence from Turkey (1970-2000). Mim. Istanbul: Bogazici University, 2001. URL: https://www.researchgate.net/publication/237827238_Budget_Deficit_Inflation_and_Debt_Sustainability_Evidence_from_Turkey1970-2000.

298. Changes in the International Investor Base and Implications for Financial Stability. Global Financial Stability Report. IMF. IMF, 2007. URL: https://www.imf.org/external/pubs/GFSR/2007/02/pdf/_textpdf
299. Chinn M.D. Ito H. What Matters for Financial Development? Capital Controls, Institutions, and Interactions. URL: <http://dipeco.economia.unimib.it/Persone/Colombo/ecoemergenti/assignments/capliberalisation/chinn-ito.pdf>.
300. Dabla-Norris E., Allen R., Zanna L-F., Prakash T., Kvintradze, E., Lledo, V., Yackovlev, I., and Gollwitzer, S.: Budget Institutions and Fiscal Performance in Low-income Countries. IMF Working Paper, WP/10/80. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/WP/Issues/2016/12/31/Budget-Institutions-and-Fiscal-Performance-in-Low-Income-Countries-23734>)
301. Dahlby B., Wilson L. S. Vertical fiscal externalities in a federation. *Journal of Public Economics*. 2003, 87(5). PP. 917-930.
302. Dedu V., Turcan C. S., Turcan R. A behavioral approach to the global financial crisis URL: <http://anale.steconomiceuoradea.ro/volume/2011/n2/045.pdf>.
303. Effendi R. Influence on Local Government Performance: Budget Participatory, Budget Control and Organizational Structure Working Procedures of Dysfunctional Behavior. *European Research Studies Journal*. 2017, XX, 3A. PP. 580-593.
304. Eyraud L., Lusinyan L. Vertical fiscal imbalances and fiscal performance in advanced economies. *Journal of Monetary Economics*. 2013, 60(5). PP. 571-587.
305. Ferguson N. *The Ascent of Money: A Financial History of the World*, Penguin Books. – 449 p.
306. Feve, P. and Henin, P.-Y. Assessing effective sustainability of fiscal policy within the G-7, *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 2000, 62. PP. 175–95. doi:10.1111/1468-0084.00167.
307. Finance: Oxford Dictionary. URL: <https://en.oxforddictionaries.com>

- /definition/finance.
308. Finance: Webster's New World College Dictionary. URL:: <http://www.yourdictionary.com/finance#websters>
 309. Fritz V., Hedger E., Lopess A.: Strengthening Public Financial Management in Post-conflict Countries. URL: <http://siteresources.worldbank.org/INTPREMNET/Resources/EP54.pdf>
 310. Gaber S. Economic implications from deficit finance. *BERG Working Paper Series*. January 2010, 69. URL: <http://econstor.eu/bitstream/10419/38828/1/617386072.pdf>.
 311. Gourinchas, P.-O., Jeanne O. Capital Flows to Developing Countries: The Allocation Puzzle URL: http://socrates.berkeley.edu/~pog/academic/allocation_june09.pdf.
 312. Handbook of Fiscal Federalism / by E. Ahmad, G. Brosio. Edward Elgar Publishing Ltd. 584 p.
 313. Hicks J. R. Mr. Keynes and the «Classics»; A Suggested Interpretation. *Econometrica*. 1937, 5, 2. PP. 147-159.
 314. International Monetary Fund Government Finance Statistics (GFS). Revenues. URL: <http://data.imf.org/?sk=FA66D646-6438-4A65-85E5-C6C4116C4416>.
 315. International Monetary Fund Government Finance Statistics (GFS). Expenditures by Functions of Government. URL: <http://data.imf.org/?sk=5804C5E1-0502-4672-BDCD-671BCDC565A9>
 316. International Monetary Fund. Fiscal Monitor: World economic and financial surveys, Washington, D.C. 2013. URL: <https://www.imf.org/en/Publications/FM/Issues/2016/12/31/Taxing-Times>.
 317. Jain, A., M. Narasimha M., and Flynn P. Data clustering: A review. *ACM Computing Surveys*. 1999. 31 (3). PP. 264-323.
 318. Keynes J.M. The General Theory of Employment. *Quarterly Journal of Economics*. 1937, 51, 2. PP. 209-223.

319. Keynes J.M. *The General Theory of Employment, Interest and Money*, London: Macmillan, 1936.
320. Kornai J., Maskin E., Roland G. Understanding the soft budget constraint. *Journal of Economic Literature*, 2003, 41(4). PP. 1095-1136.
321. Kruger J., Dunning D. Unskilled and Unaware of It: How Difficulties in Recognizing One's Own Incompetence Lead to Inflated Self-Assessments. *Journal of Personality and Social Psychology*. 1999, 77 (6). PP. 1121–34.
322. Krugman P. *End This Depression Now?* New York, Norton&Company, 2012.
323. Laffer Arthur B. *The Laffer Curve: Past, Present, and Future*. URL: <http://www.heritage.org/Research/Taxes/bg1765.cfm>
324. Leanne J. Do Budget Deficits Raise Interest Rates? A Survey of the Empirical Literature. Working Paper Series No. 0005. 1998. URL: <http://www.qc-econ-bba.org/RePEc/pdf/0005.pdf>.
325. Livingstone I., Charlton R. Financing decentralized development in a low-income country: Raising revenue for local government in Uganda. *Development and Change*. 2001, 32(1). PP. 77- 100.
326. Lockwood, B. Fiscal decentralisation: A political economy perspective. The Warwick Economics Research Paper Series. 2007, 721.
327. Lockwood, B. Voting, lobbying, and the decentralization theorem. The Warwick Economics Research Paper Series. 2007. 798.
328. Matthiessen L. A Note on the Haavelmo Theorem. *The Swedish Journal of Economics*. 1966, 68, 4. PP. 261-280
329. Mitu N. Taxpayer Behaviour: Typologies and Influence Factors. *Revista de Stiinte Politice. Revue des Sciences Politiques*. 2012, 49. PP. 77-87.
330. Musgrave R. A. *The Theory of Public Finance*. McGraw-Hill Book Company, Inc., 1959. 628 p.
331. Musgrave, Richard A. *The Theory of Public Finance / R. A..Musgrave*, New York: McGraw-Hill. 1959

332. Oates Wallace E. Toward A Second-Generation Theory of Fiscal Federalism. *International Tax and Public Finance*. 2005, 12. PP. 349-373.
333. Oates, W. *Fiscal Federalism* Harcourt-Brace, New York. Cheltenham, UK : Edward Elgar, 2011. 256 P.
334. Olivera, Julio G. H. (1967). Money, Prices and Fiscal Lags: A Note on the Dynamics of Inflation. *Quarterly Review*. Banca Nazionale del Lavoro, 20. PP. 258–267.
335. Onyango-Delewa P. Central government patronage, donor aid, and budget performance in local government: Testing a mediation effect. *Journal of Public Budgeting, Accounting and Financial Management*. 2016, 28(2). PP. 139-170.
336. Onyango-Delewa P. Leadership and fiscal imbalances in local government: the mediation analysis of budget incrementalism. *Journal of Public Administration, Finance and Law*. 2018, 13. PP. 84-99.
337. Porcelli F. Decentralisation and efficiency of government. A brief literature review. URL: http://www2.warwick.ac.uk/fac/soc/economics/staff/fporcelli/dec_efficiency_gov.pdf.
338. Rekova N. Yu., Dolozina I. L., Pinchuk A.O. Budgetary revenue breakdown at regional level of public administration in the federal countries. *Науковий вісник Полісся*. 2018, 2 (14), ч. 1. С. 34-42.
339. Rekova N. Yu., Dolozina I. L. Features of financing of structural changes in economy of Estonia. *Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу*: зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (10 лист. 2017 р., м. Київ). Київ, КНЕУ, 2017. С. 373 – 377.
340. Rekova N. Yu., Dolozina I. L. The comparative analysis of financial mechanisms of structural and territorial development of economy in the certain European countries. In: *The Strategic Potential of the State and Territorial Development*: collective monograph. Slovak Republic, Podhajska, 2017. PP. 83-98.

341. Reková N., Dolozina I. Policy of fiscal alignment in Ukraine. *Przegląd Nauk Stosowanych. Applied Sciences Review*. Opole, 2017, 16. P. 19-31.
342. Reková N., Dolozina I., Nitsenko V., Zaitsev Yu. Budgetary revenue structure at central level of public administration in the federal countries. *Administratie si Management Public*. 2017, 30, pp. 37-50.
343. Robinson, M. (ed.): Performance Budgeting: Linking Funding to Results. <http://macrobinsonconsulting.com/Download.html>
344. Sepulveda C. F., Martinez-Vazquez J. The consequences of fiscal decentralization on poverty and income equality. *Government and Policy*. 2011, 29(2). PP. 321-343.
345. Sergent, T. J., Wallace N. Some Unpleasant Monetarist Arithmetic. *FRBM Quarterly Review*, 1981, 5, 3. 18 P. URL: <https://www.minneapolisfed.org/research/qr/qr531.pdf>
346. Shah A. M. Macro Federalism and Local Finance. World Bank Publications, 2008. 360 p.
347. Shkarlet S., Dolozina I., Dubyna M. Budgetary revenue breakdown at the local level of public administration in federal countries. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019, Vol. 5, 3. PP. 218-224.
348. Smith N. A., Phillips D., Simpson P. et al. A time of revolution? British local government finance in the 2010s, The Institute for Fiscal Studies. URL: <https://www.ifs.org.uk/uploads/publications/comms/R121.pdf>
349. Smoke P. Improving subnational government development finance in emerging and developing economies: toward a strategic approach. ADBI Working Paper Series. February 2019, No. 921. URL: <https://www.adb.org/sites/default/files/publication/485851/adbi-wp921.pdf>.
350. Subnational finance and regional development. URL: <https://www.oecd.org/regional/regional-policy/subnational-finance.htm>
351. Tanzi, V. (1977). Inflation, Lags in Collection, and the Real Value of Tax Revenue, Staff Papers, vol. 24, March 1977, IMF: 154–167.
352. Taylor Z. Good Governance at the Local Level: Meaning and Measurement.

- IMFG Papers on Municipal Finance and Governance, 2016, №26. – URL: https://munkschool.utoronto.ca/imfg/uploads/346/imfgpaper_no26_goodgovernance_zacktaylor_june_16_2016.pdf.
353. The World Observatory on Subnational Government Finance and Investment. URL: <http://www.oecd.org/cfe/regional-policy/Observatory-on-Subnational-Government-Finance-and-Investment.htm>
354. Tiebout, C. An Economic Theory of Fiscal Decentralization / In: NBER, Public Finances, Needs, Sources and Utilization. – Princeton (Univ.Press), 1961. – P.79-96.
355. Vieira, C. Are Fiscal Deficit Inflationary? Evidence for the EU. Department of Economics, Loughborough University UK, Universidade de Evora, Portugal. 2000. URL: <http://citeseerx.ist.psu.edu/viewdoc/download?doi=10.1.1.35.1003&rep=rep1&type=pdf>.
356. Walsh K. Understanding Taxpayer Behaviour – New Opportunities for Tax Administration. *The Economic and Social Review*. 2012, 43, 3. PP. 451-475.
357. Wang X. Performance Measurement in Budgeting: A Study of County Governments. *Public Budgeting & Finance*. 2000, 20(3). PP 102-118.
358. Webster's Ninth New Collegiate Dictionary, Merriam-webster Inc; Revised edition, 1983. – 1562 p.
359. Willoughby K., Young A. Performance Measurement Utility in Public Budgeting: Application in State and Local Governments. URL: <http://unpan1.un.org/intradoc/groups/public/documents/ASPA/UNPAN005913.pdf>.

ДОДАТКИ

**ДЕРЖАВНА ФІСКАЛЬНА СЛУЖБА УКРАЇНИ
ГОЛОВНЕ УПРАВЛІННЯ ДФС У ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ**

вул. 130-й Таганрозької дивізії, 114, Донецька область, м. Маріуполь, 87526,
тел./факс (062) 57-76-18, Код ЄДРПОУ 39406028

№ _____ На № _____ від _____

ДОВІДКА

про використання результатів дисертаційної роботи Долозіної І.Л. на тему
«Податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки публічних
фінансів»

Фахівцями Головного управління Державної фіскальної служби України в Донецькій області на підставі розгляду матеріалів дисертаційної роботи Долозіної І.Л. на тему «Податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів» відзначено наступне: питання протидії податково-бюджетним дисбалансам в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів мають надзвичайну актуальність як з точки зору необхідності збільшення фінансових ресурсів органів місцевого самоврядування в Україні, так і забезпечення їх своєчасного та раціонального використання; серед розроблених Долозіною І.Л. пропозицій щодо підвищення дієвості механізмів протидії податково-бюджетним дисбалансам у фіскальних аспектах рекомендуються до впровадження заходи щодо розширення бази оподаткування рентними податками; підвищення контролю щодо операцій з офшорними зонами; рекомендації щодо непрямой оцінки доходів як підстави для боротьби з ухиленням від податків; серед розробок щодо удосконалення організаційно-методичного та інформаційного забезпечення реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам практичний інтерес представляють окреслені механізми взаємодії органів місцевого самоврядування та органів Державної фіскальної служби щодо виявлення об'єктів оподаткування, структуризація рекомендацій щодо непрямого оцінювання доходів населення.

Зазначені рекомендації будуть використані в діяльності Управління моніторингу доходів та обліково-звітних систем при оцінці податкових ризиків, координації бюджетного процесу та при розробці пропозицій щодо удосконалення податково-бюджетного законодавства.

Начальник

С.С. Погорелий

К
16814/10705-99-12-01-13 від 18.04.2018

ДЕРЖАВНА АУДИТОРСЬКА СЛУЖБА УКРАЇНИ
СХІДНИЙ ОФІС ДЕРЖАУДИТСЛУЖБИ
УПРАВЛІННЯ СХІДНОГО ОФІСУ ДЕРЖАУДИТСЛУЖБИ В
ДОНЕЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

вул. Архітектора Нільсена, 26/2, м. Маріуполь, 87515, тел./факс (0629)53 07 42
E-mail: donetsk@dkrs.gov.ua Код ЄДРПОУ № 40477689

ДОВІДКА 04-05-15-05/5142 в.з. 27.11.2018р

про результати розгляду матеріалів дисертаційної роботи Долозіної І.Л. на
тему «Податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки
публічних фінансів»

посвідчує, що фахівцями Управління Східного офісу Державної аудиторської служби України в Донецькій області було розглянуто матеріали дисертаційної роботи Долозіної І.Л. на тему «Податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів», за результатами чого було підготовлено наступні висновки:

питання удосконалення методології державного фінансового контролю, зокрема фінансового аудиту мають надзвичайну актуальність у зв'язку з реформою децентралізації, яка проводиться в Україні за умов сьогодення, і підвищенням самостійності та вимог до відповідальності органів місцевого самоврядування та головних розпорядників бюджетних коштів місцевих бюджетів за законність, економність та ефективність використання бюджетних ресурсів;

доцільним вбачається використовувати наступні пропозиції дисертаційної роботи у практиці діяльності Державної аудиторської служби України: розробка і апробація методичних засад аудиту ефективності використання бюджетних коштів за видами економічної діяльності; запровадження фінансової експертизи як передумови затвердження і реалізації проектів, що передбачають добровільне об'єднання зусиль і фінансових ресурсів територіальних громад; навчання представників органів місцевого самоврядування та розпорядників бюджетів коштів основам фінансової грамотності при плануванні кошторисів.

Начальник управління

І. БЕЛІК

ЧЕРНІГІВСЬКА МІСЬКА РАДА

Фінансове управління

14000, м. Чернігів, вул. Магістратська, 7; (0462) 65-13-49 finupr@chernigiv-rada.gov.ua

№ _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів завершеної дисертаційної роботи Долозіної Ірини Леонідівни, яка була виконана у Донбаській державній машинобудівній академії МОН України

На підставі всебічного і ретельного вивчення матеріалів, зокрема, науково-практичних рекомендацій, дисертаційної роботи Долозіної Ірини Леонідівни, доктора економічних наук, професора Донбаської державної машинобудівної академії МОН України (м. Краматорськ) фахівцями фінансового управління Чернігівської міської ради біло визначено, що:

рекомендації дисертанта щодо організаційного та правового врегулювання взаємодії органів місцевого самоврядування та територіальних органів Державної фіскальної служби України можуть бути використані в якості науково-аналітичного забезпечення при розгляді пропозицій щодо удосконалення податкового законодавства та законодавства про місцеве самоврядування;

розроблені дисертантом методичні положення до оцінки збалансованості структурних пропорцій виконання субнаціональних бюджетів доцільно використовувати в ході розробки пропозицій щодо перспективної бюджетної політики органів місцевого самоврядування, в т.ч. в якості засобу оцінки кращих практик бюджетування на місцевому рівні;

розроблені дисертантом пропозиції щодо підвищення дієвості механізмів протидії податково-бюджетним дисбалансам в частині підвищення фіскальної ефективності окремих податків, перерозподіл низки рентних податків та податків, пов'язаних із охороною навколишнього природного середовища доцільно взяти до уваги при внесенні пропозицій щодо удосконалення податково-бюджетного законодавства в Україні.

Начальник управління

(підпис)

О. ЛИСЕНКО

16.01.2019

ДОВІДКА № 04-05-19-05/0034

про впровадження рекомендацій дисертаційної роботи Долозіної І.Л.
на тему «Податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки
публічних фінансів»

Фахівцями Департаменту фінансів Донецької обласної державної адміністрації на підставі розгляду матеріалів дисертаційної роботи Долозіної Ірини Леонідівни на тему «Податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів» визначено наступне:

проведений дисертантом аналіз передумов формування податково-бюджетних дисбалансів в Україні й і результати оцінки рівня збалансованості виконання обласних бюджетів можуть бути використані в ході удосконалення бюджетної політики на рівні областей, районів та об'єднаних територіальних громад;

розроблені автором методичні рекомендації щодо оцінки структурних пропорцій виконання бюджетів та оцінки їх динамічної збалансованості доцільно апробувати на рівні бюджетів всіх областей та бюджетів ОТГ;

практичне значення мають рекомендації автора щодо: формування удосконалення кадрового та методичного забезпечення формування та виконання субнаціональних бюджетів, зокрема в частині експертизи проектів спільного розвитку ОТГ, які передбачають спільне фінансування з різних бюджетів, державно-приватного фінансування в ОТГ тощо; запровадження єдиної інформаційної бази з питань виконання бюджетів, що сприятиме прозорості бюджетного процесу.

Директор
Департаменту фінансів ДонОДА

Скарга М.О.

Міністерство освіти і науки України

Донбаська державна машинобудівна академія

вул. Академічна, 72, м. Краматорськ, Донецька обл., 84313. E-mail: dgma@dgma.donetsk.ua
Тел. (0626) 41-68-09. Факс (0626) 41-63-15. Web: <http://www.dgma.donetsk.ua>. Код ЄДРПОУ 02070789

16.04.18 № 036-05/500

На № _____ від _____

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційної роботи
Долозіної Ірини Леонідівни на тему «Податково-бюджетні дисбаланси у
розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів», яку виконано на здобуття
наукового ступеня доктора економічних наук,
у навчальний процес Донбаської державної машинобудівної академії

Наукові розробки, виконані Долозіною Іриною Леонідівною при підготовці дисертаційної роботи «Податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів», стосовно структурно-функціональних передумов виокремлення субнаціональної ланки публічних фінансів, сутності, методології дослідження податково-бюджетних дисбалансів, результати оцінки структур доходних та видаткових частин бюджетів різних рівнів у федеративних та унітарних країнах, проблем виникнення податково-бюджетних дисбалансів у розвитку системи місцевих фінансів України, рекомендації щодо удосконалення політики протидії податково-бюджетним дисбалансам використано в ході підготовки поточних та звітних матеріалів за темами «Фундаментальні та прикладні аспекти фіскальної децентралізації як засобу реалізації соціально-економічної політики на пост-конфліктних територіях» (номер державної реєстрації 0116U003939), а також є елементом наукового забезпечення викладання дисциплін «Публічні фінанси», «Бюджетна політика та децентралізація».

Ректор

В.Д. Ковальов

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

пр. Будівельників, 129-а, м. Маріуполь, 87500
 Телефон: (0629) 58-75-90, 58-75-91 E-mail: info@mdu.in.ua код ЄДРПОУ 26593428

16.11.2018 № 01-24/2018

на № _____ від _____

ДОВІДКА ПРО ВПРОВАДЖЕННЯ
 результатів дисертаційної роботи Долозіної Ірини Леонідівни на тему
«Податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів»

Маріупольський державний університет МОН України засвідчує, що матеріали дисертаційної роботи Долозіної Ірини Леонідівни на тему «Податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів» були використані у навчальному процесі при розробці навчально-методичного забезпечення дисциплін, передбачених освітніми програмами підготовки бакалаврів галузей знань 05 Соціальні та поведінкові науки та 07 Управління та адміністрування, зокрема:

«Фінансово-кредитні системи зарубіжних країн» - при формуванні робочих навчальних програм, лекційного матеріалу та матеріалу для самостійної роботи були використані результати структурно-динамічного та кластерного аналізу показників доходів та видатків бюджетів федеративних та унітарних країн світу, а також результати узагальнення національних підходів до реалізації політики фіскального вирівнювання;

«Фінанси» - при формуванні робочих навчальних програм, лекційного матеріалу та матеріалу для самостійної роботи були використані результати теоретичного обґрунтування сутності публічних фінансів та їх субнаціональної ланки, видів податково-бюджетних дисбалансів, аналітичне забезпечення оцінки податково-бюджетних дисбалансів у розвитку місцевих фінансів України.

Ректор Маріупольського державного університету, член-кореспондент НАПН України, д.політ.н., професор

К.В. Балабанов К.В. Балабанов

СХІДНО-УКРАЇНСЬКЕ
ПАТРИОТИЧНЕ ОБ'ЄДНАННЯ

84301, Україна, м. Краматорськ, вул. Соціалістична, 42
Код ЄДРПОУ 39659796

тел. +380990406086
ngo.eupa@gmail.com

ДОВІДКА

про практичне впровадження результатів дисертаційної роботи Долозіної Ірини Леонідівни на тему «Податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів»

Громадська організація «Східноукраїнське патріотичне об'єднання» засвідчує, що матеріали дисертаційної роботи Долозіної Ірини Леонідівни на тему «Податково-бюджетні дисбаланси у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів», зокрема, положення щодо сутності та видів податково-бюджетних дисбалансів, механізмів їх виникнення, аналітичні результати оцінки податково-бюджетних дисбалансів у виконанні місцевих бюджетів, а також окремі рекомендації щодо удосконалення реалізації бюджетної політики органами місцевого самоврядування були використані при здійсненні консультування об'єднаних територіальних громад Донецької області в ході реалізації проекту «Сприяння участі громад в добровільному та демократичному процесі децентралізації» за програмою ПРООН в Україні «Розбудова миру та відновлення».

Голова правління

А.О. Вівдич

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Долозіна І. Л. Теоретико-методологічні засади політики управління податково-бюджетними дисбалансами за умов фіскальної децентралізації. Краматорськ, ДДМА, 2019. 432 с. (16,21 ум.-друк. арк.).
2. Рекова Н. Ю., Долозіна І. Л., Мойсеєнко К. Є., Андрущенко О. Ю., Луценко В. І., Чистюхіна Ю. А., Мельник С. В. Порівняльний аналіз інституційної архітектури бюджетних систем: світовий досвід та Україна: монографія / За заг. ред. проф. Н. Ю. Рекової. Покровськ, ДВНЗ «ДонНТУ», 2017. 306 с. (16,15 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: досліджено основні характеристики механізмів розподілу фінансових повноважень між національним та субнаціональними рівнями (4,2 ум.-друк. арк.).*
3. Rekova N. Yu., Dolozina I. L. The comparative analysis of financial mechanisms of structural and territorial development of economy in the certain European countries. In: *The Strategic Potential of the State and Territorial Development: collective monograph*. Slovak Republic, Podhajska, 2017. PP. 83-98 (15,0 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: визначено шляхи формування фінансової спроможності регіонів в окремих європейських країнах (0,92 ум.-друк. арк.).*
4. Рекова Н. Ю., Веріга Г. В., Чистюхіна Ю. А., Долозіна І. Л., Мойсеєнко К. Є., Рагуліна Н. В., Олешко О. О. Трансформація місцевих фінансів пост-конфліктних територій на засадах фіскальної децентралізації : монографія / за заг. ред. проф. Н. Ю. Рекової. Краматорськ, ДДМА, 2017. 300 с. (12,4 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено порівняльний аналіз структури доходів в різних країнах (1,12 ум.-друк. арк.).*
5. Рекова Н. Ю., Пипко С. О., Долозіна І. Л., Волкогон С. О., Кислюк А. П., Мельник С. В. Актуальні питання формування податкової політики стимулювання економічного розвитку за умов обмеженості фіскальних ресурсів : монографія / за заг. ред. проф. Н. Ю. Рекової. Краматорськ, ДДМА, 2016. 396 с. (15,2 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: визначено теоретичні засади виникнення волатильності податкових надходжень як причини податкових дисбалансів (0,79 ум.-друк. арк.).*

Статті у наукових фахових виданнях, в т.ч. у виданнях, внесених до міжнародних наукометричних баз даних:

6. Долозіна І.Л. Комплексне забезпечення реалізації політики протидії податково-бюджетним дисбалансам у розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів. *Вісник Одеського національного університету. Економіка.*

2018, 23, 8(73). С. 141-146 (0,43 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

7. Долозіна І. Л. Механізми протидії податково-бюджетними дисбалансами в розвитку субнаціональної ланки публічних фінансів України. *Причорноморські економічні студії*. 2018. 36, ч. 2. С. 169-172 (0,45 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

8. Долозіна І.Л. Концептуалізація політики протидії податково-бюджетним дисбалансам. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2018, 22, ч. 3. С. 181-184 (0,51 ум.-друк. арк.) **[фахова, Index Copernicus]**.

9. Долозіна І. Л. Оцінка показників пропорційності виконання місцевих бюджетів в Україні. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2018, 32. С. 193-196 (0,49 ум.-друк. арк.) **[фахова, Index Copernicus]**.

10. Rekova N. Yu., **Dolozina I. L.**, Pinchuk A.O. Budgetary revenue breakdown at regional level of public administration in the federal countries. *Науковий вісник Полісся*. 2018, 2 (14), ч. 1. С. 34-42 (1,0 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено структурний аналіз доходної частини регіональних бюджетів (0,35 ум.-друк. арк.) [фахова]*.

11. Долозіна І. Л. Структура та динаміка витрат за функціональною класифікацією на субнаціональному рівні у федеративних країнах. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2018, 7. (0,69 ум.-друк. арк.). URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> **[фахова, Index Copernicus]**.

12. Марина А. С., Долозіна І. Л., Мальований Б. Ю. Виконання державного бюджету як фактор забезпечення економічної безпеки держави. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2017, 12 (0,41 ум.-друк. арк.). URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> *Особистий внесок: здійснено розрахунок коефіцієнтів бюджетної безпеки (0,18 ум.-друк. арк.) [фахова, Index Copernicus]*.

13. Долозіна І. Л. Підходи до кількісного оцінювання податково-бюджетних дисбалансів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Економічні науки»*. 2017, 27, Ч.3. С. 33-37 (0,41 ум.-друк. арк.) **[фахова, Index Copernicus]**.

14. Долозіна І. Л. Структура доходів бюджетів національного та субнаціонального рівня в унітарних країнах. *Держава та регіони. Серія «Економіка та підприємництво»*. 2017, 1. С. 112-120 (0,71 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

15. Долозіна І. Л. Сутність та класифікація податково-бюджетних дисбалансів. *Вісник Східноукраїнського університету імені Володимира Даля: наук. журн.* 2017, № 6(236). С. 89-93 (0,37 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

16. Долозіна І. Л. Фінансування структурних змін в економіці: досвід Польщі. *Проблеми та перспективи забезпечення стабільного соціально-економічного розвитку: зб. наук. праць ДонДУУ. Серія «Економіка»*. 2017, Т. XVIII, вип. 303. С. 226-234 (0,40 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

17. Мойсеєнко К. Є., Долозіна І. Л. Трансформація структури джерел формування доходної частини місцевих бюджетів в окремих країнах колишнього СРСР. *Менеджер: Вісник Донецького держ. ун-ту управління*. 2017, 4(77). С. 134-145 (0,57 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено кластерний аналіз країн за ознакою структури формування доходів бюджетів (0,27 ум.-друк. арк.)* **[фахова, Index Copernicus]**.

18. Долозіна І. Л., Кислюк А. П. Регулювання волатильності податкових надходжень до бюджету на різних фазах економічного розвитку. *Вісник Донбаської державної машинобудівної академії*. 2017. №1 (40). С. 101-106 (0,35 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: сформульовано методологічні положення регулювання волатильності податкових надходжень (0,18 ум.-друк. арк.)* **[фахова]**.

19. Долозіна І. Л. Особливості інституційної архітектури субнаціональної ланки публічних фінансів в окремих європейських країнах. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Міжнародні економічні відносини та світове господарство»*. 2016, вип. 10, ч. 1. С. 162-166 (0,46 ум.-друк. арк.) **[фахова, Index Copernicus]**.

20. Долозіна І. Л. До питання про сутність місцевих фінансів як економічної категорії. *Причорноморські економічні студії*. 2016, вип. 12, ч. 2. С. 217-223 (0,58 ум.-друк. арк.) **[фахова]**.

21. Долозіна І. Л. Структура та динаміка витрат за функціональною класифікацією на національному рівні у федеративних країнах. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2016, 4. (0,57 ум.-друк. арк.). URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> **[фахова, Index Copernicus]**.

22. Долозіна І. Л. Характеристика структури видатків бюджетів в унітарних країнах. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2015, 4 (0,64 ум.-друк. арк.). URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> **[фахова, Index Copernicus]**.

23. Долозіна І. Л. Механізми виникнення податково-бюджетних дисбалансів. *Ефективна економіка: електронне наукове фахове видання*. 2014, 8. (0,38 ум.-друк. арк.) URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/> **[фахова, Index Copernicus]**.

24. Пипко С. О., Долозіна І. Л. Ефективність реалізації податкової політики в Україні шляхом удосконалення оподаткування прибутку промислових підприємств *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2012, XIV, 278. С. 245-252 (0,39 ум.-друк. арк.).

Особистий внесок: обґрунтовано передумови удосконалення податкової політики щодо розвитку малого та середнього бізнесу (0,17 ум.-друк. арк.) [фахова].

25. Михайлов А. Н., Долозіна И. Л. Формирование налоговой системы как этап процесса стратегического государственного управления. *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2013, Т. XIV, 259. С. 221-233 (0,48 ум.-друк. арк.) **[фахова]**. *Особистий внесок: визначено стратегічні орієнтири розвитку податкової системи в Україні (0,24 ум.-друк. арк.)*.

26. Марина А.С., Долозіна І.Л. Система фінансової безпеки країни. *Розвиток економічних методів управління національною економікою та економікою підприємства: зб. наук. праць ДонДУУ. Сер. «Економіка»*. 2012, XIII. 256. С. 245-252 (0,42 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: визначено внесок бюджетної безпеки у оцінку фінансової безпеки країни (0,20 ум.-друк. арк.) [фахова]*.

Публікації апробаційного характеру

27. Долозіна І.Л. Теоретичні і практичні особливості фіскального вирівнювання. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в умовах глобальної нестабільності: мат. між нар. наук. конф. (6-7 грудн. 2017 р., м. Кременчук)*. Кременчук, КрНУ, 2017. С. 31-33 (0,12 ум.-друк. арк.).

28. Rekova N. Yu., Dolozina I. L. Features of financing of structural changes in economy of Estonia. *Фінансово-кредитний механізм активізації інвестиційного процесу: зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. (10 лист. 2017 р., м. Київ)*. Київ, КНЕУ, 2017. С. 373 – 377 (0,28 друк. арк.). *Особистий внесок: визначено тенденції структурних змін у фінансових показниках окремих територій (0,14 друк. арк.)*.

29. Долозіна І. Л. Особливості формування податкових надходжень у дохідну частину бюджету України в 2015-2016 рр. *Стратегічний потенціал державного та територіального розвитку: матер. Міжн. наук.-практ. конф. (3-4 жовт. 2017 р., м. Маріуполь)*. Маріуполь, ДонДУУ, 2017. С. 67-69 (0,20 ум.-друк. арк.).

30. Рекова Н. Ю., Долозіна І. Л. Напрямки децентралізації громадських доходів і витрат на пост-конфліктних територіях. *International Scientific Conference «Integrated business structures: models, processes, technologies»: Conference Proceedings (25 Nowem. 2016, Chisinau, Republik of Moldova)*. – Chisinau, Baltija Publishing. PP. 188-190 (0,28 ум.-друк. арк.). *Особистий внесок: визначення напрямів децентралізації доходів (0,10 ум.-друк. арк.)*.

31. Долозіна І.Л. Фіскальна рівновага і субсидіарність як передумова децентралізації. *Актуальні проблеми та перспективи розвитку економіки в*

умовах глобальної нестабільності: мат. між нар. наук. конф. (1-2 грудн. 2016 р., м. Кременчук). Кременчук: КрНУ, 2016. С. 31-33 (0,16 ум.-друк. арк.).

32. Долозіна І. Л. Ухилення від сплати податків як результат взаємодії платника податків та держави. *Регіональний розвиток – основа розбудови української держави*: матер. II міжнар. наук.-практ. конф. (9-10 квіт. 2013 р., м. Донецьк). Донецьк: ДонДУУ, 2013. С. 46-49 (0,18 ум.-друк. арк.).

33. Долозіна І. Л. Адміністрування податків, як засіб досягнення корпоративної соціальної відповідальності. *Політика корпоративної соціальної відповідальності в контексті сталого соціально-економічного розвитку*: матер. I міжнар. наук.-практ. конф. (5-6 грудн. 2013 р., м. Донецьк). Донецьк, ДонДУУ, 2013. С. 178-180 (0,15 ум.-друк. арк.).

34. Долозіна І.Л. Основні теоретико-методологічні підходи до аналізу податково-бюджетних дисбалансів. Розвиток міжнародних відносин та зовнішньоекономічної діяльності підприємств за сучасних умов: Матер. V Міжн наук.-практ. Інтернет-конференції молодих вчених (м. Донецьк, 26 жовт. – 26 лист. 2012 р.). Донецьк, ДонДУУ, 2012. С. 254-258 (0,20 ум.-друк. арк.).

Опубліковані праці, які додатково відображають наукові результати дисертації

35. Shkarlet S., **Dolozina I.**, Dubyna M. Budgetary revenue breakdown at the local level of public administration in federal countries. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2019, Vol. 5, 3. PP. 218-224(0,88 ум.-друк. арк.) [**Web of Science**]. *Особистий внесок: здійснено динамічний аналіз структури доходної частини місцевих бюджетів та кластеризацію (0,30 ум.-друк. арк.).*

36. Rekova N., **Dolozina I.**, Nitsenko V., Zaitsev Yu. Budgetary revenue structure at central level of public administration in the federal countries. *Administrative Management Public*. 2017, 30, pp. 37-50 (1,0 друк. арк.) (1,0 ум.-друк. арк.) [**Scopus**]. *Особистий внесок: здійснено динамічний аналіз структури доходної частини федеративних бюджетів та кластеризацію (0,35 ум.-друк. арк.).*

37. Rekova N., Dolozina I. Policy of fiscal alignment in Ukraine. *Przegląd Nauk Stosowanych. Applied Sciences Review*. Opole, 2017, 16. P. 19-31 (0,55 друк. арк.). *Особистий внесок: здійснено формування статистичної бази дослідження та запропоновано показник результативності політики фіскального вирівнювання (0,30 друк. арк.).*

Додаток В

Таблиця Д.В.1 – Видатки державного бюджету України 2013-2014 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2013		2014	
		План на 2013 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2013 рік	План на 2014 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2014 рік
0100	Загальнодержавні функції	52 527 516 969,17	50 101 089 251,33	68 477 959 481,61	65 825 834 755,52
0200	Оборона	16 160 677 388,61	14 843 039 127,74	28 760 933 306,53	27 363 410 219,70
0300	Громадський порядок, безпека та судова влада	41 282 163 309,26	39 190 931 726,90	46 649 558 585,47	44 619 022 729,17
0400	Економічна діяльність	50 088 836 719,85	41 299 218 928,94	39 377 253 472,73	34 410 723 852,72
0410	Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	901 707 912,43	785 497 536,99	674 884 466,62	557 601 824,93
0420	Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	9 550 278 824,56	7 560 678 100,45	6 966 460 684,50	5 758 958 337,95
0430	Паливно-енергетичний комплекс	16 241 859 431,00	15 389 205 371,10	10 159 507 209,00	9 335 769 940,60
0440	Інша промисловість та будівництво	523 257 023,07	431 177 813,04	302 670 682,00	249 392 315,36
0450	Транспорт	17 929 996 840,36	14 202 570 346,31	15 776 305 203,27	14 428 943 145,80
0460	Зв'язок, телекомунікації та інформатика	131 488 022,00	126 883 241,33	128 203 271,00	123 233 951,57
0470	Інші галузі економіки	2 121 767 888,29	956 370 157,94	4 073 980 376,59	2 819 198 252,06
0480	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	1 116 803 563,76	962 498 657,80	887 514 158,41	842 914 441,12
0490	Інша економічна діяльність	1 571 677 214,38	884 337 703,98	407 727 421,34	294 711 643,33
0500	Охорона навколишнього природного середовища	8 285 130 314,38	4 595 017 190,11	3 847 769 631,06	2 597 036 756,69
0600	Житлово-комунальне господарство	127 659 280,28	96 860 346,11	149 926 477,91	111 534 937,60
0700	Охорона здоров'я	14 052 580 291,74	12 879 344 794,17	11 251 102 240,37	10 580 807 157,78
0800	Духовний та фізичний розвиток	5 531 319 288,15	5 111 891 031,71	5 457 462 808,58	4 872 367 518,51
0900	Освіта	33 580 713 397,55	30 943 078 081,10	32 225 667 105,16	28 677 868 445,79
1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення	89 328 720 716,06	88 547 278 726,64	87 375 200 866,36	80 558 241 772,75
	РАЗОМ	310 965 317 675,05	287 607 749 204,75	323 572 833 975,78	299 616 848 146,23
0180	Міжбюджетні трансферти	121 965 554 334,00	115 848 324 185,87	137 588 350 100,00	130 600 936 379,70
	УСЬОГО	432 930 872 009,05	403 456 073 390,62	461 161 184 075,78	430 217 784 525,93

Таблиця Д.В.2 – Видатки державного бюджету України 2015-2016 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2015		2016	
		План на 2015 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2015 рік	План на 2016 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2016 рік
0100	Загальнодержавні функції	106 047 014 375,72	103 116 717 025,87	121 952 654 468,95	118 049 272 051,25
0200	Оборона	54 570 648 985,12	52 005 197 688,26	66 696 410 964,27	59 350 769 715,51
0300	Громадський порядок, безпека та судова влада	55 810 601 831,58	54 643 419 372,49	72 525 698 188,89	71 670 440 341,44
0400	Економічна діяльність	43 516 144 459,62	37 135 411 742,70	35 932 938 241,01	31 422 323 717,99
0410	Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	710 242 428,46	640 134 974,98	1 667 173 938,69	1 436 357 739,10
0420	Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	5 299 732 088,01	4 732 860 935,56	4 628 565 317,50	4 372 804 232,93
0430	Паливно-енергетичний комплекс	3 564 945 381,11	1 889 567 719,25	2 226 339 561,48	2 200 413 717,39
0440	Інша промисловість та будівництво	292 727 593,00	275 168 167,59	2 134 546 800,00	368 607 131,56
0450	Транспорт	25 468 111 946,18	23 104 212 670,26	16 398 173 184,55	15 335 222 416,90
0460	Зв'язок, телекомунікації та інформатика	126 652 991,03	124 262 391,07	120 390 027,00	119 278 029,28
0470	Інші галузі економіки	6 368 611 019,83	5 070 135 028,67	5 990 108 038,91	5 598 341 775,90
0480	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	897 792 470,59	834 631 551,07	1 072 989 975,17	1 009 837 926,48
0490	Інша економічна діяльність	787 328 541,41	464 438 304,25	1 694 651 397,71	981 460 748,45
0500	Охорона навколишнього природного середовища	4 705 658 967,72	4 052 971 122,86	5 353 330 001,57	4 771 621 094,08
0600	Житлово-комунальне господарство	493 024 061,59	21 493 146,16	38 729 000,00	12 513 018,36
0700	Охорона здоров'я	12 657 167 141,18	11 450 417 382,44	12 816 215 850,61	12 464 610 565,21
0800	Духовний та фізичний розвиток	7 605 424 573,70	6 619 153 647,48	5 058 869 161,28	4 958 949 184,55
0900	Освіта	33 281 595 671,57	30 185 697 775,47	38 946 828 253,52	34 826 478 584,50
1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення	104 381 259 860,66	103 700 933 658,86	152 513 691 434,39	151 961 473 560,73
	РАЗОМ	423 068 539 928,46	402 931 412 562,59	511 835 365 564,49	489 488 451 833,62
0180	Міжбюджетні трансферти	176 403 855 930,00	173 979 997 689,48	196 743 296 100,00	195 395 273 640,03
	УСЬОГО	599 472 395 858,46	576 911 410 252,07	708 578 661 664,49	684 883 725 473,65

Таблиця Д.В.3 – Видатки державного бюджету України 2017-2018 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2017		2018	
		План на 2017 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2017 рік	План на 2018 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2018 рік
0100	Загальнодержавні функції	147 019 038 784,70	142 492 713 042,89	179 283 733 899,87	162 958 087 727,07
0200	Оборона	77 832 800 137,83	74 346 226 932,62	97 793 971 747,06	97 024 057 403,20
0300	Громадський порядок, безпека та судова влада	92 082 709 757,63	87 850 489 290,43	123 477 230 954,10	116 875 927 463,80
0400	Економічна діяльність	51 656 483 439,83	47 000 120 101,71	74 434 480 872,12	63 600 866 404,99
0410	Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	2 759 964 052,33	2 524 558 651,22	3 787 428 739,20	3 487 096 578,92
0420	Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	11 796 430 072,80	11 072 352 020,22	14 300 516 290,60	13 757 255 142,06
0430	Паливно-енергетичний комплекс	2 957 587 406,74	2 765 214 807,76	4 763 944 118,41	3 444 018 016,68
0440	Інша промисловість та будівництво	2 124 477 342,00	1 641 844 664,14	3 745 014 411,40	3 634 207 466,93
0450	Транспорт	21 263 908 412,00	20 575 051 418,75	32 147 989 736,03	27 952 452 769,96
0460	Зв'язок, телекомунікації та інформатика	203 441 875,00	196 830 155,29	274 890 067,00	271 572 532,25
0470	Інші галузі економіки	6 614 989 840,37	5 935 740 431,72	10 398 933 895,66	7 982 966 487,36
0480	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	1 494 625 043,20	1 410 743 458,58	1 635 181 861,01	1 520 501 548,43
0490	Інша економічна діяльність	2 441 059 395,39	877 784 494,03	3 380 581 752,81	1 550 795 862,40
0500	Охорона навколишнього природного середовища	5 247 505 297,19	4 739 948 929,24	6 137 124 943,09	5 241 202 036,70
0600	Житлово-комунальне господарство	38 800 000,00	16 948 081,92	414 782 790,00	296 929 593,33
0700	Охорона здоров'я	17 328 277 963,89	16 729 383 817,98	23 338 420 692,55	22 618 047 237,47
0800	Духовний та фізичний розвиток	8 216 931 103,74	7 898 066 574,98	10 477 957 625,51	10 107 073 772,16
0900	Освіта	46 695 659 407,87	41 297 311 380,38	50 224 253 192,94	44 324 335 081,59
1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення	145 147 638 836,98	144 478 878 090,38	164 172 149 691,03	163 865 588 903,83
	РАЗОМ	591 265 844 729,66	566 850 086 242,53	729 754 106 408,27	686 912 115 624,14
0180	Міжбюджетні трансферти	279 224 158 900,00	272 602 946 499,72	304 672 227 245,00	298 939 706 441,17
	УСЬОГО	870 490 003 629,66	839 453 032 742,25	1 034 426 333 653,27	985 851 822 065,31

Таблиця Д.В.4 – Видатки місцевих бюджетів України 2013-2014 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2013		2014	
		План на 2013 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2013 рік	План на 2014 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2014 рік
0100	Загальнодержавні функції	12 979 392 148,56	11 601 136 316,42	13 384 988 567,05	11 020 034 290,48
0200	Оборона	2 526 044,00	1 322 438,34	3 632 552,87	2 053 778,22
0300	Громадський порядок, безпека та судова влада	251 657 976,44	218 317 757,30	288 266 988,76	245 544 558,40
0400	Економічна діяльність	17 568 211 469,71	9 458 610 263,62	17 339 611 124,93	9 226 848 743,77
0410	Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	852 507 662,22	704 901 357,59	418 651 514,29	225 885 801,94
0420	Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	282 927 068,24	144 440 538,60	221 711 423,90	109 424 376,59
0430	Паливно-енергетичний комплекс	65 319 801,31	32 320 598,25	5 735 566,75	3 355 682,99
0440	Інша промисловість та будівництво	203 120 717,94	74 294 022,41	217 514 411,21	93 118 368,50
0450	Транспорт	7 028 225 571,24	3 690 603 834,39	7 886 216 852,05	4 347 767 133,96
0460	Зв'язок, телекомунікації та інформатика	84 412 863,68	58 702 409,87	98 260 395,04	66 360 499,13
0470	Інші галузі економіки	288 929 633,96	144 405 607,13	259 448 876,30	129 273 197,00
0480	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	0,00	0,00	0,00	0,00
0490	Інша економічна діяльність	8 762 768 151,12	4 608 941 895,38	8 232 072 085,39	4 251 663 683,66
0500	Охорона навколишнього природного середовища	2 852 448 818,23	999 168 274,71	2 783 333 069,24	884 712 799,72
0600	Житлово-комунальне господарство	12 456 113 099,89	7 607 834 692,76	21 478 096 623,66	17 696 979 160,87
0700	Охорона здоров'я	50 907 553 631,25	48 689 426 106,44	52 866 089 784,87	46 569 263 970,88
0800	Духовний та фізичний розвиток	9 891 805 680,47	8 549 293 038,73	10 979 840 213,89	8 985 305 294,66
0900	Освіта	78 383 618 877,39	74 595 623 547,01	80 777 510 803,90	71 431 665 521,08
1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення	58 245 709 684,21	56 515 327 981,32	64 754 166 242,76	57 446 441 572,95
	Р А З О М	243 539 037 430,15	218 236 060 416,65	264 655 535 971,93	223 508 849 691,03
0180	Міжбюджетні трансферти	1 808 058 391,80	1 609 282 320,99	2 272 204 580,78	2 117 995 223,20
	В С Ь О Г О	245 347 095 821,95	219 845 342 737,64	266 927 740 552,71	225 626 844 914,23

Таблиця Д.В.5 – Видатки місцевих бюджетів України 2015-2016 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2015		2016	
		План на 2015 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2015 рік	План на 2016 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2016 рік
0100	Загальнодержавні функції	15 798 991 989,43	14 525 678 812,83	18 540 156 849,63	16 207 662 174,55
0200	Оборона	12 858 331,80	10 573 032,25	10 242 879,15	8 374 753,31
0300	Громадський порядок, безпека та судова влада	354 393 568,09	319 555 283,66	426 037 145,05	386 197 001,05
0400	Економічна діяльність	23 049 364 210,25	19 121 931 625,80	43 098 066 245,14	34 768 942 205,72
0410	Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	431 907 459,90	385 925 874,51	1 374 350 216,78	1 078 976 422,70
0420	Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	1 435 665 044,44	1 329 875 849,77	1 568 020 229,39	1 408 955 419,52
0430	Паливно-енергетичний комплекс	6 973 807,78	6 593 258,21	49 158 010,00	48 517 509,90
0440	Інша промисловість та будівництво	214 042 007,00	162 716 448,09	255 149 008,56	178 001 485,41
0450	Транспорт	9 509 210 087,08	8 006 138 561,10	16 732 391 402,50	13 926 754 015,18
0460	Зв'язок, телекомунікації та інформатика	165 920 222,80	138 888 825,57	298 656 980,83	262 676 386,18
0470	Інші галузі економіки	604 387 792,51	378 007 766,59	1 169 442 273,77	914 125 703,63
0480	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	0,00	0,00	0,00	0,00
0490	Інша економічна діяльність	10 681 257 788,74	8 713 785 041,96	21 650 898 123,31	16 950 935 263,20
0500	Охорона навколишнього природного середовища	2 454 842 231,27	1 476 724 471,16	2 759 692 142,13	1 483 795 785,37
0600	Житлово-комунальне господарство	17 586 877 184,01	15 678 936 525,79	20 478 994 580,84	17 535 011 467,66
0700	Охорона здоров'я	62 786 406 275,31	59 550 703 739,47	66 080 301 527,96	63 038 824 150,47
0800	Духовний та фізичний розвиток	10 255 608 022,32	9 609 186 535,17	12 828 098 359,96	11 938 899 345,72
0900	Освіта	87 854 035 375,90	84 007 794 387,14	100 305 220 559,70	94 611 227 257,16
1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення	74 050 314 427,36	72 638 903 459,70	107 251 016 452,40	106 364 664 173,54
	Р А З О М	294 203 691 615,74	276 939 987 872,97	371 777 826 741,96	346 343 598 314,55
0180	Міжбюджетні трансферти	4 205 928 017,06	3 144 048 100,82	4 357 566 110,38	4 171 580 450,36
	В С Ь О Г О	298 409 619 632,80	280 084 035 973,79	376 135 392 852,34	350 515 178 764,91

Таблиця Д.В.6 – Видатки місцевих бюджетів України 2017-2018 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2017		2018	
		План на 2017 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2017 рік	План на 2018 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2018 рік
0100	Загальнодержавні функції	25 822 522 623,59	23 802 388 180,18	30 155 650 846,86	28 591 912 254,30
0200	Оборона	16 014 013,12	14 163 733,01	0,00	0,00
0300	Громадський порядок, безпека та судова влада	705 423 589,06	634 797 363,24	1 237 185 342,43	1 149 603 771,20
0400	Економічна діяльність	69 553 078 676,87	55 883 230 461,22	96 695 238 549,11	77 160 539 806,20
0410	Загальна економічна, торговельна та трудова діяльність	1 692 552 627,88	1 417 969 146,12	110 897 517,83	85 780 237,54
0420	Сільське господарство, лісове господарство та мисливство, рибне господарство	2 091 260 095,45	1 871 240 310,94	503 974 119,73	350 085 170,29
0430	Паливно-енергетичний комплекс	61 938 665,00	50 971 857,54	68 160 172,28	60 952 635,03
0440	Інша промисловість та будівництво	318 895 897,82	227 238 477,29	14 946 226 153,07	11 419 035 445,37
0450	Транспорт	35 811 951 715,59	28 814 654 748,28	49 357 516 984,67	42 340 933 120,20
0460	Зв'язок, телекомунікації та інформатика	810 504 990,25	753 359 095,24	1 037 579 779,51	1 006 730 236,90
0470	Інші галузі економіки	2 532 169 761,12	1 607 772 463,21	653 789 706,36	513 681 604,75
0480	Фундаментальні та прикладні дослідження і розробки в галузях економіки	0,00	0,00	0,00	0,00
0490	Інша економічна діяльність	26 233 804 923,76	21 140 024 362,60	30 017 094 115,66	21 383 341 356,12
0500	Охорона навколишнього природного середовища	4 445 489 896,90	2 609 312 641,19	4 705 859 202,99	3 000 864 951,23
0600	Житлово-комунальне господарство	30 799 083 588,63	27 170 519 872,47	32 610 081 848,82	30 048 548 780,87
0700	Охорона здоров'я	90 841 607 268,22	85 663 045 558,28	97 209 199 868,95	93 233 910 617,51
0800	Духовний та фізичний розвиток	17 499 252 671,50	16 444 241 328,34	19 875 271 067,10	18 885 998 914,44
0900	Освіта	145 392 980 282,13	136 618 451 140,79	173 955 427 843,36	165 707 986 786,04
1000	Соціальний захист та соціальне забезпечення	143 257 124 396,90	141 282 848 635,14	148 345 755 348,97	145 498 041 175,47
	Р А З О М	528 332 577 006,92	490 122 998 913,86	604 789 669 918,59	563 277 407 057,26
0180	Міжбюджетні трансферти	6 124 445 925,31	5 967 702 788,10	7 398 627 498,77	7 306 282 058,92
	В С Ь О Г О	534 457 022 932,23	496 090 701 701,96	612 188 297 417,36	570 583 689 116,18

Таблиця Д.В.7 – Доходи державного бюджету України 2013-2014 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2013		2014	
		План на 2013 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2013 рік	План на 2014 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2011 рік
10000000	Податкові надходження	282 461 930 800,00	262 777 051 605,87	292 588 860 200,00	280 178 261 467,56
<i>11000000</i>	<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	<i>66 132 050 300,00</i>	<i>61 883 452 820,12</i>	<i>54 482 123 600,00</i>	<i>52 587 713 732,41</i>
11010000	Податок на доходи фізичних осіб	8 203 742 300,00	7 565 037 345,64	14 191 765 000,00	12 645 767 212,99
11020000	Податок на прибуток підприємств	57 928 308 000,00	54 318 415 474,48	40 290 358 600,00	39 941 946 519,42
13000000	Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів	13 771 436 600,00	13 860 041 008,39	21 304 907 400,00	19 036 130 714,85
14000000	Внутрішні податки на товари та послуги	176 431 750 100,00	163 578 798 454,93	187 886 569 600,00	183 965 103 204,03
14010000	Податок на додану вартість	135 679 750 100,00	128 269 307 914,98	142 958 666 500,00	139 024 258 854,80
14010100	Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	91 169 418 300,00	84 546 854 820,59	91 108 847 000,00	81 239 481 841,87
14010200	Бюджетне відшкодування податку на додану вартість грошовими коштами	-59 500 000 000,00	-53 447 576 662,28	-58 577 491 200,00	-50 216 250 269,03
14010300	Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів	103 360 331 800,00	96 543 738 712,46	109 539 300 000,00	107 287 270 329,69
14020000	Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	30 724 000 000,00	26 362 649 471,49	31 918 236 400,00	28 085 459 451,49
14030000	Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	10 028 000 000,00	8 946 841 068,46	13 009 666 700,00	16 855 384 897,74
15000000	Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	15 324 000 000,00	13 342 503 209,10	15 708 312 500,00	12 608 696 013,19
15010000	Ввізне мито	15 075 000 000,00	13 264 637 624,78	15 628 350 200,00	12 388 615 946,44
15020000	Вивізне мито	249 000 000,00	77 865 584,32	79 962 300,00	220 080 066,75
17000000	Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	6 602 210 800,00	5 700 264 035,05	6 440 358 400,00	5 987 511 788,65
19000000	Інші податки та збори	4 200 483 000,00	4 411 992 078,28	6 766 588 700,00	5 993 106 014,43
20000000	Неподаткові надходження	73 474 464 652,02	72 853 174 209,05	75 635 315 528,86	68 355 242 477,34
<i>21000000</i>	<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	<i>32 026 358 979,00</i>	<i>33 288 234 282,21</i>	<i>28 210 981 883,00</i>	<i>28 469 324 482,58</i>
<i>22000000</i>	<i>Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності</i>	<i>4 602 403 067,00</i>	<i>5 163 787 102,93</i>	<i>4 727 336 026,00</i>	<i>5 305 655 799,84</i>
<i>24000000</i>	<i>Інші неподаткові надходження</i>	<i>7 227 299 900,00</i>	<i>5 369 207 734,64</i>	<i>15 324 062 400,00</i>	<i>12 496 295 631,08</i>
25000000	Власні надходження бюджетних установ	29 618 402 706,02	29 031 945 089,27	27 372 935 219,86	22 083 966 563,84
30000000	Доходи від операцій з капіталом	1 006 946 900,00	255 408 452,67	1 815 021 700,00	888 098 975,91
42000000	Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	1 047 650 700,00	1 529 275 130,15	5 222 481 600,00	5 382 954 781,89
50000000	Цільові фонди	177 869 800,00	202 709 948,99	177 474 200,00	161 690 739,05
	Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	358 168 862 852,02	337 617 619 346,73	375 439 153 228,86	354 966 248 441,75
40000000	Офіційні трансферти	1 814 055 908,03	1 609 282 320,99	2 222 855 423,92	2 117 995 223,20
	Усього	359 982 918 760,05	339 226 901 667,72	377 662 008 652,78	357 084 243 664,95

Таблиця Д.В.8– Доходи державного бюджету України 2015-2016 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2015		2016	
		План на 2015 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2015 рік	План на 2016 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2016 рік
10000000	Податкові надходження	409 970 879 600,00	409 417 539 169,70	502 554 559 600,00	503 879 432 763,44
<i>11000000</i>	<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	<i>79 506 331 900,00</i>	<i>79 838 319 652,82</i>	<i>104 691 170 800,00</i>	<i>114 154 592 636,01</i>
11010000	Податок на доходи фізичних осіб	42 591 331 900,00	45 061 993 447,10	56 132 170 800,00	59 810 465 081,07
11020000	Податок на прибуток підприємств	36 915 000 000,00	34 776 326 205,72	48 559 000 000,00	54 344 127 554,94
13000000	Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів	44 678 958 600,00	39 803 820 671,09	62 503 363 900,00	44 092 213 030,55
14000000	Внутрішні податки на товари та послуги	240 031 724 700,00	241 562 982 689,25	314 550 000 000,00	325 628 505 121,71
14010000	Податок на додану вартість	180 006 065 500,00	178 452 385 210,14	61 458 000 000,00	54 052 747 130,05
14010100	Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	106 110 000 000,00	108 091 200 650,12	0,00	139 489 358 733,54
14010200	Бюджетне відшкодування податку на додану вартість грошовими коштами	-65 100 000 000,00	-68 405 295 441,56	0,00	-94 405 435 048,77
14010300	Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів	138 996 065 500,00	138 764 347 876,42	171 200 000 000,00	181 453 282 809,25
14020000	Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	36 525 000 000,00	38 783 764 324,44	52 711 000 000,00	55 116 254 665,39
14030000	Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	23 500 659 200,00	24 326 833 154,67	29 181 000 000,00	35 006 220 517,02
15000000	Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	37 667 000 000,00	40 300 805 599,59	19 642 000 000,00	20 370 979 949,91
15010000	Ввізне мито	37 422 000 000,00	39 881 040 010,66	19 276 000 000,00	20 001 257 886,93
15020000	Вивізне мито	245 000 000,00	419 765 588,93	366 000 000,00	369 722 062,98
17000000	Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	6 591 528 700,00	7 245 428 823,41	0,00	278 974 883,64
19000000	Інші податки та збори	1 495 335 700,00	666 181 733,54	1 168 024 900,00	-645 832 858,38
20000000	Неподаткові надходження	110 506 661 643,31	120 006 485 428,83	110 052 868 685,19	103 643 682 443,09
<i>21000000</i>	<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	<i>67 106 695 300,00</i>	<i>71 084 841 227,42</i>	<i>52 490 039 600,00</i>	<i>51 589 942 066,50</i>
22000000	Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	4 928 853 179,00	15 008 333 335,14	6 616 006 699,00	8 026 634 020,84
24000000	Інші неподаткові надходження	6 020 800 100,00	7 507 703 138,24	10 638 580 700,00	9 944 300 964,87
25000000	Власні надходження бюджетних установ	32 450 313 064,31	26 405 607 728,03	40 308 241 686,19	34 082 805 390,88
30000000	Доходи від операцій з капіталом	753 028 000,00	171 402 859,27	1 267 397 000,00	191 463 957,38
42000000	Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	4 969 972 900,00	1 800 319 655,16	5 502 575 900,00	4 109 357 823,53
50000000	Цільові фонди	1 665 753 600,00	155 016 988,53	7 880 255 700,00	287 702 128,17
	Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	527 866 295 743,31	531 550 764 101,49	627 257 656 885,19	612 111 639 115,61
40000000	Офіційні трансферти	4 152 316 970,15	3 144 048 100,82	4 269 535 214,30	4 171 580 450,36
	Усього	532 018 612 713,46	534 694 812 202,31	631 527 192 099,49	616 283 219 565,97

Таблиця Д.В.9 – Доходи державного бюджету України 2017-2018 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2017		2018	
		План на 2017 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2017 рік	План на 2018 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2018 рік
10000000	Податкові надходження	632 202 347 100,00	627 153 686 177,81	760 016 406 700,00	753 815 645 723,44
<i>11000000</i>	<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	<i>144 297 357 700,00</i>	<i>141 945 338 393,73</i>	<i>173 451 027 400,00</i>	<i>188 624 095 256,14</i>
11010000	Податок на доходи фізичних осіб	77 177 782 400,00	75 033 403 662,67	91 123 656 500,00	91 741 785 703,84
11020000	Податок на прибуток підприємств	67 119 575 300,00	66 911 934 731,06	82 327 370 900,00	96 882 309 552,30
13000000	Збори та плата за спеціальне використання природних ресурсів	49 591 292 400,00	48 661 125 768,29	46 528 950 200,00	45 265 692 595,58
14000000	Внутрішні податки на товари та послуги	416 202 238 800,00	422 274 056 004,05	508 466 400 000,00	493 360 605 092,77
14010000	Податок на додану вартість	81 606 238 800,00	63 450 367 970,71	84 300 000 000,00	79 130 864 126,73
14010100	Податок на додану вартість з вироблених в Україні товарів (робіт, послуг)	0,00	180 173 007 181,34	0,00	210 790 842 680,42
14010200	Бюджетне відшкодування податку на додану вартість грошовими коштами	0,00	-120 060 592 431,00	0,00	-131 659 432 639,77
14010300	Податок на додану вартість з ввезених на територію України товарів	221 260 000 000,00	250 530 226 494,56	300 062 900 000,00	295 377 322 380,49
14020000	Акцизний податок з вироблених в Україні підакцизних товарів (продукції)	71 585 000 000,00	66 303 716 806,23	78 117 200 000,00	71 143 802 755,07
14030000	Акцизний податок з ввезених на митну територію України підакцизних товарів (продукції)	41 751 000 000,00	41 989 744 732,55	45 986 300 000,00	47 708 615 830,48
15000000	Податки на міжнародну торгівлю та зовнішні операції	23 521 000 000,00	24 541 812 452,56	28 727 500 000,00	27 076 620 978,57
15010000	Ввізне мито	23 062 000 000,00	23 898 353 877,96	28 076 500 000,00	26 560 412 349,53
15020000	Вивізне мито	459 000 000,00	643 458 574,60	651 000 000,00	516 208 629,04
17000000	Рентна плата, збори на паливно-енергетичні ресурси	0,00	-12 143 258,09	0,00	-6 221 632,49
19000000	Інші податки та збори	-1 409 541 800,00	-10 256 503 182,73	2 842 529 100,00	-505 146 567,13
20000000	Неподаткові надходження	133 741 070 730,69	128 579 090 491,13	171 679 760 663,45	164 683 134 530,34
<i>21000000</i>	<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	<i>71 543 326 200,00</i>	<i>71 553 742 273,45</i>	<i>90 672 421 700,00</i>	<i>87 170 390 631,70</i>
22000000	Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності	7 838 196 789,00	10 437 594 139,55	15 311 056 100,00	18 413 623 691,56
24000000	Інші неподаткові надходження	11 145 874 750,00	10 882 637 474,71	12 784 404 752,00	12 399 905 687,32
25000000	Власні надходження бюджетних установ	43 213 672 991,69	35 705 116 603,42	52 911 878 111,45	46 699 214 519,76
30000000	Доходи від операцій з капіталом	373 499 948,00	286 898 991,64	473 564 239,00	657 530 056,43
42000000	Від урядів зарубіжних країн та	1 777 528 400,00	1 607 365 027,59	2 372 523 800,00	1 464 846 049,63
50000000	Цільові фонди	22 703 071 200,00	29 847 106 998,38	4 867 383 600,00	187 503 578,48
	Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	790 797 517 378,69	787 474 147 686,55	939 409 639 002,45	920 808 659 938,32
40000000	Офіційні трансферти	6 047 387 104,97	5 967 702 788,10	7 439 364 803,82	7 306 282 058,92
	Усього	796 844 904 483,66	793 441 850 474,65	946 849 003 806,27	928 114 941 997,24

Таблиця Д.В.10 – Доходи місцевих бюджетів України 2013-2014 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2013		2014	
		План на 2013 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2013 рік	План на 2014 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2014 рік
10000000	Податкові надходження	96 533 719 562,92	91 191 070 096,28	94 580 230 168,33	87 333 669 660,81
<i>11000000</i>	<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	<i>70 485 432 135,43</i>	<i>65 261 465 947,31</i>	<i>66 968 940 956,00</i>	<i>62 816 717 289,18</i>
11010000	Податок на доходи фізичних осіб	69 964 346 756,50	64 586 035 037,40	66 652 390 703,86	62 557 178 129,40
11020000	Податок на прибуток підприємств	521 085 378,93	675 430 909,91	316 550 252,14	259 539 159,78
<i>12000000</i>	<i>Податки на власність</i>	<i>582 532 911,76</i>	<i>576 699 478,70</i>	<i>402 215 835,38</i>	<i>398 915 891,76</i>
13000000	Збори, рентна плата та плата за спеціальне використання природних ресурсів	16 362 172 360,75	15 002 923 457,96	16 715 208 797,84	14 560 561 123,13
14000000	Внутрішні податки на товари та послуги	1 317 162 500,00	1 358 696 234,46	1 263 220 700,00	158 730 542,29
16000000	Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів	96 960,78	-2 107 882,64	184 241,00	486 119,66
18000000	Місцеві податки і збори	6 412 476 455,27	7 316 204 594,58	7 906 854 496,11	8 055 153 375,32
19000000	Інші податки та збори	1 373 846 238,93	1 677 188 265,91	1 323 605 142,00	1 343 105 319,47
20000000	Неподаткові надходження	13 071 821 959,46	12 127 844 687,62	18 064 557 986,23	12 257 520 180,65
<i>21000000</i>	<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	<i>408 277 122,90</i>	<i>455 915 814,06</i>	<i>323 654 853,71</i>	<i>337 480 048,37</i>
<i>22000000</i>	<i>Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності</i>	<i>2 194 532 509,86</i>	<i>1 924 968 578,48</i>	<i>1 765 483 935,28</i>	<i>1 583 276 340,66</i>
<i>24000000</i>	<i>Інші неподаткові надходження</i>	<i>894 210 594,95</i>	<i>875 927 691,72</i>	<i>938 327 166,46</i>	<i>748 685 390,11</i>
<i>25000000</i>	<i>Власні надходження бюджетних установ</i>	<i>9 574 801 731,75</i>	<i>8 871 032 603,36</i>	<i>15 037 092 030,78</i>	<i>9 588 078 401,51</i>
30000000	Доходи від операцій з капіталом	2 448 830 536,59	1 381 555 461,78	2 339 875 490,31	1 127 689 153,55
42000000	Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	0,00	0,00	3 938 562,40	0,00
50000000	Цільові фонди	429 147 111,80	470 599 698,28	429 840 511,00	382 196 109,52
	Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	112 483 519 170,77	105 171 069 943,96	115 418 442 718,27	101 101 075 104,53
40000000	Офіційні трансферти	121 965 554 334,00	115 848 324 185,87	137 588 350 100,00	130 600 936 379,70
41020000	Дотації	61 220 372 200,00	61 220 372 200,00	64 876 232 300,00	64 434 379 009,26
41020100	Дотації вирівнювання з державного бюджету місцевим бюджетам (базова дотація)	55 695 424 600,00	55 695 424 600,00	60 922 434 300,00	60 480 778 709,26
41030000	Субвенції	60 745 182 134,00	54 627 951 985,87	72 712 117 800,00	66 166 557 370,44
	Всього	234 449 073 504,77	221 019 394 129,83	253 006 792 818,27	231 702 011 484,23

Таблиця Д.В.11 – Доходи місцевих бюджетів України 2015-2016 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2015		2016	
		План на 2015 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2015 рік	План на 2016 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2016 рік
10000000	Податкові надходження	86 669 224 586,07	98 218 360 509,11	131 848 989 361,77	146 902 245 804,76
<i>11000000</i>	<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	<i>52 531 644 285,81</i>	<i>59 198 022 976,46</i>	<i>77 477 160 751,27</i>	<i>84 850 425 404,05</i>
11010000	Податок на доходи фізичних осіб	48 664 440 366,40	54 921 180 536,06	72 785 328 183,69	78 971 321 469,05
11020000	Податок на прибуток підприємств	3 867 203 919,41	4 276 842 440,40	4 691 832 567,58	5 879 103 935,00
<i>12000000</i>	<i>Податки на власність</i>	<i>58 506,00</i>	<i>1 802 659,92</i>	<i>11 409,00</i>	<i>1 362 578,96</i>
<i>13000000</i>	<i>Збори, рентна плата та плата за спеціальне використання природних ресурсів</i>	<i>1 928 075 446,67</i>	<i>2 154 369 387,24</i>	<i>2 247 421 577,68</i>	<i>2 516 185 243,79</i>
<i>14000000</i>	<i>Внутрішні податки на товари та послуги</i>	<i>6 545 964 996,92</i>	<i>7 684 628 925,04</i>	<i>10 486 972 020,18</i>	<i>11 628 186 489,73</i>
<i>16000000</i>	<i>Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів</i>	<i>72 954,00</i>	<i>159 586,86</i>	<i>13 710,00</i>	<i>71 524,87</i>
<i>18000000</i>	<i>Місцеві податки і збори</i>	<i>23 547 681 217,18</i>	<i>27 041 185 457,52</i>	<i>37 648 481 203,07</i>	<i>42 261 496 693,37</i>
<i>19000000</i>	<i>Інші податки та збори</i>	<i>2 115 727 179,49</i>	<i>2 138 191 516,07</i>	<i>3 988 928 690,57</i>	<i>5 644 517 869,99</i>
<i>20000000</i>	<i>Неподаткові надходження</i>	<i>19 166 312 533,60</i>	<i>20 147 953 304,37</i>	<i>20 506 161 336,13</i>	<i>21 859 195 785,50</i>
<i>21000000</i>	<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	<i>321 365 758,35</i>	<i>478 144 681,63</i>	<i>1 276 498 251,19</i>	<i>1 774 544 615,61</i>
<i>22000000</i>	<i>Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності</i>	<i>2 426 943 742,49</i>	<i>2 846 124 698,72</i>	<i>3 006 475 840,58</i>	<i>3 360 372 463,82</i>
<i>24000000</i>	<i>Інші неподаткові надходження</i>	<i>1 003 262 265,21</i>	<i>1 536 640 286,63</i>	<i>1 165 032 396,10</i>	<i>1 857 392 120,39</i>
<i>25000000</i>	<i>Власні надходження бюджетних установ</i>	<i>15 414 740 767,55</i>	<i>15 287 043 637,39</i>	<i>15 058 154 848,26</i>	<i>14 866 886 585,68</i>
<i>30000000</i>	<i>Доходи від операцій з капіталом</i>	<i>1 487 808 834,43</i>	<i>1 628 137 114,35</i>	<i>1 418 534 331,31</i>	<i>1 402 487 258,15</i>
42000000	Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	126 041 153,29	81 854 610,98	132 745 135,46	88 845 196,58
<i>50000000</i>	<i>Цільові фонди</i>	<i>365 366 771,91</i>	<i>403 924 733,26</i>	<i>416 658 117,24</i>	<i>495 071 791,42</i>
	Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	107 814 753 879,30	120 480 230 272,07	154 323 088 281,91	170 747 845 836,41
<i>40000000</i>	<i>Офіційні трансферти</i>	<i>176 403 855 930,00</i>	<i>173 979 997 689,48</i>	<i>196 743 296 100,00</i>	<i>195 395 273 640,03</i>
41020000	Дотації	7 372 985 400,00	7 276 877 900,00	6 932 687 400,00	6 836 579 900,00
41020100	Дотації вирівнювання з державного бюджету місцевим бюджетам (базова дотація)	5 357 985 400,00	5 261 877 900,00	4 840 266 700,00	4 744 159 200,00
41030000	Субвенції	169 030 870 530,00	166 703 119 789,48	189 810 608 700,00	188 558 693 740,03
	Всього	284 218 609 809,30	294 460 227 961,55	351 066 384 381,91	366 143 119 476,44

Таблиця Д.В.11 – Доходи місцевих бюджетів України 2017-2018 рр.

Код бюджетної класифікації	ПОКАЗНИКИ	2017		2018	
		План на 2017 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2017 рік	План на 2018 рік з урахуванням внесених змін	Виконано за 2018 рік
10000000	Податкові надходження	191 896 542 113,68	201 005 127 708,18	229 814 041 126,19	232 532 878 063,71
<i>11000000</i>	<i>Податки на доходи, податки на прибуток, податки на збільшення ринкової вартості</i>	<i>111 777 523 789,67</i>	<i>117 137 596 058,97</i>	<i>144 430 879 697,00</i>	<i>147 458 856 696,00</i>
11010000	Податок на доходи фізичних осіб	105 410 885 132,06	110 652 727 930,44	135 648 830 510,83	138 158 818 727,89
11020000	Податок на прибуток підприємств	6 366 638 657,61	6 484 868 128,53	8 782 049 186,17	9 300 037 968,11
<i>12000000</i>	<i>Податки на власність</i>	<i>144 478,74</i>	<i>1 003 740,97</i>	<i>107 408,82</i>	<i>1 143 800,43</i>
<i>13000000</i>	<i>Збори, рентна плата та плата за спеціальне використання природних ресурсів</i>	<i>2 363 984 931,33</i>	<i>2 471 203 232,66</i>	<i>4 337 876 902,52</i>	<i>4 821 196 198,64</i>
14000000	Внутрішні податки на товари та послуги	12 620 118 590,73	13 155 974 091,20	13 621 981 456,82	13 797 391 083,44
<i>16000000</i>	<i>Окремі податки і збори, що зараховуються до місцевих бюджетів</i>	<i>11 813,20</i>	<i>279 989,31</i>	<i>93 143,00</i>	<i>-730 084,05</i>
18000000	Місцеві податки і збори	49 710 307 094,28	52 586 841 968,86	58 899 921 478,35	61 026 448 450,58
19000000	Інші податки та збори	15 424 451 415,73	15 652 228 626,21	8 523 181 039,68	5 428 571 918,67
20000000	Неподаткові надходження	24 452 323 292,62	25 972 976 569,76	27 060 831 356,25	28 033 480 922,09
<i>21000000</i>	<i>Доходи від власності та підприємницької діяльності</i>	<i>1 755 482 891,04</i>	<i>2 340 895 785,15</i>	<i>1 439 617 886,77</i>	<i>1 860 218 865,26</i>
<i>22000000</i>	<i>Адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності</i>	<i>3 553 626 525,83</i>	<i>3 980 787 894,47</i>	<i>4 360 031 431,96</i>	<i>4 588 819 432,35</i>
<i>24000000</i>	<i>Інші неподаткові надходження</i>	<i>2 237 727 541,31</i>	<i>2 697 655 059,18</i>	<i>2 135 339 216,05</i>	<i>2 398 880 386,20</i>
<i>25000000</i>	<i>Власні надходження бюджетних установ</i>	<i>16 905 486 334,44</i>	<i>16 953 637 830,96</i>	<i>19 125 842 821,47</i>	<i>19 185 562 238,28</i>
30000000	Доходи від операцій з капіталом	2 022 381 486,71	1 873 557 602,25	2 653 376 227,95	2 143 460 902,55
42000000	Від урядів зарубіжних країн та міжнародних організацій	83 132 911,63	23 802 452,82	98 863 330,80	94 181 428,80
50000000	Цільові фонди	568 968 145,89	619 896 112,17	555 409 355,81	678 104 064,32
	Разом доходів (без урахування міжбюджетних трансфертів)	219 023 347 950,53	229 495 360 445,18	260 182 521 397,00	263 482 105 381,47
40000000	Офіційні трансферти	279 224 158 900,00	272 602 946 499,72	304 672 227 245,00	298 939 706 441,17
41020000	Дотації	22 094 620 500,00	21 998 513 000,00	25 166 047 100,00	25 166 047 100,00
41020100	Дотації вирівнювання з державного бюджету місцевим бюджетам (базова дотація)	5 911 564 600,00	5 815 457 100,00	8 182 660 700,00	8 182 660 700,00
41030000	Субвенції	257 129 538 400,00	250 604 433 499,72	279 506 180 145,00	273 773 659 341,17
	Всього	498 247 506 850,53	502 098 306 944,90	564 854 748 642,00	562 421 811 822,64